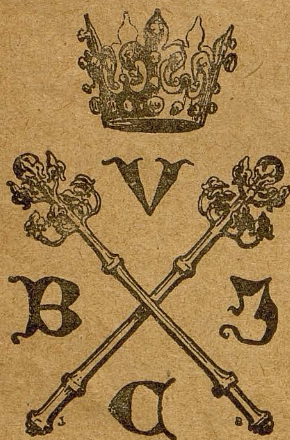
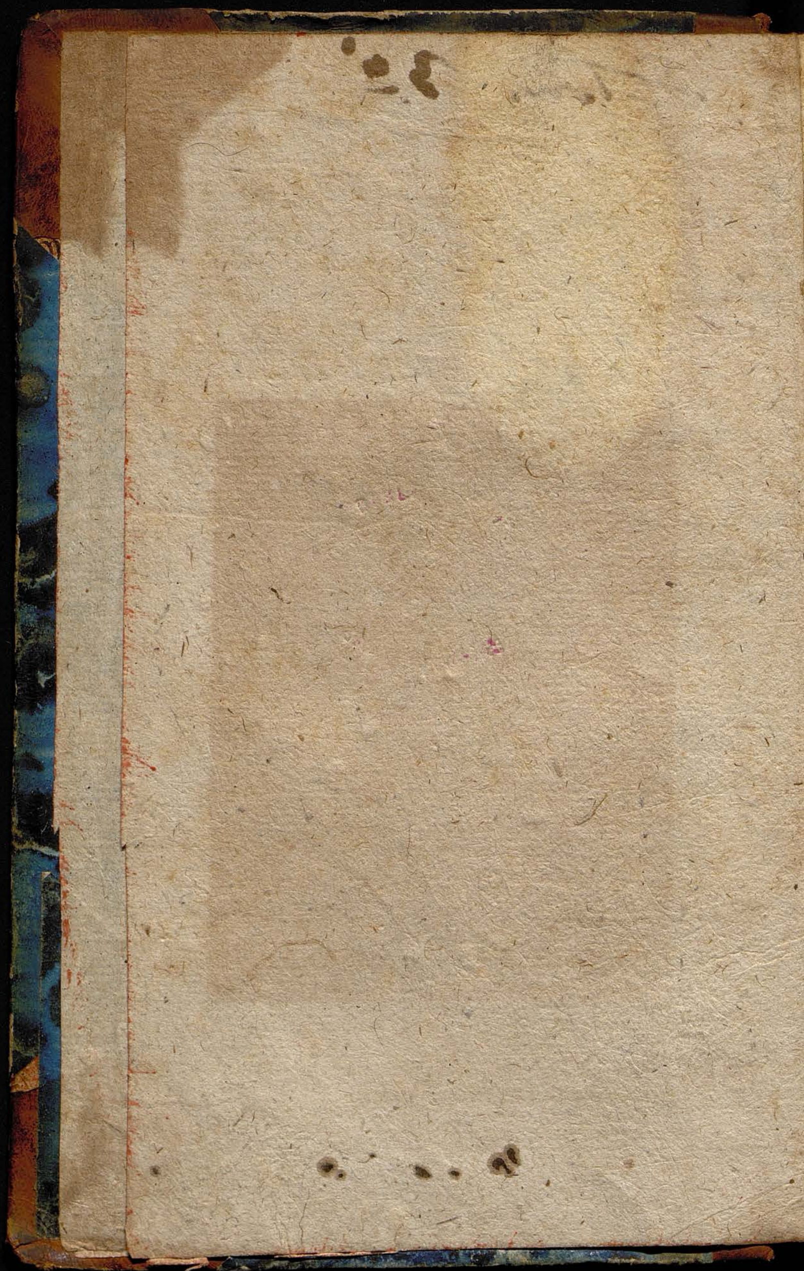

V
B J
C
C.R. BIBLIOTHECA
VNIVER. IAGELL.
CRACOVIENSIS

Hist. poem. 8.

Tom 3º

HISTORYA POWSZECHNA

CZYLI

KONTYNUACYA

JAKOBA BENIGNA BOSSUETA

Obiaśniaiąca Porządek, wzrost Religii i Odmiany Państw.

TOM DRUGI.

CZĘSC DRUGIA.

Zawieraiąca w sobie znacznieysze przypadki, które się przytrafiły aż do Roku 1688.

Przez X. ZYGMUNTA LINOWSKIEGO *Scholarum Piarum.*

Powtóre Przedrukowana.

W WARSZAWIE 1790.
w Drukarni J. K. Mci, i Rzeczypospolitey
u XX. *Scholarum Piarum.*

Z ksiązek Woy: Linowskiego

PRZESTROGA.

WYtłómaczyłem Tom Pierwszy Bossueta Historyi Powszechney, i widząc, że praca moia przedsięwzięta Publiczności dosyć była miła, wziąłem przedsię dalsze teyże Historyi Powszechney tłómaczenie.

Wielką wprawdzie znaydzie Czytelnik drugiego od pierwszego Tomu różnicę, a która z odmienności pochodzi Pisarzów. Pierwszy Tom od samegoż pisany iest Bossueta, gdugi zaś, i inne dwa napisane są od innego Autora iuż po śmierci Jego, iako to sama przestroga oświadcza w Francuzkiey Edycyi Tomu II. w te słowa. *Lubo rzecz iest arcy niebeśpieczna kontynuować Dzieło Pisarza takiego, iak iest Mr. Bossuet, znalazł się atoli ieden, który nie trwożąc się sławą tego wielkiego Męża, ani losem pospolitym tych, którzy cudze kontynuią Dzieła, odważył się wydać Historyą dal-*

szą Powszechną pod Imieniem Jakoba Benigna Bossueta Biskupa Meldeńskiego.

Znaydzie powtóre ieszcze Czytelnik znaczne w przetłómaczeniu moim tego Dzieiopisostwa Powszechnego dodatki Historyi Polskiey, którey ledwie gdzie niegdzie w Francuzkim Dziele iest wzmianka. Mniemam zaś, iż za złe Publiczność mieć nie będzie, że Polak tę przysługę chciał dla swych uczynić Rodaków, gdy Narodowe pod Latami znacznieysze opisał Dzieie, gdy także Pisarz Francuzki starał się swego kraiu iak nayobszerniey w Powszechnym Dzieiopisostwie, opisać Kroniki.

Spodziewam się zaś, iż ieżeli łaskawy Czytelnik iakie znaydzie w mym tłómaczeniu, lub dodatku Dzieiów Polskich omyłki, tedy łatwo mi daruie, ieżeli da na to baczność, że to Człowiek pisał, a zatym, że iemu iest właściwa pobłądzić, iako w Wiadomościach swoich okryślonemu.

HISTO-

HISTORYI POWSZECHNEY,

Tom Drugi. Część Druga.

Zawieraiąca w sobie znacznieysze przypadki, które się przytrafiły aż do Roku 1688.

CEsarz Karol umarł w Hiszpanii w Klasztorze Swiętego Justa, do którego na dwa lata przed swoią oddalił się był śmiercią, i gdzie życie cale prowadził osobne, zupełnie od wszystkich rozruchów i spraw oddaliwszy się światowych, do których iuż więcey, raz ie porzuciwszy, powrócić się nie chciał. Tak zaś przykładnie na śmierć się gotował, iż sam chciał dnia iednego obchodzić obrządki pogrzebu swego, i wśrzod Kościoła w trunnie się położywszy, w tey smutney postawie zapatrywał się na obrządki, i słuchał modlitw, które nad umarłemi zwykły się odprawować. Po- 1558.

1558. stępek ten iego nie zgadza się z tym, co niektórzy piszą, iakoby na tey swoiey osobności miał zasiągnąć błędów Nowatorów,, którzy potępiaią modły za umarłych, iako rzecz, która nie tylko iest całe niepotrzebna, ale i pełna zabobonu. Powtóre, co mówią niektórzy o tych, którzy przy boku iego byli, nawet o Duchownych, iż potym o kacerstwo byli przeświadczeni, nic i ztąd złego o Karolu rozumieć nie można. Bo chociażby i prawda była, że zostaiący przy boku iego nawet i Duchowni skrytemi byli Kacerzami; tedy nic łatwieyszego iako utaić swe własne zdania w obecności tego, który przeciwnemi napoiony iest zdaniami, zwłaszcza gdy zachodzi o utrzymanie się przy godności i pomnożenie swey fortuny. Tym bardziey ieszcze iest rzecz, godna śmiechu, iako cale zdrowemu sprzeciwiaiąca się rozumowi, co niektórzy Dzieiopiśni baiarze napisali, że Filip II. po śmierci Oyca swego, myślił dobyć go z grobu, i iako przeświadczonego po śmierci o kacerstwo przez różne ułożenia, które na piśmie po iego znaleziono śmierci, a od którego zamysłu wykonania przez samę tylko boiaźń Filip wstrzymany był, ażeby swych Państw nie utracił iako posiadaiący ie nieprawnie po Oycu kacerstwem zarażonym, z których on

tym

tym samym miał bydź wyzutym. Ale 1558.
zdanie to w owych iuż wiekach w samym nawet Kościele Rzymskim nie miało mieysca, ażeby Monarcha doczesne swe utracał prawo do Państw, które posiadał z przyczyny kacerstwa. Do tego Filip nie miał przyczyny obawiania się Pawła IV. Papieża, który przeciwnie gorliwość tę Filippa byłby był bez wątpienia pochwalił, i lubo chciałby był szkodzić Filippowi, tedy w tym nie był podtenczas stanie. Ale dowod zniewalaiący i przeświadczaiący o stałey wierze Swiętey Rzymskiey Katolickiey Karola V. iest życie iego pokutne i cale surowe, które on na swoiey w ostatnich latach prowadził osobności; używał on włosiennicy, i ciało swoie ustawnemi dręczył dyscyplinami, co dopiero po iego odkryło się śmierci, a czego w używaniu nie maią ci, którzy nauk chwytaią się Nowatorów, a których lepiey i dowodniey nie można potępiać, iako to czyniąc, co oni potępiaią.

Paweł IV. powziąwszy wiadomość o bezprawiach swoich Synowców, którzy wszystkim władali, tknięty oraz uwagami mocnemi iednego Teatyna, całą swoię wygnał Familią z Rzymu, i publicznie na iednym zgromadzeniu Kardynałów swoy im żal oświadczył, że

go

go nie przestrzegli o złych postępkach iego Synowców, które i zakałem były dla Swiętey Stolicy, i zgorszeniem dla całego Ludu. Zgromadzenie to zwo-
1559. łane było 1559. i na nim wszystkich swoich krewnych ze wszystkich wyzuł godności, któremi ich był ozdobił, a tych, których oni na Urzędy powsadzali, nazawsze z Rzymu i z Stanów wywołał Papiezkich. Postępek ten iego na dwoie od Ludu Rzymskiego był tłómaczony.

Papież ten, przez swoię zbytnią żwawość, i surowość, dwa znaczne popełnił błędy, które nie tylko sławę iego zmnieyszyły, ale i nieukontentowania wewnętrznego nie małą mu były przyczyną. Pierwszy iest, gdy uznać nie chciał za Posłów wysłanych do niego od Króla Ferdynanda, a który Cesarzem został, po ustąpieniu Karola V. z tey godności, twierdząc, iż on Sędzią bydź był powinien do rozeznania i rozsądzenia przyczyn, które przywiodły Karola do złożenia korony Cesarskiey. Drugi błąd, gdy podobnąż dał odpowiedź Posłowi, który mu donosił o śmierci Królowey Maryi, oraz o wywyższeniu na Tron Angielski Elżbiety, twierdząc, iż bez iego wiedzy i rozkazu nie mogła na Tron wstępować. Co przywiodło Elżbietę, iak iedni twierdzą, do

do porzucenia Swiętey Religii Rzymskiey Katolickiey, którą na pozor wyznawała za życia Maryi. Inni zaś Dzieiopisowie ganią tych, którzy przypisuią Elżbiecie, iż żadney Religii nie miała, i że tylko na wzór Komedyantów Katoliczką się czyniła. Elżbieta bowiem (mówią oni) z modłych zaraz lat swoich nauką i zdaniami Nowatorów napoiona była. Cokolwiek bądź, pobudka nayprawdziwsza, dla którey Wiarę Swiętą Rzymską Katolicką porzuciła Elżbieta, i na iey mieysce Religią wprowadziła Protestancką, ta była, iż chciała tym samym prawo swego następstwa na Tron Angielski utwierdzić, i ugruntować. Wybiwszy się bowiem z wszelkiego posłuszeństwa Kościołowi Rzymskiemu, bynaymniey się iuż nie obawiała, aby kto z poddanych przeciwnym iey się okazał, z przyczyny, iż z nieprawego pochodziła łoża: ponieważ Małżeństwo Henryka z Anną de Boulen według wyroku Protestantów za prawe uznane było, a tym samym iey prawo do Korony stało się niewątpliwe. Ale co iest podziwienia godnego, że Angielczykowie, z którą za panowania Maryi wyrzekli się byli kacerstwa łatwością, z tąż samą za panowania Elżbiety odstąpili Wiary Swiętey Rzymskiey Katolickiey, i że tanże sam Parlament 1559.

1559. lament potwierdził tak przeciwne sobie odmiany według żądania i pragnień tych dwóch Monarchiń; tak dalece, że ustawy, które maią za prawa fundamentalne Narodu, inszego zdaią się nie mieć fundamentu, tylko wolą Monarchy, która równie panuie tak w owym Zgromadzeniu, które sobie przypisuie tytuł Obrońcy wolności niewzruszoney, iako i na radzie Monarchy samowładnego.

Roku tego Paweł IV. przeniosł się do wieczności. Lud Rzymski co tylko wziął wiadomość, iż od Doktorów iest opuszczony, natychmiast swoię naprzeciw niemu wywarł zapalczywość. Statuę iego obaliwszy, ręce i nogi u niey pokruszywszy, po ulicach ią włócząc nakoniec w rzekę Tyber wrzucili, a co gorszego, Pałac świętey Inkwizycyi, którą Paweł do Rzymu wprowadził, ze wszystkiemi iey Aktami spalił i spustoszył, więzienia poodbiiał, i tych wszystkich na wolność puścił, którzy w nich zamknięci byli. Nadto świętokradzką ręką biiąc i raniąc tych, którzy do tego Swiętey Inkwizycyi należeli Trybunału. Do tego zaś przyszła była stopnia zaiadłość z zapamiętałością złączona Ludu Rzymskiego, iż gdy Papież dzień śmiertelności zakończył, i gdy według zwyczaiu zwłoki iego na publiczny wystawiono widok, trzeba było

nad-

nadzwyczayne dodać straże dla ocalenia ich od gwałtowności i zuchwałości roziuszonego Ludu. Po śmierci Pawła IV. Stolica S. przez cztery miesiące nie maiąc Rządzcy wakowała: obrano nakoniec Papieżem Anioła z Medyceuszów, który wziął imię Piusa IV. Był on Bratem owego Hrabi de Marygnan wielkiego Wodza Woysk Cesarza Karola V. i Dom iego nie był pośledni, ponieważ w Medyolanie między pierwszemi mieścił się Domami, i Siostra tego Generała zaślubiona była Hrabi Boromeuszowi z naypierwszych i naymożnieyszych Domów, i która Matką była Swiętego Karola Boromeusza. 1559.

Wesołości i rozliczne igrzyska, które się odprawowały z okazyi wesel Córki, i Siostry Henryka II. w żałobę i smutek nieutulony się przemieniły z przyczyny śmierci niespodzianey tego Króla, który przyniewoliwszy Hrabię Montgomery Kapitana Gwardyi Szkockiey, ażeby podczas igrzysk, które się odprawowały, włocznią naprzeciw niemu wypuścił, odebrawszy od niey raz nader głęboki w głowę, umarł z tey rany dnia iedenastego od tego przypadku w Roku 41. wieku swego, zostawiwszy czterech Synów z Katarzyny z Domu Medyceuszów, z których trzech Królmi byli Francuzkiemi. Franciszek

1559. ciszek II. naystarszy, który wziął był sobie za Małżonkę Maryą Królową Szkocką, i którego nazywano Królem Delfinem, nastąpił natychmiast po Henryku Oycu swoim. Dom Gwizyuszów, z którego Matka Maryi pochodziła, w wielkim był za ponowania Franciszka II. poważeniu, i Kardynał Brat rodzony, Gwizyusza Xiążęcia, wielkie nader wszędzie Franciszkowi dawał pochwały, pobudzony gorliwością iego, którą naprzeciw Kacerzom stale okazywał. I toć to było przyczyną nienawiści prawie nieśmiertelney, którą powziął był Dom Burboński kacerstwem Kalwina zarażony, tak naprzeciw Kardynałowi, iako całemu iego Domowi, a która niechęć między temi Domami okropną domówą woynę wznieciła.

A iako Luter pierwszy Nowator swoie pełne błędu po całych Niemcach rozsiał był nauki, i zdania, tak i Kalwin nie mało swey nauki znalazł Naśladowców: samych nawet Xiążąt nie mała była liczba, którzy iego nowości do swych Państw powprowadzali. Naypierwszy z tych, którzy w tym Roku 1559. Sektę Kalwińską z naywiększą do swego Państwa wprowadził okazałością, był Fryderyk III. Elektor, i Woiewoda, który po Ottonie Henryku posiadłszy Woiewództwo Ryńskie, publicznie

cznie Zwingliusza czyli Kalwina przy- 1559.
iął błędy, i one do Heidelberga stołecznego swego Elektorstwa miasta wprowadził, z którego wywołano natychmiast Wyznanie Auszpurgskie, które przedtym przyięte było.

Francya ieszcze nie tak bardzo od dawney swey oddaliła się była Religii, lubo Kalwin użył śmiałości przypisać Franciszkowi I. Xiążkę pod napisem *Institutions Chretiennes:* ale Król ten Prawowierny, z pogardą ią odrzucił, i aż do samey śmierci prześladował tych wszystkich, którzy przekonani byli, iż dawną prawowierną porzucili Religią. Henryk Syn iego, i iego Następca podobnąż stale zachował niechęć i nienawiść ku Nowatorom: dopiero za panowania Franciszka II. gdy Kardynał Lotaryńczyk wszelkich używał śrzodków i sposobów do przytłumienia Hugonotów (imie to nadane iest Sektatorom Sekty Kalwińskiey) przy pomocy i wsparciu Franciszka II. dopiero mówię, w ten czas niektórzy znacznieysi Panowie, a osobliwie Xiążęta Domu Burbońskiego przez nienawiść Kardynała, i iego Familii poczęli wspierać Hugonotów. Niektórzy z Xiążąt iuż Sektą Kalwina zarażeni byli, ale osobliwie Antoni de Burbon, który za przyiaciołkę dożywotnią wziął był sobie

Joannę

1559. Joannę d'Albert, Dziedziczkę wszelkich praw do Królestwa Nawarry, a z nią oraz nienawiść naprzeciw Religii Rzymskiey Katolickiey, nienawiść, którą Dom ten w dziedzictwie swym Następcom zostawiał, od owego czasu, w którym przez Cenzury i klątwy Juliusza II. Papieża z swych był Państw wyzuty.

Henryk II. w ostatnich dniach życia swego sprawiedliwość okazał naprzeciw Hugonotom, gdy trzech Rayców Parlamentu Paryzkiego do więzienia wtrącić kazał, przeto, iż coś na stronę Nowatorów mówić chcieli. Za panowania Franciszka II. Hugonoci otwarcie mocy użyć przedsięwzięli. Spiknęli się więc mocą wydobyć z więzienia Rayców Parlamentowych, i tym umysłem miasto Paryż w kilku zapalili mieystcach, ażeby urząd nie miał sposobności sprzeciwienia się tey ich imprezie. Lecz spisek ten gdy był wyiawiony, wypadł naprzeciw nim dekret. Anne du Bourg iako nayzacięt szy w swoiey Sekcie, obwieszony iest, a potym spalony na placu pod Ratuszem Paryzkim, inni z urzędów złożeni, a to, iż na Inkwizycyach wybiegi różne czynili, i iawnie się bydź Kacerzami nie oświadczyli. Kara ta całą Hugonotów wzbudziła partyą, którey dowodzcami

i gło-

i głowami uczynili się Król Nawarry, Xiąże Kondeusz Brat iego, wraz z Kolignami. Duchowni Hugonotów ułożywszy na swoim Zgromadzeniu, iż mogą wziąść się do oręża; natychmiast ich radę przyięto, i naprzód ułożono uwolnić się od Gwizyuszów, iako naypierwszych i naypotężnieyszych swoich nieprzyiacioł, a potym przyniewolić Dwór, aby im sprzyiał i dozwolił wolnego swey Religii obrządków sprawowania. Spisek zatym między sobą 1560.
uknowali, i do wykonania iego potrzebne przedsięwzięli śrzodki, a który w Blois miał bydź wykonany. Ztymwszystkim Spisek ten nie iest rozpoczęty, aż dopiero gdy Dwór z Blois do Ambois przeieżdżał; lecz niepomyślnie: Buntownicy bowiem, których Hersztem był w tey wyprawie Renandi Szlachcic, który za zbrodnie swoie z Francyi był wywołany, na głowę są zbici, Herszt ich zabity i w bramie miasta tego iest powieszony, inni zchwytani głowy potracili.

Że zaś pierwsi Wodzowie tego Spisku w tey się nie znaydowali sprawie, przeto Hugonoci zrzuciwszy maszkę, pod którą swoię złość i zawziętość ukrywali, zaczęli pustoszyć Prowincyą i Delfinat, gdzie naywiększa ich była liczba. Królowa Nawarry z swey strony

1560. ny swoię im daiąc pomoc, w Akwitanii szerzyć się im dozwoliła, podobnież w Normandyi uczynili przy pomocy Admirała Coligni, a który użył nie tylko swey wziętości, ale i władzy do utwierdzenia ich zamysłów, które nie inne były, tylko aby wolno mogli swe opowiadać błędy, i obrządki swey odprawiać Sękty mimo wszelkich zakazów wydanych od Dworu. Tenże sam Admirał miał śmiałość podania Królowi Suppliki dla otrzymania pozwolenia wykonania wzwyż zmiankowanych zamysłów, to też było przyczyną owego sławnego Edyktu, który Hugonoci nazwali Inkwizycyą, i który przyrównali do Inkwizycyi Hiszpańskiey. Przez ten Edykt samym Biskupom zostawione było rozeznawanie i Sąd względem kacerstw, wszystkie zaś Urzędy Sądowe Swieckie miały daną sobie moc ze wszystkiemi temi obchodzić się iako z buntownikami, i śmiercią ich karania, iako przeświadczonych o występek popełniony naprzeciw Maiestatowi, którzyby ważyli się mówić albo pisać na stronę nowych wszczętych kacerstw. Pod ten to czas Franciszek II. domagał się u Papieża o pozwolenie zgromadzenia Soboru Narodowego, ażeby na nim sprawy tyczące się Religi mogły bydź ułatwione. Proźba

żba ta Króla była pobudką Piusowi IV. 1560.
Papieżowi, iż Sobor powszechny Trydencki zalimitowany otworzyć przedsięwziął, ażeby tym sposobem Soborowi Narodowemu we Francyi przeszkodził.

Papież ten, co tylko Stolicę osiadł Swiętego Piotra, natychmiast przedsięwziął dokończyć tego, co iego Poprzednik czynić był zaczął, toiest: ukarać złe i bezprawne życie Karaffów, ktòrych Stryi Poprzednik iego ze wszystkich iuż był wyzuł godności. Hrabia de Montorio, Xiąże de Palliano, i Rządzca Stanów Papiezkich, ktòrzy z tey byli Familii, przez miecz katowski głowy poutracali, a Kardynał Brat iego w więzieniu iest uduszony, obydwa będąc przekonani o rozliczne zaboystwa, kradzieże, łupiestwa, i inne cięźkie zbrodnie.

Gdy Pius IV. usilnie się stara Swiętą w swych Stanach czynić sprawiedliwość, gdy nalega na Monarchów Katolickich, ażeby interessa Swiętey utrzymywali Religii, i Soborowi szczerze sprzyiali Trydenckiemu; rozesłał także swych Posłów do tych wszystkich Monarchów, ktòrzy się iuż publicznie oświadczyli byli bydź Protestantami, iakoto do Krolów Pòłnocnych, do Krolowy Angielskiey, do Elektorów Brandeburskiego, Saskiego, i Woiewody Ryń-

1560. skiego, oraz do innych Xiążąt Niemieckich, którzy wszyscy iednostaynie ich do siebie nie przyięli Poselstwa. Xiążęta Niemieccy zwołali zgromadzenie do Hamburgu, dla ubezpieczenia się naprzeciw Soborowi Trydenckiemu, któremu aby się poddali, iako Naywyższemu Sądowi, równie Cesarz Ferdynand, iako i Papież ich nakłaniał. Sąd zaiste czci wszelkiey godnieyszy (iako sami to przyznać powinni byli) aniżeli zdania i schadzki osób partykularnych, które roszcząc sobie prawo do naprawy Kościoła, nie mogły się żadnym sposobem zgodzić na iedno zdanie względem Artykułów Wiary swoiey, a które wielkiey wymagały poprawy.

I tać to ich niezgoda i nieiednomyślność przyczyną była, iż nic na tym nie ułożyli zgromadzeniu swoim, oprócz tego, że Zwinglianie nie przypuszczaiąc żadnego wykładu Lutrów względem Nayświętszego Sakramentu, Lutrzy na dwie podzielili się części: Jedni z nich nazywali się *Confessionistæ*, *Adiaphoristæ*, czyli *Indiferentes*, *& Lutherani molles*. Drudzy *Rigidi*. Pierwszych głową był Filip Melanchton, który zezwalał na okryślenie i umiarkowanie wyrazów nauki Lutra, a to, aby nie wielka różność wydała się między zdaniami

mi ich i Zwingliusza, czyli Kalwina; 1560.
i żeby na przeciwne sobie w zdaniach nie dzielili się partye. Drudzy, których Herszłem był Maciey Flaceus z Illyrii, naukę i słowa Lutra do słowa trzymali, i żadnego umiarkowania w wyrazach nie dopuszczali.

Ziazd ten na tym się rozszedłszy, i nic ku dobru powszechnemu nie ułożywszy, Elektor Ryński zupełnie do Sekty Kalwina przywiązany, rozkazał Katechizm Heidelberski układać, który w Roku następuiącym był wydany, i przyięty: potym za Formularz wyznania Wiary Sakramentaryuszów, tak iako wyznania Auszpurskie było Formularzem Sekty Luterskiey; od wszystkich uznany był. Jak pierwsi tak i drudzy dla dogodzenia swemu widzi mi się, na dwie ieszcze podzieleni byli części. Ostatni, iakośmy iuż wyżey mówili, według wyznania Auszpurskiego nazywali się *Rigidi*, toiest: podług pierwszego wierzący wyznania. Drudzy *Molles*, którzy z Sakramentaryuszami poniekąd się zgadzali; i których miano za obłąkanych w zdaniu, które atoli może bydź cierpiane. Sakramentaryuszowie zaś dzielili się na prawdziwych *Zwinglianów* czyli *Kalwinów*, i na *Ubikwistów*, których głową był Jan Brentius; ten odrzucaiąc prawdziwą i rzetelną

1560. przytomność Ciała i Krwi Chrystusa w Sakramencie Ołtarza, nauczał, że Ciało JEZUSA Chrystusa iest wszędzie rzeczywiście, i ztąd też Kacerze ci nazwazwani są *Ubiquistæ*.

Dwór Francuzki prześladuiąc z wszelką gorliwością Hugonotów, zgromadził Stany Królestwa do Orleanu, chcąc wziąść potrzebne śrzodki do ubeśpieczenia dobra publicznego. A że chciano z gruntu nowe wykorzenić błędy kacerskie, i że przedsięwzięto nie mieć względu na nikogo, przeto *Xiążę* Kondeusz wzięty iest na tym zgromadzeniu w areszt, i skazany pod miecz katowski. Smierć Franciszka II. przeszkodziła uskutecznieniu tego dekretu, Królowa Katarzyna z Domu Medyceuszów wyzwoliła Xiążęcia Kondeusza z tego niebeśpieczeństwa, i zważaiąc krew iego Xiążęcą, osądziła, iż pomyślnie użyć go może naprzeciw Gwizyuszom, i ich zbytniey nader władzy. A że obydwie strony w wzaiemney ku sobie zostawały nienawiści, dzieląc więc między nich swe względy, i łaski, mniemała, iż obydwie w równey ku sobie utrzymywać będzie podległości. Kredyt Xiążęcia Kondeusza, który iawnym był Kalwinem, przyczyną był, iż publicznie obrządki iego Sekty, nie tylko w całym Królestwie, ale nawet u Dwo-

ru, i w Pałacu Fontaineblau bez nay- 1560.
mnieyszego Królowy przeciwieństwa sprawowane były. Co większa, wydała Edykt, przez który wszystkich wywołańców z przyczyny Religii do Królestwa powracała, i wszystkie im dobra przywracała, które im zabrane były. Zbyteczna ta powolność Królowy, taki wstręt i obmierźliwość sprawiła w Marszałku Montmorancy, iż wszelkiey zrzekł się nienawiści, w którey dotychczas ku Xiążęciu zostawał Gwizyuszowi, i złączył się z nim, i z iego Synem, w przedsięwzięciu wszelkiey przyłożenia staranności, do utrzymania Religii Swiętey Rzymskiey Katolickiey, i przeszkodzenia rozkrzewieniu się Sekcie Kalwińskiey. Ziązek ten ich nazwany był *Triumviratem*. Ale Admirał de Koligni podawszy znowu młodemu Królowi Karolowi IX. tęż samę Supplikę, którą podał był Henrykowi II. nowy otrzymał Edykt, który to w sobie zawierał, żeby żaden o Religią nie był prześladowany, ale oraz, iż publicznie nie wolno będzie obrządków sprawować żadney Sekty, tylko samey Swiętey Religii Rzymskiey Katolickiey. Roku następuiącego odprawiła się sławna owa rozprawa w Poissi, czyli iak pospolicie Dzieiopisowie ią nazywaią *Colloquium Poissiacense*, na którym wzmiankowany

potylekroć Kardynał Lotaryńczyk nieśmiertelną dla swoiey nauki uczynił sobie sławę, iako też niektòrzy Biskupi, i Doktorowie Swiętey Teologii, ktòrzy dysputowali z Bezą, i czterema innemi Ministrami, czyli Duchownemi Sekty Kalwińskiey. Mimo więc gruntownych dowodòw z strony Katolikòw przywiedzionych, Beza, i iego Adherenci przekonać się nie dali względem Artykułu Nayświętszego Sakramentu; przeto Biskupi dla utwierdzenia i obrony prawdy Katolickiey, ułożyli wyznanie Wiary, ktòre podpisać i zaprzysiądz nie tylko Duchowni wszyscy powinni byli, ale nawet i Przełożeni ròżnych Kollegiòw, i Zgromadzeń.

1561. Dwa w Roku tym trafiły się przypadki Filippowi II. Kròlowi Hiszpańskiemu, pierwszy w Wenecyi, drugi przy brzegach Barbaryi. Filip chciał utrzymać na Poselstwach też same Osoby, ktòre godność tę piastowały za życia Oyca iego, rozumieiąc, iż podobnie pierwszeństwo między innemi mieć będą Posłami, iako mieli, gdy Posłami byli Cesarskiemi. Ale Biskup d'Aqus Poseł Francuzki w Wenecyi, naprzeciw tey powstał pretensyi, i nie chciał pierwszeństwa ustąpić Posłowi Hiszpańskiemu: Senat Wenecki będąc proszony, ażeby tę rozsądził sporkę, wydał wyrok

tok na stronę Biskupa Posła Francuzkiego, stanowiąc, iż Posłowie Francuscy brać powinni mieysce, gdy urząd swoy publicznie sprawować będą, zaraz po Pośle Cesarskim. Zwyczay był wprawdzie taki zawsze, ale że Posłowie nie wszyscy przedtym u Dworów rezydowali, i że wielu z nich stałego przy nich nie mieli zamieszkania, tylko wtenczas, gdy posyłani byli do traktowania, i sprawowania interessów swego Monarchy się tyczących, dziwić się zatym nie potrzeba, że Posłowie Hiszpańscy mało co, albo nic cale związku z tą Rzecząpospolitą maiący, nie chcieli przyiąć tego wyroku Senatu, który im był cale przeciwny. Jakoż od tego czasu na żadnych publicznych nie znaydowali się obradach. Pretensya ta z większą ieszcze odnowiona iest okazałością na Soborze Trydenckim, na którym Poseł Filippa nie chciał mieysca trzymać po Pośle Francuzkim, przeto wyrobił sobie, iż pomiędzy Posłami nie siedział, ale naprzeciw Sekretarzowi Soboru. 1561.

Drugie zmartwienie, które miał w tym Roku Filip, był sukcess niepomyślny wyprawy iego morskiey naprzeciw Tripoli, oraz zniesienie iego woyska przy wyspie Gerbes. Barbarzyńcowie ci, ustawnie prawie naieżdżali Królestwo Sycyliyskie z wielką zuchwałością, a to,

1561. to, że Filip przez wzgląd na Tytuł swoy *Catolicissimus*, który Przodkom iego od Stolicy Apostolskiey był nadany, nie chciał żadnych Soiuszów, czyli przymierzów czynić z Niewiernemi. Flotta iego nie tylko w woysko, w broń, ale i w żywność dostatecznie opatrzona była, i powinna była bez wątpienia dać uczuć Niewiernym moc, i waleczność imienia Chrześciańskiego, i Narodu tego, który za Karola V. zuchwałość ich dosyć pomyślnie ukrócił, i pognębił.

We Włoszech Xiąże Florencki Kosmus I. ustanowił był Zakon Kawalerów Swiętego Szczepana, którym wolno iest ślubne zawierać kontrakty, i między którami nie Szlachta nawet mieścić się mogą, byle tylko z swych Dóbr zapisali Kommendorstwo. Ich powinność iest walczyć przeciwko tym rozboynikom morskim, przeto też maią swoie własne Galery. Stolica tego Zakonu iest w Pizach, gdzie swoy maią Klasztor i Kościoł wspaniały, przy którym tak Xięża, iako i ci Kawalerowie powinności i usługi odbywaią kościelne. Wielki Xiąże Florencki, iest zawsze Wielkim Mistrzem tego Zakonu. Kosmus w swych domowych troskach i żalach, szukał pociechy w tych szlachetnych czynnościach. Z niemałym serca swe-

go

go żalem widział śmierć iednego z Synów swoich, od drugiego zabitego w kłutni między niemi wszczętey, i w zapale gniewu swego, zaboycę swoią własną zabił ręką. Zona iego, ktòra 1562.
była Còrką Piotra z Toledu, tym dwoi- 1563.
stym zaboystwem tak była tknięta, iż 1564.
z żalu wielkiego w kilka dni do wieczności poszła.

Krol Nawarry odstąpiwszy Partyi Hugonotòw, Xiąże Kondeusz Brat iego, głową się ich uczynił Partyi. Odebrał Orlean, i innych wiele miast, w ktòrych Hugonoci iawnie się przeciwnemi bydź ogłosili Królowi. Rouen w ich dostał się ręce, ale tegoż samego Roku napowrot iest odebrane, i odtąd Epoka domowey zaczyna się woyny. Xiąże Gwizyusz znaczą nad niemi wygrał batalią pod miastem Dreux, na ktòrey Xiąże Kondeusz w niewolą iest zabrany: Krol zaś Nawarry Brat iego w tym samym prawie czasie umarł z rany, ktòrą odebrał był przy oblężeniu miasta Rouen. Roku następuiącego woysko Krolewskie obległo Orlean, podczas ktòrego oblężenia Xiąże Gwizyusz zabity był przez Poltreta. A że Hugonoci tak z Anglii, iako i z Niemiec posiłkòw zaciągać poczęli, przeto dla zapobieżenia dalszey woynie, i przeszkodzenia wkroczeniu obcym woyskom do

Fran-

1562. Francyi, nie tylko pokoy zawrzeć z
1563. niemi musiano, ale nadto zupełną da-
1564. no im wolność opowiadania po całym Królestwie swoiey Sekty, wyłączywszy tylko niektóre mieysca i czasy.

Cesarz Ferdynand otrzymawszy od Elektorów pozwolenie do ogłoszenia Syna swego Maxymiliana II Królem Rzymskim, zawarł pokoy z Solimanem na lat ośm. Twierdzą Dzieiopisowie, iż dla utrzymania się przy Królestwie Węgierskim, obiecał Solimanowi płacić corocznie 30,000. Czerwonych Złotych. We dwa lata potym Ferdynand umarł; powszechne o sobie zostawiwszy zdanie, iż bardziey pokoy, iak woynę lubił, lubo przez całe życie Marsowego oręża z ręku nie wypuszczał. Protestanci nader iego wychwalali łagodność, przeto, iż mniemał, że rozprawy tyczące się Religii, prędzey łagodnością, iak mocą mogą bydź uspokoione. Zdanie to iego czyli było dobre, lub złe, rozsądkowi rozumnemu zostawuię Czytelnika. Ferdynand przed śmiercią swoią szukał pomocy u Karola IX. Króla Francuzkiego, dla nakłonienia zgromadzonych Ojców na Sobor Trydencki, ażeby przedsięwzięli poprawę obyczaiów Duchownych, których bezprawne postępki okazyą dawały Nowatorom do szkalowania Dworu Rzymskiego. Tym końcem

çem proiekt do tey poprawy ułożyć 1562.
rozkazał, ale Papież na to zezwolić nie 1563.
chciał, twierdząc, iż rzecz ta do nie- 1564.
go samego tylko należała. Domagał się powtòre Ferdynand od Papieża, aby zezwolił na Kommunią pod dwoma przymiotami, oraz aby Kapłanom żony mięć wolno było, przynaymniey do tego czasu, pòki Sobor Trydencki swego w tey mierze nie wyda wyroku. Ale Papież zezwolić na to nie chciał, lubo znaydowały się niektòre osoby, ktòre utrzymywały, iż można by na te dwa pozwolić punkta, przytaczaiąc dawny zwyczay Kościoła Łacińskiego, a w Kościele Greckim po dziś dzień trwaiący, ktòry atoli od samych Papieżòw nie iest potępiony.

Więzienie Chrystyerna II. Kròla Duńskiego i Szwedzkiego, ktòry od swych wygnany poddanych, gdy nowe chce wzniecać zamięszania, zabrany w niewolą, i do Sunderberga fortecy Xięstwa Holsztyńskiego zaprowadzony i na więzienie skazany, przyniosło pokoy, i wolność zupełną nowym Sektom w tych dwòch Kròlestwach, i każde z nich obrawszy sobie osobnego Kròla, rządzone były przez nich bez naymnieyszey iedno drugiemu podległości. Fryderyk II. po Oycu swoim Chrystyernie III. nastąpił był w Roku 1559. a Chrystyern

III.

1562. III. Tron posiadł po Fryderyku I. któ-
1563. ry opanował był Tron swego Synowca
1564. Chrystyerna II. Szwecya zaś rządzona była przez Gustawa Wazę Syna iednego z Zastawników, których Chrystyern II. z sobą z Szwecyi był wyprowadził, iako się iuż wyżey o tym mówiło. Gustaw znalazł sposob ziednania sobie miłości u Szwedów, za którey pomocą Królem go swoim obrali; lecz w dalszym czasie panowanie iego nie tak było chwalebne, iak prace, trudy i fatygi, które poniosł w wyzwoleniu Szwedów z mocy i tyrannii Chrystyerna. Umieraiąc Gustaw w Roku 1560. podzielił Szwecyą na cztery Gubernie, które między czterech swoich rozdał Synów, Erykowi starszemu Synowi Koronę Królestwa zostawuiąc Szwedzkiego, którą prawem dziedzicznym Stany, Familii iego raz nazawsze oddały były.

Eryk dla swego rozumu i oświecenia dosyć poważany, stał się celem ięzyków ludzkich, z okazyi nieprzyzwoitego stanowi swemu postanowienia. W początkach panowania swego starał się o dożywotnią przyiaźń, iuż Elżbiety Królowy Angielskiey, iuż Maryi Królowy Szkockiey, nakoniec Chrystyny Córki Filippa Landgraffa Hassyi, lecz widząc nakoniec, iż wszystkie iego kroki próżne były, przedsięwziął publi-

blicznie zaślubić sobie, i Krolową o- 1562.
głosić, Panienkę iednę podłego bardzo 1563.
urodzenia; a ktòra miała bydź Còrką 1564.
Kata, albo iak drudzy mòwią Rzeźnika; a z ktòrey iuż dwòch miał był przedtym Synòw.

Polska z okazyi Inflant, ktòre w Roku 1557 wieczne z Litwą zawarły były przymierze, a to dla wzaiemney obrony naprzeciw Moskwie, Narod ten na siebie obruszyła. Związek bowiem takowy niezmiernie uraził Iwana Wasilewicza Cara, ktòry niczego bardziey nie szukał, iako pozoru, by też naymnieyszego do rozpoczęcia woyny. Z ogromnym więc i nader wielkim wpada do Inflant woyskiem. Wiele natychmiast miast zabiera, i walecznego Fürstemberga po długim i uporczywym odporze w niewolą dostaie, do Moskwy odsyła, gdzie też w więzieniu życia dokonał. Po zeyściu Fürsztemberga Inflantczykowie obrawszy Gottarda Ketlera Wielkim Mistrzem, widząc się bydź w gorszym coraz stanie, bo iuż to, że Jan de Mönnichhausen Biskup wyspy Oselii Biskupstwo swoie przedał Magnusowi Xiążęciu Holsztyńskiemu, Bratu Fryderyka II. Krola Duńskiego, iuż, że Krol Szwedzki Eryk XIV. dobył był Rewla, i kilku miast Estonii, iuż nakoniec, że Moskale pozostałą część Inflant

1562. flant zawoiowali byli, przeto za radą
1563. Gottarda Ketlera poddali się zupełnie z
1564. całym swoim kraiem Krolowi Polskiemu, oraz i Wielkiemu Xiążęciu Litewskiemu. Stanęła zaś między Inflantczykami, i Polakami takowa ugoda. Część Inflant za Dźwiną rzeką leżąca, wiecznemi czasy do Krolow Polskich należeć miała, przy zupełnym iednak zachowaniu Szlachcie tameczney i miastom wszelkich praw, swobod i wolności. Pozostała zaś część kraiu na prawey stronie rzeki Dźwiny położona, Gotthardowi Ketlerowi Mistrzowi Kawalerow Inflantskich, i potomkom iego płci mezkiey, pod tytułem Xięstwa Kurlandzkiego i Semigalskiego dostać się miała, z powinnością hołdowania Polszcze. Zniesiony był zatym Kawalerow Inflanckich Zakon, a nowo uczyniony Xiąże, Polskim został Hołdownikiem. Przez takowe więc zawarte z Inflantczykami przymierze, Krol August w długą i uprzykrzoną z Moskwą wplątał się woynę, ktora odmiennym toczyła się szczęściem. Eryk Xiąże Brunświcki z 14. tysiącami woyska pod pozorem dania Krolowi posiłkow przeciw Moskwie, do Prus przyciąga. Lecz wkrotce do swego powraca się kraiu; wziąwszy od Gdańszczanow 12,000. Talarow, ktore temu nieproszonemu wyliczyć musieli obroń-

obrońcy. Moskale Połock po kilku nie- 1562.
dzielnym oblężeniu szturmem odbiera- 1563.
ią. Polacy zaś w krótkim potym czasie 1564.
trzy znaczne z Moskwy odnoszą zwycięztwa, lecz te żadney korzyści dla Polskiey nie przyniosły, gdy Moskale przy Połocku się utrzymali.

Miasto Rostok będąc naprzód poddane Domowi Meklemburskiemu, a potym Duńskiemu, korzystaiąc z zamieszków Królestwa Duńskiego, na wolność się wybiło, nie chcąc napotym nikomu bydź podległym, tylko samemu Państwu Cesarskiemu. Dom Meklemburski widząc, że to miasto przez powietrze z Mieszkańców wyzute było, znowu go sobie podbił, lubo dla zachęcenia Obywatelów, aby do pierwszego podupadłe przyprowadzili miasto stanu, wolność im zupełną zostawił rządzenia się swoiemi Prawami i Urzędami.

Hiszpani nie przestaiąc żeglować po morzu dla nowych ziem odkrycia, Roku tego nowe na Oceanie Wschodnim powynaydowali Wyspy, którym nadali imię Wyspy Filippińskie, chcąc uczynić honor Królowi swemu Filippowi II. Wyspy te w tak wielkiey są liczbie, iż rachuią 1200. Hiszpani małą z nich liczbę posiadaią, gdyż inne maią swoich udzielnych Narodowych

Xią-

1565. Xiążąt, oprócz niektórych, które Hollendrowie Hiszpanom odebrali.

Katarzyna z Medyceuszów Domu, Królowa Francuzka, pod pozorem zwiedzenia Królestwa z Synem swoim Henrykiem III. ziechała się na Granicach z Królową Hiszpańską Córką swoią, i z Xiążęciem Albańskim, który przy boku był Królowy. Twierdzą Dzieiopisowie, że te dwie Królowe zmówiły się, wszelkiego przykładać starania do wygubienia Nowatorów, toiest: Królowa Francuzka w swoim Królestwie, a Król Filip w Belgium, nawet, iż gdyby tego było potrzeba, że w pień wycinać każą wszystkich Kacerzów; i że tym sposobem zagubią źrzodło wszelkich zamieszków i woien domowych.

Pius IV. Papież roku tego umarł po zakończonym szczęśliwie Soborze Trydenckim, który potwierdził, i przez wydaną Bullę, całemu ściśle iego zalecił zachowanie Kościołowi. Pius V. z Domu Gistyerów, z miasta czyli powiatu Alexandryiskiego w Medyolanie położonym, z Zakonu Swiętego Dominika Stolicę posiadł Swiętego Piotra po Piusie IV. Papież ten, dla znakomitey życia świątobliwości, nie tylko Swiętym w Niebie, ale i na ziemi za takiego iest ogłoszonym.

Tegoż

Tegoż Roku Soliman utracił nie 1565.
tylko sławę, ale i woysko swoie pod Maltą, którą był obległ, chcąc z niey wypędzić Kawalerów Swiętego Jana Jerozolimskiego, którzy ustawnie tak przeciw iego Woyskom, iako i Rozboynikom morskim walczyli na morzu Srzodziemnym. Wszyscy ci Rozboynicy morscy złączyli się z Solimanem podczas tego oblężenia, które trwało blisko czterech miesięcy, podczas którego, twierdzą, iż 780,00. razy z armat do murów tey fortecy dano ognia, i że Soliman utracił 15,000. Zołnierza, a 8000. Maytków. Trzy z tym wszystkim iuż byli opanowali Kasztele, albo raczey przez ustanne z dział bicie do szczętu ie zruynowali, gdy w tym Garziasz z Toledu Vice-Krol Sycyliyski z posiłkiem przybywszy, przymusił Turczynów do odstąpienia oblężenia. Soliman niedopiąwszy swego zamysłu, zawoiował Roku następuiącego wyspę Chio na Archipelagu, która należała do Familii Justynianów Rzeczypospolitey Genueńskiey, oraz miasto Sighet w Węgrzech, ale miasto to, dopiero po iego iest wzięte śmierci. Sciągnąwszy bowiem woysko złożone ze 300,000. bitnego żołnierza do oblężenia tego miasta, i nie mogąc go dobyć mimo wszelkiey swoiey mocy, twierdzą niektórzy, iż z smu-

1565. tku umarł, inni zaś mówią, że z appoplexyi. Wielki Wezyr utaiwszy śmierć iego, udał przed woyskiem, że Soliman mu pogroził, iż ieżeli dnia tego miasto nie dobędzie, tedy głowę utraci. Turcy, którzy do Wezyra wielkie mieli przywiązanie, tak mocny szturm przypuścili, iż miasta dobyli. Mężny Mikołay Zdyryn, widząc, iż iuż wszelka upada nadzieia, rzucił się z resztą swego garnizonu na nieprzyiaciela, i gdy znaczną w nim czyni klęskę, sam trupem pada, a miasto w perzynę iest obrocone.

Solim II. nastąpił po Solimanie Oycu swoim. Monarcha ten, który ze wszystkich Sułtanów naywiększą miał sławę, ztąd atoli naybardziey, iż przy swoim męztwie wielkie zachował pomiarkowanie, i Religią, ieżeli tylko Religią nazwać można, życie w ustawnym morderstwie i krwi rozlanie przepędzone; ponieważ Sultanowie Tureccy maią sobie za powinność ogniem i mieczem przymuszać drugich do przyięcia swoiey Sekty. Soliman do tego lubił nauki, a co iest nader rzadka między Turkami, którzy niewiadomość, grubiaństwo maią za naymocnieyszą twierdzę, swego panowania, nieprzestaiąc przeto na czytaniu Xiążek pisanych w ięzykach Arabskim, Perskim, i Tureckim,

ckim, które doskonale rozumiał, nadto niektóre Łacińskie Xiążki tłumaczyć sobie kazał, a osobliwie Historyą od Juliusza Cesarza napisaną.

Filip II. Król Hiszpański, chcąc dawną Religią Swiętą utrzymać w Belgium, posłał rozkaz swoiey Siostrze 1566. Małgorzacie, którey rządy tych zlecił był Prowincyi w Roku 1559. ażeby ogłosiła ustawy Soboru Trydenckiego, i Swiętey Inkwizycyi Trybunał ustanowiła. Rozkaz ten Filippa wzbudził Dyssydentów, i pochopem im się stał do podniesienia broni. Tak zaś nader w Belgium Dyssydenci się rozkrzewili byli, że Roku 1521. Cesarz Karol V. wydawać swe naprzeciw nim począł Edykta, a Roku 1526. ustanowił dwóch Inkwizytorów, którzy mieli moc karania tych, którzyby przekonani byli, iż dawney Rzymskiey Katolickiey odstąpili Religii. Nowa ta ustawa, gdy się Flamańczykom nie spodobała, Cesarz w Roku 1531. zniosł tych dwóch Inkwizytorów, a Sąd o kacerstwo zdał Sędziom Miast i Powiatów, obowiązuiąc atoli każdego, ażeby donoszono tych, którzyby nowych chwytali się kacerstw, oraz naznaczaiąc kary na tych, którzyby im sprzyiali, lub iaką dawali pomoc. Tryb ten postępowania sobie z Kacerzami, trwał aż do śmierci Karola V. po iego

1566. śmierci Filip Syn iego, Sąd o kacerstwo, władzy oddał Biskupiey; żeby zaś lepiey Biskupi mogli włożonemu na siebie zadosyć czynić obowiązkowi, pomnożył liczbę Biskupów w Belgium, a to, ażeby Trybunały i Sądy były obfitsze.

Pomnożenie to Biskupstw całemu nie spodobało się Narodowi, i które samym nawet Katolikom oddalenia się od posłuszeństwa i miłości swego Króla dała pochop. Dla ustanowienia tych Biskupstw, pozabierano dochody różnych Opactw bogatych, i d onich przyłączono niektóre Beneficya, które były iedyną podporą Zakonów, i niektórych świeckich Duchownych. Nadto, te wszystkie ustawy, które się działy w Madrycie, bez naymnieyszego naradzenia się z Narodem, coraz bardziey roziątrzały Obywatelów, którzy iawnie widzieli, iż ich za nic sobie ważą. Twierdzą, że przez te Sądy, które ustanowione były naprzeciw Nowatorom, wielka ich nader liczba wyginęła, nie wydawszy nawet im żadnych pozwów, ani nie pozwoliwszy żadney sądowey obrony. Nakoniec w Roku tym, gdy nowe Filippa wyszły rozkazy, Dyssydenci iawnie swe okazali nieukontentowanie. Odważnieysi z pomiędzy nich, zgromadziwszy się do miasta Gertruydenberg,

spisek

spisek czyli związek między sobą uczynili, mocą którego obowiązali się, wspierać się wzaiemnie, i bronić tych wszystkich, którychby chciano karać za przyięte nowe Religie. 1566.

Pierwszy tey Religii skutek była Supplika, którą ułożyli imieniem całey Partyi Związkowey, a którą Xiąże Arauzykański i Baron de Brederod, maiąc za sobą nie małą liczbę innych osob, oddali Gubernatorowy, domagaiąc się wolności wyznawania swoiey Religii. Gubernatorowa słysząc o tey Lidze, i widząc tak znaczną liczbę osob, które assystowały tym, którzy iey tę Supplikę oddawali, a z których ieden miał śmiałość powiedzieć, iż lubo od nie wielu osob iest podpisana, ale gdy tego będzie potrzeba, znaydzie 200,000. innych osob, które ią podpiszą, nader w wielkim została pomięszaniu, i natychmiast do dania odpowiedzi nie była sposobną. Wtenczas Marquis de Barlemont, albo iak inni twierdzą Biskup Artebateński, chcąc iey dodać serca, rzekł iey, iż cale nie ma przyczyny się obawiania, ponieważ ci wszyscy, których imieniem tę iey podano Supplikę, byli Zebracy, toiest: że ci wszyscy, którzy nowych chwycili się kacerstw, i dla których o wolność się domagali, byli ludzie z podłego gminu, a zatym nie było przy-

1566. czyny ich się obawiać. Mowa ta doszła tych, którzy oddawali Supplikę, i którzy bynaymniey o to się nie urażaiąc, w żart ią obrócili, i znayduiąc się pospołem na wieczerzy, którą ieden z nich dawał, pili zdrowie Królewskie z drewnianey czary, przy którey uchu iednym, zawieszona była torba podobna do torby Zebraków, co większa przybrali sobie to imię Zebraków, i nim swoię nazywali Ligę, z tym się oświadczaiąc, iż gotowi są ponieść ostatnie ubóstwo dla ugruntowania i utwierdzenia wolności swey wiary, nic atoli nie odstępuiąc od powinnego uszanowania i wierności należytey Królowi. W krótkim potym czasie medal wybić rozkazali, na którym wyobrażenie Filippa II. wybite było, z drugiey zaś strony wyraz wierności, czyli dwie ręce złączone sznurkami dwóch torb z tym napisem: *Fideles au Roy jusqu'a la besace.* Wierni Królowi aż do ubóstwa.

Po oddaney Supplice Gubernatorowy, na którą żadney nie dała odpowiedzi, ci którzy nowych chwycili się kacerstw, maiąc milczenie to za potwierdzenie ich przedsięwzięcia, albo raczey stawszy się śmielszemi przez liczbę i protekcyą osob znakomitych, którzy się za niemi wdawały, poczęli publicznie zgromadzać się za miasta na miey-

mieysca oddalone, i tam obrządki swo- 1566.
iey sprawować Religii, część z nich uzbroiona zawsze była w przedsięwzięciu bronienia się, gdyby im przeszkodę ich Nabożeństwu czynić chciano. Takowe zgromadzenia odprawowały się w Brabancyi, Geldryi, Flandryi, Hollandyi, w Ober-Yssel i Fryzyi. Ypres naypierwsze było miasto, którego Obywatele nad inne zuchwalsi, zbroyną ręką weszli do Kościołów Katolickich, i tam Obrazy i Statuy Swiętych podarli i powywracali, co i w inszych potym lud rozbukany czynił miastach, bardziey z powodu gniewu i zemsty, aniżeli z górliwości o swoię nową Religią. Gwałtowne te postępki Dyssydentów, oraz ruina Domów Bożych, przeraziła Gubernatorową, a zatym z pierwszemi tey Ligi Wodzami traktować zaczęła, obiecała im, iż wszelkie ustaną Sądy i prześladowania Inkwizycyi ustanowioney, pozwoliła im opowiadać według ich zwyczaiu swoię Religią w mieyscach tych, gdzie iuż opowiadać ią zaczęli byli, z tym warunkiem, ażeby oręż złożyli, i stale wiernemi byli Królowi swemu, i nic naprzeciw iego władzy czynić się nie ważyli. Pozwolenie to Gubernatorowy zaiątrzone nieco uspokoiło umysły, które tnąc zawziętością i okrucieństwem, Kościoły ruynować,

nować, i Klasztory naieżdżać i rabować iuż po całym niemal poczęli Belgium, iakoby wszystkie te ich czynności dowodem bydź miały dobroci ich sprawy, i iakoby przez nię Boską ziednać sobie mieli pomoc.

1567. Filip o tych wszystkich czynnościach Dyssydentów w Hiszpanii zupełną odebrał wiadomość, oraz o zbytniey swoiey Siostry powolności, i nader wielkim pobłażaniu, przez boiaźń większych rozruchów, i niemożność zapobieżenia krwi rozlaniu, i innym szerzącym się nieszczęśliwościom. Ale Filip czuiąc się na swych siłach, i widząc się obowiązanym do większey okazania górliwości o chwałę Boską, zganił tę łaskawość i powolność, którey przeciwko Nowatorom użyto, sam zaś przedsięwziął surowo, i ostro sobie z niemi postępować. Posłał zatym swoie do Belgium rozkazy, ażeby Sąd Swiętey Inkwizycyi reassumowano, i kary naprzeciw Nowatorom, i żeby użyto mocy do uskutecznienia wszelkich wyroków Sądowych uczynionych naprzeciw kacerzom. Żeby zaś iego rozkazy swoy lepszy wziąść mogły skutek, posłał swe do Belgium woysko. Twierdzą Dzieiopisowie, że kroki te Filippa nie tak z górliwości ku Swiętey pochodziły Religii, iako bardziey z Polityki, biorąc

ten

ten bunt powszechny za pomyślną nader dla siebie okazyą do wyzucia Flamańczyków z ich Przywileiów, i przyprowadzenia ich do naypodległeyszego poddaństwa: iakoż tego iedynie wszyscy pragną Monarchowie, którzy dopóty za Monarchów się nie maią, póki samowładnego panowania nad swemi nie maią poddanemi. Filip przewidywał, iż prawo, które miał prześladowania tych, którzy prawey Religii odstąpili byli, stać mu się mogło pozorem do prześladowania winnych i niewinnych, i że wszystkich razem w kluby mógł wziąść poddaństwa. A że obszerne które dzierżył Państwa, czyniły mu nadzieie, iż mógł mieć nieprzebrane źrzodło do prowadzenia woyny, bynaymniey się przeto nie wzdrygał do poniesienia naywiększych wydatków dla przedsięwziętey utrzymania woyny. 1567.

Wykonanie swych przedsięwziętych zamysłów zlecił Ferdynandowi z Toledu Xiążęciu Albańskiemu, którego mianował Rządzcą i Generałem woysk w Belgium, z podległością atoli Gubernatorowy iego Siostrze. Ale Xiężna widząc, iż przeciwne od Króla przyniosł rozkazy iey zdaniu, złożyła rządy tych Prowincyi, i powróciła się do Hiszpanii, zostawuiąc temu Generałowi zupełny rząd tego Państwa. Ferdynand

zaczął

zaczął swe rządy przez więzienie i ukaranie tych, którzy przed nim obwinionemi byli, iako Chwaliciele i Potwierdziciele nowych Sekt, i twierdzą, iż przez krótki czas rządów swoich blisko 18,000. mieczem katowskim z tego Nowatorów zgładził świata. Postrach, którym całe napełnił Belgium, przyczyną był, iż iedni dla ocalenia życia i swoich maiątków, do dawney powrócili się Religi; Drudzy w obce przenieśli się kraie, chcąc w beśpieczeństwie słodkiey używać wolności; Inni nakoniec ocalaiąc swoie dobra i Oyczyznę do broni się wzięli.

1568. Xiąże Gwilhelm de Nassau Wodzem się ostatnich uczynił, chcąc w samych zaraz początkach woynę rozpocząć. Wpadł on był w podeyrzenie względem odmiany Religii, gdy bowiem posłany był od Gubernatorowy do Anvers, aby zaspokoił zamieszki, które wzniecili byli Nowatorowie, takową dał iey odpowiedź, która bardziey ich wymawiała postępki, aniżeli one obwiniała. Co większa odważył się był pisać do Króla Filippa, perswaduiąc mu, ażeby zezwolił na wolność sumnienia i innych Sekt odprawowania obrządków, ieżeli nie chce utracić Belgium. Do tego nie chciał uznać tych za nieprzyiacioł, których Król takiemi bydź ogło-

sił.

sił. Baron de Brederod, który pierwszy 1568.
w polu się okazał dla obrony nowey Religii, w niebytności Xiążęcia Arauzytańskiego zbity iest przez Xiążęcia Albańskiego. Xiąże Arauzykański po zabranych Hrabiach Egmunta, i Horna, do Niemiec się oddalił, ażeby podobnemu nie podpadł losowi. Dobra iego do skarbu zabrano publicznego iako Zbiega: lecz nakoniec powrócił do Flandryi, i za Wodza Partyi Dyssydentów uznany, do różnych Xiążąt uczynił kroki dla otrzymania od nich woyska, iakoż przy ich pomocy wystawił 6000. Jazdy, a 14,000. Piechoty. Lecz Xiąże Albański znalazł sposob pokonania tego woyska bez spotkania się z nim, obok zawsze swe trzymaiąc woysko, a nigdy nie daiąc mu sposobności do zeyścia się z sobą, i przyiścia do sprawy; co sprawiło, że Xiąże nie mogąc dla niedostatku Zołdu dłużey utrzymywać woyska, przymuszony był opuścić tę Partyą, i oddalić się do Francyi.

Hugonoci Królestwa Francuzkiego dowiedziawszy się o rozpoczętey woynie w Flandryi, i że Xiąże Albański z rozkazu Króla Hiszpańskiego posłał nieco woyska Królowy Katarzynie, i Królowi Karolowi IX. powtórnie oręż podnieśli, i wiele miast zabrali: Między innemi opanowali Rupellę, w którey

Stoli-

1568. Stolicę swego założyli mieszkania, i ufortyfikowawszy ią, do ostatniego momentu wyrugowania swego ze wszystkich miast obronnych, których dzierżenie im było pozwolone, stale się utrzymywali. Odważyli się byli nadto zagarnąć Króla z całym Dworem gdy z miasta Meldy, w którym mniey się widział bespiecznym, do Paryża się oddalał. Król tym ich postępkiem tak był urażony, iż im go nigdy darować nie chciał. Ale zuchwałość ich nie na tym stanęła, widząc bowiem Xiąże Kondeusz, iż chęć zabrania Króla swego nie wzięła skutku, pociągnął z woyskiem pod Paryż, chcąc go obledz, postępek ten iego dowodem był zapamiętałey Hugonotów zuchwałości, albowiem w samym Paryżu Król cztery razy większe miał woysko, aniżeli ich cały był oboz. Podchlebiał sobie Xiąże, iż nie tak liczbą woyska, iako bardziey głodem dobędzie Paryża, lecz nim swego dopiął zamysłu. Xiąże Montmorancy wycieczkę uczyniwszy z miasta, na głowę pod miastem S. Denis go poraził. Zwycięztwo to życiem przypłacił Xiąże Montmorancy, będąc bowiem raniony w sprawie samey, nazaiutrz z tym się rozstał światem.

Xiąże Kondeusz po przegraney batalii ruszył się z woyskiem dla przyiecia

cia

cia Xiążęcia Jana Kazimierza Syna Elektora Woiewody, który z woyskiem z 100,000. Niemców złożonego na pomoc szedł Hugonotom, według umowy uczynioney z Oycem iego. Kondeusz woyska tego użył do oblężenia miasta Chartres; lecz gdy długo nader trwało, to bez skutku oblężenie, a Niemcy swego nie odbierali żołdu, do swego powrócili się kraiu, wielka także liczba Szlachty Hugonotów nie będąc dłużey w stanie prowadzenia woyny, do swoich się powrócili domów. Wielu iest takich, którzy twierdzą, że nader pomyślną podtenczas miała porę Królowa do pognębienia Partyi Hugonotów, która sama przez się upadać i niknąć zdawała się: ale ambicya tey Monarchini, i chęć swey utwierdzenia władzy, wzmocniła ią, przez zawarcie pokoiu z Hugonotami, który dnia drugiego Marca był podpisany. Mocą tego pokoiu Hugonoci oddać powinni byli Królowi wszystkie miasta i fortece, które podczas woyny zdobyli byli; im zaś dana iest wolność wyznawania i opowiadania swoiey Religii, według opisu, i warunków ułożonych w Traktacie zawartym w Roku 1560. Rupella, lubo w liczbie tych miast zawarta była, które miały bydź Królowi powrócone, poddać się atoli Królowi nie

1568.

chcia-

chciała, pod pozorem Przywileiów, które przedtym otrzymała była, w nadgrodę swey wierności ku Królom; a tak przez lat 60. iakośmy iuż wyżey namienili, mieyscem była ucieczki Hugonotom Francuzkim.

W krótkim potym czasie Hugonoci wzmagać się poczęli. W miesiącu Październiką tegoż samego Roku, roszcząc sobie, iż się z niemi nie ludzko obchodzono, pierwsze głowy ich Partyi do Rupelli się schroniły, iako to Xiąże Kondeusz z żoną i dziećmi swoiemi, Amirał de Chatilon, Dandelot Brat iego, i Królowa Nawarry z Synem swoim. Ziazd ten był hasłem niejako nowey woyny: natychmiast Hugonoci na nowo wiele miast po wszystkich Prowincyach Królestwa zabierać poczęli, a zatym tak Królewskie, iako i Hugonotów woysko w pole iest wyprowadzone.
1569. Roku następuiącego obydwa woyska spotkały się pod Jarnac miastem w Prowincyi Santonii, gdzie Hugonoci na głowę są porażeni, i Xiąże Kondeusz na placu poległ. Mimo tey przegraney złączyli się znowu Hugonoci pod Hetmańſtwem Amirała Chatilon, i gdy znowu blisko miasta Montcontour batalią wydali, powtórnie w rozsypkę poszli; Henryk Xiąże d'Alençon Brat Królewski Wodzem był woysk Katolickich zagrzany,

ny, i zachęcony błogosławieństwem, 1569.
i posiłkami Piusa V. Papieża, który mocno się przykładał do woien naprzeciw nieprzyiaciołom Religii, a którego Modlitwom kilka znakomitych zwycięztw otrzymanie nad nieprzyiaciołami Wiary Swiętey, znaczna liczba przypisuie Dziejopisów.

Lubo zaś Xiąże Albański dobrą utrzymywał sprawę, ztymwszystkim imię Hiszpanów i Królów Hiszpańskich przez swoię nadzwyczayną surowość w większą coraz bardziey podawał nienawiść. Próżno Maxymilian II. Cesarz przez Arcy-Xiążęcia Karola Brata swego przekładał Filippowi II. okropne skutki tey zbytney surowości; Filip bowiem gorliwość swoię za sprawiedliwą i nader świątobliwą poczytuiąc, chwalił i potwierdzał wszystkie Xiążęcia Albańskiego czynności, ktory idąc za dziką i okrutną swoią naturą, codziennie większe nad Flamańczykami czynił okrucieństwa. Nie maiąc dosyć na tym, iż wszystkich osądził u siebie, albo za przeświadczonych, albo przynaymniey za podeyrzanych o kacerstwo, że nieznośnemi obciążał ich podatkami, dla płacenia żołdu woysku swemu, że wielu miastom dawne ich poodbierał Przywileie, nadto ieszcze w znacznieyszych miastach Cytadelle czyli obronne porobił

1569. bił Zamki, daiąc im do wyrozumienia; że Król bez tego iarżma, nie mógł bydź o ich zaufanym wierności Nakoniec podał się w zupełną nienawiść u całego Narodu, kazawszy w Antwerpium wystawić sobie Statuę, u ktorey nóg kacerstwo i Narod Flamański pokonany pod iego nogami był wyrażony, on sam zaś rękę wyciągnioną trzymał, iakoby grożąc Narodowi, iż ieszcze z większą postępować sobie będzie z nim surowością. Xiąże do tych gwałtowności czynienia, wziął pochop z okazyi odebranego miecza poświęconego od Papieża, a który zwykł Papież w podarunku posyłać Wodzom i Xiążętom szczęśliwie woiuiącym naprzeciw nieprzyiaciołom Wiary Swiętey. Nakoniec stan gwałtowny, w którym zostawali Flamańczykowie, przywiodł ich do ostatniey rozpaczy, i do szukania zemsty z uciemiężenia które cierpieli, i w Roku następuiącym swoy zamysł do skutku przyprowadzać poczęli.

Filip zamiast zażywania swobodney i miłey chwili w Madrycie, która pospolicie się czuie, gdy swoie sprawiedliwe uiszczone bydź widziemy zamysły, naywiększym serce iego ściśnione było smutkiem. Miał on Syna imieniem Karola, dla którego starał się był za przyiaciołkę o Xiężniczkę Izabellę Córkę

kę Henryka II. ale sam potradawszy Izabelli małżonki swoiey, z przerzeczoną zaślubił się Xiężniczką, która Syna iego bydź miała małżonką. Pierwsze to ułożenie Króla, i nierówność wieku między nim i Izabellą, przyczyną było, że Król żył zawsze z Królową w nieufności i w podeyrzeniu: obawiał się bowiem, ażeby Karol, który przy swey urodzie był nadto śmiały, nie odważył się skazić iego łoża, i żeby Królowa z swoiey strony nie przełamała mu swoiey wierności, którą mu dotrzymać powinna była. Młody Xiąże mniey baczny, i cierpliwy w sprawowaniu publicznych interessów, taiemnie znosił się z Panami i Obywatelami Belgium, którym czynił nadzieie, iż do Flandryi przybędzie, że głową ich się uczyni Partyi, i że wszystkie, które im Filip poodbierał był wolności, nazad im powrócone będą. Wiadomość, którą Król o tym powziął był spisku, a który dążył do upadku Wiary Swiętey w Belgium, i iego powagi, oraz szerzące się coraz bardziey podeyrzenie o wierności swoiey małżonki, niespokóynym go czyniło, i przywiodło go do gwałtownego zamysłu zgubienia Syna swego, sądząc, iż ten ieдyny był sposob przeszkodzenia iego szkodliwym sobie zamysłom. Trudno 1569.

1569. atoli wierzyć, ażeby Oyciec mógł kiedy taki przedsięwziąść zamysł, który wrodzoney z gruntu przeciwi się miłości, raczey więc mniemać potrzeba; że Filip chciał tylko w areszcie swego trzymać Syna, przez który zupełnie mógłby się ubespieczyć naprzeciw iego gwałtownym czynnościom. Jakoż twierdzą, iż sam w osobie swoiey wziął go w areszt, i że nader był żałosny, gdy widział, że Karol porwał się do broni, którą miał ukrytą pod poduszką łoża swego, nie chcąc się na żadne poddać proźby i perswazye, które mu czyniono, ażeby dobrowolnie pod ten się poddał areszt, oraz żeby na dobre użył tego czasu, którego mu Oyciec pozwalał do postrzeżenia się, i przebłagania zagniewanego Oyca. Upor ten iego niezwyciężony przywiodł Filippa, iż mu rozkazał krew kilka puścić razy, a to dla uspokoienia wzmagaiącego się szaleństwa, tak z gniewu niepomiarkowanego, iako i z mniey dyskretnego z nim się obeyścia. Powtórzone po kilka razy krwi upuszczenie, złączone z gniewem i zaciętością niezwyciężoną, dla którey przez cały czas więzienia swego żadnego Karol nie chciał brać posiłku, przytym smutek i niewypowiedziana melancholia do śmiertelney w czasie sześciu Miesięcy przywiodły

dły go słabości, wtenczas Karol do swych 1569.
przyszedłszy zmysłów, posłał do Oyca, dopraszaiąc się o darowanie sobie winy, i umarł będąc zupełnie po Chrześciańsku na śmierć przygotowany. Królowa Izabella umarłszy podczas połogu w krótkim czasie, wielu Dzieiopisów oczerniaią Filippa, iakoby przez truciznę iey zadaną, przed czasem wieczności miał iey przybliżyć, a to przez zemstę za dobre zachowanie, które zawsze miała z nieszczęśliwym Karolem. Że zaś zdanie to tych Dzieiopisów innego prócz podeyrzenia nie ma fundamentu, więc lepiey iest ocalić sławę tak Króla iako i Królowy, twierdząc, że ani Królowa swey nie ubliżyła Królowi wierności, ani też Król żadnego nie uczynił kroku do umnieyszenia życia Królowy. Filip po śmierci Izabelli w trzecie wszedł związki małżeńskie z Anną Córką Cesarza Maxymiliana I.

Filip inne ieszcze miał zamięszania z Maurami Grenady, którzy odważyli się podnieść broń naprzeciw niemu, i Króla sobie obrać, w nadziei dawney odzyskania wolności. Maurowie Grenady byli ci, którzy przyięli byli Wiarę Swiętą za czasów Ferdynanda i Izabelli, którzy to ostatnie podbili byli sobie Królestwo, które ci niewierni posiadali. Ale że ich nawrócenie nie było pra-

1569. wdziwe, przedsięwzięli zatym wybić się z iarżma, ażeby do dawney swoiey powrócić się mogli Religii. Filip o ich uwiadomiony rebellii, wysłał naprzeciw nim Jana Austryackiego Brata swego, a Syna pobocznego Karola V. Młody ten Xięże pomyślnie tę prowadził woynę, i w czasie lat trzech rebellizuiących Maurów do winnego swemu Królowi przywiodł posłuszeństwa. Maurowie posłali byli do Selima po posiłki, których im odmówił, daiąc przyczynę, iż nie chciał w żadne z Filippem wchodzić zatargi, którego mocy i potęgi lękał się. Wiedzieć zaś trzeba, że ani Filip, ani iego następcy żadnego nigdy przymierza z Turkami czynić nie chcieli, ale zawsze przy swoiey utrzymywali się wolności prowadzenia z niemi woyny przy zdarzoney iakieykolwiek okazyi. Ztąd też Królowie Hiszpańscy nie chcieli, ażeby u Dworu ich, Poseł od Dworu zostawał Ottomańskiego.

Roku tego sławna owa Unia w Polszcze na Seymie Lubelskim iest wieczystemi czasy zrobiona, Wielkiego Xięstwa Litewskiego z Królestwem Polskim. Znacznieysze tey Unii te były Artykuły. Nayprzód Polska, i Litwa, iednę tylko, i nierozdzielną składać maią Rzeczpospolitą, pod iednymże Monarchą, który od obydwóch Narodów wspól-

nie

nie ma bydź obierany. *Powtóre* Seymy obydwa Narody razem odprawować maią, Izby Senatorska i Poselska z Polskich i Litewskich Obywatelów złożone bydź powinny. *Potrzecie* Mennica, Przymierza, Woyny, Związki wszelakiego rodzaiu obydwom Narodom wspólne bydź maią. *Poczwarte* Wołyń, Podole, Podlasie i Kiiow, do Polski należeć będą. Inflanty, które do czasu onego, częścią Litwy były, do Korony przyłączone zostały; ztąd też Xiążęta Kurlandzcy równie Korony, iako i Litwy stali się Hołdownikami. Na tym Seymie, Pruskim także Ziemiom mieysce w Senacie iest wyznaczone, i porządek między Senatorami i Posłami iest ułożony. Podczas tego ieszcze Seymu Albrycht Fryderyk Xiąże Pruski uroczystą na Xięstwo swoie odebrał Inwestyturę.

Flamańczykowie do rozpaczy przyprowadzeni przez niedyskretne obchodzenie się z niemi Xiążęcia Albańskiego, przedsięwzięli nakoniec w Roku 1570. ustanowionych w Bruxellii podatków nie płacić, i żeby to swoie przedsięwzięcie w skutku samym Xiążęciu okazali, wszystkie swoie pozamykali sklepy, i od wszelkiego wstrzymali się handlu. Próżno Xiąże surowemi chciał ich przyniewolić groźbami, musiał nakoniec zawie- 1570.

 sić

1570. się ustanowione podatki. Ztymwszystkim Imię tego Xiążęcia w tak wielkim u samey Anglii było poważeniu, że Królowa Elżbieta wszelkiey z swey strony odmówiła pomocy Xiążęciu d'Orange, który się był do niey o pomoc udał. Odmowa ta była przyczyną, że Xiąże zgromadziwszy okręty, szukał sposobności zemszczenia się na Xiążęciu Albańskim, iakoż krążąc około brzegów Belgium, rozbiiał okręty, i wszystkie nadbrzeżne Króla Hiszpańskiego rabował włości, zkąd woysko to nazwane iest *les Gueux de Mer* czyli Zebracy Morscy. Woysko zaś lądowe Dyssydentów Belgium w nieczynności dotąd zostawało, ale wkrótce i to w pole wyszło.

Selim II. który nie chciał mięszać się do woyny Hiszpańskiey, rzucił się Roku tego na wyspę Cyprus, gdzie nayprzód opanował Famagustę, a potym Nikosyą, a nakoniec całey wyspy stał się Panem, która do Wenetów należała: Wenetowie widząc, iż Turek naprzeciw nim woynę podniosł, prosili Papieża i Króla Hiszpańskiego, ażeby ich swoiemi wsparli posiłkami. Jakoż między temi trzema Potencyami stanęła liga, i znaczną natychmiast wyprawiono Flottę, uczyniwszy nad nią Admirałem Jana Austryackiego. Wszczęte między Wodzami tych trzech Potencyi, kłótnie

co

co się tycze subordynacyi, przyczyną były, iż wzaiemney pomocy dać sobie nie mogli. Rok atoli następuiący 1571. 1571.
pomyślnieyszy był dla nich. Spotkawszy bowiem woysko Tureckie przy Wybrzeżu Lepanckim, blisko wysp Korsolańskich, na głowę go porazili, zabrawszy i utopiwszy Galerów Tureckich około 200. trupem położywszy 30,000. bitnego Zołnierza, 6000. w niewolą zabrawszy, 15. zaś tysięcy niewolników Chrześciańskich z iarzma niewoli wydobywszy, zupełne nad niewiernemi odebrali zwycięztwo. Wygraną tę świątobliwym modlitwom Piusa V. przypisuią, który w Rzymie będąc w ten sam czas, gdy to było zwycięztwo odebrane, zupełną o nim miał wiadomość; i który na pamiątkę iego Swięto Maryi Rożańcowey ustanowił.

Ta sama niezgoda, która przeszkodziła, że nie posiłkowano wyspy Cypru, przyczyną ieszcze była, iż z tak wielkiego nie korzystano zwycięztwa. Jan Austryacki, przedczasowemi uwiedziony zamysłami, zamiast dokończenia swego zwycięztwa, z swym woyskiem przeszedł do Afryki, a które flotty zwycięzkiey nayznakomitszą było częścią, opanowawszy więc niektóre miasta, które sami Turcy dobrowolnie opuścili, nim ieszcze z woyskiem pod nie przy-

1571. stąpił był. W roku atoli następuiącym, wszystkie te miasta na powrot odzyskali Turcy, z Królestwem oraz Tunetańskim, w którym Karol V. kilka fortec w swoiey trzymał władzy, iako rękoimię wdzięczności i wierności, którą mu Muley-Hussen poprzysiągł był, za przywrócenie siebie do Korony. Jan Austryacki odstąpił był Wenetów z przyczyny uczynionego affrontu od Weniera ich Wodza Narodowi Hiszpańskiemu, który iednego Hiszpańskiego obwiesić rozkazał Kapitana, w Wigilią owey sławney wygrany, przeto iż iego rozkazom nie był posłuszny. Filip nie pochwalił Jana, ani za odstąpienie Wenetów, ani też za wtargnienie z woyskiem do Afryki.

Od owego czasu, iak pierwsze złamane są pokoiu umowy między Hugonotami, i Partyą Katolicką, okropny układać poczęto zamysł, naprzeciw Hugonotom, z strony których zawsze nowych obawiano się zamięszków, toiest: przedsięwzięto po całym Królestwie iednego dnia wszystkich wygubić. Chcąc zaś wszelkie od nich oddalić podeyrzenie, i większe w ich umysłach sprawić zaufanie o ich beśpieczeństwie, ułożono wydać Małgorzatę Siostrę Królewską za Króla Nawarry. Do wykonania tego zamysłu, trzeba było dyspensy Papiez-

piezkiey, którey Pius V, Papież, dać zbraniał się, ale po śmierci tego Papieża, która w tych właśnie przypadła czasach, Grzegorz XIII. iego Następca chętnie ią dał, i Maryaż do skutku iest przyprowadzony. Gdy więc cała Partya Hugonotów, z tego weseli się Maryażu, i gdy wszystka Szlachta do Paryża się ziechała, dla większych oświadczenia radości i wesela, wtenczas zamysł ów ułożony do skutku iest przyprowadzony. Zaczęto nayprzód od Amirała Koligni, a potym w samym Paryżu więcey iak 6000. po całym zaś Królestwie, około 30,000. Osob, w iedney prawie godzinie wyrznięto. A że zaboystwo to nie mogło bydź powszechne, przeto ci, którzy uszli tego morderstwa, roziuszeni tym bardziey, tym z większą zapalczywością woynę rozpoczęli. Rupella centrum była ich potęgi, i ich ucieczki. Dwór Francuzki osądził, iż trzeba było wszelką swoię moc wywrzeć naprzeciw temu miastu, dla zruynowania go nazawsze, iakoż Xiążę Andegaweński, ruszył z woyskiem, dla oblężenia go. Lecz Hugonoci, tak żwawy dali odpor, że Xiążę za szczęśliwego się poczytał, gdy w obraniu swoim od Polaków za Króla mógł mieć pozor uwolnienia się od przedsięwziętego dzieła, o którego sukcessie

(Marginal dates: 1572. beside "prowadzony. Zaczęto nayprzód od Ami-"; 1573. beside "obraniu swoim od Polaków za Króla")

nader

nader powątpiewał. Zezwolono zatym na pokoy z Hugonotami, z wolnością wyznawania publicznie swey Religii, i oddano im za mieysce bespieczeństwa Rupellę, Nimes, i Montauban, gdzie wolno im było podług swey woli, swoiey obrządki sprawowac Religii.

Wenetowie Roku tego z Sułtanem Selimą pokoy zawarli, nie mogąc po wygraney pod Lepantem odzyskać fortecy Moden położoney w Morei, gdzie Uluk-Ali zgromadziwszy ostatki sił Państwa Tureckiego z wszelką roztropnością i odwagą się utrzymywał.

1572. Rok ten śmiercią Zygmunta Augusta ostatniego z Domu Jagiellonów iest sławny, a która ostatnim była kresem Prawa następowania na Tron, i używania tytułu Pana i Dziedzica korony Polskiey, śmierć ta mówię Zygmunta Augusta, przywróciła Stanom Rzeczypospolitey Prawo obierania sobie Pana, i ustanowienia w Rzeczypospolitey nowego Rządu, który nieprzerwanie kwitnął aż do naszych czasów. Nie będąc więc Narod Polski od śmierci Augusta do iednego iuż więcey przywiązany Domu, między ubiegaiącemi się do korony, iednego podług swoiey woli i żądania za Króla sobie obrać miał. Pierwsze to bez-Krolewie, które prawidłem wszystkich potym było Elekcyi, nieco obszer-

obszerniey opisać za rzecz osądziłem potrzebną.

Zaraz po śmierci Zygmunta Augusta, Stany Rzeczypospolitey potrzebne przedsięwzięły śrzodki dla utrzymania pokoiu tak wewnątrz, iako i dla zasłonienia kraju, od wszelkich zamachów okolicznych Sąsiadów. Szlachta potym Wielko-Polska, Mało-Polska, Ruska, Pruska, i Litewska swe odprawiła Seymiki. Seym potym Konwokacyiny od Prymasa na dzień 9. Października iest naznaczony, lecz gdy mała liczba się ziechała Senatorów, zgodzono się, aby dnia 6. Stycznia Roku następu- 1573.
iącego w Warszawie był zaczęty; i odtąd Seymy wszystkie Konwokacyine w tym mieście aż do tego czasu odprawowały się. Zaczęty zatym Seym, na którym wiele rzeczy tyczących się nowego kształtu Rządu, który miał bydź ustanowiony, roztrząsano; Wtenczas to, Wielki ów Zamoyski, wielkie owo ułatwił pytanie, ieżliby Szlachta na Króla osobiście Wota dawać miała, czyli też przez Posłów, gdy takowe swe otworzył zdanie, że nic nie masz przyzwoitszego, iako żeby wszyscy ci do obrania Króla się przykładali, którzy się i do obrony przykładaią Oyczyzny. Na tym ieszcze Seymie władzę Prymasów opisano, nadawszy im moc, i prawo zwoły-

1573. zwoływania Seymów podczas bez-Królewia, oraz mianowania nowego Króla, podług danych od Szlachty głosów. Marszałkom zaś zostawiono prawo ogłoszenia tegoż nowego Króla. Zaszły potym różne sprzeczki, z różności wiary wynikaiące, i lubo iuż Dyssydenci przemagać zdawali się, przecięż za staraniem Arcy-Biskupa Gnieźnieńskiego, (który podczas przeszłego panowania wpadł był w podeyrzenie, iż do nowości nader był skłonny) wszystkie usiłowania Partyi Dyssydenckiey bezskuteczne się stały. Dnia 5. Kwietnia Roku tegoż, Seym Elekcyiny naznaczony zaczął się od dania Posłom postronnym Audyencyi. Kardynał Komendoni przełożył usilną Oyca Swiętego żądzą Stanom zgromadzonym, widzenia na Tronie Polskim Króla Katolickiey Religii, gorliwego o iey pomnożenie i utrzymanie. Wilhelm zaś Rozenberg, i Władysław Perszteyn Arcy-Xiążęcia Rakuskiego Ernesta, Syna Maxymiliana II. na Tron Polski promowowali, obiecuiąc, iż wszelkie roztyrki o Prusy, i Inflanty uspokoi, że żegludze po Narwie rzece przeszkadzać będzie, że wyrobi od Rodolfa Brata swego wolne do Polski win Węgierskich sprowadzenie. Henryk zaś Walezyusz, którego wspierał Karol IX. Król Francuzki, a to, iż się go pozbyć chciał, zaleco-

lecony Stanom od Montluka Biskupa Walencyi, iuż znacznemi podarunkami, iuż wielkiemi obietnicami, dokazał tego, iż z pomiędzy wielu Kompetytorów on od Polaków za Króla iest obrany. Po obwołaniu Króla, nastąpiło ułożenie Prawa, podług którego Król, i iego Następcy mieli Rzeczpospolitą sprawować Polską. Te Prawa nazwane są *Pacta Conventa.* Tych Praw podanych Henrykowi ta była treść, nayprzòd: że Król następcy na Tron po sobie mianować nie miał, ani żadney składać Elekcyi, ani nikomu pomagać do osiągnienia Tronu, ale że po iego śmierci, zupełną wolność Rzeczpospolita mieć będzie obrania sobie Króla, według swoiey woli. Że Król Urzędów Cudzoziemcom rozdawać nie będzie, ale tylko samym Rodakom, że się nazywać nie będzie Dziedzicem Tronu Polskiego; że na Seymach Król za tym zdaniem poydzie, które zgadzać się będzie z większym dla Rzeczypospolitey pożytkiem; że Seymy co dwie lecie składać będzie, lecz gdy potrzeba wyciągaćby miała Rzeczypospolitey, tedy nie czekaiąc dwòch lat, wolno będzie zgromadzić Stany na Seym; zkąd też podział Seymów urosł na Ordynaryine, i Extraordynaryine. Nakoniec, że Król ani woyny nie podniesie, ani żadnych przymierzów czynić nie będzie, 1573.

1573. dzie, ani nowych stanowić nie będzie mógł podatków, bez zezwolenia Stanów zgromadzonych. Ostatni zaś Artykuł tych Paktów Konwentów, to w sobie zamykał, iż gdyby Król one przestąpił, tedy poddani iego tym samym wolni od przysięgi i posłuszeństwa bydź byli powinni, wprzód atoli o ich zgwałcenie od Senatu upomniony Król bydź był powinien, a dopiero gdyby po napomnieniu żadney nie okazał poprawy: dopiero wtenczas Narod od posłuszeństwa Królowi, miał bydź wolny. Wysłani potym są Posłowie do Francyi, między któremi przodkował Adam Konarski Biskup Poznański zapraszaiąc Henryka dla obięcia Tronu, który odebrawszy w przytomności Króla Francuzkiego, Diploma Elekcyi swoiey, wybrał się do Polski, i przybywszy do Krakowa, tam Akt wspaniały odprawił Koronacyi.

Ledwo co cztery Miesiące, Henryk Królewską godność sprawować począł, Karol IX. Król Francuzki z tym się rozstał światem. Twierdzą, że Katarzyna z Medyceuszów, bardziey do Xiążęcia Andegaweńskiego była przywiązana, który Tron osiadł był Polski, niżeli do Karola. Karol zaraz po iego wyieździe, słabieć na siłach począł, przed wyiazdem zaś Henryka do Polski, dał się był

ż tym słyszeć Karol, iż wielką u Dwo- 1573.
ru swego miał był uczynić odmianę, który według wszystkich zdania podtenczas nader był skażony. Po śmierci Karola, Królowa Regentką Królestwa iest ogłoszona, aż do przybycia iey Syna z Polski, który powziąwszy wiadomość o śmierci Brata swego, potaiemnie z kilką tylko przyiaciołmi wyiechał z Krakowa, i przebieraiąc się do swego kraiu przez Wideń, Wenecyą, Medyolan, Turyn, wszędzie z wielkiemi był przyimowany honorami. Xiążęciu Sabaudzkiemu powrócił Pignerol, który przez Traktat ostatni Francya, iako rękoymię trzymała. Henryk do Francyi powróciwszy, został swe Państwo nowemi zamięszane rozterkami, których nowa fakcya, nazwana Polityków przyczyną była; ci ganiąc postępki Dworu, i Hugonotów, to sobie przypisywali, iż innego w swych czynnościach nie mieli zamysłu, tylko dobro Państwa swego: Xiąże d'Alançon Brat Królewski, głową się tey był uczynił Partyi. Hugonoci zaś znowu do broni się wzięli, i Xiąże Kondeusz, którego przyniewolili byli, oraz i Króla Nawarry do przyięcia Wiary Swiętey, a to aby owemu powszechnemu po całym Królestwie zaboystwu Hugonotów nie podpadli, gdy do swey pierwszey powrócili się Reli-

gii,

1573. gii, Kondeusz do Niemiec się udał dla zebrania woyska, i sprowadzenia go do Francyi. Nowy Krol omylił nadzieie, ktore sobie czynili iego poddani, zamiast bowiem dania odporu tak Partyi Politykow, iako i Hugonotow, cały się w rozkoszach zatopił. Przyszło nakoniec do tego, że Partya Politykow ziednoczyła się z Hugonotami, a to z tey przyczyny, że Xiąże d'Alençon, nie mogł znieść wielkiego kredytu Gwizyuszow, ktorzy u Dworu mieli kredyt; ktory bardziey ieszcze swoy powziął wzrost przez ślubne związki Henryka z Ludwiką z Domu Lotaryńskiego, ktore natychmiast do iego nastąpiły koronacyi. Xiąże d'Alençon złączył się był z Xiążęciem Kondeuszem, ktory z Niemiec się był powrocił z woyskiem; Krol także Nawarry wtargnął był do Akwitanii, gdzie także woysko był zebrał. Gdy więc Krol w zupełney zostawał nieczynności, w swych się tylko zatapiaiąc uciechach, gorliwsi z Partyi Katolickiey, przedsięwzięli sławną ową zawrzeć Ligę, ktora nader potym głośna była, a ktorey Gwizyuszowie, i głowami się uczynili, i iey stali się ofiarą, iako w swoim mowić o niey będziemy czasie.

1574. Podczas tych rozruchow we Francyi, Belgium nie lepszemi cieszyło się czasa-

czasami. Flamańczykowie krążąc nie- 1574.
iaki czas po morzu, i nad brzegami morskiemi wszystko niszcząc, na końcu Roku 1574. miasto Bryllę opanowali. Hrabia Bossu w krótkim potym czasie zruynowawszy miasto Rotterdam, przeto, iż iego do siebie przyiąć niechciało woyska, przyczyną był, iż Hollendrowie zupełnie się z pod panowania wybili Hiszpanów. Oddali się oni zupełnie pod rząd Xiążęcia d'Orange, który przez swoię łagodność i powszechną u wszystkich miłość nakłonił ich, iż powszechną między sobą uczyniwszy ligę w iedno się złączyli ogniwo, Unią tę można mieć za Epokę, i fundament nowey Rzeczypospolitey Prowincyi wraz ziednoczonych; wszystkie miasta Belgium, do tey potym przystąpiły Unii, która w początkach innego nie miała końca, tylko danie odporu niezmiernym gwałtownościom Xiążęcia Albańskiego. Xiąże d'Orange mógł był natychmiast wielowładnym uczynić się Panem, ale wolał raczey panować przez zdrową radę, i utrzymanie dobrego porządku, a niżeli używać tytułu panuiącego, który w wielkiey u wszystkich był nienawiści. Jakoż miano go zawsze za głowę, i że tak powiem za duszę Malkontentów. Jego zdanie było twierdzą tego wszystkiego, cokolwiek ku dobru po-

1574. wszechnemu ustanowiono. Z iego to rady do sześciu miast Hollandyi, które się przyłączyły były, naypierwey do owey Unii, i których Posłowie składali naywyższą Państwa radę, dodano ieszcze dwunastu mnieyszych Posłów z różnych Prowincyi, a którzy równie mieli prawo wotowania; a to, że będąc w potrzebie składania podatków na woynę, każdy mógł bydź przekonany o potrzebie, oraz o sprawiedliwym rozporządzeniu tychże podatków. Co zaś dziwnego było w tych akcessach do tey Unii, to to: że na początku iey, oraz we wszystkich swoich Uniwersałach, Imię Króla Hiszpańskiego używane było, lubo wszelkim iego wstecz przeciwiono się rozkazom. Z porady tegoż to ieszcze Xiążęcia, Wiara Św: Rzymska Katolicka iest zgubiona we wszystkich tych mieyscach, które do związku przystąpiły były, ogłoszono zatym; że Religia Genewenska, czyli Kalwińska, miała bydź panuiącą w Hollandyi, a to, aby tym bardziey pobudzili tych do bronienia ich, którzy teyże co oni byli Religii, iako to we Francyi, i w Woiewództwie Ryńskim, a których pomoc była naypewnieysza, i naybliższa, trzeba bowiem wiedzieć, że Luterska Sekta po całym prawie była rozkrzewiona

na Belgium, i że pospólstwo z wielkim do niey było przywiązaniem.

Nie przekonana zaciętość, którą Xiąże Albański okazał przy oblężeniu miasta Harlem, gdy mógł w inoych Prowincyach przez ten czas wszczynaiące się wstrzymać rozruchy, dała czas Hollendrom do wzmocnienia się, i do uczynienia porządku, czegoby uczynić nie mogli byli, gdyby obowiązani byli na kilku razem mieyscach bronić się wzaiemnie. Postępek ten Xiążęcia, oraz zbytnia iego zuchwałość z gwałtownością złączona, dla którey coraz bardziey nienawiść w Flamańczykach się pomnażała, pochopem była Filippowi, iż mu do Hiszpanii powrócić rozkazał, a na iego mieysce Rządzcą Belgium postanowił Ludwika de Requesens. Ten łagodnieyszego i powolnieyszego bydź się pokazał umysłu. Rządy swe zaczął naypierwey od zniesienia Statuy z Zamku Antwerpskiego Xiążęcia Albańskiego, którey widok nader obrażał Flamańczyków. Wkrótce atoli i on stał się nienawisnym dla rozwiozłości woyska Hiszpańskiego, które nie odbieraiąc żołdu, otrzymało od niego pozwolenie na złupienie miasta Antwerpii, i wydarcie z niego 400,000. Złotych. Zgromadził atoli Stany do Bredy, dla ułożenia sposobu, przez który Narod mógłby się z Królem poiednać, 1574.

1575. ale gdy obydwie strony, nie z swych ustąpić nie chciały pretensyi, zatym do woyny się powróciły; Hiszpanowie obległi Leydę, lecz Flamańczykowie z niewypowiedzianą bronili się odwagą, i woleli raczey ponieść wszystkie oblężenia naydotkliwsze skutki. a niżeli poddać się Hiszpanom.

Polacy straciwszy wszelką nadzieię powrotu z Francyi Króla swego, bez-Królewie ogłosili, dwóch znacznieyszych było Kompetytorów do Tronu, Maxymilian Cesarz, i Stefan Batory Xiąże Siedmiogrodzki. Duchowieństwo prawie całe, Maxymiliana Cesarza utrzymywało, Senatorowie zaś Swieccy, i Stan Rycerski na dwie rozdzielili się Partye, iedna Maxymiliana utrzymywała, druga Batorego do Tronu prowadziła. Nakoniec gdy Maxymilian swoie do Polski odwłóczy przybycie, nayprzód Litwa, a potym Prymas, i inni Batorego za Króla uznali, który za wielkim staraniem Jana Zamoyskiego nieśmiertelney sławy godnego Męża był obrany, w Roku zaś następuiącym zarazem i ślub z Anną Córką Zygmunta pierwszego Króla Polskiego, i koronacyą odprawił w Krakowie Batory.

Selim w Roku przeszłym z tego zszedłszy świata, miał po sobie za następcę Amurata III. Syna swego. Cesarz

Ma-

Maxymilian Roku następuiącego prze- 1576.
niosł się do wieczności, bardziey od Protestantów, którym zawsze pobłażał żałowany, a niżeli od Katolików.

Hugonoci przez Królową Matkę, (która wielkie miała upodobanie dźwigać i wspierać tę partyą, która ku upadkowi się miała) otrzymali pokoy taki, iaki dotąd ieszcze im nie był pozwolony, nie tylko bowiem wielkie im przyniosł korzyści, ale nad to, i z ich był sławą, iako ieden ich mówi Dzieiopis, byle tylko nim długo cieszyć się byli mogli. Wprawdzie iuż związek był uczyniony między Katolikami dla zachowania, i utrzymania starodawney Wiary Świętey Rzymskiey Katolickiey, ale ieszcze Wodza ten nie miał związek; gdyby więc Króla samego za Wodza, i głowę tego związku sobie byli nie obrali, tedy mogliby się byli podać w porozumienie, iakowegoś buntu, i rebellii. Zgromadziły się więc Stany Królestwa
do Blois, na początku Roku 1577. Ka- 1577.
tolicy dopraszali się Henryka, ażeby się głową tego ogłosił związku, i żeby żadney inney w Królestwie nie cierpiał Religii, chcąc utrzymać tytuł dany sobie od Stolicy Króla Chrześciańskiego. Prozba ta Katolików, roziątrzyła nad zamiar Hugonotów, którzy do tey przyszli zuchwałości, iż imieniem swoiey Partyi,

1577. tyi, i Króla Nawarry, który iey był Hersztem, z tym się oświadczyli, że do ostatniey kropli krwi swoiey, bronić swey będą Religii. Król dwa mocne stawił woyska naprzeciw Hugonotom, które po różnych krążąc Prowincyach, naymnieyszey od Partyi Hugonotów nie doznały przeszkody; która podtenczas gdy nayściśleyszym węzłem iedności spoiona być powinna była, domowemi rozdwoiona była roztyrkami. A że Henryk nie z swey dobrey woli powstał naprzeciw Hugonotom, przeto w tymże samym Roku pokoy z niemi zawarł, przez który niektóre Artykuły nazbyt Hugonotom przyiazne, są umiarkowane, atoli wolność wierzenia podług ich nauki, zupełnie im iest zostawiona. Henryk od tego czasu, nie dał sobie i wzmianki o woynie czynić, gdy więc pędzi swe dni w próżnowaniu, i w uciechach, ustanowił, albo raczey odnowił Order Swiętego Ducha.

Tegoż samego Roku przyimuie miasto Genewę, pod swoię protekcyą, które Xiąże Sabaudzki chciał opanować, nie tylko z prawa zlewaiącego się na niego przez iego Familią, ale oraz dla zabronienia w nim wszelkim Kacerzom mieysca ucieczki, a osobliwie Zakonnikom, którzy sprzykrzywszy sobie śluby Zakonne, w znaczney nader liczbie w

nim

nim się sadowili. Długie zamieszkanie 1577.
w Genewie Kalwina, czyniło to miasto stołecznym miastem, i zbiorem Sakramentaryuszów, i tych, których potym nazwano Reformatami. Kalwin tey Reformatorow Sekty był głową, i on za pierwszego Nauczyciela, i naypewnieyszego tłómacza tey Religii był miany, którey Francuzi, i niektóre Niemieckie chwyciły się Prowincye, porzuciwszy naukę Lutra. (Twierdzą bowiem, że Kalwin tym się zaszczycał, iż on dopiero prawdziwym Religii był Reformatorem, a że Luter, ani serca, ani rozumu nie miał do przedsięwzięcia zupełney poprawy Religii.) To iest atoli pewna, że Kalwin, nigdy nie miał serca do opowiadania i rozsiewania publicznie swey nauki, i że w tych tylko ią rozsiewał mieyscach, gdzie widział, iż bez naymnieyszey ią przyimą sporki. Humor zaś iego przysurowszy nie małą byłby był uczynił przeszkodę, do rozkrzewienia iego nauki, gdyby iey wymowa łagodna, i obyczayność pełna ludzkości Teodora Bezy nie były wsparły. Kalwin umarł w Roku 1564. a Geneweńczykowie, swego z miasta wygnawszy Biskupa, wolną Rzeczpospolitą sobie zrobili. A że to miasto Biskupów swoich za Panów wielowładnych uznawało, i że ci Biskupi z Domu prawie za-

wsze

1577. wsze bywali Sabaudzkiego, przeto Dom ten przez powolność Biskupów, nieznacznie prawo dziedzictwa do tego przywłaszczył sobie miasta. Wszystkie więc pretensye na tym się zasadzały fundamencie Domu Sabaudzkiego, które on po kilkakrotnie wznawiał, chcąc go sobie zupełnie podbić, iuż to czasem z wiedzą, iuż bez wiedzy Królów Francuzkich, a którzy od tego czasu pod swoię tę Rzeczpospolitą wzięli protekcyą. W dalszych potym czasach chcąc swoię bardziey ubespieczyć wolność, weszła w związek i przymierza z trzynastą Kantonami Szwaycarów.

Ludwik de Requesens prowadząc woynę w Belgium naprzeciw Prowincyom związkowym, nie z iednakowym szczęściem, Roku przeszłego przeszedł do wieczności; a że Król żadnego po nim nie naznaczył był następcy, Senat, albo raczey naywyższy Sąd Brabancki, rządy Belgium sprawował. Senat ten, będąc po większey części złożony z Flamańczyków, Xiąże d'Orange potaiemnie swego użył kredytu do nakłonienia Senatu, ażeby przeciwnym się bydź oświadczył Hiszpanom. Zamysł ten iego nieco mu się był udał. Już w mieście Gand kilka było ziazdów, na których usiłowano wszystkie w ieden węzeł złączyć Prowincye, ale te wszystkie obrady były

ły nieskuteczne. Tym czasem Filip u- 1577.
stępuiąc czasowi, przymuszony był wydawać rozkazy, ażeby woysko Hiszpańskie wyciągnęło z Belgium, według żądania Flamańczyków, i Jan Austryacki, Brat iego, którego na mieyscu Rekiezana Rządzcą był postanowił, przybył na początku Roku tego, dla wyciągnienia woyska z Belgium. Xiąże d'Orange radził Flamańczykom, ażeby nie ufali słowom Rządzcy, iakoż iego namowy w wielu bardzo swoy wzięły skutek; co też przyczyną było Janowi Austryackiemu do utyskiwania, i oskarżenia Xiążęcia d'Orange, że on tę niechęć wzniecił naprzeciw Królowi w Flamańczykach, z którą się okazuią. Przeciwnie zaś Flamańczykowie, którzy byli do Xiążęcia przychylni, głosili, iż listy przeięli, w których Rządzca taiemne miał mieć rozkazy, wstecz się sprzeciwiaiące publicznym deklaracyom do pokoiu dążącym, a tak w większą coraz bardziey Jana, i Krola podaiąc nienawiść, do Xiążęcia się garnęli, twierdząc, że on sam ieden był, który zdolnym był do obronienia Narodu. Z tym wszystkim Xiąże d'Orange miał wielu sobie zawistnych, którzy przeciwili się tym, którzy zupełną chcieli mu powierzyć władzę: radzili zatym, ażeby wezwano do sprawowania rządów Arcy-Xiążęcia Macieia, Brata Ce-
sarza

sarza Rodolfa, a to tak dla uwolnienią się zupełnego z poddaństwa Hiszpańskiego, iako i dla uniknienia podeyrzenia oczywistey rebellii naprzeciw swemu Królowi, którego Arcy-Xiążę Synowcem był rodzonym. Xiążę d'Orangę nie mogąc przeszkodzić zamysłowi tak chwalebnemu, udał, iż i on chętnie nań przystaie, lecz za przybyciem Arcy-Xiążęcia potrafił w to, że tego naywyższym Generałem był ogłoszony, a tym sposobem przy sprawowaniu naycelnieyszych Państwa utrzymał się interessów.

Wypowiedziano zatym woynę Janowi Austryackiemu, i Elżbieta Królowa Angielska złączyła się z Flamańczykami, naprzeciw niemu, a to, iż miano o nim porozumienie, że sekretnie o przyiaźń dożywotnią starał się Maryi Królo-
1578. wy Szkockiey. A że Elżbieta podtenczas otwartey z Filippem nie prowadziła woyny, przeto list napisała do niego, w którym upewniała go, że niechce korzystać z rebellii Flamańczyków naprzeciw niemu wszczętey, a oraz prosiła go, ażeby przez ugodę, zadosyć żądaniom ich uczynił, ieżeli żąda Narod ten dłużey pod swym utrzymywać berłem. Inne także Potencye przyczyniały się do Filippa za Flamańczykami, ale próżne były ich prożby; Filip bowiem chcąc w całości w Belgium Wiarę Swiętą utrzy-

mać

mać Katolicką, nie chciał na pierwszy 1578.
punkt żądania ich zezwolić, a który był, ażeby wolność mieli wierzenia podług swego upodobania. Tym czasem obydwie strony woyska w pogotowiu miały, i Jan odesławszy Hiszpanów, urlopowanych, nowe pod swoię kommendę odebrał woysko z Włoch, w Roku 1578. które mu przyprowadził był Alexander Farnezy, Syn Oktawiusza Xiążęcia Parmy, i Małgorzaty z Domu Austryackiego, która przed Xiążęciem Albańskim w Belgium rządy sprawowała. Tym woyskiem zbił Rebellizantów, których Wodzowie nie będąc w iedności, wspólnie o dobro swey nie starali się Oyczyzny. Po odniesionym tym zwycięztwie, przymusił miasta Lowanium, Limbourg, i Philipp-Ville, oraz i inne do poprzysiężenia mu posłuszeństwa, co taką w Flamańczykach sprawiło boiaźń, że Filip mniemał, iż naylepszą miał porę do ofiarowania im generalney amnestyi, pod warunkami daleko lżeyszemi, niżeli były owe, które im podał był podczas pierwszey ugody w mieście Gand, rząd atoli Prowincyi chciał mieć przy Janie, co samo okazyą było do nieuskutecznienia iego zamysłów.

Jedna część Flamańczyków Malkontentów wielkie we Francyi pokładała nadzieie, i usilnie starała się nakłonić

1578. nić Henryka III. ażeby dozwolił, żeby Franciszek Brat iego Xiąże d'Alençon przyiął godność Xiążęcią, którą mu ofiarowali, i żeby im z woyskiem przyszedł na pomoc. Kazimierz Administrator Elektorstwa Ryńskiego na mieyscu swego Synowca, który iuż Hugonotom Francuzkim posłał był woysko posiłkowe do Belgium, także Roku tegoż, swe posłał woysko. Nowe te posiłki przywróciły serce, i odwagę Malkontentom, którzy przymusili miasto Amsterdam, nie tylko do złączenia się z niemi, ale oraz i do wygnania od siebie Katolików, którzy na iakichkolwiek byli urzędach, co także i w mieście Gand uczyniwszy, tych dwóch wielkich miast stali się Panami. Gwałtowność ta wykonana naprzeciw Katolikom, a których większa nierównie była liczba, i którzy nie przykładali się do woyny naprzeciw Hiszpanom, tylko dla utrzymania wolności Cywilney, przyczyną była wielkiego między temi dwóma Partyami rozdwoienia.

Arcy Xiąże Maciey, widząc z pierwszych zaraz początków, iż za mało był u Flamańczyków poważony, do Niemiec się powrócił, i zostawił Flamańczyków w wielkim rozdwoieniu z przyczyny rozlicznych Partyi, i zdań. Jan Austryacki tego Roku umarł. Niektó-

rzy

rzy śmierć tę przypisuią Filippowi, któ- 1578.
ry miał bydź urażony naprzeciw niemu, dla wielkiego, który sobie ziednał był u Narodu kredytu. Wprawdzie zważywszy stan, w którym interessa podtenczas były Flamańczyków, zdaie się, iż cale nie powinny były ściągnąć nienawiści tego Monarchy naprzeciw Janowi, ani iakowąś w Filippie wzbudzić boiaźń: twierdzą ztymwszystkim, iż wpadł był w porozumienie u Filippa, iakoby udzielnym Flamańczyków chciał się był uczynić Xiążęciem. Xiąże Parmy, który odebrał był rozkazy, ażeby na mieysce Jana nastąpił, ieżeliby on umrzeć miał, tym chętniey za iego był uznany następcę, że rozliczne dał był iuż dowody tak swego męztwa, iako też i nadzwyczayney swoiey rostropności. Umiał on w czasie użyć swey mocy, dla przerażenia boiaźnią nieprzyiacioł, lecz zawsze był gotów okazać łaskawość, i po przyiacielsku z temi się obchodzić, którzy mu się dobrowolnie, lub też poniewolnie poddawali. Jest to pochwała dana mu od Grociusza w Xiędze III. iego Kronik. Słowem: umiał on iednać sobie wszystkich serca, przez sposoby pełne łagodności, i ludzkości; co też było przyczyną, mówi daley tenże Dzieiopis, że większa część Flamańczyków, zakosztowawszy iuż wolności;

przed-

1578. przedsięwzięli powrócić się do poddaństwa, iakoż Prowincye pozostałe Belgium Hiszpańskiego, do posłuszeństwa Króla Hiszpańskiego tak mocą oręża, iako i mocą miłości, i szacunku, który sobie u Narodu owego ziednał był, są powrócone.

Hiszpania w Roku tym nową ieszcze widziała rewolucyą, która wielkiey odmiany w całey Europie przyczyną była. Sebastyan Król Portugalski, który ieszcze był bezżenny, przedsięwziąwszy przeyść z woyskiem do Afryki, dla przywrócenia na Królestwo Marokańskie Szeryfa Muley-Mahometa, którego Król Fezański Stryi iego z niego był wyzuł; wydał bitwę tym niewiernym blisko miasta Alkakar, gdzie woysko iego złożone z żołnierza mniey do woyny zdatnego; na głowę iest zbite, i gdzie sam zginął; przeto, Henryk Kardynał Stryi iego za Króla Portugalskiego był od wszystkich uznany. Prałat ten iuż więcey iak 70. lat miał, i do tego był Kapłanem, zrymwszystkim usilne czynił proźby do Grzegorza XIII. ażeby za iego pozwoleniem, mógł żonę poiąć. Papież odmówił mu tego pozwolenia; nie maiąc nadziei, ażeby mógł był zostawić Potomka, albo raczey niechcąc zasmucić Filippa, który oczekiwał czasu pomyślnego do korzystania z tey Sukcessyi

cessyi

cessyi na siebie spadaiącey, co też i uczynił po śmierci Kardynała, a tak mocnieyszym się stał do uskutecznienia swych wielkich zamysłów.

Zamieszki Dworu Francuzkiego na rozliczne podzielone Partye, przyczyną były, iż wielki we Francyi panował nierząd, nie tylko w publicznych sprawach, ale i w obyczaiach naypierwszych Królestwa Osób, między innemi Małgorzaty obyczaie, Zony Króla Nawarry, który potym był Królem Francuzkim, były naynieslawnieysze, i pogardę iey ziednały u Henryka III. iey Brata, który pobudzał iey Męża, ażeby ią utrzymywał w granicach wstydu właściwego płci białogłowskiey. Królowa Nawarry rozgniewana o to, chcąc się pomścić, wzbudziła Partyą Hugonotów do podniesienia znowu oręża, pod pozorem, że niektóre ostatniego pokoiu nie były zachowane Artykuły. Lecz rebellia ta nie była im pożyteczna, i za szczęśliwych się poczytali, że potwierdzono im to, co w powszechności Hugonotom pozwolono, a nie co w szczególności, zostawszy wyzutemi z wielu bardzo przywileiów, któremi dotąd się cieszyli. 1580.

Smierć Kardynała Henryka Króla Portugalskiego, która ostatniego dnia tego przypadła Roku, otworzyła pole do

roz-

1580. rozprawy Pretendentów o koronę Portugalską. Kardynał Bratem był Emmanuela Oyca Jana, który po nim na Królestwo nastąpił był, oraz Ludwika i Edwarda, i Izabelli Matki Filippa II. i Beatryx Matki Filiberta Emmanuela Xiążęcia Sabaudzkiego. Ludwik nie miał tylko iednego Syna, i to nieprawego łoża imieniem Antoniego, a który nominowanym był na wielkie Przeorstwo Kratońskie. Ale Edward, dwie był zostawił Córki, Maryą Małżonkę Alexandra Farnezyusza Xiążęcia Parmy, który podtenczas w Belgium rządy sprawował na mieyscu Króla Hiszpańskiego, i Katarzynę Zonę Jana Xiążęcia Bragańckiego. A że ci wszyscy o koronę Portugalską dobiiaiący się, nie mogli wyrównać w mocy Filippowi II. Królowi Hiszpańskiemu, przeto on rozkazawszy swe Prawo roztrząsnąć przez prawne Osoby, dodawszy oraz im waloru, i mocy przez liczne a mocne woysko, wkrótce Portugalczyków do oddania sobie przywiodł posłuszeństwa, a którzy iuż swym uznali byli Królem Wielkiego Przeora Antoniego; tym sposobem Filip stał się Panem wszystkich Królestw Hiszpanii, i rozległych Prowincyi należących do Królestwa Portugalskiego, w innych trzech częściach świata. Wielki Przeor Antoni z swego wyzuty dziedzictwa,

dzictwa, przecięż od swego nie ustąpił prawa. Wyspy Azores nazwane, przez fakcye niektórych możnieyszych Obywatelów, do niego przywiązanych, statecznie w swey ku niemu trwały wierności. On sam w osobie swoiey u Francyi, Anglii, i Hollandyi szukał pomocy, i kilka od Francyi otrzymał okrętów, z któremi powróciwszy do tych Wysp, spodziewał się przynaymniey opanować, i zabrać okręty, któreby powracały z Ameryki do Portugalii. Ale Hrabia Swiętego Krzyża, zniosł te posiłki, i Officyerów Francuzkich, którzy nad temi posiłkami mieli kommendę za zdrayców i gwałcicielów pokoiu poczytał, który dotąd ieszcze między Francyą, i Hiszpanią nie był zerwany, i iako z ostatniemi obszedł się zdraycami. Antoni powrócił do Francyi, w siedm lat potym do Anglii się udawszy, nowe znowu otrzymał od niey posiłki, lecz i te nie lepszy, iako i pierwsze miały sukcess. W Roku potym 1595. umarł Antoni w Paryżu, zostawiwszy swe Prawa swym Synom pobocznym, z których ieden imieniem Krzysztof mieszkał w Paryżu, i Królem się mianował Portugalskim, aż do wieku lat swoich 66.

Papież Grzegorz XIII. Roku tego wydał Bullę swoię, przez którą rzucił klątew na Króla Nawarry, oraz obwie- 1581.

 szcza-

1581. szczaiąc, iż żadnego iuż nie miał prawa do korony Francuzkiey, a to, iż będąc Heretykiem, nie mògł Tronu posiadać Chrześciańskiego. Henryk III. żadnego nie miał Potomstwa, prawem więc natury korona Francuzka spadać miała na Henryka Kròla Nawarry, ktòry nie tylko w wielkim nader był poważeniu, u Kròla Henryka, ale nad to ścisłą z nim utrzymywał przyiaźń, gdy Gwizyuszòw nadzamiar nienawidził, ktòrych miano za naygòrliwszych Wiary Swiętey Katolickiey obrońcòw. Te to więc przyczyny, były powodem Grzegorzowi, iż rzucił klątew naprzeciw Kròlowi Nawarry, o ktòrey dopierośmy namienili. Prawda iest, że Henryk III. usilnie wszystkich starał się przeświadczyć, iż nader dobrym był Katolikiem, tak dalece, iż częstokroć nadzwyczayne pobożności, i swey o Wiarę Swiętą gòrliwości okazywał dowody; życie atoli, ktòre prowadził potaiemnie z swemi zaufałemi przyiaciołami, nie tylko sprawiedliwe o nim wzniecało podeyrzenie, iż dalekim bydź musiał od prawdziwego do Wiary Rzymskiey Katolickiey przywiązania, zwłaszcza, iż we wszystkim sprzyiał Kròlowi Nawarry, i wszelkie poddawał mu sposoby do utwierdzenia sobie Tronu po iego śmierci, żadnego nie czyniąc ubeśpieczenia Wierze Swię-

tey

tey Rzymskiey Katolickiey. Mimo atoli tego wewnętrznego nieukontentowania, i rozdwoienia duchów, ieszcze Francya iakimkolwiek cieszyła się pokoiem.

Od obięcia rządów w Belgium, 1579. przez Xiążęcia Parmy, z nadzwyczayną żwawością woynę prowadzono. Xiąże ten w swych zaraz początkowych rządu swego czasach, więcey używaiąc obrotu i chytrości, aniżeli mocy, wiele Miast znakomitych, i Prowincyi do pierwszego swemu Królowi przywiodł posłuszeństwa. Cała Brabancya i Flandrya poddała się znowu pod rządy Króla Hiszpańskiego, uznawszy, że Kacerze pod pozorem wybicia się z pod władzy Królów Hiszpańskich usiłowali starodawną wygubić i wytępić Religią. Xiąże d'Orange, widząc tę odmianę, ulokował się w Hollandyi, w Zelandyi, i innych pobliższych Prowincyach, w których kacerstwo bardziey od innych rozkrzewione było. Zwołał na radę do miasta Utrecht znacznieyszych Panów, i Deputatów tych Prowincyi, oraz Geldryi, i Fryzyi, dla obmyślenia sposobów przy swoiey utrzymania się wolności. Nowe więc między temi Prowincyami, za iego staraniem zawarte iest przymierze, pod temi warunkami: iż wzaiemnie bronić się i wspierać będą, i że nic nie będą stanowić, tylko przez

1579. większość głosów, że wszyscy Posłowie równe mieć będą prawo do wotowania: co się zaś tycze Religii, ponieważ Hollandya, i Zelandya całe kacerstwem były zarażone, przeto ustanowiono, iż w nich ta panującą będzie Religią, którą podtenczas wyznawały, innym zaś Prowincyom, wolno będzie iakiey chcieć trzymać się Religii. Druga ta Epoka, prawdziwie mówiąc iest początkiem Prowincyi związkowych, i pierwszym fundamentem umowy między niemi, na którey pierwsze początki swoiey założyli Rzeczypospolitey. W dalszym bowiem przeciągu woyny, która trwała lat 80. nim Krol Hiszpański uznał ich za wolną Rzeczpospolitą, niektóre wprawdzie Prowincye, i Miasta, iuż Hiszpanów, iuż Hollendrów trzymały stronę, ale nakoniec wszystkie do pierwszego powróciły związku, niektóre tylko wyłączywszy.

Filip Malkontentom ieszcze w tym Roku ofiarował pokoy, ale oni nim wzgardzili, a to, iż wolność Religii w nim zamknięta nie była. Usiłował ieszcze w szczególności uiąć sobie Xiążęcia d'Orange, obiecuiąc mu, iż Synowi iego, którego zabrał był w Lowanium na początku woyny przywróci wszelkie dostoieństwa i godności, któremi przedtym od Króla był obdarzony,

rzony, byle tylko powrócił do Niemiec, i żeby całe do interessów nie wdawał się Flamańczyków. Ale próżne te były kròki Filippa, wziętość bowiem, którą Xiąże miał u Narodu okazalsze nad te czyniła mu nadzieie.

Rewolucya Portugalska wielki nader Prowincyom związkowym przyniosła uszczerbek, które od owego czasu iak Filip II. to opanował Królestwo, wielki poniosły szwank w handlu, który prowadziły z Portugalczykami. Mimo tego atoli uszczerbku Xiąże d'Orange nakłonił Prowincye związkowe, iż uroczyście wyrzekły się wszystkiego posłuszeństwa, i poddaństwa Królowi Hiszpańskiemu. To zaś swoie uroczyste zrzeczenie się, przez publiczny ogłosiły Manifest, w którym oraz wszelkie Prawo do tych Prowincyi zlały na Osobę Xiążęcia d'Alençon, którego wprzód do obięcia rządów wezwały były, uwalniaiąc od rządu i wszelkiego Prawa do tychże Prowincyi Arcy-Xiążęcia Macieia, który od swego przybycia do Belgium nic znakomitego nie uczynił, chyba tylko, iż Partyą Malkontentów swoim zaszczycił Imieniem. A że wszystko się działo z rady Xiążęcia d'Orange, przeto Filip ze wszystkich go Państw swoich wywołał, założywszy znaczną summę pieniężną na głowę iego, iako 1581.

1581. na poddanego rebellizuiącego, i herszta, oraz wzburzyciela rokoszu powszechnego. Xiąże moçną napisał Apologią, w którey śmiał nawet szkaradne zadawać Filippowi występki.

Deklaracya wydana od Prowincyi związkowych, na stronę Xiążęcia d'Alençon pośpieszyłaiego do Belgium przybycie, który pewne uczynił nadzieie o wsparciu i posiłkach z strony Henryka III. Brata swego. Pierwsza korzyść, którą iego przyniosło przybycie, była uwolnienie od oblężenia miasta Cambray, którego Hiszpani dobyć usiłowali, nie tylko na odsiecz przybył miastu temu z woyskiem Hollendrów, ale i z posiłkowym, które sprowadził był z Francyi, i przymusił nieprzyiaciela do odstąpienia przedsięwziętey imprezy. Królowa Elżbieta, wiele nader dopomogła do uskutecznienia tey pierwszey iego czynności, przez wsparcie znaczną summą pieniężną, którą na ręce przysłała Xiążęcia przez Posłów tych, których wysłała do niego z powinszowaniem nowey otrzymaney godności. Względy te Elżbiety ku sobie okazane, napełniły Xiążęcia wielkiemi nadzieiami, i podchlebną uwiodłszy się nadzieią, że Elżbieta za Męża go sobie przybierze, udał się do Anglii, chcąc swe uskutecznić nadzieie. Elżbieta iedna z naychytrszych

Dam,

Dam, a całe do stanu Małżeńskiego ża- 1581.
dney nie maiąca chęci, a to, iż władzy panowania z nikim dzielić nie chciała, mile go nader przyięła, i rozliczne swey przyiaźni okazywała mu dowody, tak dalece, iż raz pierścień bogaty sama na iego włożyła palec, iakoby na znak przyszłey z nim dożywotniey przyiaźni. Ztymwszystkim podobnemuż on, któremu i inni co się o iey starali przyiaźń, podpadł losowi, między któremi twierdzą Dzieiopisowie, że i Filip był drugi, to iest: że nigdy zupełney i dokładney od niey otrzymać nie mógł obietnicy swoiego z nią zamęścia. Xiąże d'Alençon widząc się bydź uludzonym, powrócił się do Flandryi, dla sprawowania nowey swey godności. Wprawdzie Stany związkowe dla większey tylko swey Partyi wziętości i wagi, i w nadziei posiłków od Francyi, wezwały do rządów Xiążęcia d'Alençon, tak iak pierwey Macieia Arcy-Xiążęcia Austryackiego; Xiąże bowiem d'Orange zawsze większey wagi sprawował interessa, pod Imieniem naywyższego Generała. W tym to stanie do nieiakiego czasu interessa Prowincyi związkowych utrzymywane były, potrzeba bowiem przynagłała tak Xiążęcia d'Alençon, iako i d'Orange do wysiloney staranności w dawaniu odporu nieprzyiacielowi.

Filip

Filip odesłał Xiążęciu Parmy woysko cudzoziemskie, które wyciągnął był z Belgium, chcąc oddalić przyczynę Malkontentów do nieukontentowania, wielkim bowiem woysko to było Flamsńczykom uciemiężeniem. Tym tedy Xiąże Parmy wsparty woyskiem nader natarczywie prowadził woynę, i wielkiey trzeba było użyć usilności, i mocy do dania mu odporu. Xiąże d'Alençon, o niczym bardziey iuż myśleć nie począł, iako o zadosyć uczynieniu swoiey ambicyi, nie przestaiąc bowiem na tey szczupłey władzy, którą mu zostawio-
1582. no, przedsięwziął mocą przy zupełnych utrzymać się rządach, których mu broniono. Ale zamysł iego, zamierzonego nie doszedł końca, nowi bowiem iego poddani, wypowiedzieli mu posłuszeństwo, on zaś w Roku następuiącym przeniosł się do wieczności.

W Roku tym Gebbard Truches Arcy-Biskup Koloński, chcąc Zonę poiąć, i przy swym się utrzymać Arcy-Buskupstwie, pod tym pozorem, iż Protestancką przyimował Religią, wyklętym został od Papieża, od Cesarza zaś Bannitem ogłoszony, utracił swoie Arcy-Biskupstwo, a Kapituła na mieysce iego obrała Xiążęcia Ernesta Bawarczyka. Ten wsparty pomocą Familii swoiey i Elektora Bawarskiego, który prawowierney

ney stale trzymał się Religii, wszelkim zamachom Trusza odpor dawał; Trusz nie maiąc pomocy żadney od swoich Sąsiadów, którzy woynami zatrudnieni byli, musiał poniewolnie dalszych swoich odstąpić zamysłów, względem odzyskania utraconego Arcy-Biskupstwa. Umarł nakoniec Trusz w R. 1589. w Niemczech, dokąd się powrócił był, po przepędzonych kilku latach w Hollandyi w wielkim niedostatku, wraz z swoią Amantką Agnieszką de Monsfeld, którą był sobie wyprowadził z Girescheim, gdzie była Kanoniczką.

Rok następuiący był znakomity 1583.
przez śmierć Gwilhelma Xiążęcia d'Orange. Filip III. położywszy znaczną summę pieniężną na głowę iego, iako na pierwszą podporę Religii nowey w Belgium, dał pochop iednemu Burgończykowi, imieniem Baltazar Gerrard, który mniemaiąc, iż wielką uczyni Religii, i Państwu przysługę, z pistoletu go zabił w mieście Delft. Stany Hollenderskie przez śmierć iego, wielką straciły podporę. Był on wielkim Wodzem, i niespracowanym Zołnierzem. Jego rostropność okazywała się tak, w upatrywaniu sposobności do spotkania się z nieprzyiacielem, iako w sposobach spotykania się z swoią zawsze korzyścią; a przytym wielkim nader okazywał się Polity-

litykiem. Umiał on przez swoię łagodność iednać sobie i szacunek u Możnieyszych, i przyiaźń u słabszych: tak zaś dobro kochał publiczne, iż o własne mniey dbał cale, co też było przyczyną, iż familią swoią dość w mizernym zostawił stanie. Cztery miał on Żony, z których wiele zostawił dzieci, ale Synów tylko dwóch. Filip Król w początkach woyny zabrawszy mu Syna starszego imieniem Filippa, Stany Hollenderskie drugiego Maurycego, lat dopiero 14. maiącego Rządzcą swey uczyniły Rzeczypospolitey, chcąc w osobie iego okazać wdzięczność Oycu iego, któremu także wspaniały nader sprawiły pogrzeb.

1585. Xiążę Parmy, chcąc z tey Xiążęcia korzystać śmierci, nowe Stanom podał Propozycye, chcąc ich do pierwszego Królowi Hiszpańskiemu przywieść posłuszeństwa, mniemaiąc, że wielka powaga Xiążęcia Gwilhelma, którą miał w Narodzie, iedyną była przyczyną ich ku swemu Monarsze rebellii. Lecz podane warunki, gdy się im nie spodobały, odrzucili ie, i przedsięwzięli raczey innemu poddać się Monarsze. Król Francuzki, i Królowa Angielska, swoię im ofiarowali pomoc: ale że potrzebowali Wodza dowodnego i doświadczonego, oraz wsparcia Potencyi, któraby

rąby większey wagi ich dodawała czynnościom, wzięli przeto na uwagę, któreyby z tych dwóch Potencyi poddać się mieli i chcąc przez to okazać, (iako wyraźnie ieden z ich naylepszy Dzieiopis wyznaie,) iż bynaymniey panowania samowładney nieunikaią władzy, ale że tylko panowania cierpieć Hiszpanów nie mogą; Przedsięwzięli nakoniec poddać się koronie Francuzkiey, i tym końcem wysłali Posłów do Paryża, lecz zamysł ich był nie skuteczny: Powagą bowiem i moc Gwizyuszów przeszkodziła dokończenia zaczętey roboty. Wysłali potym do Anglii, Elżbieta łatwą się okazała wprawdzie nie do obięcia nad niemi panowania, ale do wsparcia ich skutecznie, i obwarowawszy sobie trzy fortece, które iey oddano, toiest: Flezyngę, Bryllę, i Zebourg, posłała im znaczne woysko pod kommendą Hrabi de Lequester, którego mianowano Rządzcą Stanów. Ztymwszystkim Xiąże Parmy korzystaiąc z tego stanu chwieiącego się Hollendrów, wiele miast poodbierał. Nayznakomitsze te były, Gand, gdzie Cytadellę wystawił, i Antwerpia, dla którego oblężenia rozkazał ów sławny most zrobić, czyli tamę na rzece Eskaldzie, a która broniła przystępu wszelkiemu posiłkowi, któryby mógł przyiść morzem, na którey po dobyciu 1585.

miasta

miasta odebrał Order Runa Złotego, który mu Filip był przysłał.

1585. Grzegorz XIII. Papież umarł Roku tego, będąc napełniony radością, iż odebrał Poselstwo od Japończyków, przez które swoie ku Swiętey Stolicy oświadczyli mu posłuszeństwo. Temu to Papieżowi wszyscy są obowiązani za poprawę Kalendarzôw, które od iego imienia Kalendarzami Grzegorza są nazwane. Niedoskonałe porachowanie przeciągu biegu słońca, przyczyną było wielkiego w czasie zamieszania, które coraz bardzieyby się pomnażało było, a to, iż w Roku nie rachowano tylko 365. dni, lubo słońce zabiera ieszcze w biegu swoim rocznym kilka godzin więcey. Grzegorz zgromadziwszy naydoskonalszych Astronomów, dla zapobieżenia temu błędowi, i od innych rady zasiągnąwszy, ustanowił, ażeby od Roku ninieyszego 1582. dziesięć dni odcięto, i żeby w cztery lata przydawano dzień ieden w Miesiącu Lutym, który to dzień składały owe godziny, przez które słońce swoy bieg roczny odprawowało, po skończonych dniach 365. i iednostaynie wszyscy się zgodzili, aby Rok ten nazwany był *Bissextilis* czyli Przybyszowy, a to iż powtarzano dzień ieden dwa razy, toiest: *Sexto Kalendas Martii* w Martyrologium. Xiążęta Protestanccy, ustanowie-

nowienie to nowe odrzucili, a to, iż od Papieża uczynione było, ale potym od wielu iest przyięte.

Syxtus V. przedtym zwany Kardynał de Montalt od mieysca swego urodzenia, na mieysce Grzegorza XIII. Papieżem był obrany. Nowy ten Papież sławnym się uczynił tak przez swoię surowość, iako i nieprzełamaną stateczność w wykonywaniu przedsięwziętych zamysłów, a które nie wszystkim chwalebne się zdawały. Między innemi, które wykonał zamysłami, te można liczyć za godne pamięci, że miasto Rzym pięknemi, i wspaniałemi ozdobił budowlami, że sławną owę założył Bibliotękę Watykańską, która iest nayobfitsza w Xięgi w całey Europie, że kopułę wystawił na Kościele Swiętego Piotra, wielkości nadzwyczayney; że wiele ustaw poczynił dla utrzymania dobrego rządu w Zgromadzeniach Zakonnych, i w miastach Państwa Papiezkiego, nakoniec, że znaczne zebrał skarby, które złożył w Zamku Swiętego Anioła na gwałtowne potrzeby iego Następców. Skarb ten ma w sobie zamykać pięć milionów Czerwonych Złotych, lubo innym rzecz ta do wiary zdaie się niepodobna.

Swierć Xiążęcia d'Alençon, który sam iedynym następcą był Króla Henry- 1584.

1584. ka III. Brata swego, i żadnego niemaiący Potomstwa, odnowiła fakcye we Francyi, albo raczey nowe wznieciła. Królowa Matka życzyła sobie, aby mimo Prawa Salickiego korony Dziedzicami były dzieci Xiężny Lotaryńskiey, zatym oświadczyła się z tym Królowi, iż z płci mężkiey Xiążęta cale nie byli iey pokrewnemi, iakoż w samey rzeczy w dziesiątym zaledwie powinowactwa z nią byli stopniu. Z drugiey strony Gwizyuszowie życząc sami sobie korony, usiłowali oddalić od niey idących z Xiężniczki Lotaryńskiey. Tym więc końcem stawili naprzeciw Królowy Matce, i Królowi Nawarry, Kardynała Bourbończyka, który był Dziedzicem Tronu nayblizszym. Król, który poznawał oboiey strony zamysły, chcąc one uczynić nieskuteczne, złączył się z Królem Nawarry. A że Religia Protestancka, którą ten Król wyznawał, była mu przeszkodą do obięcia Tronu Francuzkiego, przeto Henryk III. wysłał do niego Xiążęcia d'Epernon, ażeby go nakłonił do odstąpienia kacerstwa. Na odgłos tego ziednoczenia się Króla Henryka III. z Królem Nawarry Liga Katolików nader się obruszyła, i Duchowni na Ambonach ganić ten związek poczęli, iako upadkiem Religii grożący. Król Hiszpański, o którym od nieiakiego czasu już mniemano,

mano,

miano, iż potaiemnie znosił się z Gwi- 1584.
zyuszami, z przyczyny, aby przeszkadzali Królowi swemu do wspierania Rokoszanów w Belgium, iawny z niemi zawarł Traktat, mocą którego obowiązał się dodawać pieniędzy, byle korona przy Kardynale Bourbończyku się utrzymała, i żeby Król Nawarry, lub któryżkolwiek Xiąże Hugonocki, nazawsze od niey był exkludowany. Stany Belgium wysławszy Posłów w tym czasie z poddaniem się Królowi Francuzkiemu, Liga Katolicka pobudzona od Hiszpanów, opanowała miast kilka, i do woyny prowadzenia naprzeciw Królowi przygotowania czynić zaczęła, będąc iawnie utrzymywana i zachęcona przez nowego Papieża Syxtusa V. który pełen gorliwości o wiarę, wydał Bullę, przez którą ogłosił, iż tak Król Nawarry, iako i Xiąże Kondeusz nie mogą korony dziedziczyć Francuzkiey. Król Henryk III. widząc, iż cała powstaie naprzeciw niemu Francya, zezwolił na to wszystko, czego tylko Partya Katolików od niego wymagała, toiest: pozwolił im miast bezpieczeństwa, oraz i Edykt wydał naprzeciw Hugonotom. Z drugiey strony Xiążęta Partyi Hugonockiey, wzięli się do obrony, a Król taiemnie im sprzyiał, chcąc ich zażyć naprzeciw Gwizyuszów, przeco tym bardziey podał się w nienawiść.

1584. Anglia w wielkim zostawała zamięszaniu, Elżbieta Tron osiadła Angielski z woli Henryka VIII. który ią swoią mianował Sukcessorką po Edwardzie Synie swoim, i Maryi swoiey Córce. A że za panowania Maryi ogłoszono Maryaż Henryka z Anną de Boulon za nieważny, a zatym i Elżbietę za nieprawą Córkę Henryka, przeto po śmierci Maryi, inna Marya Królowa Szkocka, która była Małżonką Franciszka II. Króla Francuzkiego, wzięła tytuł i herb Królestwa Angielskiego, a które prawnie iey się należało przez związek krwi, będąc Siostrą prawą Siostry Henryka VIII. która była zaślubiona Jakubowi V. Królowi Szkockiemu. A że Xiężna ta powróciwszy z Francyi, dla swoiey nadzwyczayney piękności, wielu Panom swego Królestwa stała się celem miłości, i pragnienia iey dożywotney przyiaźni, i że nakoniec zaślubiła się była Henrykowi Sztuardowi Xiążęciu de Lenox, przeto ich nieprzyiaciele Królestwo Szkockie mięszać poczęli, i domowe w nim wzniecać woyny, podczas których widząc Marya, iż na iey mniey zważano powagę, udała się do Anglii szukaiąc protekcyi u Elżbiety. Elżbieta w żywey zawsze zachowuiąc pamięci odezwę uczynioną od Maryi dawniey do korony Angielskiey, i wywod przez nię uczyniony

niony praw, które miała do prawego na 1584.
Tron Angielski następstwa aresztować ią, i w więzieniu osadzić rozkazała, chcąc tym sposobem dziedzictwo swego ubeśpieczyć Tronu, który za nietrwały dotąd dla siebie miała, póki widziała Maryą w stanie do niego popierania prawa swego. Oprócz zaś hańby publicznego wiarołomstwa, o które świat cały obwiniał Elżbietę, przeto, iż na złe użyła poufałości Maryi, i zaufania w iey protekcyi, gdy się do niey udała w czasie rebellii swych Poddanych, nadto przez niesprawiedliwe więzienie tey Królowy niepokoiu się nabawiła, ustawne od Monarchów odbieraiąc Poselstwa, z dopraszaniem się o uwolnienie nieszczęśliwey Maryi. Widząc się więc Elżbieta niespokoyną, i obawiaiąc się iakich naprzeciw sobie zamachów, iuż z strony Papieża, Króla Hiszpańskiego, Francuzkiego, iuż z strony niektórych możnieyszych swoich Poddanych, którzy sprzyiali Maryi niewinności, umyśliła nakoniec zgładzić ią ze świata. Naznaczyła więc Sędziów do rozsądzenia Maryi sprawy; ci widząc, iż odebrawszy życie Maryi, przypodobaią się Elżbiecie, na śmierć ią skazali. Elżbieta dekret śmierci podpisawszy, na początku zaraz Roku następuiącego do skutku go przywiodła, mimo wszel-

1586. kiego Maryi odwoływania się do swo-
iey niewinności, i innego winną bydź
się nie uznaiąc występku, tylko, iż swey
żądała wolności, wyrzucaiąc oraz niespra-
wiedliwość w wyszukiwaniu iakowychsiś
występków na nię w szukaniu odzyskania
swey wolności. Królowa ta w Wierze S.
Rzymskiey Katolickiey wychowana, dni
swoie w teyże Swiętey zakończyła Wie-
rze, z zupełną rezygnacyą na rozrządze-
nie około niey Boga Zastępów, oraz z nie-
wysławioną umysłu statecznością, która
wszystkich przytomnych niewinney iey
śmierci do żalu, i obfitych łez wylania
pobudziła. Sama Elżbieta okazała wiel-
ki smutek z przyczyny iey śmierci, ale
żal ten był tylko zmyślony, chcąc uni-
knąć publiczney nienawiści, którą to iey
okrucieństwo we wszystkich ku niey
wzniecało; gdyby bowiem Elżbieta
chciała była uwolnić Maryą, tedy zu-
pełną miała do tego władzę, ale boiaźń
utraty korony do tych okrutnych naprze-
ciw Maryi przywiodła ią kroków.

Roku tego Stefan Batory Król Pol-
ski, gdy zamyśla zupełnie Moskwę pod-
bić, i woynę Turkom wydać, do któ-
rey go wszyscy Panowie Chrześciańscy
zachęcali, a mianowicie Syxtus V. Pa-
pież, który tym końcem i posiłki mu
przyobiecał pieniężne, wśrzod samych
przy-

przygotowań do woyny niespodzianie w Grodnie z niezmiernym całego Narodu żalem żyć przestał, a tak Moskwę od boiaźni, oraz i Turczyna uwolnił. Panował Stefan nie zupełnie lat iedenaście, żadnego z Anny Jagiellońskiey Familii nie zostawiwszy potomstwa. Nigdy Polska iak za tego Króla postronnym Narodom nie była strasznieyszą. Był to bowiem Monarcha równie w sztuce woienney, iako i w Polityce biegły. On pierwszy woysko Polskie do lepszego przyprowadził porządku, które z samey prawie tylko dotychczas składało się Jazdy, a Piechota ieźli iaka była, to z samego Pospólstwa i ostatniego motłochu się składała, w którey ani karności, ani biegłości, ani doświadczenia żadnego widać nie było. Batory więc temu zaradzaiąc nierządowi, zaciągnął ludzi z Niemiec, i z Węgier, i przykazał aby w dobrach Królewskich ludzi mocnych i do pracy zgodnych wybrano, których Piechotą Łanową nazwano. Nadto za Stefana w Roku 1578. z porady Jana Zamoyskiego Trybunał Główny Koronny iest założony. Sprawy Wielko-Polskie w Piotrkowie, Mało-Polskie w Lublinie, aby się sądziły na Seymie Warszawskim w Roku 1578. ustanowiono. Litewski zaś Trybunał we trzy lata dopiero po Koronnym iest założony. 1586.

1586. Po śmierci Batorego zwykłe podczas bez-Królewia zamieszki wzmagać się przez niezgodę Panów poczęły. Na Seymie Konwokacyi, nieprzyiaciele Zamoyskiego iakoto Zborowscy, i inni do nich przywiązani, Gorka Woiewoda Sandomirski, i Czarnkowski Mąż u Szlaczty nader wzięty, chcieli w nienawiść go wprawić u Narodu, i oraz nakłonić Szlachtę, aby z nayżyczliwszego Oyczyznie Obywatela zemsty szukali, o okazyą śmierci Samuela Zborowskiego, oraz o skassowanie dekretu przeciw Bratu iego uczynionego. Nastąpił potym Seym Elekcyi, na którym Polacy rozdzielili się na dwie strony, iedna utrzymywała Maxymiliana Brata Cesarza Rodolfa, druga Zygmunta Syna Jana III. Króla Szwedzkiego zrodzonego z Katarzyny Córki Zygmunta Augusta, ostatniego z Domu Jagiellończyków. Te dwie partye lubo nie równe sobie miały siły, ostatnia atoli mocnieyszą się stała, gdy wiekopomney pamięci godny Zamoyski, sławny przez swe dzieła za panowania Batorego swoią wsparł ią osobą, iakoż i przemogła, gdy Zygmunt Królem od Polaków iest obrany.

Zamięszania w Belgium nie ustawały. Stany Hollenderskie poddawszy się pod protekcyą Anglii, Królowa Elżbieta posłała im Hrabię de Leycester, który

ry przyięty był z wielkiemi nader honorami. Dziwnym cale sposobem Hrabia publiczny chciał sobie ziednać szacunek. Zaczął bowiem swe panowanie i rządy od zabronienia wszelkiego handlu z Flamańczykami, Francuzami, i samemi Niemcami, pod pozorem, iż odbierali żywność kraiowi; zakaz ten równie Hollendrom, iako i Cudzoziemcom nie mały przyniosł uszczerbek, ponieważ Hollendrzy przez handel z Cudzoziemcami do swego materyały sprowadzaiąc kraiu, znaczne z rękodzieł odnosili pożytki. Nadto większą ieszcze sobie ziednał nienawiść przez podwyższenie wielu Angielczyków, którym znacznieysze pooddawał miast garnizony, do tego urzędy większe wszystkim poodbierał Katolikom, których dotąd ieszcze w Hollandyi cierpiano. Dla dopełnienia zaś swego nieuważnego z Hollendrami obeyścia, wzniecił nader szkodliwe niesnaski między Szlachtą, Panami, i Pospólstwem: iednych naprzeciw drugim pobudzaiąc, chcąc tym sposobem bez wszelkiey od nich podległości rządy sobie przywłaszczyć Państwa. Postrzegłszy zaś Hrabia, iż przez takowe postępki na powszechną przychodził nienawiść, grozić począł Hollendrom, iż do Anglii się powróci, i że wszelkich od Anglii pozbawi ich posiłków, czyniące się ich [1586.

niegodnemi przez złe obchodzenie się z iey Ministrem. Groźby te przyniewoliły Stany do oddania rządów Państwa Xiążęciu Maurycemu, niechcąc i na moment bez Wodza, i głowy swey zostawić Partyi, nie przestali atoli znosić się z Hrabią de Leycester, nie chcąc nic czynić naprzeciw dobru powszechnemu, a to ieszcze podczas woyny, którą z
1587. Xiążęciem Parmy prowadzili, a któremu fortuna wszędzie prawie sprzyiała. Elżbieta o tych dowiedziawszy się nierządach, chciała im zaradzić przez daną Hrabi Instrukcyą. Ale Hrabia widząc, iż próżne iego były na stronę swoiey Pani usiłowania, umyślił znacznieysze mocą, lub sztuką opanować fortece, lecz ci, którym ta robota powierzona była, żydy ią do skutku przywieść usiłuią, życie utracaią, a Hrabia niepomyślnym swych zamysłów stroskany sukcessem, powrócił do Anglii, gdzie w Roku następuiącym życia dokonał.

W tym Roku Filip II. wystawił ową flottę, którey użyć miał naprzeciw Anglii. Chcąc zaś swoy utaić zamysł, wysłał Poselstwo do Elżbiety, ofiaruiąc iey pokoy, z przyrzeczeniem, iż i Prowincye związkowe do niego należeć będą, i że nie kogo innego tylko ią samę obiera sobie za polubnego Sędziego wszelkich warunków wieczy-

stey

stey ugody między nim, i Hollandyą. 1587.
Krolowa dobrze nwiadomiona o zamysłach, i przygotowaniach Krola Filippa do woyny, podobnegoż z nim użyła podstępu, udała bowiem, iż chętnie na iego zezwala żądania, i Stanom związkowym radziła, ażeby podobnąż w przyięciu pokoiu okazywały powolność. Kilka więc tym końcem odprawiło się w Flandryi konferencyi między Posłami Krola Hiszpańskiego, Krolowy Elżbiety, i Stanow związkowych: ale zamysł Filippa wtargnienia z woyskiem do Anglii, gdy nagle się odkrył, te wszystkie zakończył umowy, i całą Europę wielką napełnił ciekawością względem pomyślnego uskutecznienia tak wielkiego dzieła. Filip na 140. okrętach 200,000. woyska bitnego, i naylepszego na morze wysłał, z ktorych nie mała była liczba niewypowiedzianey wielkości. Dołożono wszelkiego starania w opatrzeniu we wszystko tey tak wielkiey flotty, tak dalece, że i kaydany na niey się znaydowały, dla prędszego Anglikow do Hiszpanii przeprowadzenia. Hrabia de Ste Croix, i Xiąże Parmeński woyskiem tym hetmanić mieli, i woyną zawiadywać, ktorą po wtargnieniu do Anglii rozpocząć mieli; Dway ci Wodzowie przezornieysi od Konsyliarzow Krola Filippa, iednostaynego byli zdania, ażeby

(nim

(nim iakie oczywistey nieprzyiaźni naprzeciw Anglii przedsięwezmą czynić kroki) wprzód kilka w Hollandyi, lub Zelandyi opanować portów, a to aby w czasie niepomyślney fortuny, pewne dla siebie mieć mogli schronienie. Ale niecierpliwość zwycięztwa tak wielką była, iż na nic nie zważaiąc, wszystkę siłę na samę obrócono Anglią, iakoby niewątpliwą mieli pewność, iż za pierwszym woyska ich wkroczéniem, zupełne odbiorą zwycięztwo. Ztymwszystkim inaczey rzecz się stała. Co tylko bowiem straszna owa flotta nazwana *Invincible*, czyli niezwyciężona po nabrzegach okazała się Anglii, aż oto gwałtowne wiatry, straszne nawałności, i okropne rozpędziły ią burze, Anglicy zaś z swych wyszedłszy Portów, do reszty tę tak straszną, i przed czasem tryumfuiącą flottę zniszczyli, i zagubili. Xiąże Parmeński w Porcie Dunkierskim zatrzymany przez flottę Angielską, i Hollenderską, tey okropney uszedł klę-
1588. ski. Hiszpani wszystkie swoie prawie stracili okręty, z których iedne zabrane od Hollendrów, i Anglików, drugie iuż od bałwanów morskich pochłonione, iuż od wiatrów na skały, i piaski przy brzegach Anglii, Hibernii, i Szkocyi wpędzone, zgruchotane zostały. Z całey

łey tey flotty trzydzieści tylko mniey- 1588.
szych ocalało okrętów.

Zamięszania, które od nieiakiego czasu wielką Francyi groziły nieszczęśliwością, wybuchły nakoniec, i o zgubę naypierwsze Państwa osoby przywiodły. Niestateczność Króla, dla którey, raz tey, drugi raz owey sprzyiał stronie, były przyczyną Katolikom do uczynienia między sobą związku, zwłaszcza, iż Król iawnie bardziey Hugonotom, niżeli im sprzyiać się zdawał. Naywiększa zaś przyczyna była nieukontentowania Króla ku Katolikom, iż oni w mieście Stołecznym Państwa ustanowili rząd iakowyś Rzeczypospolitey, którey rząd z szesnastu się składał osob. Niechęć ta Króla ku nim, oraz boiaźń doznania iey skutków, przymusiła ich, iż na pomoc swoiey strony Xiążęcia Gwizyusza przyzwali, Xiąże do Paryża przybywa, gdzie z wielkiemi przyięty iest honorami, co tym bardziey niechęć w Królu pomnożyło. Król widząc się bydź mniey bezpiecznym wśrzod Narodu, który większe iednemu Xiążęciu, niżeli iemu okazał przywiązanie, wśrzod nocy 6000. Szwaycarów do miasta wprowadza, a których nazaiutrz Pospólstwo z miasta wyparowało, i ulice łańcuchami pozamykawszy, broniło powrotu do miasta Szwaycarom. Henryk uszedł

1588. szczęśliwie do Chartres. Tam to zniewalano Króla, ażeby się z Związkowemi poiednał, i żeby zupełnie partyą utrzymywał Katolików. Nakoniec zniewolony Król usilnemi naleganiami, zezwala na ugodę, i wydaie Edykt, przez który uroczyście się obowięzuie, iż z Hugonotami żadnego nigdy nie zawrze pokoiu, ani żadney z niemi czynić nie będzie ugody, nadto rozkazuie swym poddanym, ażeby przysięgą się obowiązali, iż po iego śmierci żadnego z Xiążąt kacerstwem zarażonych, Królem swoim nie uznaią. Wydanie tego Edyktu przypisuią iedni boiaźni, którą Henryk przerażony był, z przyczyny owey flotty wielkiey Hiszpańskiey, która naprzeciw Anglii wysłana była, inni zaś nienawiści, którą pałał naprzeciw Gwizyuszom, na których chcąc się zemścić, tym Edyktem, swoy przed niemi chciał zamysł ukryć, i tak mniey spodziewaiących się w swe uwikłać sidła. Jakoż zwoławszy Stany Królestwa do Blois, rozkazał Xiążęcia Gwizyusza, i Kardynała Brata iego okrutnie zabić, a potym w oczach swych ciała ich spaliwszy, prochy ich na wiatr wystrzelić, chcąc tym sposobem przeszkodzić, ażeby Pospólstwo ciałom ich czci nie czyniło, iakoby Relikwiom Swiętych Pańskich.

Królo-

Królowa tego okrutnego nie pochwaliła morderstwa, i dalsze ztąd wynikaiące skutki przełożyła Synowi swemu Królowi; tym zaś bardziey Papież Syxtus V. który natychmiast klątwę na niego rzucił kościelną. Nim zaś ta była ogłoszona klątwa, co tylko wieść się po Paryżu rozeszła o śmierci Gwizyuszów, natychmiast lud wszystek, i znacznieysze miasta naprzeciw Królowi powstały, zowiąc go Tyrannem, i Kacerzem. Sorbona wydała Edykt w Roku następuiącym w te słowa: *że Francuzi uwolnieni są od przysięgi i wierności posłuszeństwa Henrykowi Walezyuszowi, i że mogą bez zawodu sumnienia podnieść oręż naprzeciw niemu* Xiąże de Mayenne Brat Xiążąt zabitych, gdy przybył do Paryża, ogłoszony był naywyższym Wodzem całego Państwa Francuzkiego. Prokurator naywyższy, gdy chciał Prezydenta Parlamentu wziąść pod wartę, i niektórych Konsyliarzów, wszyscy inni za nim pośli do więzienia, a zatym wszystkich wolno puszczono. Całe Królestwo na dwie partye podzielone zostało; iedna przy Królu była, druga z Związkowemi trzymała, i ta iawnie broń naprzeciw Królowi podniosła. Król chcąc swoię zmocnić partyą, złączył się z Królem Nawarry. Wtenczas woysko Królewskie złączyło się z woyskiem Hugono- 1589.

1589. gonotów, i wspólnie do oblężenia Paryża przystąpili. Gdy więc obydwa Królowie tym się zatrudniaią dziełem, Henryk Walezyusz od iedney osoby przebraney w suknie Zakonne Zakonu Świętego Dominika, nożem iest przebity; natychmiast Henryk de Bourbon odstąpił od oblężenia, i do Normandyi się cofnął, oczekuiąc woysk posiłkowych od Królowy Elżbiety sobie przyobiecanych. Woysko Związkowe nieomieszkało ścigać Henryka, od którego tak mocno był ściśniony, iż gdyby był nie poszedł na przeboy, bez wątpienia w nieprzyiacielskie wpadłby był ręce. W krótkim potym czasie Angielczykowie na pomoc mu przybywaią; Henryk do oblężenia niespodzianie wraca się Paryża, którego dostałby był, gdyby iego Artylerya wcześniey była nadciągnęła: ale Obywatele miasta maiąc czas do uzbroienia się, przymusili powtórnie Henryka do odstąpienia swoiego zamysłu.

1590. Gdy Papiezki Poseł przybył do Francyi, natychmiast związkowi Królem obrali Kardynała de Bourbon pod imieniem Karola X. Część atoli iedna Francuzów z partyi nawet Katolików, żądała sobie mieć Królem Króla Nawarry, byleby odmienił swoię Religią, Henryk więc tą nową wsparty partyą, użył mocy do przymuszenia drugich, ażeby go za

Króla

Króla swego uznali. Wygrawszy zaś 1590.
nad swoiemi przeciwnikami iednę batalią pod Jotes miastem, ponowił oblężenie Paryża, którego Obywatele woleli raczey naydotkliwsze ponieść przykrości, śmierć nawet samę dla głodu ciężkiego, aniżeli pod iego poddać się władzę. Xiąże Parmeński z rozkazu Filippa II. na odsiecz im przybył, i przymusił Henryka do odstąpienia oblężenia. Kardynał de Bourbon, którego związkowi nazywali Karolem X. w krótkim potym umarł czasie, lecz śmierć iego wszczętych we Francyi rozruchów bynaymniey nie zaspokoiła, i Francya zawsze na dwie partye rozdwoiona była, każda z nich maiąc za przewodnika Parlament, ieden w Paryżu związkowy, drugi w Tours Królewski. Grzegorz XIV. obrany Papieżem po Urbanie VII. który Stolicą Swiętą nie rządził tylko dni 13. i który po Syxtusie V. nastąpił był, klątwy swe naprzeciw Henrykowi odnowił, które przez Parlament w Tours za nieważne ogłoszone były, przeciwnie zaś od Parlamentu Paryzkiego są przyięte. Henryk z swey strony ponowił wszystkie Edykta przyiazne Hugonotom, a przeciwne im zniosł, i odwołał.

Cesarz Rodolf II. w Państwach swoich dziedzicznych woyną był także zatru-

1590. trudniony. Turcy wpadłszy do Kroacyi wzięli miasto Wihitz, i inne, lecz gdy oblężeniem się zabawiali miasta Esseck, Bandurowie Kroaccy, z małą garstką Węgrów, i Kroatów znieśli ich zupełnie woysko, a którego było 60,000. Potym Arcy-Xiąże Maxymilian Brat Cesarski obiąwszy nad tą garstką Hetmańetwo, odebrał Turkom Nowigard, i inne miasta, i do tego stanu przywiodł Turków, iż zaledwie całych nie postradał Węgier. Ztymwszystkim Synan Basza, swego Narodu podźwignął fortunę Roku 1594. i przymusił Cesarskich do odstąpienia oblężenia miasta Strygonium, prócz tego zdobył Raab, czyli Javarin miasto, a to przez łakomstwo Kommendanta, którego życiem przypłacił.

Grzegorz XIV. z Domu Sfondratów z Medyolanu, z tym się rozstawszy światem, i gdy Innocenty IX. z Domu Fachynnetów z Bononii iego następca dwa tylko Miesiące na Stolicy Swiętego Piotra siedział, obrano zatym tegoż samego Roku Klemensa VIII. który wprzód nazywał się Kardynał Albobrandi rodem z Francyi, zrodzony zaś w mieście Fano w Stanach Papiezkich. Papież ten znakomitemi zaszczycony był godnościami, i w pierwszych zaraz początkach Stolicy swoiey, usiłował swoię pomnożyć sławę, przez życie cale przykładne i peł-

i pełne przezorności. Naypierwsze swe obrócił oko starowne na Francyą, a widząc, iż kroki woienne większyby przyniosły uszczerbek Religii Swiętey, usiłował pokoy przywrócić, i nawrócić Króla Nawarry do Religii Katolickiey, iakoż zamysł ten tak pożądany, do skutku przyprowadził.

Henryk podbił sobie Grenoble, i inne miasta, potym udał się do oblężenia Rouen, które rôwnie iako i Paryża mu się nie powiodło, z przyczyny odsieczy odebraney od Xiążęcia Parmy. Partya związkowa z swoiey strony, sama się niszczyła przez rozterki między szesnastą osobami, które mięszkały w Paryżu, i między Xiążęciem de Mayenne, głową Partyi związkowey: tamci wszystkim chcieli władać, i swey używać powagi do okazania zemsty nad swoiemi osobistemi nieprzyiaciołami, a Xiąże de Meyenne, bardzo często ich się sprzeciwiał ustawom. 1592.

Roku następuiącego większe ieszcze wzmogło się rozróżnienie z przyczyny obrania Króla. Związkowi koniecznie chcieli Króla Katolika, i statecznie Króla Nawarry odrzucali, mimo wszelkiego prawa, które miał do korony, a to, iż swych błędów Kalwinskich odstąpić nie chciał. Stany Królestwa zgromadziły się na Elekcyą. Lecz gdy Filip II. 1593.

ofiaro-

1593 ofiarował Córkę swoię za Zonę zrodzoną z Elżbiety Francuzkiey Xiężniczki, temu, któryby był Królem obrany; a że podobieństwo wielkie było, iż iednego z Xiążąt Gwizyuszów obrać chciano, a Xiąże de Mayenne maiąc iuż Zonę nie mógł tego pragnąć Małżeństwa, przeto przeszkadzał, ażeby żaden Xiąże z Domu iego Królem nie był obrany. Chciano wprawdzie obrać Wnuka Xiążęcia Gwizyusza zabitego w Tours; ale sprzeciwienie się Stryia, oraz boiaźń, ażeby Królowa Córka Króla Hiszpańskiego, nie powiększyła powagi we Francyi Królowi Filippowi, odwróciła Elekcyą, i wielu związkowych przywiodła do poddania się Królowi Nawarry. Król ten, obawiaiąc się z swoiey strony, ażeby nakoniec nie zgodzili się na obranie inszego Krola, usłuchał tych, którzy mu radzili, ażeby został Katolikiem, do czego Papież zawsze go pobudzał. Rezolwował się nakoniec, odebrawszy, iak mówią, od Kalwinów upewnienia, iż może się w Wierze Swiętey Rzymskiey Katolickiey zbawić, wyrzekł się swego kacerstwa w Miesiącu Lipcu w Kościele S. Dyonizego przed Arcy-Biskupem Bituryceńskim. Nawrócenie to wyzuło nieiako z oręża związkowych, miasta wszystkie z oświadczeniem wierności i posłuszeństwa Henrykowi ubiegały się,

mimo,

mimo, że pierwsze głowy ieszcze do 1593.
oręża się miały, pod pozorem, że nawrócenie Króla nie było prawdziwe. Przypadek, który się w Roku następuiącym trafił, iawnym był przekonaniem, iak w wielu ieszcze ten panował przesąd. Jeden imieniem Jan Chatel na życie nastąpił Królewskie, i chcąc go zabić w twarz tylko go ranił. A że do szkoł chodził Jezuickich, i że obwiniono Jezuitów, iż nauczali, że wolno zabić Tyrana, i nieprzyiaciela Religii, przeto z całey Francyi wygnani zostali, do ktòrey aż we trzy dopiero lata są powróceni.

Woyna w Belgium oboiętnym szczęściem iest prowadzona, od śmierci Xiążęcia Parmy, Alexander Farnezy, który wybieraiąc się w Roku 1592. po trzeci raz do Francyi dla dania pomocy związkowym, w Arras z tym się rozstał światem. Już to od nieiakiego czasu, iako ten Xiąże słabieć był począł, dwa razy nawet do Spa ieździł dla brania tam wod, chcąc uleczyc wielką słabość, którą mu sprawiło częste używanie wody; niechcąc używać wina dla podagry, którą cierpiał. Są atoli tacy, którzy śmierć iego przypisuią iakiś gwałtowney przyczynie, a to dla tego, że iego usługi i dzieła tak były znakomite, iż dla nich wpadł był u Filippa II. w podeyrzenie. Mniemania te atoli skutkiem częstokroć

1593. bywaią złośliwego iakiego Pisarza, aniżeli zdania rozsądnego, i Dzieiopisa obojętnego. Bo lubo to iest prawda, że Xiążę ten wielu miał sobie nienawisnych, którzy usiłowali oczernić go przed Królem Filippem, i że przymuszony był oczyścić się z włożoney na niego potwarzy, to wszystko atoli nie iest dowodem zniewalaiącym, ażeby Filip, który tyle od Alexandra odbierał dowodów wiernych ku sobie usług, miał iaki krok uczynić do przyśpieszenia mu śmierci. Przed zeyściem z świata Alexandra, Król Filip posłał był do Flandryi Hrabię de Fuentes, ażeby był pomocą do sprawowania Rządów Alexandowi; po iego śmierci Hrabia ten był naywyższym Rządzcą obrad, Hrabia zaś de Mansfeld Generałem woysk iest ogłoszony od Króla do tego aż czasu, pókiby innego Gubernatora Belgium nie ustanowił. Z wielką to było dla tego Generała niesławą, że Xiąże Maurycy dobył obronnego Miasta Gottruidenberg na pograniczu Brabancyi położonego, i lubo Mansfeld liczznieysze miał woysko, nie mógł atoli nigdy przemodz obozu Maurycego; i od tego to Xiążęcia insi Wodzowie nauczyli się sposobu, fortyfikowania swego obozu podczas oblężenia iakiego Miasta. Maurycy iuż Bredę odebrał był od Roku 1590. i lubo z posiłków,

ków Angielskich był ogołocony, które 1593.
Królowa Elżbieta do swego cofnęła była
kraiu, lubo wiele ponosił przykrości przez
bunty woyska, któremu częstokroć na
Żołdzie zbywało, przecięż znaczne z
Hiszpanów odnosił korzyści.

Tegoż samego Roku 1593. Król Filip uczynił Rządzcą Belgium Ernesta Arcy Xiążęcia Austryackiego swego Bratanka, a Brata Rodolfa Cesarza. A że Xiąże ten właściwych, i potrzebnych do sprawowania rządów nie miał talentów, przeto nie tylko nie poparł upadaiącey władzy Hiszpanów, ale nadto stracił Miasto Groning, i całą Fryzyą. Prowincya ta rządzona była od śmierci Gwilhalma Xiążęcia d'Orange, przez Gwilhelma Ludwika Syna iednego z Braci Xiążęcia d'Orange, pierwszego obrońcy wolności Prowincyi Związkowych, a to bez naymnieyszey podległości Xiążęciu Maurycemu, który na mieyscu nastąpił Oyca swego w sprawowaniu rządów Hollandyi, i Zelandyi, lubo w potrzebie wzaiemnemi się wspierali posiłkami; Franciszek Verdugo hetmanił tym Woyskiem, które utrzymywało tę część, którą ieszcze Król Hiszpański posiadał we Francyi, a którey Miasto Groninga nayznacznieyszą było. A że władza, i panowanie Hiszpanów od śmierci Xiążęcia Parmeń-

1593. skiego znacznie się umnieyszało, Hollendrowie przeto żądali, aby przedsięwzięto oblężenie Groningi, aby tym sposobem nie tylko to piękne Miasto do swego p zyłączyli panowania, ale i reszta Fryzyi, i inne pograniczne Powiaty, których przyłączenie od wzięcia tego Miasta zależeć zdawało się. Nayznakomitsze Familie tych Powiatów życzyły sobie wybić się z pod iarźma Hiszpańskiego, i bydź uczestniczkami wolności Rządu i Religii Związkowych Prowincyi: trudność tylko była w powzięciu wiadomości, któby to przedsięwziął dzieło. Xiąże Gwilhelm Ludwik Rządzca tey Prowincyi, sam chciał z swoim Woyskiem ten zamysł uskutecznić; z drugiey strony Hollendrowie, obawiaiąc się, aby tym sposobem swey nadto niepowiększył władzy, a to, iż cale nie był podległy ich naywyższemu Wodzowi, przeto niechętnym zapatrywali się okiem na nowe w pośrzod siebie powstaiące panowanie, a które w dalszym czasie przykrym i ciężkim ich mogłoby się stać wolności. Ze więc obydwie strony na gruntownych się zasadzały racyach, przeto wspólnym kosztem przedsięwzięto oblężenie Miasta Groningen, które gdy wzięte, Stołecznym stało się Miastem iedney Prowincyi z Związkowych.

Roku

Roku następuiącego Amurat III. gdy z tym się rostał światem, Mahomet III. Syn iego na Tron wstąpił, który równie będąc okrutny iako i Oyciec iego, zabić kazał siedmiu Braci swoich, i dwie Zony Sułtana ciężarne, także 22. Zon swoich Braci udusić rozkazał, przytym Syna Amurata i dziesięć nałożnic, które za ciężarne także miano. Amurat niechcąc żyć w pokoiu z Cesarzem Rodolfem, przeto Wodzowie Mahometa woynę z nim rozpoczęli. Karol Hrabia de Mansfeld obległ Miasto Strygonium, w pień wyciął 14,000. woyska, które na odsiecz szło oblężeńcom, i zabrał całą ich Artyleryą, i wszystkie bagaże. Po śmierci tego Generała Maciey Arcy-Xiążę Brat Cesarski, dokończył oblężenia tego Miasta. Zygmunt Batory Woiewoda Siedmiogrodzki, sprzymierzony będąc z Rodolfem, z swey strony Turkom swe okazał siły: nie tylko bowiem z Węgier ich wyparował, ale nadto wzburzył naprzeciw nim Wołochy i Moldawią, które pod iego przeszły panowanie. Nadto z niektórych Miast obronnych tychże Prowincyi wyrugował Turków, przy których utrzymać się chcieli, i Synan Basza, który nie małą sobie był ziednał sławę, nie mógł oprzeć się Batoremu, i będąc od niego przynaglony do wydania bitwy, szesnaście tysięcy,

1594.

1595.

1595. tyleż wozów napełnionych bagażami, i łupami, oraz pięć tysięcy niewolnika utracił. Ztymwszystkim Mahomet III. wtargnąwszy do Węgier w Roku następuiącym w 200,000. opanował Agryą; lecz wkrótce potym z tego licznego Woyska utracił 60,000. tak pod czas oblężenia, iako i w batalii, którą stoczył z Cesarskiemi, a którzy pierwszą straż iego do szczętu mu znieśli, a potym i Miasto Javaryn odzyskali, które Turcy w Roku 1591. zdobyli byli.

1591. 1592. 1593. 1594. W Polszcze wielkie między Królem, a Stanami wzmagać się poczęły niesnaski. Stany uryskiwały na Króla Zygmunta, iż bez dołożenia się ich Żonę brać chciał, co też i wykonał, gdy Kardynała Radziwiłła Biskupa Krakowskiego w Poselstwie do Widnia wysłał, ażeby Arcy-Xiężniczkę Annę Karola Arcy Xiążęcia Austryackiego, i Maryi Bawarskiey Córkę, a Ferdynanda I. Cesarza Wnuczkę, do Krakowa sprowadził. Lubo zaś przeciwni temu Małżeństwu Panowie, między któremi pierwszeństwo trzymał Zamoyski, ziechawszy się do Jędrzeiowa tam ukartowali byli, ażeby wszystkie od Szląska, i Węgier przeiyśca zastąpiwszy nie puszczać do Królestwa Oblubienicy Królewskiey, przecięż Arcy-Xiężniczka przed tym ziazdem w granice wkroczywszy Polskie, wszelką swych

prze-

przeciwników oszukała ostrożność. Po sprowadzeniu Arcy-Xiężniczki dnia 26. Maia Roku 1591. Król ślub z rąk Kardynała Radziwiłła przyiął, nazaiutrz Królowa przez Rozrażewskiego Biskupa Kuiawskiego koronowana była. Slub ten, i ta koronacya Królewy ukradkiem nieiako odprawiona, okazyą dała do Seymu owego nadzwyczaynego w Warszawie, który *Inkwizycyinym* był nazwany, przeto, że na nim pilniey w postępki Królewskie, i taiemne z Dworem Wiedeńskim intrygi wglądano. Zygmunt Król mimo tego, że się wszystkich wyparł zarzutów, przecięż dla uspokoienia Stanów na Piśmie dał im przyrzeczenie, że ani z Królestwa nie ustąpi, ani myśli iego naymnieyszym ubliżyć Przywileiom, że lubo interessa Szwedzkie iego tam przytomności wymagaią, przecięż starać się będzie przez swoich one uspokoić Plenipotentów, a co większa, że choćby śmierć Oyca iego nastąpić miała, przecięż bez dołożenia się i zezwolenia Stanów do Szwecyi nie poiedzie. Przyrzeczenie to Królewskie sprawiło, że Seym ten z wielką zaczęty wrzawą spokoynie się zakończył. Następnego Roku, toiest: 1592. w Miesiącu Listopadzie umiera Jan Król Szwedzki Oyciec Zygmunta, Zygmunt dotrzymuiąc danego słowa Stanom Seym składa w

Maiu w Roku 1593. dla otrzymania pozwolenia wyiechania do Szwecyi, które i otrzymuie za daną obietnicą, iż za Rok powróci. Wyiechał zatym Król do Szwecyi z Królową Małżonką, i z Anną Siostrą swoią, i dnia ostatniego Września szczęśliwie stawa w Sztokolmie, gdzie przyięty od zgromadzonych licznie Panów Szwedzkich, po odprawionym wspaniałym pogrzebie Oycu swoiemu w Roku następuiącym 1594. w Upsalu, tamże od Arcy Biskupa Upsalskiego *Abrahama Andreæ* Protestanta koronowany był, wprzód potwierdziwszy Szwedzkiego Narodu swobody, i wolność Religii Protestanckiey wprowadzoney do Szwecyi, przez *Gustawa Wazę* Dziada swoiego obwarowawszy, zdawszy przytym swego rządy Państwa Karolowi Xiążęciu Sudermanii Stryiowi swemu, do Polski według przyrzeczenia powraca. Tego samego Roku Akademia Zamoyska od Kanclerza i Hetmana W. Koronnege Zamoyskiego iest założona.

1595. Henryk IV. po swoim nawróceniu do Wiary Swiętey Rzymskiey Katolickiey będąc Królem uznany, wypowiedział woynę Filippowi, który w dostąpieniu korony nay większą był mu przeszkodą, przez posiłki dane Związkowym. W Hrabstwie Burgundyi dosyć fortuna okazała mu się przyiazną, dokąd

kąd się był udał dla dania odporu Konnetablowi Kastylii, który tam znaczne zebrał woyska w myśli wkroczenia do Francyi; Szwaycarowie atoli przeszkodzili mu do opanowania tey Prowincyi, niechcąc mieć blisko takiego Sąsiada. Henryk w Pikardyi odmienney doznał dla siebie fortuny, w którey Hiszpanowie kilka Miast mu zabrali.

Większe nierównie woienney fortuny odebrał korzyści Henryk IV. po przystąpieniu do posłuszeństwa Xcia de Mayenne, i innych Xiążąt Związkowych. To przystąpienie Związkowych do uznania Henryka za prawego Króla, przypisane być powinno przyznaniu Klemensa VIII. Henryka za Króla prawego Francyi, wprzód uwolniwszy go z klątwy, z którey rozgrzeszenie odebrał przez Kardynałów *Du Perront*, i *d'Ossat*. Co się tycze Flandryi Henryk poniosł znaczny uszczerbek przez stratę 1596.
Calais, i Ardres, które Miasta opanował Kardynał Arcy Xiążę Albert następca Ernesta, który w Bruxelli do swych przeszedł Oyców. Henryk dalszym zapobiegaiąc stratom uroczyste i publiczne zawarł przymierze z Królową Elżbietą, i Prowincyami Rzeczypospolitey Hollenderskiey pod warunkiem, ażeby wzaiemnie się wspierali, żeby bez dołożenia się obydwoch stron, ani pokoiu, ani ża-

1597 dney nie zawierał ugody. Roku następuiącego postradał i odzyskał Amiens,
1598. a Roku 1598. zawarło pokoy, przez który stanęła ugoda między Królem Francuzkim i Hiszpańskim, żadnego z Hollendrami nie zawieraiąc pokoiu, do którego uczynienia Henryk był poniekąd obowiązanym. Mocą tego pokoiu obydwa Królowie wzaiemnie sobie to wszystko popowracali, co od Roku 1559 ieden drugiemu zabrał był, względem zaś zachodzących niesnasków między Królem Francuzkim, i Xiążęciem Sabaudzkim, z którym Generałowie Francuscy woynę prowadzili, te pod sąd Papiezki są poddane. Niesnaski te poszły z okazyi Hrabstwa *de Saluces*, które Xiąże sobie był przywłaszczył.

Papież ten przyłączył R. 1598. Xięstwo Ferrarskie do Stanów Papiezkich, a to, że Xiąże Alfons II. ostatni Dziedzic i Pan tego Xięstwa żadnego nie miał Potomka. Miał wprawdzie Xiąże ten Bratunka swego imieniem Jana Cezara Wnuka Alfonsa I. ich Dziada: ale Papież twierdził, że Małżeństwo Alfonsa z Eustachią Damą z Ferrary rodem, nie było publiczne i prawe, a zatym iego następcy nie mogli iść do następstwa. Xiąże Alfons II. wszelkiego w Rzymie dokładał usiłowania, ażeby nakłonił Papieża, żeby dozwolił iego Bratunkowi

cie-

cieszyć się dziedzictwem, które mu wy- 1598.
znaczył: i lubo też same były żądania Ferrarczyków, Klemens atoli Papież w swych pretensyach stałym się okazał, i one bronią utrzymywać przedsięwziął. Don Cezar dla wsparcia swego prawa zebrał był nieco woyska, ale że siły iego nie były dostarczaiące Papiezkim, musiał nakoniec ustąpić, i przestać na Xięstwie Modeny i Reggio, któremu Rodolf Cesarz potwierdził, przyznaiąc mu prawość urodzenia, i zdolnym go czyniąc Następstwa.

Rok ten sławny iest ieszcze przez Edykt, który Henryk IV. Król Francuzki wydał był w Nantes na stronę Kalwinów. Edykt ten wydał Henryk wtenczas, gdy Xiąże de Mercoeur ostatni Związkowych Panów, nie tylko sam, ale i z całą Prowincyą Brytanii, którey był Rządzcą do uznania go za Króla swego, przystąpił; przez Edykt ten de Nantes Henryk IV. zupełnym cieszyć się pokoiem, i wolnością Religii pozwolił wszystkim Kalwinistom po całym swoim Królestwie; przez ten Edykt przypuszczał ich do wszelkich naypierwszych w Królestwie godności, oraz dla pewności słowa im danego, pozwolił im Miast kilka obronnych. Nadto pazwolił im trzymać dwóch Deputatów przy boku swoim, którzyby mieli moc przestrze-

1598 żenia Króla o wykroczeniach i bezprawiach naprzeciw temu Edyktowi, i dopraszania się o onych poprawę; a tak całe Królestwo uspokoione zostało.

Filip II. umarł tegoż samego Roku wieku życia swego siedmdziesiątego pierwszego, oddawszy przez swoy Testament Belgium, i Hrabstwo Burgońskie dziedzicznym prawem Córce swoiey Izabelli Klarze Eugenii, którą zaślubił był Arcy Xiążęciu Albertowi Austryackiemu, i który iuż rządy tych Prowincyi pod ten czas sprawował. Albert przez tę alienacyą stał się Panem samowładnym całego Belgium. Do uskutecznienia tego Małżeństwa podziękował za Kapelusz, i udał się do Hiszpanii dla wzięcia Zony, zostawiwszy Kardynała Jędrzeia Brata swego w Bruxeli, ażeby na mieyscu iego w Belgium rządy Państwa sprawował. Zamysł Filippa w tym rozrządzeniu był, umorzyć nienawiść w Flamańczykach, którą pałali naprzeciw Hiszpanom, i ich rządom, oraz doświadczyć, czyli inszemu poddadzą się Panu, tak iak niegdyś szukali go sobie we Francyi i Niemczech. Lecz zamysł ten przedsięwzięty iuż był poniewczasie, Prowincye bowiem Związkowe zakosztowawszy wolności rządów i Religii, ciesząc się oraz obfitemi iuż korzyściami swych handlów, nie miały równie serca i

woli

woli poddać się pod samowładne pano- 1598.
wanie Arcy-Xiążęcia, iako i wtenczas, gdy urząd Administratora tych Prowincyi sprawował imieniem Króla Hiszpańskiego. Tegoż samego Roku okręty Prowincyi Związkowych pierwszy raz do Indów Wschodnich przybiły, i tyle ztamtąd wyprowadziły bogactw, że żegluga ta w dalszym czasie nie małą stała się dla nich pobudką dalszego handlu. Filip III. po swym nastąpił Oycu na Tron Hiszpański, Portugalski, oboyga Sycylii, i innych Państw do Monarchii Hiszpańskiey należących.

W Polszcze przy końcu Roku 1595. 1595.
część Rusi, która z tym warunkiem do Polski się przyłączyła była, aby zawsze wolne miała swych Obrządków zachowanie, za staraniem niektórych Katolików do iedności z Kościołem Rzymskim powróciła. Michał Rahoza Arcy-Biskup Metropolita Kiiowski, Arcy-Biskup Połocki, Biskupi tudzież Włodzimirski, Łucki, Chełmski, Piński, złożywszy Synod, postanowili na nim złączyć się z Katolikami, i mniemaiąc, że i insi Grecy za ich poydą przykładem, *Hippacego Pocieia*, Włodzimirskiego, i Cyrylla Terleckiego Łuckiego Biskupów z pomiędzy siebie do Rzymu wysłali, aby swoim, i wszystkich Greków imieniem Stolicy Rzymskiey powinne oświadczyli po-

słu-

1595. służeństwo, lecz gdy temu wielu się sprzeciwiło Greków, maiąc na czele swoim Konstantyna Xcia Ostrowskiego Woiewodę Kiiowskiego, który wszelkiemi sposobami przeszkadzał temu ziednoczeniu, dla tey iedynie przyczyny, że się go w tym niedołożono. Taka więc ztąd między niemi zaięła się niezgoda, że na dwie podzieliwszy się części, ci którzy z Katolikami trzymali *Uniti*, ci zaś co w swey pozostali Schizmie *Dys-Uniti* nazywali się. Dalsze ich rozróżnienia nie małego w następuiących czasach przyczyną były mozołu Rzeczypospolitey.

1599. Henryk IV. otrzymał nakoniec rozwod z Królową Małgorzatą Siostrą swego Poprzednika, do którey pojęcia przymuszony był dla utrzymania się przy koronie, a od którey nigdy nie był kochany, że zaś żadnego Henryk z nią nie miał potomstwa, łatwo otrzymał od niey zezwolenie na ten rozwod, po którym zaślubił sobie Maryą z Medyceuszów, z którey miał dwóch Synów Ludwika XIII. i Gustawa Xcia Orleańskiego.

1600. Roku następuiącego sam przez siebie Henryk zakończył sprzeczkę, którą miał z Xciem Sabaudzkim z strony Hrabstwa Saluckiego, ponieważ Papież czyli niechciał, czyli też nie śmiał rozsądzić tey między niemi sprzeczki, będąc od oboiey

iey Strony za Sędziego obrany. Xiąże 1600.
Sabaudzki sam wybrał się do Paryża, i potwierdziwszy ustąpienie małey Prowincyi Bresse za Rhenem, w śrzodku Francyi położoney, wzaiemnie od Henryka otrzymał Cessyą Hrabstwa Saluckiego, które nader Xiążęciu przyległe było, ponieważ w śrzodku także Państw iego Piemonckich zamknięte było, lubo co do dochodów nie tak było znakomite.

Henryk IV. nie małe miał ukontentowanie tegoż Roku, z przyczyny pracy, i mozołu, który podiąć musieli Kalwini w bronieniu i utrzymywaniu prawdy Sekty swoiey, w którey on sam przedtym zostawał. Du Plessis Mornai ieden z nayuczeńszych tey Sekty, napisał był Xiążkę naprzeciw Mszy Swiętey, w którey wiele bardzo z różnych Pisarzów założył dowodów dla poparcia swego zdania potępiaiące tę Swiętą Ofiarę. Jakob Davy du Perron Biskup Ebroiceński, który sam wprzód był Kalwinem, obwiniał Du Plessis Mornai, iż użył 500 dowodów, z których iedne w tych się nie znaydowały Autorach, których on wzmiankował, drugie zaś albo były pofałszowane, albo też całe w inszym brane bydź powinny były wyrozumieniu. Du Plessis tknięty punktem honoru przy swym się utrzymy-

1601. wał zdaniu. Sporka ta, gdy do Króla doszła, natychmiast wyznaczył Sędziów áżeby w poznanie weśli sprawy oboiey strony, i sam był przytomny z całą swoią Familią przy rozsądzeniu tey między niemi sporki. Nakoniec wygrana przy Kościele została Katolickim, i Kalwinów fałsz się okazał. Du Plessis przekonany w pierwszych początkach sprawy o fałszerstwo, ucieczką się salwował, ieden zaś z Sędziów z iego partyi Wiarę Swiętą Rzymską Katolicką przyiął. Biskup Ebroiceński w nadgrodę swey gorliwości Kapeluszem ozdobiony iest Kardynalskim.

Henryk IV. w Roku następuiącym w wielkie podał się był niebespieczeństwo. Gdy bowiem nie zamyślał tylko wesołemi pokoiu cieszyć się chwilami, którego z niemałym swoim nabył był mozołem, przeto we wszystkich okolicznościach tyczących się Rządów Państwa, samych tylko Ministrów pokoiu, i swego Parlamentu zażywał rady: Ci więc, którzy pod czas boiu swe mu wiernie okazywali usługi, zazdroszcząc tych względów Ministrom pokoiu, spiknęli się naprzeciw niemu, i usiłowali do pierwszego rzeczy przyprowadzić zamięszania, aby się tym sposobem do pierwszey Króla powrócić mogli łaski. Lecz spisek ich gdy był odkryty, Henryk

żyk przestał na samey głowie Marszałka 1602.
Birona, którą pod miecz skazał Katowski, udaiąc iakoby o innych nie wiedział Koniuratach.

Mahomet III. nie będąc iuż woyną zatrudniony Perską, obrócił swe woysko naprzeciw Węgrom, gdzie Ibrahim Basza iego Wielki Wezyr Miasto Kanizę opanował był, ale Xiążę de Mercoeur wzaiemnie odebrał Turkom Miasto Albe-Royale, które w Roku następuiącym Cesarz znowu postradał. Inne zwycięztwa, które woysko Cesarskie odniosło nad iego woyskiem, przymusiły tego nikczemnego Sułtana do proszenia o pokoy, ale mu go odmówiono, chcąc z iego korzystać gnusności. Janczarowie za hańbę maiąc sobie, służyć tak niewieściuchowatemu Monarsze, przedsięwzięli zrzucić go z Tronu, a na mieysce iego obwołać Sułtanem Syna iego starszego, który gdy o tym ich zamyśle powziął wiadomość, rozkazał Syna swego udusić, a Matkę iego utopić. Mahomet chcąc mimo tego ułagodzić nieiako Janczarów, wydał im niektórych pierwszych Officyerów swego Seraim, których oni okrutnie zamordowali, iakoby Sułtan z ich rady i to miał popełniać. Nadto dla teyże samey przyczyny Matkę swoię na wygnanie posłał, i nakoniec żyć przestał z po-

1603. wietrza R. 1601. od wszystkich wzgardzony, i nienawidzony.

Tegoż samego Roku Elżbieta Królowa Angielska dni życia i swego zakończyła panowania, którey trudno nie przyznać, żeby doskonałey mieć nie miała umieiętności w sprawowaniu rządów Państwa; Panowała ona dosyć długo, a przecię statecznie od swoich kochana była poddanych, od obcych zaś nader poważana. Po owey wysłaney naprzeciw sobie Flotcie od Filippa drugiego, która lubo niezwyciężoną nazwana była, przecięż nie tylko nic nie dokazała, ale nadto mizernie zginęła: Elżbieta wszystkie swe obróciła starania do okazania zemsty nad Filippem. Tym końcem wysłała swe woyska do Portugalii, chcąc na Tronie utrzymać Don Antoniego, który lubo był nieprawego łoża, przecięż o koronę się kusił, ale zamysł ten do skutku nie przyszedł. W krótkim potym czasie insze wysłała woyska do Hiszpanii, które Miasto Cadix opanowało, i one zruynowało. Jey zawziętość naprzeciw Filippowi II. do tego przyszła stopnia, iż odważyła się zakazać wszystkim Narodom, ażeby żadnego z Hiszpanami nie prowadzili handlu, i zabieraiąc towary tym wszystkim, którzy ważyli się naprzeciw iey zakazowi iakiżkolwiek z niemi prowadzić

han-

handel. Postępek ten Elżbiety pobudził 1603.
Zygmunta Króla Polskiego do uczynienia iey pogróżek, którego Posłowi podobnąż dała odpowiedź. Hiszpani z swoiey strony podburzali Irlandczyków, którzy będąc prawie wszyscy Religii Rzymskiey Katolickiey, nie mogli znosić panowania iey, która im ich zniosła Religią. Ztymwszystkim, gdy pokoy de Vervins zupełne Henrykowi IV. przyniosł zaspokoienie, Elżbieta z swey zawziętości naprzeciw Filippowi nieco spuściła, obawiaiąc się, ażeby ten, którego naymniey się obawiała, po zawarciu pokoiu z Henrykiem, przykrym nie okazał się iey nieprzyiacielem. Nieprzestała atoli aż do samey śmierci woyny z nim prowadzić, wraz z Prowincyami Związkowemi, które przy swoiey utrzymywały się wolności. Jedno domowe poróżnienie, które miała z iednym z swoich poddanych w wielkie wprawiło ią niebespieczeństwo. Hrabia d'Essex, który nastąpił w łaskach u niey po Xiążęciu de Leycester, i który naypierwsze sprawował interessa, zasadziwszy się mniey uważnie na podchlebnych okrzykach pospolsswa, i iego ku sobie przywiązaniu, które pospolicie zwykło tym podchlebiać, którzy w łasce są u Monarchów, tak wielkie przedsięwziął zamysły, że go oskarżono przed

1603. Królową, iż o Tronie zamyśla Angielskim. A że Monarchowie takowego rodzaiu występków nigdy śluzem nie puszczaią, zatym Elżbieta pod miecz go skazała katowski. Kara ta nie była od wszystkich pochwalona, sądząc, iż bardziey złość iego nieprzyiacioł, aniżeli mniemany występek śmierci mu przyśpieszył. Elżbieta nieukontentowana, iż ten iey przyganiano postępek, a bardziey, że widziała, iż większe Angelczykowie ku iey następcy, niżeli ku niey okazywać poczęli przywiązanie, umarła 24. Marca Roku 1603. wieku życia swego 69. panowania zaś 55. Następca iey, którego sama przed śmiercią mianowała, był Jakob VI. Król Szkocki, Syn nieszczęśliwey Maryi z Domu Sztuardów, którą sama ściąć kazała. Nowy Król chcąc uniknąć emulacyi dwóch Narodów, z których każdy chciał, aby pierwszym był wzmiankowany w swoich napisach, Królem się Wielkiey Brytanii nazwał.

1604. Rok ten nader był sławny przez oblężenie Ostendy, które z pomiędzy innych sławnych okrucieństwem, i zaciętością w bronieniu się oblężeńców było naysławnieysze. Arcy-Xiąże Albert zostawszy dziedzicznym Panem Belgium przez zaślubienie się z Córką Filippa II. ofiarował pokoy Prowincyom Związkowym

wym z tym warunkiem, aby się ziednoczyły z temi, które pod iego zostawały panowaniem, do czego i inne Potencye Europeyskie przez swych Posłów nakłonić ie usiłowały; lecz gdy tego warunku przyiąć niechciały, rozpoczętey z niemi niepoprzestał woyny. Pierwsze utarczki mnieyszey były wagi: lecz gdy Xiąże Maurycy przedsięwziął obledz Dunkierkę, zamysł ten iego, przymusił go do stoczenia bitwy z Xiążęciem Albertem, którey lubo chwałę zwycięztwa otrzymał, przecięż od przedsięwziętego zamysłu nie tylko odstąpić, ale i do swego powrócić się musiał kraiu. Arcy-Xiąże chcąc się pomścić przez podobny zamysł, obległ Ostendę; oblężenie to całe trzy lat trwało, i w przeciągu tego czasu opanował Albert iuż nie Miasto, ale raczey Cmentarz, i rozwaliny, w których się oblężeńcy pogrzebli. Twierdzą, że Hiszpani stracili woyska 70,000. podczas tego oblężenia, że 300,000. razy z armat do murów wystrzelono, i że dwa milliony Złota wydano. Przyczyna tak długiego przeciągu tego oblężenia ta była, że Hiszpani nie mogli nigdy zamknąć pasów na morzu oblężeńcom, a którzy tym sposobem w obfitości wszelką odbierali żywność, i nowe coraz posiłki. Stany Hollenderskie podczas tego oblężenia wiele in- 1604.

1604. nych znakomitych Miast zdobyły, przez które stratę Ostendy sobie nadgrodziły, a którey wzięcie od Hiszpanów tyle szacowane było, iakby naywięcey Miast zdobyli byli, a to, że Hollendrowie posiadaiąc to Miasto, wiele szkod Flamańczykom czynili, w śrzodku których iest położone.

Hollendrowie drugą prowadzili woynę w Indyach, z którey większe odnieśli korzyści. Zaczęli oni byli w tym kraiu handlować, i przeszkadzać handlom Hiszpańskim, lecz dotąd prywatnie tylko i w małey liczbie okrętów, dla pomocy szczególnie ieden drugiemu do tego udawali się kraiu. Ale Roku 1602. uformowali sobie kompanią czyli towarzystwo; który to związek cale ich wzmocnił, i wielką im u Indyanów ziednał powagę, gdzie nakoniec osiadłszy, założyli Miasto Batawią, na wyspie Jawa. Miasto to iest Centrum ich handlu, i tu oni utrzymuią władzę, i powagę swego Panowania. Hiszpani wszelkiemi przeszkadzali sposobami pierwszym Siedlinom Hollenderskim; lecz gdy pierwszy ich Admirał Hurtado na głowę zbity został, chcąc się utrzymać przy tym co posiadali, pokoy z niemi zawrzeć musieli.

Tego to Roku Xięża Jezuici po długich i usilnych staraniach o powrot

swoy

swoy do Francyi, nakoniec go otrzymali, i pozwolenie to, które od Króla odebrali, od Parlamentu było potwierdzone.

Szwedzi nie mogąc otrzymać od Króla Zygmunta Polskiego i swoiego, aby lub sam do Szwecyi przybył, lub Syna do nich posłał, któregoby w Religii, i w swoich wychowali obyczaiach, Jemu, i Potomkom iego Królestwo odbieraią, a Xiążęcia Karola Stryia Zygmunta, Królem ogłaszaią, Senatorów Zygmuntowi wiernych sądzą. Król Zygmunt na niesprawiedliwość tę na Seymie w Warszawie utyskuie, lecz Polaków nakłonić nie może, aby się w tę sprawę wmięszali. Nakoniec woyna Szwedom wypowiedziana wtenczas, gdy oni iuż całe opanowali Inflanty. Litwa Szwedów poraża pod Kokenhauzen, Wenden, i inne odbiera Miasta. Woysko Karola iuż Królem Szwedzkim ogłoszonego od Chodkiewicza iest porażone. Roku tego Zakon Szkoł Pobożnych w Rzymie przez Swiętego Jozefa Kalasancyusza iest założony; Mąż ten świątobliwy zważaiąc iak wiele zależy wszystkim Chrześciańskim Państwom na dobrey edukacyi Młodzieży, a widząc iak wielu, dla niedostatku Rodziców, bez edukacyi zostaiąc, mniey użytecznemi swoiey Oyczyzny stawali się członka-

1601. 1602. 1603. 1604.

1605. mi, przedsięwziął przeto, i z miłości tak dobra publicznego, iako i bliźniego taki założyć Zakon, którzyby niczym bardziey się nie zatrudniał, iako edukacyą ubogiey Młodzieży. Zamysł ten tak użyteczny Kościołowi, i Królestwom po różnych trudnościach do skutku przyprowadził za panowania Klemensa VIII. otworzywszy publiczne Szkoły w Rzymie pod imieniem Szkoł Pobożnych, obwarowawszy świątobliwemi ustawami ten nowo od siebie założony Zakon, który potym, iuż od Pawła V. Roku 1621. iuż od Klemensa IX. w Roku 1669. potwierdzony został.

Jakob VI. nowy Król Angielski Roku następuiącego w wielkim zostawał niebeśpieczeństwie z całym swoim Parlamentem. Katolicy Angielscy zażaleni na Jakuba, iż obiecawszy im większą wolność swoiey Religii, niżeli ią mieli za panowania Elżbiety, słowa im nie dotrzymał, uczynili spisek na zgubę Jego, i całego Parlamentu. Tym końcem naieli piwnicę, która była pod Salą, gdzie się Parlament zgromadził, i onę napełnili beczkami napełnionemi prochem. Lecz gdy ieden z sprzysiężonych napisał list do iednego z swych przyiacioł, prosząc go, ażeby tego dnia nie znaydował się w Parlamencie, konspiracya iest odkryta, i wielu z sprzysiężonych śmiercią ukarano.

Kle-

Klemens VIII. Papież Roku tego prze- 1605.
niosłszy się do wieczności, miał po sobie następcę Leona XI. z Domu Medyceuszów, który 27 dni tylko na Stolicy Piotra siedząc dni swego zakończył życia. Po śmierci Leona obrano Pawła V. z Domu Borgezyuszów. Za panowania Klemensa VIII. sławna owa kwestya o Łasce wszczęta iest, która na dwie partye Szkoły publiczne dzieliła. Xięża Jezuici nowy w Teologii wprowadzili sposob pogodzenia skuteczności Łaski, *cum Libero Arbitrio*, czyli z wolną wolą ludzką, którego to sposobu Autorem był Ludwik Molina Teolog Hiszpański, a przeciw któremu Korneliusz Janseniusz Biskup Ipreński wiele nader pisał. Klemens VIII. chcąc tym zapobiedz sporkom, które iuż nie małe wznieciły były zamięszania tak w Hiszpanii, iako i w Belgium, do swego Sądu tę przywołał sprawę, i kilka w obecności swoiey złożył konferencyi, na których obydwie strony z wielką żwawością swoie utrzymywały zdania, niedoczekał atoli Klemens VIII. końca tey sporki, i iey rozsądzenia Pawłowi V. swemu następcy zostawił.

Paweł V. zaczął panowanie przez 1606.
okazanie swey wielkiey powagi, co mu nie małych mozołów przyczyną było. Nakłoniwszy Rzeczypospolite Luceńską

1606. i Genueńską, do powodowania się mu w mnieyszey wagi rzeczach, usiłował nakłonić Rzeczpospolitą Wenecką do podobney ku sobie powolności, wymagaiąc od niey, ażeby skassowała ustanowione prawo od Senatu, przez które nie wolno było nadawać żadnych Dóbr Duchownym. Senat przeświadczony, że tą władza stanowienia praw iemu właściwa była, nie chciał tego odwołać prawa, ani uwolnić dwóch Duchownych z więzienia, którzy o znakomite obwinieni byli występki. Paweł V. sądząc się bydź obowiązanym bronić wolności Kościelney, pogroził nayprzód Senatowi, a potym i klątew Kościelną rzucił na niego: lecz gdy Senat lekce sobie ią ważył, musiał ią odwołać. A że Xiąża Jezuici wyszli byli z Stanów Rzeczypospol.tey Weneckiey podczas rzuconey klątwy na Senat, nie chcąc bydź uczestnikami rzuconey klątwy, a tym samym potępiaiąc nieposłuszeństwo Wenetów Kościołowi Rzymskiemu, Senat za wywołańsów ich ogłosił, i na tym wygnaniu zostawali aż do czasów Alexandra VIII.

Okrutne obeyście się Hiszpanów z okrętami Hollenderskiemi, które zabrali byli w Indyach, przymusiło Hollendrów do posłania Flotty ku brzegom Hiszpanii, ażeby wzaiemnie zabrali okręty

ty Hiszpańskie, które miały się powracać z Ameryki, i te, które do Ameryki płynąć miały. Z ostatnich żadnego nie zdobyli, gdyż żaden okręt w tych czasach do Ameryki nie był wysłany; wiele atoli Flotta Hollenderska szkod i rabunków poczyniła na pobrzeżach Hiszpanii, i znaczne łupy zebrała, przeto, że Hiszpani tak nagłey niespodziewali się wizyty. Tegoż samego Roku Hollendrowie powtórnie nową uzbroili Flottę, ale iey wyprawa nader dla nich była niepomyślna, tak na brzegach Hiszpanii, iako i Indyi, gdzie okręty Hiszpańskie, większe nierównie niżeli Hollenderskie, zwycięztwo nad niemi odniosły, i znacznym obciążone łupem do Hiszpanii powróciły, których przybycie tym było pożądańsze, im z większym pragnieniem ich oczekiwano powrotu. Potrzeba ta atoli bronienia okrętów powracaiącycych z Indyi, a z których Portugalczykowie osobliwie znaczne odbierali korzyści, zniewoliła ich do upraszania Króla, ażeby im iakimkolwiek bądź sposobem przywrócił pokoy z Hollendrami. Ambroży Spinola, który potym tak sławnym się uczynił, i który iuż nie małą zjednał sobie był chwałę, hetmaniąc woyskiem w Flandryi za czasów Arcy-Xiążęcia Alberta, przyłożył swego starania, nie tak dla ubeśpieczenia 1606.

nia

1606 nia sobie chwały nabytey, iako bardziey, iż sądził za rzecz potrzebną dla korony Hiszpańskiey, i Belgium w szczególności, ażeby pokoy był zawarty. Filip II. mocno osłabił był swoie panowanie przez swoy wyniosły umysł, i zbytnie ku swoim Hiszpanom przywiązanie, którzy na wzor swego Monarchy z podobnąż umysłu wyniosłością z innemi Króla postępowali sobie poddanemi, przez co i siebie, i Króla u wszystkich w nienawiść podawali. Przeciwnie Filip III. pełen dobroci z wszelką łagodnością z swoiemi obchodził się poddanemi; ale co się tycze Flamańczyków, to względem tych, dotychczas rządził się prawidłami swego Poprzednika, można więc mówić, że rada Hrabi Spinoli była pierwsza, i naymocnieysza do nakłonienia go, ażeby zawarł pokoy z Prowincyami Związkowemi. Ztymwszystkim w kilka lat dopiero pokoy ten iest zawarty, a to gdy Filip doznał z doświadczenia, iż próżne iego były usiłowania do odzyskania tych Prowincyi. Arcy-Xiążęta przez dwie osoby zaufane posłane do Hagi usiłowali nakłonić Hollendrów do pokoiu; ale wszystkie ich starania próżne były, a to, iż posłani od Arcy-Xiążąt nie mieli listów do Stanow Hollenderskich, co się stało dlatego, że Arcy-Xiążęta nie widzieli, iaki im dać podpis, z któ-

z którego mogłyby bydź Stany konten- 1606.
te, przez naymnieyszey woli, swych
praw przesądu.

Cesarz Rodolf, który nie bardzo lu-
bił zatrudniać się rządami Państwa, zu-
pełnie wszelkich sprawowanie interes-
sów ciężar na swych zwalił Ministrów.
Zawsze prawie prowadził woynę, albo
z Turkami, albo z Szczepanem Bolskaim.
Po zniesieniu Zygmunta Batorego, i
schronieniu się iego do Czech, Bolskaim
opanował Transylwanią, za pomocą Tur-
ków, których się uczynił Hołdowni-
kiem. Rodolf zawarł nakoniec pokoy
z Bolskaim w Roku 1604 z kondycyą,
ażeby Kalwini, których Religią on wy-
znawał, wszelką cieszyli się wolnością
równie iako Katolicy, i Lutrzy. Oprócz
Ziemi Siedmiogrodzkiey Bolskaim część
ieszcze trzymał Królestwa Węgierskie-
go, którą Cesarz nadał był Batoremu,
chcąc go do siebie pociągnąć; to zaś
Królestwo domowemi także zamięszane
było rozterkami, z przyczyny małego
ważenia sobie skarg, które Węgrzyni
do niego zasyłali, osobliwie naprzeciw
wielkiey władzy Xięży Jezuitów, któ-
rzy maiąc Cesarza sobie przychylnego
wszystkim podług swoiey woli władać
chcieli. Rodolf, chcąc się uwolnić z
tylu trudności, traktował ieszcze o po-
koy z Achmetem, który w Roku 1603.

1606. nastąpił był po Achmecie III. Oycu swoim, a który był rostropnieyszy, i łagodnieyszy, niżeli są pospolicie insi Sułtanowie. Pokoy ten zawarty iest przy końcu Roku tego; pod temi warunkami, ażeby Sułtan, który ieszcze był młodoletni, Cesarza iak Oyca szanował, a Cesarz, ażeby się z nim iak z Synem obchodził; żeby Król Hiszpański do tego należał Traktatu, i żeby Turcy do Państw nie wpadali Chrześciańskich, oraz żeby ten pokoy do lat trwał dwudziestu. Ztąd poszedł zwyczay zawierania pokoiu z Turkami do lat 20 który potwierdzany miał bydź przez podarunki wzaiemne, a które podczas ugody tey umówione były, oraz, iż z oboiey strony miały wynosić Summę 200,000. Złot.

Gdy więc pokoy ten bespiecznemi czynił Węgrów od Turka, chcieli także i wewnętrzne uczynić zaspokoienie; wysłali przeto posłów do Cesarza dopraszaiąc się, aby raczył do nich przybyć, i żeby przez swoię bytność dobry w Królestwie przywrócił porządek; a gdyby sam nie mógł tego uczynić; tedy żeby im za Rządzcę przysłał Brata swego Macieia z zupełną władzą do postanowienia tego wszystkiego, coby widział bydź potrzebnego. Arcy-Xiąże
1607. przybywszy do Węgier, Węgrzyni Królem go obrali, z kondycyą, ażeby im po-

pozwolił wolnego wyznania i publiczne- 1607.
go używania obrządków nowych Religii. Czechowie przykładem tym zachęceni, z podobnemiż Posłów swoich do Macieia Arcy-Xiążęcia posłali oświadczeniami, które on przyiął, nie zważaiąc, że Cesarz Brat iego pospolicie w Pradze rezydował. Xiążęta Niemieccy widząc, że Maciey był w pogotowiu do opanowania zbroyną ręką Królestwa Czeskiego, warowali ugodę; mocą którey Rodolf zupełnie Królestwa Węgierskiego, i Arcy Xięstwa Austryackiego ustępował Macieiowi, nawet Królestwa Czeskiego następstwo mu ubespieczał, gdyby miał bez-potomny znijść z tego świata. A że Maciey okazywał się nader przyiaznym Protestantom, i cale dalekim do przymuszenia, ażeby swych odstępowali błędów, przeto panowanie iego Epoką właściwie nazwać się może wolności tey, którą maią Protestanci w Państwach dziedzicznych Domu Austryackiego. Wolność, która potym tylu rewolucyi była okazyą.

W Polszcze Mikołay Zebrzydowski rokosz naprzeciw Zygmuntowi Królowi podnosi, który mimo swoiey łaskawości przymuszony iest onego ścigać, iakoż w Roku tymże pod Guzowem o trzy mile od Radomia zupełne odebrał zwycięztwo, po którym Roko-

sza-

1607 szanie otrzymawszy amnestyą od Króla, wraz z swoim hersztem Zebrzydowskim poddali się Królowi.

Hollendrowie coraz bardziey uciąźliwszemi stawali się Hiszpanom. Nie maiąc dosyć, iż z pod ich wybili się panowania, ustawnie ieszcze po morzu krążyli, i Hiszpanów prześladowali nie tylko w Europie, ale i w Indyach Wschodnich i Zachodnich. Szkody, które im czynili, pobudzały Hiszpanów do zawarcia z niemi pokoiu, albo uczynienia na iakiś czas Armistycyum. Arcy-Xiąże Albert, który podobnyż miał interes co i Hiszpani, naypierwszy o tę starał się ugodę. A że naywiększa zachodziła trudność względem wyzucia się z wszelkiego prawa do tych Prowincyi, oraz ułożenia warunków, pod któremi Związkowe Prowincye swą cieszyć się miały wolnością, przeto częste składane były Konferencye, do których i Posłów zażywano Cudzoziemskich. Królowie Francuzki, i Angielski zprzymierzeni z Hollendrami, nie chcąc, aby Hiszpani przez ten pokoy korzystali, wysłali swych Posłów do Hagi, dla przeszkodzenia temu pokoiowi, różne wznawiaiąc trudności, i usiłuiąc przez obietnicę pobudzić Hollendrów, aby zaczętey nieprzestawali woyny. Te przeszkody sprawiły, że pokoy był zawie-

szony

szony przez całe dwa lata, w czasie 1608.
których armistycyum było zachowane, lecz nie zawsze.

Gdy Hollendrowie poczynali nadzieją cieszyć się pokoiu, wewnętrzne między niemi wszczęły się rozterki, które lubo do rozlania krwi nie były powodem, wielkiego stoli zamięszania stały się przyczyną. Dwóch Professorów Teologii w Akademii Leydeyskiey, ieden imieniem Gomarus, a drugi Arminius rozdwoiwszy się w zdaniach i w wyłożeniu względem skuteczności Łaski, na dwie także partye rozdwoili Studentów teyże Akademii, i w wielkiey między sobą wciągnęli ich Dysputy, tak dalece, że iedni drugich obwiniali, iż w Materyi błądzą Religii. Po długich konferencyach mianych między Teologami, i ich Predykantami wyznaczonemi od Stanów do roztrząśnienia tych kwestyi, osądzono nakoniec, że opinia pierwszego, iako bardziey zgadzaiąca się z nauką Kalwina; i pierwszych Reformatorów, powinna bydź utrzymywana, lubo opinia drugiego łatwieysza do poięcia większą u Pospólstwa miała wziętość. Mimo tego wyroku Schizma nie iest zaspokoione, i dotychczas trwa ieszcze między *Remonstrantami*, i *Contre-Remonstrantami*, którzy po dziś dzień wza-

iemnie się obwiniaią, że będą w tey materyi kłutliwey.

Król Hiszpański, i Hollendrowie wzaiemnie znużeni ustawną woyną, która ich z ludzi i z pieniędzy wyzuwała, myśleć znowu o pokoiu poczęli. Lubo więc pierwszemu zaprzykro nader się zdawało, wyzuć się zupełnie z panowania, i ustąpić swych poddanych, których aż dotąd poczytywał za Rebellizantów, zważaiąc atoli zwycięztwa, które odnieśli w przeciągu lat trzech na morzu, i obawiaiąc się, ażeby nakoniec nie postradał tego wszystkiego
1609. co posiadał w Indyach, rezolwował się nakoniec zawrzeć z niemi pokoy na lat 12. w którym tak on, iako i Arcy Xiąże zezwolili traktować z niemi, iako z wolnym Narodem, i cale ich panowaniu nie podległym. Obydwie strony upatrywały w tey ugodzie nieiakieś dla siebie korzyści; Król Hiszpański nie zezwalaiąc tylko na pokoy do iakiegoś maiący trwać czasu, nadzieię sobie i prawo zostawował do nowych przedsięwzięcia czynności, podbicia sobie ich po skończonym Traktacie; Hollendrowie podchlebiaiąc sobie, iż naygłownieyszy punkt otrzymali, przez który uznani nieiako byli za wolnych, i cale niepodległych panowaniu tego, który ich poddaństwo sobie przywłaszczał,

szczał, sądzili, iż tego Przywileiu ka- 1609.
żdego czasu, i w każdey okoliczności
użyć będą mogli. Do tego, że nie za-
wieraiąc pokoiu tylko na lat 12. nie
narażali sobie ani Króla Francuzkiego,
ani Angielskiego, którzy z niemi sprzy-
mierzeni byli, a którzy wielkiey wła-
dzy i mocy Króla Hiszpańskiego zno-
sić nie mogąc, nader byli radzi temu,
iż po skończonym Traktacie będzie zno-
wu przymuszony z tak mocnym nieprzy-
iacielem rozpocząć woynę.

Filip III. tegoż Roku wielką nader
poniosł stratę. Od wypędzenia Maurów,
i zagubienia ich panowania w Hiszpa-
nii, bardzo wiele znaydowało się w
tym Królestwie Familii tego Narodu,
którzy nie chcąc swych opuścić maią-
tków, swoie do Wiary Katolickiey zmy-
ślili byli nawrócenie. Filip pawziąwszy
wiadomość o zelżywości, którą pono-
siła Swięta Religia Rzymska Katolicka
przez tych obłudników, wszystkich z
Państwa wypędził, pozwoliwszy im ie-
dnak sprzedać wszystkie swoie Dobra,
i ich cenę z sobą zabrać. Twierdzą
Dziejopisowie, że wyszło wtenczas z
Hiszpanii więcey iak 900,000. Osob, i
że pobudzali Maurów Afrykańskich, i
Turków, ażeby woynę Hiszpanii wy-
powiedzieli. To wypędzenie tak zna-
czney liczby ludu, przy niepłodności

1609. Niewiast Hiszpańskich, oraz nie żyzność ziemi po wielu mieyscach, nie mało dopomogło do nieludności tego Królestwa.

Rok ten sławny iest ieszcze nie tylko przez znakomitą rewolucyą w Moskwie, ale i przez woynę, którą Polacy z tym prowadzili Narodem. Moskal pewny imieniem swym własnym zowiący się *Grechory Otrepien* życie prowadząc Mniskie, uszedłszy z Monasteru w Roku 1605. w Polszcze przy Dworze Jerzego Mniszka Woiewody Sandomirskiego tułał się, udaiąc się, iż iest prawdziwym Dziedzicem Tronu Moskiewskiego, iako prawdziwy następca po Fiedorze starszym Iwana Bazylewicza Synie, i że tu uszedł od prześladowania Borysa Gudenowa Szlachcica Moskiewskiego, który ieszcze w dziecinnym wieku chciał go zabić, ażeby sam Tron posiadł Moskiewski. Woiewoda dał wiarę Filutowi, i zebrawszy nieco woyska, i z swoich przyiacioł Pułkami one złączywszy, wkroczył do Moskwy w umyśle przywrócenia na Tron Dymitra, który mu przyobiecał, iż gdy Carem zostanie, tedy Córkę iego sobie za Małżonkę weźmie. Panował podtenczas w Moskwie po śmierci Fiedora Borys, gdy wieść gruchnęła, iż żyie Dymitr prawdziwy Syn Iwana Bazylewicza, którego on zgładził, i że na odzyskanie pra-

prawem natury należącey sobie korony 1609.
z woyskiem ciągnie; a że umysł ludzki zawsze do iakieyś skłonny iest nowości, przeto wielu znalazł zmyślony Dymitr, którzy się do niego przywiązali. Fortuna nawet sama sprzyiać mu poczęła, gdy w małey garstce swoich, 60,000. woyska Borysowego rozpłoszył, a po iego śmierci, która wkrótce nastąpiła do Stołecznego Miasta Moskwy przyięty, od wszystkich zgodnie Carem iest uznany. Poznali się wkrótce Moskale na iego fałszerstwie, i urażeni, że będąc w Łacińskich Obrządkach wychowany, ich Greckiemi pogardzał, zebrawszy się pod Kommendę Bazylego Szuyskiego z Carów wielkich krwi pochodzącego po Matce, gdy Dymitr wesele odprawował z Maryanną Mniszkowną Woiewodzanką Sandomirską, na Pałac iego napadłszy, Dymitra i wielu z nim Polaków zamordowali, niektórzy z oblubienicą Dymitra z tego się salwowali rozruchu. Bazyli Szuyski Carem ogłoszony, lecz wkrótce potym nowy znowu ziawił się Oszust, który do pierwszego twarzą, i wzrostem będąc podobny, za prawego ogłosił się Dymitra. Polacy chcąc się pomścić zaboystwa wspól swoich Obywatelów, chętnie się do niego przywiązali, i wezwawszy więcey z Polski Żołnierza, i Kozaków do siebie przy-

1609. ciągnąwszy, tak strasznego wnet Szuyskiemu wystawili w tym nowym Dymitrze przeciwnika, że nie mogąc mu swoiemi podołać siłami, Króla Szwedzkiego na pomoc wezwał. W tym stanie, gdy Moskwa zostaie, ktoś Zygmuntowi Królowi Polskiemu doradził, ażeby zawoiowaniem Moskwy utratę Szwedzkiego Tronu sobie nadgrodził. Rada ta przyięta, woyna Moskwie wypowiedziana, która tak pomyślnie Królowi poszła, że Moskale uroczyste do Króla pod Smoleńskiem obozuiącego wysłali Poselstwo, prosząc go, aby im Władysława Syna swego przysłał, chcąc go mieć za Cara swego, byleby wprzód Greckie ich przyiął Obrządki. Dymytr zmyślony przed dokończeniem się Roku 1610. od Tatarów iest zabity, śmierć iego była pochopem Moskalom do zrucenia się z uczynionego wyniesienia na Tron Władysława, do którego uskutecznienia dopomogła im opieszałość samego Zygmunta Króla w odesłaniu im Władysława, którego gdy się doczekać nie mogli, obrali sobie za Cara Michała Federowicza Syna Metropolity Rostowskiego z dawnych Xiążąt Wielkich krwi idącego. A tak w nic poszły woienne koszta, trzechletnia prawie Zołnierza praca, i otrzymane potylekroć na nieprzyiacielu znaczne zwycięztwa.

Hen-

Henryk IV. do swego woiennego 1610.
powróciwszy się umysłu, tknięty oraz
iawną nieprzyiaźnią Filippa II. którą mu
w tych okazał okolicznościach, przedsięwziął takowy ieden zamysł, który podobno w żadnego Monarchy nie postał głowie. Przedsięwziął odebrać Filippowi III. iednę część z iego wielkich Państw, i podzielić Europę na szesnaście Królestw sobie równych, sądząc, że ta równość mocy mogłaby w całey Europie pokoy utrzymywać powszechny, i od wszelkiey bronić iey przemocy. Zdaie się rzecz do wiary niepodobna, żeby zamysł tak trudny, tyle złych skutków za sobą ciągnący, pełen do tego naywiększey niesprawiedliwości, mógł był bydź przedsięwzięty, od Krola tak oświeconego, iak był Henryk, i który przewidzieć byłby był powinien, że choćiażby naydłuższym cieszył się życiem, przecięż nie byłoby dostatnie do dokończenia tak wielkiego dzieła. Ztym wszystkim Henryk w swym stały przedsięwzięciu sekretnie wszelkie przygotowania czynił do iego wypełnienia, tak przez zmowy taiemne z postronnemi, iako i przez znaczne w swoim Królestwie woyska powiększenie, gdy w tym ieden zboyca imieniem Ravaillac nie tylko te wielkie iego zamysły, ale i dni życia i panowania zakończył,

1610. zadawszy mu raz śmiertelny, gdy w karecie iechał przez Miasto Paryż, a Gwardya iego nieco się od niego oddaliła była, ustępuiąc się wozowi nadieżdżaiącemu w ciasney ulicy. Nigdy doskonałey mieć nie można było wiadomości, kto tego nasadził zaboycę: ale że natychmiast nie był schwytany, i że nie w zbyt ścisłym był trzymany więzieniu, dorozumiewaią się zatym, że ci, którzy go na tę szkaradną namówili zbrodnią, były osoby pierwszey godności; tym bardziey zaś to mniemanie większą ztąd ma wagę, że powinnych ciału zabitego Henryka oddać zaniedbano honorów, złożone bowiem na katafalku, od wszystkich było opuszczone, co okazuie, iż nie bardzo był żałowany. Parlament atoli Paryzki na śmierć skazał Ravaillaka, i przez dekret wielkim Królem Henryka mianować kazał, który 57. lat miał, gdy tak niespodzianą zszedł z tego świata śmiercią. Ludwik XIII. Syn iego, lat dziewięć maiący Tron posiadał Oycowski, pod opieką Matki swoiey Królowy.

Karol Xiąże Sudermanii, który się Królem uczynił był Szwedzkim z krzywdą, i nadwerężeniem praw Synowca swego Zygmunta Krola Polskiego, któ-
1611. re miał do tey korony, Roku tego umarł ze smutku, widząc, iż szczęśliwszym był

w na-

w nabyciu korony, niżeli w iey utrzymaniu. Dał on wprawdzie Polakom w początkach panowania swego odpor, którzy chcąc swego Króla Zygmunta utrzymać przy koronie Szwedzkiey, z woyskiem do niey wtargnęli; lecz gdy przeszkadza Duńczykom w handlach, które oni z Polakami prowadzili, oburzył ich na siebie, którzy woynę mu wypowiedziawszy, tak znaczne z niey odbierać poczęli korzyści, że Karol ich strapiony pomyślnościami, dni swego zakończył życia. Gustaw Adolf, Syn iego Tron posiadł Szwedzki, który sławnieyszym się uczynił przez woynę, którą prowadził w Niemczech, aniżeli przez swe czynności w własnym swoim kraiu, będąc zarówno iak Oyciec iego nieszczęśliwym w woynie, którą prowadził z Duńczykami, od których był przymuszony na początku R. 1613. haniebny dla siebie zawrzeć pokoy. Chrystyern IV. Król Duński nie chcąc uszczerbek czynić prawom Zygmunta Króla Polskiego do korony Szwedzkiey, przy zawarciu pokoiu z Gustawem Adolfem, Królem go uznać nie chciał Szwedzkim, Gustaw Roku następuiącego złączył się z Hollendrami, którzy utyskiwali na zbytnie exakcye Króla Duńskiego, które wyciągał z okrętów przechodzących przez Między-morze, czyli Fre- 1611.

tum Sund, oraz z innemi Miastami Anzyatyckiemi, a to aby się tym sposobem pomścił nad Chrystyernem.

1612. Smierć Rodolfa Cesarza, która przypadła na samym początku Roku 1612. nową w Niemczach otworzyła Scenę, w których od nieiakiego czasu zamięszanie wzniecone było przez dwie partye, iedna nazywała się Ewangelików Liga, czyli Protestantów, a druga Katolików, każda z nich swoię utrzymuiąc Religią; te atoli niesnaski między temi dwiema stronami, wielką do tey pory nie groziły rewolucyą.

Sukcessya Xięstwa Juliaceńskiego nowego zamięszania stała się przyczyną. Jan Gwilhelm Xiąże Kliwii i Juliaceński zszedłszy bez potomnie w Roku 1609. Mężowie czterech Siostr iego, rościli sobie prawo do tego dziedzictwa. Xiążęta Brandeburski, Neoburski, i Biponski, oraz Hrabia de Bourgan pochodzili z Siostr Jana Gwilhelma, oprócz Xiążęcia Saskiego, który Synem był Sybilli Xiężniczki Kliwii, a Siostry Xiążęcia Jana Gwilhelma zmarłego, oraz Xźe de Nevers z tegoż także Domu pochodzący. Pierwsi dway Xiążęta inszego swych praw mieć nie chcieli Sędziego, tylko przemoc, lecz za perswazyą Landgrafa Hassyi wraz się z sobą złączyli, dla oddalenia zupełnie inszych Preten-

dentów, poddaiąc pod rozsądek swe pretensye którégokolwiek z Xiążąt, a któryby oboiey strony był przyiacielem. 1612.
Ci dway Xiążęta byli Religii Protestanckiey, a Obywatele Religii Katolickiey, z tey przyczyny, Cesarz życzył sobie; ażeby teyże Religii był Xiążę, co i Obywatele. Całą więc tę sprawę do siebie przywołał Cesarz, iako naywyższy Sędzia Lenności. Że zaś Xięstwa te były cząstką Rzeszy Niemieckiey, przeto posłał Arcy-Xiążęcia Leopolda, swego Bratanka, ażeby obiął rządy tych Xięstw iako Kommissarz Cesarski; lecz Xiążęta, którzy pierwey iuż ie opanowali byli, i którzy iuż zawarli byli Przymierze z Królmi Francuzkim, i Angielskim, oraz z Prowincyami Związkowemi, wciągnęli te Potencye do utrzymania ich sprawy, co woyny było przyczyną. Xiążę Maurycy w szczególności imieniem sprzymierzonych Potencyi, z woyskiem Stanów Hollenderskich obległ Miasto Juliakum, i onego dobył; po wzięciu tego Miasta, inne Miasta tego Xięstwa wraz i z temi, które do Sukcessyi należały, poddały się, a tak Cesarz od sekwestru tych Xięstw odstąpić musiał. Rządy Państw tych według ugody zaszłey między Elektorem Brandeburskim, i Xiążęciem Neyburskim imieniem obydwóch sprawowane były. Ale że Elektor

1612. ktor Brandeburski naymocnieyszym będąc, wiele rzeczy uczynił z ukrzywdzeniem Xiążęcia Neyburskiego, przeto ten Wiarę Swiętą Katolicką przyiął, i złączywszy się z nowym Cesarzem Maciejem, który po Rodolfie Bracie swoim nastąpił, wspartym został od Woyska Arcy-Xiążęcia, którym hetmanił Spinola naprzeciw Hollendrom, którzy Elektorowi Brandeburskiemu sprzyiali. Woyna trwała lat kilka z oboiętnym dla oboiey strony szczęściem; znakomitsze potym rewolucye przytłumiły tę woynę, albo raczey złączyły ią z Brabancką, o którey niżey mówić się będzie.

1613. Regencya Królowy Matki Ludwika XIII. która wszystkie rządy Państwa zwaliła na iednego swego Faworyta Włocha imieniem Concyno, którego Marszałkiem Francyi uczyniła w nienawiść iść poczęła u Francuzów, osobliwie pierwsi Panowie nie mogli znieść tego, że niemi Królowa dla iednego przychodnia pogardzała, i żadnych na ich zasługi nie miała względów. Xiąże Kondeusz, lubo Katolik, pociągnąwszy na swoię stronę Hugonotów, oraz i znakomitszych Królestwa Panów tym bardziey powiększył zamięszanie, gdy chcąc swych dopiąć zamysłów wraz z Hugonotami wziął się do oręża. Hugonoci z swoiey strony chcąc przeszkodzić związkom małżeńskim

skim młodego Króla z Anną Austryaczką 1614.
Córką Filippa III. Króla Hiszpańskiego, który chcąc złączyć w iedno te Królestwa przez podwoyny węzeł, zaślubiał Filippa IV. Syna swego z Elżbietą Siostrą Króla Ludwika, broń podnieśli, lecz gdy wszelkie ich usiłowania w nic poszły, i gdy Xiąże Kondeusz z Dworem się poiednał, przymuszeni byli nie tylko takie przyiąć warunki pokoiu, iakie im w Londynie podano, ale i broń złożyć.

Marszałek d'Ancre (iest to Imię Concyna Włocha, którym się on mianował) Roku tego, albo iak drudzy chcą przeszłego z łaski wypadł Dworu. Faworyt ten podłego urodzenia, Wnuk Pisarza d'Arezzo w Toskanii, sprowadzony był do Francyi z żoną swoią, która była Córką Mamki Królowy z Medyceuszów. Tak zaś umiał pozyskać sobie serce Królowy, że go uczyniła Hrabią, Rządzcą Prowincyi i Marszałkiem Francuzkim. Ale gdy poznano, iż on był sprawcą rozlicznych intryg, które między Xiążętami, i pierwszemi Panami niesnask były przyczyną, a to aby sam mógł bydź łask uczęstnikiem Królowy podczas iey Regencyi, wszystkim stał się nienawisnym, i po kilka razy w wielkim był niebespieczeństwie utracenia swego kredytu. Ludwik obiąwszy rządy, i iednegoż będąc umysłu z temi, którzy Concyna nienawi-

1644. nawidzili, dał rozkaz Baronowi Vitri Kapitanowi Gwardyi, aby go w areszt wziął. Rozkaz ten był wykonany, gdy Marszałek na Pałac wchodził Królewski, ale że chciał dać odpor, z pistoletu iest zabity. W tym Król w oknie stanąwszy, okazał się ludowi, iakoby potwierdzaiąc ten postępek z Marszałkiem, dopiero nienawiść, którą mieli Francuzi ku niemu, swoię złość wywarła, ciało iego tarane, szołgane po ulicach, wrzucone było w ochydne mieysce, lecz nazaiutrz ztamtąd wywleczone znowu było, i po różnych obelgach, i naygrawaniach iest spalone. Zona iego przez Dekret Parlamentu na szubienicę skazana, będąc obwinioną, iż mniey godziwych używała sposobów do ziednania serca, i łaski Królowy. Występek bardziey włożony przez złość, aniżeli dowiedziony. Małoż bowiem widziemy osób, które nadzwyczayny kredyt iednaią sobie u Panów, a przecię nie inszey przypisuiemy go przyczynie, tylko albo ich obrotowi, zdatności, lub też sympatyi wrodzoney. Kredyt który miał Kardynał de Richelieu u Ludwika XIII. przez cały bieg panowania iego prawdy tey doskonałym iest przeświadczeniem. Mr. de Luines Łowczy Króla Ludwika, miał go pierwszy namówić, ażeby zabić kazał Marszałka d'Ancre.

Jakoż

Jakoż on po nim wszelkie posiadał godności, i ci wszyscy z Królewskiey przez niego wypadli łaski, którzy zmarłego Marszałka byli przyiacielami, między niemi był Biskup de Luçon, który potym sławnym owym został Kardynałem de Richelieu, o którym nie dawno wzmianka była, a który podtenczas godność Sekretaryi utracił. Sama Królowa do więzienia iest wtrącona w Zamku de Blois, i Xiąże Kondeusz, którego zmarły Marszałek do więzienia wtrącił, przeto, iż z wielką niecierpliwością znosił iego wywyższenie, zatrzymany iest w więzieniu przez tego nowego faworyta, który obawiał się, ażeby za powrotem tego Xiążęcia do łaski Królewskiey, on z niey nie był wyzuty. Ludwik nie będąc ieszcze w tych leciech, aby mógł znać się na tych, którzy mogliby swey powagi na złe użyć, takowym sprawy Państwa zlecił naywalnieysze, co też u Dworu wielkiego zamięszania, i woien domowych przyczyną było. 1615.

Nowe znowu źrzodło w Niemczech, nowey okazało się woyny. Lubo Sułtan Achmet odnowił był pokoy, który z Cesarzem Macieiem zawarł był, atoli że Protestanci zważali, iż Maciey Cesarz iuż tego ku nim nie okazywał przywiązania, którego oni doznawali, gdy

tylko

tylko był Arcy-Xiążęciem, przeto przedsięwzięli mu nieufać. Sprawa Xięstwa Julii, w którey Maciey Cesarz przeciwnym się Protestantom okazał, i woyna, którą mocno popierał na stronę Xiążęcia Neuburskiego, który Katolikiem został, tym bardziey ich umysły od niego odwracały. Twierdzą, że w rzeczy samey Cesarz Maciey wstąpiwszy na tron odstąpił owey przychylności, i przywiązania ku Protestantom, iuż to, że od Duchownych był o to strofowany, iuż, że Cesarstwo miał za dziedzictwo swoiey Familii, przeto za rzecz potrzebną osądził do utrzymania pokoiu, iednę
1616. tylko mocno-władną uczynić partyą, równość bowiem sił iest częstokroć okazyą zazdrości, i rozdwoienia umysłów. A że Cesarz Maciey nie miał potomstwa, równie iako i iego Bracia, przeto chcąc rozporządzić swoię Sukcessyą tak wielkich Państw, które dziedziczył, przysposobił sobie za Syna Ferdynanda, Wnuka Ferdynanda I. Cesarza; którego chcąc iakąś ozdobić godnością i powagą, Królestwa mu ustępuie Czeskiego, i u Stanów Czeskich wyrobił, że następcą był iego na to Królestwo obrany, i ogłoszony, zachowuiąc przy sobie zupełne panowanie, oraz włożywszy oblig na Ferdynanda, ażeby do żadnych nie mięszał się rządów bez

iego

iego wyraźnego, oraz i Stanów zezwolenia. Ferdynand Królem Czeskim obrany i koronowany w Roku następuiącym 1617.
w dzień Swiętych Apostołów Piotra i Pawła.

Maciey Cesarz nieprzestawał poniżać i uciążać Protestantów tego Królestwa, a tym samym powiększać ich skarg i nieukontentowania naprzeciw sobie. Ministrowie iego, i Duchowni nie mało się także przykładali do ich nieukontentowania: Arcy-Biskup Paryzki pewnym będąc o łasce i przywiązaniu ku sobie Cesarza, rozkazał niektòre Protestantom poobalać Kościoły. Protestanci zanieśli 1618.
swe użalenie do walney Rady, którą Cesarz złożył był w Pradze, ale żadney nie odebrali sprawiedliwości, owszem im odpowiedziano, iż nic się nie stało naprzeciw prawdziwym Przywileiom. A że między Protestantami wielka była liczba Szlachty, przeto przedsięwzięli iawnie swe okazać nieukontentowanie, owszem cały przyciągnąć Narod, ażeby przedsięwziął przenieść koronę w ręce innego Xiążęcia, a któryby im był przychylnieyszy. A tak uformowała się Partya, która mocą swoią zwołała Stany Królestwa, pod pozorem, że tam mieli się naradzać w interessach się tyczących całego Narodu. Casarz Maciey zakazał im, ażeby żaden nie ważył się na tym

1618. znaydować się zieździe, i pogroził wielkiemi karami tym, którzyby ważyli się bez iego pozwolenia zwoływać Stany. Zakaz ten atoli żadnego nie sprawił skutku, i Stany się zgromadziły, około końca Miesiąca Maia.

Ziazd ten nim swe rozpoczął obrady, drugiego zaraz dnia wysłał swych Posłów do Rady Cesarskiey w Pradze założoney, domagaiąc się przez nich nadgrody krzywd im poczynionych. Posłowie, którzy w znaczney byli liczbie, czuiąc się na siłach, nie stylem proszących, ale grożących swe przekładali żądania, daiąc oraz wyrozumienia, iż ieżeli sprawiedliwości nie odbiorą, tedy ią sami sobie uczynić są gotowi. Hrabiowie Slawuta, i Martynitz, pierwszy tey Rady Prezydent, a drugi Rayca, z Sekretarzem teyże Rady, obrażeni, że Poddani tak hardo, i dumno z swym Monarchą sobie postępowali, podobnąż dali im odpowiedź, ziazd ich za rokosz i rebellią poczytuiąc, i grożąc im sprawiedliwym gniewem Cesarza. Posłowie tą rozgniewani odpowiedzią, oknami ich z izby powyrzucali. To gdy się stało, Hrabia de la Tour ieden z rebellizantów, maiąc iuż ludzi w broń opatrzonych, Obywatelów Miasta Pragi przymusił do nowey przysięgi, trzydziestu ustanowił Dyrektorów do sprawowania

rządów całego Królestwa, wszystkie podeyrzane i przeciwne ich Religii z Miasta wygnał osoby, a osobliwie Xięży Jezuitów, których potym i z całego wywołano Królestwa. Szlachta w związku będąca wszędzie woysko zbierać poczęła, i wydała Manifest, w którym wyraziła przyczyny swoiey rebellii, i postępku swego względem tych, którzy oknem byli wyrzuceni, twierdząc, iż byli skarani po Czeskiemu według dawnego, a chwalebnego ich kraiu zwyczaiu. Cesarz dalszym zapobiegaiąc bezprawiom i nierządom, woysko zgromadził dla ukarania buntowników. Protestanci, którzy poprzysięgli byli iedność Ewangeliczną, Czechów utrzymywać poczęli, i Szląsk do nich się przyłączył. 1618.

Cesarz Maciey umarł na początku tey woyny, a Ferdynand II. który koronę po nim posiadł Cesarską, gdy się przy koronie Czeskiey chce utrzymać, którą od Czechów odebrał, Rebellizanci posłali do Fryderyka Palatyna Rheni, który był Głową Unii Ewangeliczney, ofiaruiąc mu koronę Czeską, byleby chciał im przybyć w osobie swoiey z posiłkami. Odradzali Fryderykowi wszyscy dobrzy iego przyiaciele, a osobliwie Król Angielski, ażeby tey nie przyimował ofiary, któraby go mogła zgubić i 1619. ściągnąć na niego wselką moc, i siłę

1619. całego Domu Austryackiego. Ale Fryderyk omamiony wielkością godności Królewskiey, mimo wszelkich przyiacielskich uwag przedsięwziął przyiąć ofiarowaną sobie koronę. A że doskonale wiedział, że Maxymilian Xiąże Bawarski głowa partyi Katolickiey mógłby mu bydź na przeszkodzie, przeto wybrał się sekretnie do Munich, gdzie rezydował, i wszelkiemi usiłował nakłonić go sposobami, ażeby iego szczęściu, które go potykało, nie przeszkadzał. Maxymilian, czyli z powodu wierności, i przyiaźni ku Cesarzowi, czyli też z chęci korzystania z upadku Elektóra Palatyna, gdyby swego nie dopiął zamysłu, zupełnie odmówił mu bydź iego w tey mierze przyiacielem, Fryderyk tą nieodrażony odmową Maxymiliana, w swym trwa stale przedsięwzięciu, i nieprzestaiąc na samey koronie Czeskiey, którą iuż za swoię osądził, ułożył ieszcze sobie wszystkie Prowincye Szląskie, Morawii, i wielką część Austryi przyłączyć do swego panowania, a które iuż mu z swoim oświadczyły się przywiązaniem. Protestanci Węgierscy pobudzeni przykładem Czechów, wezwali do korony Bethleem Gabora Xiążęcia Siedmiogrodzkiego, co tym bardziey pobudziło Fryderyka do uskutecznienia iak nayprędszego swoich zamysłów.

Wy-

Wybrał się więc Fryderyk do Czech z Żoną, i z całą swoią Familią, i tam Królem obrany, i koronowany. Ale Ferdynand zostawszy Cesarzem, mimo przeciwieństwa niektórych Xiążąt Protestanckich zawarł ścisłą Ligę z Xiążęciem Bawarskim, któremu mocne uczynił nadzieie, że godność Elektoska w iego powróci się Dom, oraz znaczna część fortuny Palatyna Elektora, po zniesieniu i poskromnieniu iego rebelli: wy- 1620.
prawił potym woyska swoie do Czech, gdzie dnia 16. Listopada Roku 1620. sławną stoczył bitwę nazwaną de Weissemberg, blisko Pragi, a która koniec uczyniła temu zamięszaniu. Woysko Fryderyka w rozsypkę zupełnie poszło, 9,000. na placu legło, sto Sztandarów, cała Artylerya, i wszystkie Bagaże, łupem stały się woyska Cesarskiego. Fryderyk nazaiutrz z Żoną, i z dziećmi uszedł nayprzód do Szląska, spodziewaiąc się tam iakiegoś wsparcia, lecz widząc, iż żadney mieć nie mógł nadziei odzyskania utraconey korony, do Hollandyi się udał. Podobneż nieszczęście potkało Bethleem-Gabora, którego Partyzanci Królem ogłosili Węgierskim. Ten w początkach od Turków, i Tatarów był wsparty, lecz potym będąc od nich opuszczony, i nie mogąc oprzeć się woysku Cesarskiemu, przymuszony był

1620. powrócić się do swego Xięstwa Siedmiogrodzkiego.

Cesarz Ferdynand w samych zaraz początkach woyny wywoławszy z Państw Niemieckich nie tylko Elektora Palatyna, a i tych, którzy nayiawniey iego utrzymywali Partyą, iako to Hrabię Jana Jerzego Brandeburskiego, Xiążęcia Chrystyana d'Anhalt, i innych wielu, oraz ogłosiwszy Maxymiliana Xiążęcia Bawarskiego Exekutorem tey Bannizacyi; nowa znowu wszczęła się woyna, która całe ochłonęła Niemce. Trzydziestu Autorów rebellji w Czechach ostro, i przykładnie skarano, między niemi znaydowało się dziewięciu Dyrektorów Królestwa, którym rządy Państwa były powierzone.

Podczas rewolucyi w Czechach, Ludwik XIII. Król Francuzki przymuszony był prowadzić woynę z Matką swoią, która umknąwszy z Blois, gdzie była w areszcie trzymana, Malkontentów uformowała Partyą, a którey głową był Xiąże d'Eperon. Kilka było potyczek z temi Rebellizantami, lecz nakoniec po zniesieniu ich przy Mieście nazwanym Pont-de Cé pokoy z niemi zawarto. Król widząc, iż zupełnie pokoy przywrócił, przedsięwziął osłabić Partyą Hugonotów, których siły nader były znakomite, a to z przyczyny Miast obron-

obronnych, i wielkich Przywileiów im 1620.
pozwolonych, przez które, wszelkie wewnątrz zawsze utrzymywać fakcye, zewnątrz zaś każdego nieprzyiaciela Królestwa, wspierać, i posiłkować mogli. Jest to czas ten, który pierwszą sprawiedliwie nazwać się może Epoką, owego Proiektu, który Rada ułożyła Królewska, do zagubienia, i zniszczenia imienia Hugonotów w całym Królestwie Francuzkim, a który dopiero w 65. lat zupełnie iest uskuteczniony, to iest: Roku 1685. w którym Edykt ów sławny de Nantes był zniesiony. Poznali ten zamysł Hugonoci, i wszelkiego przykładali starania, ażeby nie przyszedł do skutku, lecz ich usiłowania tym prędszą przysporzyły im zgubę. Xiążę de Rouan Wodzem się ich uczynił, i od Roku następuiącego 1621. ze wszystkich stron był prześladowany. Odebrano im przez kilkakrotne zwycięztwa równie niespodziane, iako i podziwienia godne, wszystkie prawie Miasta, które zaś ieszcze w ich mocy były, te oni w dalszych potym postradali latach: iako na swoim mieyscu widzieć będziemy.

Paweł V. i Filip III. obydwa tego Roku do wieczności się przenieśli. Filip dla swoiey pobożności nazwany iest dobrym, czyli pobożnym, tak iak Oyciec

1620. iego nazwany iest mądrym, a Dziad iego szczęśliwym, przeto, że przez Zonę Królem został Hiszpańskim.

Xiąże Albert dziedziczny, i samowładny Pan Belgium, tegoż samego Roku z tym się rostał światem; łaskawość iego, którą swym okazywał poddanym, nieśmiertelnym go w ich uczyniła pamięci. Przed śmiercią odnowił woynę z Hollendrami po wyszłym czasie dwunastoletniego pokoju, a którą Infantka Izabella, Klara, Eugenia, pozostała Zona Alberta, iako dziedziczka Belgium kończyć musiała.

Hollendrowie będąc przymuszeni do bronienia się naprzeciw Hiszpanom, którzy w znaczney liczbie woyska woynę rozpoczęli, Xiążęciu Maurycemu Kommendę woysk powierzyli, który naprzeciw Hrabi Spinola, z woyskiem ruszył. Ten to iest Hrabia Spinola, który sławę naywiększego ziednał sobie Wodza, podczas tey woyny, i którą do samey utrzymywał śmierci. Generał ten po wzięciu Miasta Julii, z którego Hollendrowie wyrugowali byli Arcy-Xiążęcia Leopolda, w Roku 1610. udał się do oblężenia Miasta Bergopsom. Nigdy nie słyszano tak licznego bicia z dział, iako podczas tego oblężenia, które trwało
1622. przez cztery Miesiące. Nakoniec Xiąże Maurycy powiększywszy swe woysko

sko przez posiłki, które mu przyprowadził Hrabia de Mansfeld, i szalony Chrystyan de Brunświck Biskup Intruz Halbersztadcki z Niemiec, gdzie zniesieni byli przez Tyllego obstaiąc przy partyi mniemanego Króla Czeskiego, przymusił Spinolę do odstąpienia oblężenia, i cofnienia z woyskiem do swego kraiu. 1622.

Osman po Oycu swoim Achmecie Tron posiadł Ottomański w Roku 1618. Po odbytey szczęśliwie woynie w Persyi, rzucił się na Polaków mszcząc się, że Zygmunt III. Król Polski 8,000 Kozaków Lisowczyków tak nazwanych od swego Rotmistrza Lisowskiego, a który z tą letką Jazdą wiele w Moskwie pod czas woyny ostatniey dokazywał, dał był Ferdynandowi II. Cesarzowi naprzeciw Czechom, i Węgrom buntuiącym się. Skryte przytym Gracyana Hospodara Multańskiego następcy Tomszy z Polską porozumienia woynę przyśpieszyły. Osman 100,000 nayprzód Turków, i Tatarów posłał do Multan na schwytanie Gracyana, któremu Zołkiewski w 8,000. na pomoc przybywa. Bitwa zatym ztoczona, na którey Gracyan zginął, a Polacy chorobami przyciśnieni ku Polskim granicom zmierzać poczęli, lecz o milę od Dniestru na głowę są porażeni; Zołkiewski zabity, Koniec-

1622. polski Hetman Polny w niewolą do Stambułu iest zaprowadzony. Odniesione to zwycięztwo z Polaków, dumnieyszym Osmana czyni, przeto pokoy Polszcze wypowiada, która na Seymie w Warszawie złożonym, zaradza o sposobie dania odporu tak potężnemu i mocnemu nieprzyiacielowi. Uchwalono zatym, ażeby woyska zaciągnąć 35,000. i 30,000. Kozaków do nich przyłączyć. Chodkiewiczowi oddaią Hetmańśtwo, przydawszy mu Stanisława Lubomirskiego Podczaszego Koronnego, sam nawet Królewic Władysław tey wyprawie miał bydź przytomnym, bez ubliżenia naymnieyszego władzy, i powadze Hetmańskiey. Podczas tego Seymu Michał Piekarski maiąc rozum pomięszany, wchodzącego do Kościoła Świętego Jana Króla, Czekunem dwa razy uderzył, lecz nieszkodliwie, mimo atoli iego szaleństwa, osądzony iest, i przyzwoitą swemu występkowi odniosł karę. Polacy wysyłaią Posłów do Dworów Cudzoziemskich, dopraszaiąc się o iakie posiłki naprzeciw tak mocnemu nieprzyiacielowi, ale oprócz płonney od niektórych Xiążąt nadziei, nic nie wskórali. Zostawiona zatym Polska swoim siłom, Chodkiewicz wysławszy wprzód Lubomirskiego, sam wkrótce za nim nadciągnął, i przeprawiwszy się za

Dniestr

Dniestr oboz pod Chocimem założył, 1622.
do którego też wkrótce Władysław z resztą woyska przybył. Gdy się nieprzyiacielskie zbliżyło woysko, którego 312,000. było pod Hetmaństwem samego Osmana Cesarza, oprócz 100,000. Tatarów z Hanem swoim, Chodkiewicz przysposobiwszy swoich do bitwy, nie tylko natarczywość Tatarów mężnie wstrzymał, ale i do odstąpienia z wielką iehże samych stratą przymusił. Po tey bitwie nigdy się iuż otwartą siłą nie potykano; i lubo kilka razy Turcy oboz szturmowali Polski, zawsze iednak z wielką swoich klęską odstąpić musieli. Nakoniec Osman widząc niepomyślność swoiey wyprawy na pokoy uczciwy dla Polski zezwala. Pokoiu tego te znacznieysze były warunki: aby Tatarowie, i Kozacy Lisowscy od wszelkich się wzaiemnych naiazdów wstrzymali; aby Traktat dawniey z Zołkiewskim zawarty, był potwierdzony, aby u Porty Ottomańskiey zawdy się Minister, lub Poseł Polski znaydował: aby naostatek Hospodarem Multańskim był Chrzescianin, i Polakom sprzyiaiący. I ten ci był woyny Chocimskiey koniec, którey pamiątkę Polska dotychczas obchodzi dnia 10 Października przez solenną Mszą, i Pacierze Kapłańskie. Po tey woynie, w Inflanciech znowu inna

1622. na wszczęta iest woyna. Gustaw Adolf Król Szwedzki ią podnosi, Rygę po sześcio-Niedzielnym oblężeniu odbiera, Nittawa się poddaie, przymierze na dwa lata iest zawarte, mocą którego, Nittawa i cały kray z tey strony Dźwiny zawoiowany, na powrot iest oddany.

Osman Cesarz, niepomyślność swoiey naprzeciw Polakom wyprawy przypisuiąc niesforności Janczarów, przedsięwziął ich skassować. Chcąc zaś ubespieczyć się naprzeciw ich potędze, udał, że chciał do Meki podroż odprawić; ale gdy postrzeżono, że wszystkie skarby, i Sułtanki z Seraiu zabierał, i że docieczono, iż zamyślał założyć swe mięszkanie w Damaszku, gdzie insze poczyniwszy zaciągi, Janczarów znieść miał wolą, ci zebrawszy się, do więzienia go wtrącili, i Mustafę iego Stryia na Tronie osadzili, z którego rozkazu Osman nazaiutrz uduszony został. Mustafa niezdolnym będąc do sprawowania rządów Państwa, Matka iego, Kobieta wielkiego rozumu wsparta od Wielkiego Wezyra swego Zięcia, przez nieiaki czas rządy Państwa utrzymywała. Wezyr, przewidując, że rząd ten długo trwać nie może, a chcąc się ubespieczyć od Amurata VI. Brata Osmana, na którego z prawa Natury Tron spadał Ottomański, przedsięwziął zgubić.

Mu-

Mustafę, lecz gdy zamysł iego się od- 1622.
krył, na śmierć iest skazany, a ieden
Rzezaniec imieniem Mehemet wielkim
został Wezyrem. Monarchia Ottomańska rządzona przez iednę Białogłowę, i iednego Rzezańca, rozlicznym domowym podpadła zamięszaniom, lecz te rok tylko trwały, albowiem Sułtanowa Kiosem, Matka Amurata, zmówiwszy się z Mufiym wyperswadowała pierwszym Panom Porty, i Janczarom, że tych wszystkich nieszczęśliwości przyczyną była niedołężność Mustafy, który sam będąc niesposobny dosprawowania rządów Państwa, zdał ie dwóm osobom równie iak i on niezdolnym do znoszenia tego ciężaru. A tak Amurat
na Tronie iest osadzony, a Mustafa do 1623.
więzienia powrócony.

Grzegorz XV. z Familii Ludowizyuszów dwa tylko lata na Stolicy Swiętego siedział Piotra, ten Biskupa de Luçon Kardynałem uczynił, który potym sławnym się stał pod imieniem Kardynała de Richelieu. Po Grzegorzu XV. nastąpił Urban VIII. zwany przed tym Mafeusz Barberyni. Papież ten sławnym się stał przez swoy wielki rozum, i przez przyłączenie Xięstwa Urbińskiego do Stanów Kościoła Rzymskiego.

Rok następuiący sławny iest przez 1624.
wstęp Kardynała de Richelieu na godność
pier-

1624. pierwszego Ministra Ludwika XIII. godność, którą piastował aż do samey śmierci, mimo nienąwiści, i podstępów pod nim czynionych od naywiększych Królestwa Panów. Rzadki przykład tak przyiazney stateczności fortuny, Richelieu ze wszystkich swoich nieprzyiaciół zupełne odniosł zwycięztwo, samę nawet Matkę Królewską pokonał, która pierwszą będąc do wywyższenia Rychelego, mocno w dalszym czasie ubolewała, iż go poniżyć nie mogła, i że sama z łaski Króla Syna swego wypadła, który oddaliwszy ią od siebie, mniey czułym bydź się okazał, że za granicą swego dokonała życia. Powaga Królów Francuzkich swe utwierdzenie i umocowanie temu powinna Ministrowi, który wiele nader poniosł przeciwności i nienawiści tak od Pospolstwa, iako i od Panów, nim ią do tego przywiodł stanu samowładności, w którym teraz zostaie.

Z rady Kardynała de Richelieu Ludwik XIII. powrócił Religią Katolicką w Bearn Prowincyą, która szczególniey do niego należała iako do Następcy Królów Nawarry, i którą do Korony przyłączył Francuzkiey. Zamięszania Waltelinów pobudziły Rychelego, ażeby do uspokoienia ich zażył powagi swego Króla, oraz ażeby przeszkodził Domo-

wi

wi Austryackiemu do nie pożytkowania 1624.
z korzyści, które we Włoszech odebrał. Waltelinowie Narod Katolicki są poddanemi Gryzonów, którzy są Religii Protestanckiey. Pierwsi żaląc się, że Gryzonowie swey władzy, którą mieli nad niemi, nie używali tylko do przymuszania ich, aby Protestancką przyięli Religią, posyłaiąc i Rządzców, Duchownych, i Nauczycielów, którzy zabraniali im pełnić Obrządków Religii Rzymskiey Katolickiey, udali się do Papieża, który polecił ich Królowi Hiszpańskiemu. Xiąże de Feria Rządzca Medyolanu wsparł ich woyskiem, przy którego pomocy uczynił ich zdolnemi do dania odporu gwałtowności, którey od Gryzonów koniecznie spodziewać im się trzeba było. Dom Austryacki miał interes swoy szczególny utrzymywać Waltelinów stronę, ich bowiem Prowincya będąc sama, która Tyrol dzieli od Medyolanu, mogła zawsze wolne czynić przeyście woysku iego z iedney do drugiey Prowincyi. Ale Rzeczpospolita Wenecka, albo raczey Ministerium Francuzkie, chcąc tey przeszkodzić kommunikacyi, którą mogłaby woysko z Niemiec wyprowadzić do Medyolanu, i podać Włochy w niebespieczeństwo woyny z Domem Austryackim, który zawsze na ich czuwał wolność, złączyli się za-

tym

1624. tym z Gryzonami, i woynę Waltelinom wypowiedzieli. Arcy-Xiąże Tyrolski z swoiey strony, a Rządzca Medyolanu z drugiey prowadzili woynę z Gryzonami, i ich sprzymierzonemi, aż do tego czasu, w ktòrym sprawa ta ugodzona była przez Traktat Madrycki, ktòry atoli do skutku nie przyszedł, albowiem Hiszpani przez taiemny ieden Artykuł zachowali sobie wolne przeyście przez kray Waltelinòw. Hiszpani czyli, że nie chcieli, czyli też, że nie mogli bronić się, oddali w sekwestr wszystkie Miasta, które opanowali byli Papieżowi, lecz Francuzi na to nie zważali, i wyrugowali Zołnierzy Papiezkich z Miast tych, ktòre posiedli byli. Nakoniec nowa nastąpiła ugoda w Barcellonie, a ktòrą nazwano Traktatem de Monçon, a to, iż w tym Mieście była podpisana; mocą tey ugody, rzeczy do tego powròcone są stanu, w ktòrym były w Roku 1620. Waltelinowie ogłoszeni są za niepodległych Gryzonom, ieden tylko na nich włożony oblig, ażeby prezentowali Osoby te, ktòre na urzędy obiorą, atoli Gryzonowie żadnego nie mieli prawa obrazonia ich pogânié, albo inszych mianować.

Xiąże Sabaudzki przy Kròlu Francuzkim w tę się także wmięszał był woynę, z ktòrym zawarł był Traktat, służący do podziału włościami Rzeczy-

pospo-

pospolitey Genueńskiey, którą wspólnie 1624.
zawoiować mieli nadzieię. Traktat de Monçon przymusił Xiążęcia, i Genueńczyków do złożenia broni, a to, iż obydwa Królowie pokoy całym Włochom przywiócić chcieli: ale Xiąże Sabaudzki nie natychmiast się uspokoił, i to poniewolnie, będąc przymuszony wraz z Rzecząpospolitą Wenecką W Traktacie de Monçon żadney wzmianki nie uczyniono o Rzeczypospolitey Weneckiey, ani o Xiążęciu Sabaudzkim, a to, iż tak Król Francuzki, iako i Hiszpański zupełnie przekonani u siebie byli, iż wkrótce woynę prowadzić będą musieli, w takowym bowiem stanie ich były interessa, iż żadną miarą długo żyć w przyiaźni nie mogli.

Gdy Król Hiszpański czyni starania względem nabycia nowey Prowincyi na pograniczu Państwa Włoskiego, o mało nie postradał w samych Włochach naypięknieyszego Państwa które dziedziczył. Xiąże d'Ossune był podtenczas Vice-Królem Neapolitańskim, który przez dziki swoy umysł, i postępki bez-prawne rozlicznych naprzeciw sobie skarg do Dworu Madryckiego, stał się okazyą, któremi Król zniewolony, umyślił złożyć go z tey godności. Xiąże uwiadomiony o tym zamyśle Króla naprzeciw sobie, chcąc uniknąć hańby, a

1624. oraz i kary przyzwoitey za swoie bezprawia, przedsięwziął bronić się naprzeciw pierwszemu, i drugiemu nieszczęściu przez nowy kryminał, przywłaszczaiąc sobie Królestwo Neapolitańskie, i samowładne w nim panowanie. Szlachta, i Pospolstwo rzadko w zupełney z sobą zostaią iedności. Xiążę, który wszelkiemi sposobami uciążał Szlachtę, mniemał, iż Pospolstwo znaydzie sobie przychylne, przeto usiłował go sobie, oraz i woysko pozyskać; gdy w tym Kardynał Borgia z rozkazu Królewskiego wszedłszy w nocy do Zamku Oeuf nazwanego, ogłosić nazaiutrz rano po Mieście rozkazał, że Król Xiążęciu rządy tego odebrał Królestwa, i iemu ie na iego mieysce oddał. Wtenczas Xiążę ustąpić musiał, i podchlebiaiąc sobie, że dosyć przyiacioł znaydzie w Hiszpanii, udał się do niey. Lecz za przybyciem swoim do więzienia iest wtrącony, w którym wkrótce życia dokonał.

Szczęście, które miał Ferdynand II. podczas woyny Czeskiey, ściągnęła na niego nienawiść wszystkich Protestantów, i nawet tych Dworów Cudzoziemskich, które nowych chwycili się Religii. Zdawało się Protestantom, że woyna ta, dlatego nie była pomyślna, iż nie mieli znakomitego iakiego Monarchy, któryby ich Hetmanił woyskiem.

Ele-

Elektor Palatinus, a tym bardziey Xiąże 1624.
Bruńświcki Intruz na Biskupstwo Halbersztadzkie, i Hrabia de Mansfeld, nie byli to Wodzowie znakomici, a przeto i do zwycięztw odnoszenia mniey zdatni. Wszyscy ci Xiążęta, których Hollendrowie pobudzać nie przestali, ażeby woynę ponowili, chcąc mieć więcey sprzymierzonych naprzeciw Domowi Austryackiemu, obrócili oczy na Króla Duńskiego Chrystyana IV. i nakłaniali go, ażeby przyiął kommendę nad woyskiem, które wszyscy sprzymierzeni tak powiększyć mieli, iż większych spodziewać się przynależało korzyści, niżeli z pierwszego uzbrcienia. Chrystyan przyiął tytuł naypierwszego Generała, i znaczną Summę pieniężną, którą mu dał
Karol I. nowy Król Angielski, który na 1625.
mieysce nastąpił Jakuba I. Oyca swego. Biskup Halbersztadzki, i Hrabia de Mansfeld ogłoszeni Generałami mieysce Chrystyana zastępuiącemi. Pierwszy miał hetmanić woyskiem posiłkowym Francuzkim, a drugi Angielskim. Chrystyan, na którym Partya Protestancka swe pokładała nadzieie, pomknąwszy się pod rzekę Wezer, wziął Miasto Minden, a potym i Hamelon, gdzie o mało się nie zabił, wpadłszy z koniem w fossę głębokości na 29 łokci, który przypadek niektórzy wzięli za niepomyślną wro-

 żbę,

1625. żbę. Przypadek ten mnieyszey był wagi w porównaniu tego, który mu się wkrótce przytrafił. Spotkanie się bowiem z Hrabią de Tylli Generałem woysk Cesarskich, przymusiło Chrystyana do odstąpienia swych korzyści, i do cofnienia się, oczekując wsparcia dwunastu tysięcy woyska, które Stany Hollenderskie przystawiać mu obiecały. Podczas tego odwodu, Hrabia de Tylli urwał mu ieszcze część iego woyska, i wielu z znacznieyszych Osob na placu położył, między innemi był Fryderyk de Saxe Altembourg, i Generał Oortrant, którego straty Król nader żałował. W gorszym nierównie ieszcze potym Król Duński zostawał stanie, gdy Hrabia de Walsztein drugi Generał Cesarski złączył się z Hrabią de Tylli, wtenczas bowiem Król tak się ze wszystkich stron widział bydź ściśnionym, iż nie wiedział, z któréy miał się bronić strony, rozdzielił zatym swe woysko na trzy części, iędnę przy sobie zostawił, a dwie oddał Biskupowi Halbersztadzkiemu, i Hrabi de Mansfeld, ażeby po różnych mieyscach woynę prowadząc, tym sposobem przymusił Cesarskich do rozdwoienia podo-
1626. bnie iak i on sił swoich. Biskup woynę prowadził w Saxonii, gdzie umarł nic znakomitego nie uczyniwszy, pamięć tylko zostawiwszy swych okrucieństw, gwał-

gwałtów niesłychanych, które popełniał 1626.
gdziekolwiek się znaydował od początku woyny Czeskiey. Hrabia de Wansfeld zakończył także dni życia swego, różnemi przyciśniony chorobami, i nędzami w iedney Wsi Dalmatii, zkąd spodziewał się przebrać się do Wenecyi, po przegraney pod Dessau w Xięstwie d'Anhalt, i rozłożeniu ostatków woyska swego po górach Węgierskich, gdzie Bethleem Gabor resztę tych niedobitków wygubił.

Bethleem Gabor Xiąże Siedmiogrodzkie od dawnego czasu korony pragnął Węgielskiey, i wielkie czynił sobie nadzieie, że ią wydrze Cesarzowi. Tym końcem wszedł był w ligę z nieprzyiaciołami Ferdynanda, w nadziei, że Cesarz tyle maiąc zatrudnienia w Niemczech, nie będzie miał pory do myślenia o Królestwie Węgierskim, a zatym, iż maiąc porozumienie z Obywatelami łatwo otrzyma pożądaną koronę. Ale Cesarz korzystaiąc z pożytków pierwszych, które woysko iego odebrało Roku przeszłego z Króla Duńskiego, sprowadził Ferdynanda III. który był potym Cesarzem do Edenbourga, i zwoławszy Stany, nakłonił ie, że go Królem obrawszy, natychmiast ukoronowały. Gabor w swych zawiedziony nadzieiach, oczekiwał woyska, które mu Król Duń-

1626. ski był przyobiecał dla rozpoczęcia woyny w Węgrzech, a które mu w rzeczy samey Mansfeld prowadził. Ale ten przegrawszy pod Dessau batalią, spotkawszy się z Generałem Walszteinem, wiele nader z niego utracił, i Gabor widząc fortunę przyiaiącą woysku Ferdynanda, pokoy z nim zawarł, i od korony odstąpił Węgierskiey.

Król Duński prowadził ieszcze woynę przez czas nieiaki, ale cale niepomyślnie, dwie bowiem tegoż samego Roku przegrał batalie, iednę blisko Miasta Lutter w Xięstwie Brunświckim naprzeciw Tyllemu, a drugą pod Wolgust w Pomeranii naprzeciw Walszteynowi. Gdy więc Cesarz pokoy mu ofiarował, chętnie go przyiął, i do swego powrócił się Królestwa, nader w tym szczęśliwy, że mu powrócono te Miasta, które mu wzięto w Xięstwie Holsztyńskim. Hrabia de Walsztein za wierne usługi okazane Cesarzowi podczas tey woyny, odebrał od Cesarza Xięstwo Magdeburskie, które konfiszkowane było Xiążęciu tegoż Imienia, przeto, iż się związał z przymierzonemi naprzeciw Cesarzowi.

Wśrzod naywiększego tey woyny zapału, nowa Ferdynandowi otworzyła się woyna, a która równie niebeśpieczna była, iako i pierwsza, Cesarz wyższą

szą Austryą nadał był nowemu Elektorowi Maxymilianowi Bawarskiemu, chcąc mu tym spososem nadgrodzić wszelkie koszta, które poniosł, i które ponosił, tak podczas woyny Czeskiey, iako i z Królem Duńskim. Ale, wielkie podatki, które nałożył Elektor na tę Prowincyą, oraz Dekret Cesarski, przez który rozkazywał wszystkim Duchownym Protestanckim, i Nauczycielom Szkoł, ażeby z tey wynosili się Prowincyi, pobudziły chłopstwo do powszechnego buntu, którzy wziąwszy się do broni, wszystkie Dobra Duchownych niszczyli, chcąc sobie nadgrodzić za wielkie wybrane z nich podatki. Cesarz widząc, iż wszelkie łagodne sposoby nie były zdolne do uspokoienia zbuntowanego chłopstwa, musiał użyć oręża wraz z Xiążęciem Bawarskim, który do tego rokoszu przez swoię przyczynił się chciwość. Liczba Rokoszanów do 60,000. przyszła, i w początkach nieiakie odnieśli korzyści, któremi zagrzani do tey przyśli śmiałości, że Miasto Stołeczne tey Prowincyi Lintz, obledz odważyli się pod kommendą iednego Kapeluszni-ka, który gdy z tego zszedł świata, obrali sobie za Wodza iednego Szewca, lecz i pod tego hetmaństwem zbici zostali przez Hrabię do Papenheim, nie maiąc zatym zniskąd żadney podpory, 1626.

do dawnego powrócić się musieli Poddaństwa.

1625. W Polszcze od Roku 1625 woyna z 1626. Gustawem Adolfem rozpoczęta, z wielkim dla Polaków uszczerbkiem prowadzona była. Już bowiem Gustaw część Inflant za Dźwiną sobie przywłaszcza, już Sapiehę Marszałka Litewskiego znosi, już w Kurlandyi, i Litwie wiele Miast sobie podbija. W Roku zaś 1626. do Prus wpada Polskich, one po większey części sobie przywłaszcza, a Prusy Xiążęce do zachowania oboiętności przymusza. Zygmunt Seym w Warszawie składa, który się począł od skarg naprzeciw Królowi, że on dwa Starostwa Golubskie, i Brodnickie po śmierci Królowny Szwedzkiey Anny, Siostry swoiey, dał Królowy Małżonce bez dołożenia się Stanów; lecz gdy woyna Szwedzka co raz bardziey się wzmagaiąca prędkiey potrzebowała pomocy, skargi te na inszy czas odłożono, a pobor uchwalono, i nowego co żywo zaciąg woyska nakazano. Zebrawszy zatym Król Polski nieco woyska, z Królewicem Władysławem do Prus pośpieszył. Stoczona pod Gniewiem bitwa, Polakom zwycięztwo przyniosła, po którym o pokoiu traktowano, ale ten nie doszedł.

1627. Smierć Wincentego Xiążęcia Mantuy, która Roku tego przypadła, nowych roz-

ruchów przyczyną była we Włoszech, 1627.
a to, iż bezdzietnym zszedł z tego świata. Był on Bratem Xiążęcia Ferdynanda, który iednę tylko zostawił był Córkę imieniem Maryą. Xiąże Wincenty nim z tym się rozstał światem, zaślubił Maryą z Karolem z Gonzagów Xiążęciem de Nevers swoim Bratankiem, który pochodził z Ludwika Gonzagi Syna Fryderyka Hrabi Mantuańskiego. Małżeństwo to, i wola Xiążęcia Wincentego, prawym Xiążęcia de Nevers czyniła następcą Xięstwa Mantuy, Ale Xiąże ten, i z urodzenia, i z przychylności był Francuzem, a że Xiąże de Gwastalla z tegoż samego Domu Gonzagów, iako pochodzący od Franciszka, Oyca Fryderyka, o którym mówiliśmy, i sam nawet Cesarz tego następstwa pretendentami byli, przeto Cesarz ogłosił, iż Xięstwo to bierze w Sekwestr do poty, aż sprawa ta rozsądzona będzie, komu to Xięstwo sprawiedliwie należy. Król Francuzki nie omięszkał w tę się wmięszać sprawę, i dopomagać Xiążęcia de Nevers do utrzymania się przy dziedzictwie Xięstwa Mantuy; ale gdy woyna którą przedsięwziął naprzeciw Hugonotom mocno go zatrudniała, nie mógł przeto potrzebnych posiłków pod ten czas do Włoch przesłać.

1627. Woyny tey z Hugonotami były przyczyny nader dalekie, i taiemne, jeżeli damy wiarę niektórym Dzieiopisom, którzy się chełpią, iż ich dociekli z intryg pod tę porę Domu Francuzkiego. Henryk IV. przed swoią śmiercią rozkazał, ażeby Xiąże Andegawéński Syn iego młodszy, zaślubił sobie Xiężniczkę, a oraz i Dziedziczkę Domu de Montpensier, a to ażeby przez to Małżeństwo krew się połączyła Królewska, oraz żeby Syna swego młodszego maiętnym i mocnym uczynił przez dziedzictwo tak wielkich bogactw, które ta miała Xiężniczka. Królowa Matka, i Kardynał de Richelieu, usilnie się starali, ażeby do skutku to przywieść Małżeństwo, ale Xiąże Kondeusz Króla widząc bezdzietniego, i czyniąc sobie nadzieię, iż kiedyżkolwiek następcą stanie się Tronu, mocno się temu sprzeciwiał, i Xiążęcia Andegaweńskiego w wznieconey w nim przez różne pobudki nienawiści tego Małżeństwa, stale utrzymywał. Twierdzą, że w tę robotę nie tylko pierwsi Panowie Królestwa wpływali, ale nawet i Posłowie Cudzoziemscy; między innemi Xiąże de Buckingham. Pan ten będąc na powrot do Anglii wezwany, znowu o powrot swoy do Francyi postarał się, pod pozorem, iż nieiakie miał w niey sprawy do zaspokoienia, ale Kardynał

dynał Richelieu zabronił mu do niey- 1627.
wniścia. Wielu zatym pisze, że afront ten pobudził Buckinghama do zachęcania Hugonotów Francuzkich, ażeby mieli się do broni, i że zniewolić miał Króla swego, do uczynienia im obietnicy, że im mocne pośle posiłki, iakoż tegoż samego Roku sam z niemi pośpieszył. Nayprzód wysiadł na wyspę Ré, gdzie kilko Kompanii Francuzkich rozpłoszył, które mu odpor dać chciały. Ale iż nie był nigdy Zołnierzem, ani nawet zdolnym do przyimowania rad, które mu dawano, przeto tak sobie źle postąpił przy oblężeniu Fortecy Swiętego Marcina nazwaney, która się na tey znaydowała Wyspie, iż musiał powrócić do Anglii nic nie zrobiwszy. Xiąże de Soubise przebrawszy się do Anglii, uskarżał się na małą pomoc, którą Hugonoci Francuscy odebrali od Anglików, oraz przekładał niebespieczeństwo, w którym zostawali, i że ieżeli ich na nowe nie wesprzą, tedy bez ochyby ciężkie iarżmo uciążliwości znosić będą musieli we Francyi. Karol I. nowe im przyobiecał
posiłki, które w rzeczy samey Roku na- 1628.
stępuiącego im posłał, ale równy co i pierwsze sprawiły skutek.

Kardynał Richelieu wszelkiemi interessami i sprawami Królestwa zawiadywać począł, do czego mu dopomogła do-

1628. dobroć i powolność wrodzona Ludwika XIII. Minister ten przedsięwziąwszy upokorzyć Hugonotów, umyślił zupełnie wyzuć ich z broni, i ukarać ich rebellie, i że dla ich utrzymania ważyli się Cudzoziemskich zaciągać posiłków. Xiąże Kondeusz, i insi Generałowie Woysk Królewskich, woynę prowadzili w Langwedocyi, i w pobliższych Prowincyach z nieiednakowym zawsze szczęściem naprzeciw Hugonotom, których znakomitsi Wodzowie byli Xiążęta de Rohan, i de Soubise Bracia. Lecz nayznakomitsza wyprawa, którą Kardynał zamyślał, było oblężenie Rupelli, a które przedsięwziąwszy sam w osobie swoiey, do skutku przyprowadził.

Miasto to położone nie daleko morza, łączy się z nim przez kanał wielki, który mu za port służy. Trzeba było koniecznie zamknąć do tego portu wniście, dla przeszkodzenia, ażeby Anglicy swych do tego Miasta nie wprowadzali posiłków, co łatwo zawsze czynić mogli, gdyż Francya nie miała podtenczas takowey Flotty, którąby na morzu panować mogła. Poznał tę konieczną potrzebę Kardynał, i sławny Hrabia Spinola, który wielkiego nabył doświadczenia podczas woyny, którą prowadził z Hollendrami, i który podtenczas

tam-

tamtędy przeieżdżał. Podał on zatym sposoby Kardynałowi do zrobienia owey sławney tamy, która wzięcie tego sprawiła Miasta. Przez tę tamę Angielczykowie wniście do Rupelli zamknięte mieli, a Rupelczykom wszelka iakieyżkolwiek pomocy odięta iest nadzieia. Bronili się ztymwszystkim do ostatniey siły, i wytrzymali wszelkie nędze i głod naycięższy. Nakoniec ustąpić musieli, i przyiąc Króla, do Miasta, którego Kardynał ze wszystkiemi honorami Zwyciezscy wprowadził. Mury, i wszystkie inne fortyfikacye obalone i zruynowane zostały, chcąc tym sposobem odiąć Rebellizantom wszelką nadzieię powstania. Król atoli Ludwik, który nie chciał swych Poddanych do ostatniey przywieść rozpaczy, udarował ich pokoiem, i pozwolił im wolnego swey Religii zażywania obrządków, waruiąc sobie zupełne od nich posłuszeństwo, i wszelką na iego rozkazy powolność, oraz ufność w iego słowie: Imię to Partya, oraz kształt iakiś Rzeczypospolitey, który do tychczas w Królestwie między sobą utrzymywali, zupełnie iest zniesione. 1628.

Zakończywszy szczęśliwie Kardynał to tak wielkie dzieło, począł o zewnętrznych wraz z Królem myśleć interessach. Xiąże Sabaudzki zprzymierzony

1628. z Cesarzem, i z Królem Hiszpańskim naprzeciw Xciu Mantuy, opanował część Montferratu, a Hiszpani Stołeczne iego w oblężeniu trzymali Miasto, Król Francuzki ruszywszy z woyskiem na pomoc Xciu, z sobą sprzymierzonemu, przebył góry w 30,000. woyska, i przymusił Hiszpanów do odstąpienia oblężenia. Że zaś Xiążę Sabaudzki nie był w stanie danie odporu Królowi Francuzkiemu, przeto musiał się z nim pogodzić, i poprzestać nieprzyiacielskich kroków naprzeciw Xżęciu Mantuy. Ludwik przestaiąc na tych korzyściach powrócił do swego Królestwa, gdzie Partya Hugonotów zdawała się chcieć znowu rebellizować.

Po wyciągnieniu z woyskiem Króla Francuzkiego z Włoch, Xiąże Sabaudzki, ponowił woynę, widząc, że Cesarz Ferdynand uwolniwszy się z woyny, którą prowadził z Królem Duńskim, wielkie do Włoch wysyłał woysko. W krótkim bardzo czasie woysko Cesarskie

1630. całe Xięstwo Mantuy opanowało, oprócz iego Stołecznego Miasta. Kardynał Richelieu rozgniewany naprzeciw Xięciu Sabaudzkiemu, przeszedł z woyskiem przez góry na początku Roku następuiącego, i opanowawszy Sabaudyą, uderzył na Pignerol, który wziął, w zamyśle nie oddania go, a który miał mu służyć

śyć za klucz do wolnego zawsze wni- 1630.
ścia do Włoch, i do Państw Xiążęcia Sabaudzkiego. Nie mógł atoli przeszkodzić wzięciu Miasta Mantuy, które Generał Collatto był obległ. Miasto to z własności położenia swego było niedobyte, położone bowiem iest wśrzod Jeziora, i które z ziemią się nie łączy, tylko przez most nader długi, wzięte atoli iest przez sztukę. Oblężeńcy doprszaiąc się o pomoc Wenetów, List który do nich pisali wpadł w ręce Generała Cesarskiego, który na mieysce woyska tego, którego się Oblężeńcy spodziewali swoie wysłał, zmyśliwszy zatym fałszywą bitwę pod noc, iakoby Wenetowie przeyście sobie czynili do Oblążeńców, przyięci są od nich iako przyiaciele do Miasta. Xiążę de Nevers z Synem w niewolą się dostał, oraz Posłowie Francuscy i Weneccy; inszym z Miasta wyniść pozwolono, a Cesarscy wszedłszy do Miasta bez Kapitulacyi, przez trzy dni go rabowali.

Wielkie gorąca, i niedostatek żywności z przyczyny długiego zamięszkania woysk Cesarskich, powietrza we Włoszech były przyczyną, które znaczną część woyska Cesarskiego wytępiło, i które po całey rozeszło się Lombardyi. Sławny Hrabia Spinola z drugiey strony trzymał w oblężeniu Miasto

Kazal,

1630. Kazal, którego bronił Syn śrzedni Xiążęcia de Nevers, który z Mantuy był wygnany. Oczekiwał on posiłków, które mu Francuzi z Pignerol przystawić obiecali, iakoż trzy tysiące wysłali. Dywizya ta odpędziła Xiążęcia Pedemońckiego, który bronił iey przeyścia pod Awillanem, atoli tak dla wzmagaiącego się zewsząd powietrza, iako i dla innych przeszkod doyść nie mogła do Kazalu.

Smierć Karola Emmanuela Xiążęcia Sabaudzkiego, który do wszystkich woien Włoskich zawsze wpływał, przeniosła panowanie do Syna iego Wiktora Amadeusza, a oraz okazyą się stała zawarcia armistycyum między Francuzami i Hiszpanami, w którym i Amadeusz był zamknięty. Warunek tego czasowego pokoiu, to w sobie zawierały; że Hiszpani Miasto, i Zamek Kazel trzymać będą, a Francuzi Cytadellę, i że ieżeli nie będą wsparci posiłkami, tedy i tę Hiszpanom oddadzą. Hrabia Spinola przeciw którego radzie Hiszpani to zawarli armistycyum, iakoby iego zazdroszcząc sławie, umarł nim czas wyszedł umowionego do czasu pokoiu. Francuzi przed wyniściem czasu sprowadzili posiłki, tym czasem zgoda zupełna, którą Cesarz uczynił z Posłami Francuzkiemi na Seymie Ratyzbońskim, wszel-

wszelkie zaspokoiła nieprzyiaźni; Mocą 1630.
tey ugody z podziwieniem wszystkich, Ferdynand, który w naypomyślnieysze fortuny opływał powodzenia, zezwolił na Inwestyturę Xiążęcia de Nevers na Xięstwo Mantuy, i Montferatu, oraz na płacenie rocznie 6,000. Talerów Xiążęciu de Gwastella za iego pretensye, oraz na ustąpienie reszty Montferratu Xiążęciu Sabaudzkiemu. Nakoniec ułożono, ażeby obie strony wzaiemnie sobie pooddawały zdobyte Miasta. Przez ten nakoniec pokoy Xiąże Sabaudzki ustąpił bez potrzeby Miasta Pignerol, i Dolinę Perouzyańską Królowi Francuzkiemu, i żeby Xiąże Mantuy przyiął Garnizon Francuzki do Kazal, co potym było przyczyną odnowienia woyny.

W Polszcze woyna Szwedzka z równym nie mal tak dla Polaków, iako i Szwedów od Roku 1627 prowadzona iest szczęściem. Koniecpolski, który od granic Ruskich do Pruss z woli Zygmunta przybył, zimę całą Zołnierza pod namiotami trzyma, i Szwedom przez ustawiczne wycieczki mocno się naprzykrza; Puck oblega, który i mocą odbiera, woysko z 5,000. złożone na odsiedz z Pomeranii Miastu idące, szczęśliwie poraża pod Hammersztynem. Gustaw do Pruss powróciwszy Zamek Gdański szturmuie, ale bezskutecznie. Polacy

1630. Gniewo Miasto odebrali, a pod Tczewem obozuiąc, nie tylko nacieraiących na oboz, Szwedów z ich własną stratą odpędzili, ale i samego ich ranili Króla. Przy końcu Roku 1627. Stany Hollenderskie usilnie starały się pokoy między Szwecyą i Polską ułożyć, lecz te starania całe były nieskuteczne, a to, że Szwedzi na trzydziestoletnie przymierze inaczey pozwolić nie chcieli, tylko pod tym obowiązkiem, aby im Polacy nakłady woienne powrócili, na co Stany zezwolić nie chciały. Biorąc zaś rzecz z gruntu, można twierdzić, iż prawdziwa odrzuconego pokoiu przyczyna była, owa nadzieia, którą Król Zygmunt zakładał w obietnicach Gabryela Roy, i Barona d'Anchi, iakoby Król Hiszpański za dwa Miesiące miał znaczną posłać flottę z 24. okrętów złożoną na morze Baltyckie, która to flotta służyć miała Zygmuntowi do przeniesienia woyny do Szwecyi, i odebrania tego Królestwa, Zygmunt temi wielkiemi dał się nłudzić obietnicami, które dla swoiey wielkości podeyrzane bydź były powinny; zrzucił się zatym z tego Traktatu, i dał się zwieść Domowi Austryackiemu, który chciwie tego pragnął, aby Król Szwedzki przeciągnieniem woyny w Polszcze zatrudniony, nie mógł się wmięszać w Interessa Niemieckie. Po nieprzyięciu

Tra-

Traktatu, woyna w Prusiech tym bardziey się wzmogła. Koniecpolski Szwedzkiego Króla po dobyciu Brodnicy powracaiącego dogoniwszy, tylną straż woyska iego znosi. Trzecie zatym nastąpiły Traktaty o zawarciu pokoiu za pośrzednictwem Elektora Brandeburskiego, i Stanów Hollenderskich, ale i te nie doszły. Zupełna tedy woyna została na Rok 1629. w którym Wrangel nad Polakami pod Gorznem otrzymawszy zwycięztwo, pod Turuń przystąpił, ale darmo o iego się wzięcie pokusił, gdyż Obywatelele z powodu Denhoffa mężny mu odpor dali. Zygmunt widząc swego woyska nadmocowane siły, wysłał do Cesarza prosząc o woyskowe posiłki, które wnet pod kommendą Generała Arnheima de Pruss przybyły, lecz i te nic osobliwego nie uczyniły. Gustaw po zakończoney tegoroczney kampanii, sam do Szwecyi wyiechał, a tym czasem za usilnym Francyi staraniem, oraz Anglii, i Elektora Brandeburskiego Roku 1630. do lat sześciu między Polską i Szwecyą stanęło przymierze, przez który czas Inflanty przy Królu Szwedzkim aż do Dźwinę, i niektóre w Prusiech Miasta zostać miały. 1630.

Tegoż samego Roku nowa w Niemczech, ale nierównie od wszystkich innych strasznieysza, i niebespiecznieysza

N 2 wy-

1630. wybuchła woyna. Gustaw Adolf, zawarłszy przymierze z Polakami, tknięty ambicią nabycia nieśmiertelney sławy, woynę naprzeciw Cesarzowi podniosł, wprzód przez Manifest przyczyny ogłosiwszy, które go do wypowiedzenia tey woyny pobudziły. Przyczyny zaś te były: że Cesarz odrzucił Jego Posłów podczas zawarcia Traktatu Lubeckiego z Królem Duńskim, przez który, pokoy między sobą zawierali. Ze listy, które on pisał do Xiążęcia Siedmiogrodzkiego, nie tylko przeięte były od Cesarza, ale i odpieczętowane: że tak on, iako i Elektorowie niektórzy za Króla go dotąd nie uznaią Szwedzkiego; że Królowi Polskiemu Jego nieprzyiacielowi woyskowe posłał posiłki, i że nakoniec uciążał Braci iego w swych Państwach, którzy teyże są, co i on Religii.

Po wydanym tym Manifeście Gustaw nieodwłocznie z swym ruszył się woyskiem, i przeszedłszy Morze w 8,000. luda, wysiadł na Wyspę Usedom, a potym wkroczył do niższey Saxonii, i do Xięstwa Pomeranii, gdzie bez naymnieyszego odporu odebrał Miasta Wolgust, Ramin, i inne. Woysko Cesarskie w tych stronach cale się nie znaydowało, a to z przyczyny odebraney kommendy Hrabi de Walsztein, Xiążęciu de Fryoland, który tak się stał nienawisnym Partyi

Kato-

Katolickiey w Niemczech, że lubo wielkie podczas woyny ostatniey z Królem Duńskim okazał iey usługi, przecięż Elektor Bawarski, i inni Xiążęta prosili Cesarza, ażeby mu odebrał kommendę; co Cesarz uczynił, nie zważaiąc tego, że mógł Malkontentów innym ułudzić sposobem, bez postradania tak doświadczonego Wodza, którego potym musiał do pierwszey powrócić godności. 1630.

Gustaw przez te pierwsze zwycięztwa stawszy się strasznym, Xiążęta Protestanccy hurmem pod iego garnąć się poczęli Protekcyą, i dla zawarcia z nim Ligi ziechali się wszyscy do Lipska. Wielu atoli z nich otwarcie z Gustawem traktować nie chcieli, a to obawiaiąc się, ażeby gdy Gustaw tych wszystkich, które im czynił obietnic nie uskuteczni, w gorszy ich stan niż dotąd byli nie wprawił. Wtenczas Kardynał Richelieu ogłosił przymierze, które miał z tym Królem, i wtenczas dopiero dowiedziano się o posiłkach, które mu ten przyobiecał Minister.

Naypierwsze i nayznakomitsze dzieło, które przedsięwziął Gustaw, było oblężenie Frankfortu nad Odrą, który Generał Tylli znacznym osadził Garnizonem, atoli ten nie mógł się utrzymać naprzeciw sile Króla Szwedzkiego, którego woysko nader iuż było powiększone. 1631.

1631. ne. Tylli z swey strony obległ Miasto Magdebourg, ktore nayznacznieyszym było z Miast Protestanckich, i które po tylekroć szturmowane, a nigdy dobyte nie było, tak mocno w swych zaufało siłach, że pierwsze na stronę przeszło Gustawa, i zdawało się ze wszystkich żartować naprzeciw sobie przedsięwziętych zamachów. Ztymwszystkim, gdy zniskąd żadnemi nie mogło bydź wsparte posiłkami, do tego iest przywiedzione stanu, iż poddać się umyśliło, gdy więc Urzędowe Osoby, i Officyerowie zgromadzili się do Ratusza dla układania warunków przyszłego się poddania, Zołnierze garnizonowi znużeni ustawną pracą, przed czasem z pilności straży murów i bram Miasta spuścili, co postrzegłszy Cesarscy, żwawy przypuścili szturm, Miasta dobyli, kogokolwick spotkawszy żywego nie puścili, potym zrabowawszy Obywatelów, Miasto zapalili. Ta surowość, którą okazali Cesarscy naprzeciw Magdeburgowi, pobudziła niektórych Xiążąt Protestanckich, że dotąd okazuiąc się oboiętnemi, zupełnie do Partyi Gustawa przystali, co powszechną w Niemczech sprawiło woynę, i wszyscy Xiążęta wielkie zaciągi czynić poczęli.

Cesarz ściągnąwszy tym czasem woysko ze Włoch, które prowadziło woynę

na-

naprzeciw Xiążęciu Mantuy, wszędzie 1631.
odpor dawał nieprzyiacielowi. A że dla
oboiey strony interes wymagał, ażeby
stoczyć bitwę generalną, i że Generał
Tylli podtenczas znaydował się blisko
Lipska w Saxonii, gdzie Elektórowi
wszystkie prawie poodbierał Fortece, i
Miasta, mszcząc się, iż na stronę prze-
szedł Króla Szwedzkiego, przeto Gu-
staw tam go ścigać przedsięwziął Wpra-
wdzie nigdyby Gustaw tą nie cieszył się
był fortuną, którey doznał, gdyby Hra-
bia Papenheim posłany we 2,000. iazdy
dla uważania obrotów Króla Szwedzkie-
go, mniey uważnie nie zaczepił był nie-
przyiaciela, z czego potym generalna
wynikła bitwa. Woysko Cesarskie zna-
cznie na niey iest porażone, 6000. lu-
dzi, i wszystkie utraciwszy bagaże: Ge-
nerał Tylli rannym zostawszy, przymu-
szony był z resztą woyska swego ucie-
czką się salwować. Przegrana ta od-
mieniła całe stan rzeczy w Niemczech:
Cesarz do tego przyprowadzony był
stanu, iż zaledwie mógł się bronić na-
przeciw natarczywości nieprzyiaciela;
Partya zaś Protestantów zaćmiona na-
dzieiami większych pomyślności, przy
rozlicznych wesołościach na wszelką
puściła się rozwiozłość, i całe zapo-
mniała o użyciu naylepszych i naypra-
wdziwszych śrzodków do korzystania

1631. z ostatniego odniesionego zwycięztwa. Xiąże Saski z drugiey strony Królestwo opanował Czeskie, i iego Stołeczne Miasto, a Gustaw od różnych wzywany, całe przebiegł Niemcy aż do Rhenu, i Dunaiu. Sprawadził Zonę swoię aż do Frankfortu nad Menem, ażeby była oczywistym świadkiem iego zwycięztw, oraz i Fryderyka Elektora Palatyna, iako tego, który miał naypierwsze odnosić korzyści zwycięztw Jego.

1632. Wszystkie te atoli wielkie zamysły na mało się przydały. Zuchwałość, i duma, z którą sobie Gustaw postępował, tak dalece, że iuż i korony samey pragnąć począł Cesarskiey, nienawiśnym go uczyniła sameyże Partyi Protestanckiey, tym bardziey zaś ta się nienawiść pomnożyła, gdy widzieli, że przymuszał naylepsze Miasta, które zdobywał do poprzysiężenia wierności iego koronie, iako to wymógł był na Auszpurgu. Do tego Kardynał Richelieu, który do tey pory Gustawa znacznemi Summami pieniężnemi wspierał, iuż zazdroszcząc iego pomyślnym powodzeniom, iuż obawiaiąc się o Królestwo Francuzkie, ażeby do niego nie wkroczył dla podźwignienia Hugonotów, o co iuż był od nich proszony, począł iawnie swoię ku niemu okazywać oboiętność, i zwyczaynych nie dosyłać mu posił-

ków

ków. Nakoniec kilka Gustawowi przy- 1632.
dało się przypadków, które iakąś dla niego wróżyły niepomyślność. Hrabia de Walsztein, którego powrócić przymuszony był Cesarz do kommendy nad swym Woyskiem, tak mocno ścisnął Króla Szwedzkiego przy Norymberdze, że wiele użyć musiał mozołu nim się z rąk wywikłał nieprzyiacielskich, dla dania pomocy Xiążęciu Elektorowi Saskiemu, którego Generałowie Cesarscy ze wszystkich stron ścigali w własnym iego kraiu, wypędziwszy go z Królestwa Czeskiego, a który Gustawa zaklinał, ażeby mu na ratunek przyśpieszył. Poszedł więc z woyskiem do Saxonii Gustaw, i dnia 6. Listopada, wydał bitwę Cesarskim pod Lutzen blisko Lipska. Wprawdzie Cesarscy tę bitwę przegrali, ale Gustaw Adolf zwycięztwo swoie życiem przypłacił; Jakimby zaś sposobem zginął, pewny o tym nie masz wiadomości, iedni twierdzą, iż od żelaza zginął nieprzyiacielskiego, a drudzy, że od swych własnych iest zabity. Ciało iego znalezione iest na placu bitwy według iednych zdania, a drudzy twierdzą, że na ustroniu. Co zaś iest naypewnieyszego, to to, że Cesarscy lubo przegrali batalią, i przymuszeni byli do wyciągnia woyska z Saxonii, przecięż weselić się nie przestali, że dzień

1632. ten wybawił ich od nieprzyjaciela, nad którego straszniejszego dotąd nie mieli, i dla którego fortuna woysko Cesarskie odstąpić zdawała się.

Gdy te rozruchy całe Niemieckie Państwo mięszały, Francya prywatnych kłutni stała się łupem. Wielkie łaski, i względy, któremi Kardynał się u Króla wszczycał, w którego umiał on wmówić, iż nikt z większą nie może służyć mu wiernością, tyle mu nienawiści w całym ziednały Królestwie, że Król chcąc iego ubespieczyć osobę, pozwolił mu mieć Gwardyą podobną do swoiey. Królowa Matka, która się powrócała była do Dworu, nie mogła cierpieć Kardynała, a to, iż będąc pierwszą do iego wywyższenia, widziała go dalekim od siebie, i cale iey woli przeciwnym: a Xiążę Orleański Matki swey idąc torem, dalekim także się bydź od Kardynała okazywał. Matka, i Syn nie mogąc zepsuć kredytu Kardynałowi wyiechali za granicę: Królowa Matka w Bruxelli osiadła, a Xiąże Orleański w Lotaryngii. Xiąże ten zostawszy Wdowcem po śmierci Xiężniczki de Montpesier, wziął za Żonę Siostrę Xiążęcia Lotaryńskiego Xiężniczkę Małgorzatę. Nowe to Małżeństwo tym bardziey zaiątrzyło serce Królewskie naprzeciw Xcia Lotaryńskiemu, który nie przestaiąc na tym, iż Brata iego

go, mimo woli Królewskiey do siebie 1632.
przyiął, ieszcze bez pozwolenia Królewskiego ten nowy zawarł związek.

Wygnanie, czyli oddalenie dwóch tak znakomitych Osob, iak była Królowa, i Brat Królewski, obruszyło wielu pierwszych Panów Królestwa, którzy wzięli się do obroni dla dania sposobu Królowy, i Xiążęciu do pomszczenia się nad Kardynałem, którego za iedyną mieli przyczynę ich nieukontentowania. Xiąże de Montmorancy Rządzca Langwedocyi był ieden z tych, i Xiąże Orleański pośpieszył do niego, ażeby utwierdził swoich Partyzantów. Ale Xiąże ten, ani tyle miał biegłości, i doświadczenia, żeby mógł był woyskiem hetmanić, ani tyle rozumu do przytłumienia emulacyi, i zazdrości między swoiemi Partyzantami, z których każdy chciał mieć pierwszeństwo w sprawowaniu interessów: przegrał zatym iedną bataliią, w którey wszystkie woyska iego w rozsypkę poszły, wiele osob godnych na placu trupem zostało, wiele w niewolą poszło; między ostatniemi był Xiąże de Montmorancy, któremu Kardynał głowę uciąć rozkazał, iako rebellizantowi, lubo Pan ten nie mało miał u Dworu zasługi, lubo ostatnim był z Domu, który we Francyi był nayszlachetnieyszy, i naydawnieyszy.

Smierć

1632 Smierć ta była pochopem Xiążęciu Orleańskiemu, (który po swoiey przegraney z Królem się był pogodził, iż powtórnie oddalił się do Flandryi, gdzie Infantka Izabella, Klara-Eugenia tegoż samego Roku żyć przestała, zostawuiąc Hiszpanii Prowincye, które Król Hiszpański Brat nadał iey był, z kondycyą, ażeby się po iey śmierci do korony powrociły Hiszpańskiey.

Gdy Xiąże Orleański nowe czyni starania względem odnowienia woyny we Francyi. Kardynał de Richelieu wysłał woysko do Lotaryngii, chcąc się pomścić z Xiążęcia, że nie dotrzymawszy pierwszego Traktatu, do którego zawarciacia był przymuszony, znowu od Króla odstąpił, a z Cesarzem się był złączył, dla przeszkodzenia Francuzom, ażeby się w Alsacyi nie wzmocnili, przez co Xiąże Lotaryński z większą ku Francyi musiałby bydź podległością. Już kilka przed tym z Francuzami zawarł on był Traktatów, o które obwiniano go, iż ich nie dochowywał, i przeto Kardynał złey będąc przeciw niemu woli, szukał sposobów zgubienia go. Szwedzi, którzy aż do Alsacyi weszli, byli w stanie dopełnienia zamysłów Kardynała, i lubo Xiąże Lotaryński na przymierzu zasadzał się, które miał z Cesarzem, atoli, że iego siły w

tych

tych stronach nie były w stanie wybawienia go z stanu nieszczęśliwego, w którym zostawał, przeto Xiąże widząc się bydź wyzutym z większey połowy swych Państw, ustąpił ich Franciszkowi Bratu swemu, który dla objęcia ich rządu, Kardynalskiego odstąpił Kapelusza. 1632.
Franciszek wielką miał nadzieię, iż nic nie wykroczywszy naprzeciw Królowi, łatwo do lepszego Dom swoy przyprowadzi stanu, który przez złe postępki Brata swego w ostatnim upadku zostawał stopniu. Chcąc zaś zobie serce ziednać Kardynała Richelieu, obiecywał mu, iż iednę z iego zaślubi sobie Synowic, oraz, że do Paryża swoię odeśle Siostrę, którą Xiąże Orleański wziął sobie był za Zonę, mimo woli Królewskiey.
Wszystkie te obietnice i ukorzenia na 1633.
nic się nie przydały, Kardynał swych mściwych nie odstępuiąc zamysłów, przymusił obydwóch Xiążąt, do nowey zawarcia ugody, mocą którey przyobiecali mu oddać same Miasto Stołeczne Nanci, iakoby rękoymią ich wierności dotrzymania, tey nowey ugody, oraz obietnicy uczynioney, iż odtąd innego, prócz Króla Francuzkiego mieć nie będą przyiaciela. Xiężniczka Małgorzata Zona Xięcia Orleańskiego, gdy te z Bracią iey układano warunki, uszła z Lotaryngii w męzkie przebawszy się suknie,

1633. i w Flandryi osiadła, tak dalece, że Francuzi wszedłszy do Nanci nie zastali w nim tylko nowego Xięcia Franciszka, i Siostrę iego Klodynę; Xiąże bowiem Karol, który zawsze był niespokoyny, i którego umysł samym tchnąć się zdawał Marsem, uszedł do Niemiec utraciwszy Stołeczne swego Państwa Miasta.

Ten Xiąże nigdy dobrze nie żył z Xiężniczką Nicole Zoną swoią, a która wraz z Xiężniczką Klodyną, Córką była Xięcia Henryka Poprzednika, i Stryia Xiążęcia Karola. Małżeństwo to zawarte było z nieukontentowaniem oboiey strony, szczególnie tylko dla przeszkodzenia, ażeby Xiąże Henryk Córki swoiey starszey nie wydawał za Xiążęcia Phalzbarskiego, którego swym chciał uczynić następcą, pod pozorem, że w Lotaryngii Córki dziedziczyć mogły. Xiąże Karol powiększył ieszcze swe z Xiężniczką Zoną swoią poróżnienia przez wdanie się w ślepe miłości z Xiężniczką Wdową de Canteeroix Flamanką, iedną z naypięknieyszych Dam Czasów owych, a którą wziąść miał sobie za Zonę, po ogłoszeniu Stanom Lotaryngii, że lenność Xięstwa tego do płci należąc męzkiey, przeto dziedzictwo iemu tylko samemu służyło bez naymnieyszey Xiężniczce Nicole podległości. Xiężniczka po dwakroć obrażona, udała się do Francyi,

cyi, którą Kardynał utrzymywał, chcąc 1633.
użyć tey okoliczności do ukarania Xiążęcia Karola, a gdyby rozwod był otrzymany, o który w Rzymie mocno się starał, tedy zamyślał Kardynał zaślubić ią, z którym Francuzkim Xiążęciem, aby tym łatwiey mógł całą opanować Lotaryngią. Franciszek Xiąże Lotaryński mocno się troszczył, i lękał, ażeby te zamysły Kardynała skutku nie wzięły, zważaiąc zatym, że Xiąże Karol był bezdzietni, i że nie mogłby się utrzymać przy prawie swoiey Familii, umyślił uprzedzić ten cios, który mu gotowano. Kardynał kazał go mieć na oku w Nanci, ażeby mu nie umknął, oraz żeby nic nie mógł czynić bez iego zezwolenia: Xiężniczka także Klodyna pod tąż samą zostawała strażą iako Dziedziczka Domu Lotaryńskiego, a to, ażeby komu nie stała się pochopem do przewrócenia zamysłów Kardynała. Xiąże Franciszek ubeśpieczaiąc ile z niego było Xięstwo Lotaryngii dla swoiey Familii, z ślubił sobie w obecności kilku świadków Xiężniczkę Klodynę, a umikaiąc przed nieszczęśliwemi skutkami, które na oboie to ich Małżeństwo ściągnąć mogło, umknęli przebrawszy się z Nanci, i w Widniu u Cesarza się schronili. Z tego to Małżeństwa poszli Xiążęta dzisieysi Lotaryńscy: bo lubo

Xią-

1633. Xiąże Karol z drugiego Małżeństwa z Xiężniczki de Cantecroix miał Xiążęcia de Wandemont, ale ten po śmierci Xiężniczki Nicole nie mógł poyść do dziedzictwa z Synami Xiążęcia Franciszka, a to, iż pochodził z nieprawego Małżeństwa.

1632. Zygmunt III. Król Polski odprawiwszy Seym pomyślnie w Warszawie, zapadł ciężko, i nie długo chorując żyć przestał, mianowawszy przed śmiercią Królem Szwedzkim Władysława nay starszego Królewica. Zostawił Zygmunt Synów pięciu, Władysława z Anny, Córki Karola Arcy-Xiążęcia Austryackiego, Wnuczki Ferdynanda I. Cesarza; z Konstancyi zaś Siostry iey, powtórney Zony swoiey, Jana Kazimierza, Jana Alberta, Kardynała Biskupa Krakowskiego, Karola Ferdynanda Biskupa Wrocławskiego, i Płockiego, Alexandra Karola, i Córkę iednę, Annę Katarzynę, zaślubioną Filippowi Wilhelmowi Woiewodzie Reńskiemu, z Domu Neuburskiego. Niektórzy Dzieiopisowie pierwszą kładą Epokę, Panowanie Zygmunta III. przywyknienie Polaków do utraty tylu Prowincyi od dawnych Królów nabytych. Po śmierci Zygmunta po różnych między Dyssydentami i Katolikami na Seymie Konwokacyi Sprzeczkach Seym Elekcyi iest naznaczony, na którym Władysław

dysław Syn naystarszy Zygmunta, Królem iest obrany, a Roku 1633. na Seymie Koronacyi iest koronowany, na tymże Seymie Moskalom pokoy iest wypowiedziany, którzy pierwsi przymierze złamali. Woyna ta pomyślnie odprawiona, przez Traktat Polszcze pożyteczny iest zakończone. Punkta tego pokoiu te były znacznieysze: Nayprzód Władysław wszelkich do Moskwy miał odstąpić pretensyi, i Carem uznać miał Michała Federowicza, Michał zaś Federowicz nazawsze miał ustąpić Polszcze Smoleńska, Siewierza, Czerniechowa, Drohobuza, Biały, Rosławia, Staroduba, i innych Miast, oraz wyrzeć się tytułu Xiążęcia Smoleńskiego, i Czerniechowskiego, i wszelkich pretensyi do Inflant, Estonii, i Kurlandyi, naostatek nakłady woienne Królowi nadgrodzić. 1633. 1634.

Smierć Gustawa Adolfa, żadney do zawarcia pokoiu nie przyniosła łatwości z przyczyny Kardynała Richelieu, który usilnie starał się partyą utrzymywać Dyssydencką, zawarszy nowy Traktak tak z Regencyą Szwedzką; (Gustaw bowiem młodoletnią nader zostawił tylko po sobie Córkę, imieniem Chrystynę,) iako z Protestantami, którym nowe przyobiecał posiłki. A tak Cesarz nie był ieszcze uwolniony od nieprzyiaciela, który tym był dla niego szkodliwszy, im

1634. więcey miał sposobów szkodzenia mu. Hrabia de Walsztein, Xiąże Frydlandzki. Powrócony on iakośmy wyżey widzieli do naywyższey nad woyskiem Cesarskim zwierzchności, nie przestawał nim hetmanić, ale będąc zażalony o afront sobie dawniey uczyniony, tak woyskiem rozrządzał, iż łatwo można byby się dorozumieć, że całe zaniedbywał pomyślnych okazyi do przemocowania nieprzyiaciela. Nad to iuż zupełnie Cesarz był uwiadomiony, że miał Walsztein porozumienie z Generałami Protestanckiemi, i że nabiwszy sobie głowę, iż iego zasługi nie mogą bydź tylko samą koroną nadgrodzone, przeto o koronie zamyślał Cesarskiey, po nad graniczu, któtey, na pozor woynę z Xiążęciem prowadził Saskim. Ferdynand zupełnie przekonany o prawdzie tych zamysłów Xiążęcia Frydlandzkiego, wydał rozkaz, ażeby go zabito. Rozkaz ten wykonany iest w Egrze Mieście, gdzie się podtenczas Walsztein znaydował, przy końcu obiadu, który niektórzy z iego z Officyerów dawali z rozkazu Cesarskiego. Po zabiciu Xiążęcia, Cesarz obawiaiąc się, ażeby znowu naywyższey władzy nad woyskiem nie dał osobie iakiey podeyrzaney, oddał naywyższą Zwierzchność Ferdynadowi Synowi swoiemu Królowi Węgierskiemu, i Czeskiemu.

No-

Nowy ten Wodz wsławił się przez znakomite zwycięztwo, które odebrał blisko Norlingi nad Szwedami, których wyparował z Bawarii, z Szwewii, z Xięstwa Wirtemberskiego, i z całey prawie Frankonii. Xiąże Elekto Saski widząc pomyślne powodzenia woyska Cesarskiego pod Hetmaństwem Ferdynanda, zawarł pokoy z Cesarzem, i Partyi odstąpił Protestanckiey. Kardynał Infant Brat Króla Filippa IV. uczestnikiem był chwały zwycięztwa pod Norlingą odniesionego; przechodząc podtenczas z woyskiem, z Włoch, i Hiszpanii sprowadzonego dla obięcia rządów Flandryi, po śmierci Infantki Izabelli, Klary Engenii. 1634.

Woyna w tych Prowincyach od wyszłego Traktatu prowadzona była z obojętnym szczęściem. Roku 1626. Spinola obległ był Bredę, i dobył ią. Xiąże Maurycy chcąc Bredę od oblężenia uwolnić obległ wzaiemnie Antwerpią, lecz do odstąpienia iey przymuszony był. Ta niepomyślność przedsięwziętego zamysłu, miała mu bydź według zdania niektórych przyczyną śmierci, która tegoż samego Roku na niego przyszła. Fryderyk Henryk Brat iego, nastąpiwszy po nim, nie tylko w dziedzictwie wszelkich Dóbr, ale i godności, nie przestał daley prowadzić woyny, ale ley powodzenia nie nader znaczne były, a to, że

1634. Prowincye Związkowe mocno wycięńczone, nie mogły dostarczać potrzebnych wydatków do uskuteczniania zamysłów potrzebnych. Ztymwszystkim Piotr Heyn, Rządzca okrętów Kompanii Indyiskiey Roku 1628. Hiszpanom znaczną i arcybogatą zabrał zdobycz, zabrawszy im Flottę, która prowadziła do Hiszpanii skarby Ameryrańskie, a które do iedenastu milionów wynosiły. Szczęście to tak znakomite, podniosło umysły Hollendrów; nowy Rządzca Fryderyk Henryk, z większą niż przedtym pomyślnością woienne rozpoczął czynności. Wiele Miast, w Geldryi, w Brabancyi pozdobywał, tak dalece, że wielu Flamańczyków na afront Hiszpanom partykularny z Prowincyami Związkowemi zawrzeć chcieli Traktat, i w iedno z niemi złączyć się ciało, gdyby odmienność Religii wstrętu im do tego nie była czyniła. Gorszy ieszcze potym był stan Hiszpanów, gdy Król Francuzki
1635. swe złączył siły z Hollendrami, solenny z niemi zawarłszy Traktat, służący do podziału między siebie resztuiących Prowincyi Belgium. Nie tylko bowiem Hiszpani zbici są pod Aweinem, ale nad to wszystko groziło im stratą tych Prowincyi, które im były poddane, gdy Francuzi, i Hollendrowie w śrzodek sam kraiu weszli w 60,000. woyska. Te

wszy-

wszystkie atoli wielkie ułożenia na wiatr 1635.
poszły, z przyczyny przedsięwziętego nieuważnie oblężenia Lovanium, od którego odstąpić są przymuszeni: Obywatele Miasta mężny odpor dawali aż do przybycia posiłków Cesarskich, które im przyprowadził Generał Pikolomini. Woysko Francuzkie iedno z naynaypięknieyszych tego Królestwa do szczętu zniszczone było, przez niedostatek żywności, którey w kraiu nieprzyiacielskim dostać nie mogło, gdy tym czasem Hollendrowie aż nadto w nie obfitowali. Niedostatek ten żywności dla woyska Francuzkiego przypisuią złey woli Fryderyka Henryka, którą powziął był przeciw Kardynałowi Richelieu, który przed odnowieniem przymierza chciał był opanować Cytadellę d'Orangę.

Król Francuzki wypowiadaiąc woynę Cesarzowi między innemi w swym Manifeście pobudkami, i tę położył, że Cesarz wypędził Elektora Trewirskiego z iego Miasta Stołecznego. Elektor ten był Filip-Krzysztof de Souteren, którego Kardynał Richelieu namawiał, aby się pod protekcyą poddał Francyi, a to, ażeby wolny do Niemiec przez iego Państwa mógł mieć wstęp, będąc ich Panem. Elektor dał się nakłonić Kardynałowi; oddał mu wszystkie Miasta, nawet i samę Fortecę Ebersztein, gdzie pospolicie

1635. Elektorowie przemieszkiwali. Cesarz chcąc ukarać to odstępstwo Filippa, i złączenie się z iego nieprzyiaciołmi, dał rozkaz Rządzcy Luxemburskiemu, ażeby go w Jego Stołecznym Mieście Trewirze zabrał, co i wykonał, i do Widnia odesłał.

Cesarz chcąc zabawić Francuzów w w ich kraiu, a to, żeby się do interessów Niemieckiego Państwa nie mieszali,
1636. wysłał Hrabię do Gallas z 100,000. woyska do Burgundyi, (którą Xiążę Kondeusz opanowawszy, Miasto Dolę w oblężeniu trzymał,) chcąc nie tylko Miasto od oblężenia uwolnić, ale wkroczyć ieszcze tym klinem do Francyi, czego i dokazał. Nie małego byby był bez ochyby nabawił mozołu Gallas tak Króla, iako i Kardynała, gdyby był z swey nie spuścił natarczywości: ale Richelieu znalazłszy sposob przekupienia go wielką summą pieniężną, którey Generał ten żądał, przez wysłanego umyślnie do Paryża, (iako nas ieden Dzieiopis upewnia, który zupełną miał tey awantury wiadomość, w Xiędze ofiarowaney Ludwikowi XIV.) Woysko naypięknieysze Gallasa w tę samę rozpłoszyło się porę, gdy mogło w czasie dni trzech do samego doyść Paryża, nie maiąc z tey strony żadney Fortecy, któraby i trzy dni mogła go zatrzymać.

Co

Co zaś iest podziwienia godnego, to to, 1636.
że zdradziectwo tak oczywiste, które
tak śliczne Cesarzowi zgubiło woysko,
nie tylko nie było ukarane, ale nawet
dla słabości Cesarza iemu nie było wiadomo,
który czuiąc się zbliżać do terminu
ostatniego, i nader różnemi będąc przyciśnionym
słabościami, o niczym bardziey
nie myślał, iako o ubespieczeniu korony
Cesarskiey Synowi swemu, który za
iego staraniem tegoż Roku w Ratyzbonie
Królem iest obrany Rzymskim. Umarł
Ferdynand Cesarz Roku następuiącego,
więcey woiuiąc iak panuiąc przez 18.
lat, bo przez ten wszystek czas w ustalney
zostawał woynie. Jemu to po Karole
V. przypisuią zamysł uczynienia się
wielowładnym Panem w Państwie Niemieckim,
i przywłaszczenia korony Cesarskiey
za dziedziczną Domowi swemu.
Jakoż w rzeczy samey fortuna tak iego
sprzyiała woysku, iż był w stanie uskutecznienia
swego zamysłu Roku 1629. po
wypędzeniu Króla Duńskiego z Państw
Niemieckich, i przymuszeniu wielu Xiążąt
Protestanckich do zawarcia z nim
pokoiu pod warunkami takiemi, iakie
im sam chciał przepisać: ale wkroczenie
Gustawa Adolfa w robotę, która Królowi
się nie udała Duńskiemu, oraz krótki
czas życia Ferdynanda II. po tey
woynie, tak stan rzeczy odmieniły, że

1630. ani Ferdynand III. ani żaden z iego następców, nie był w stanie przyprowadzenia do skutku tey powszechney Monarchii.

Anglia Roku tego pierwszych początków wewnętrznych rozruchów doznawać poczęła, a które ią nakoniec przywiodły do popełnienia Króloboystwa. Jakób I. zszedłszy z tego świata Roku 2615 miał po sobie następcę Karola Syna swego, którego zaślubił był z Siostrą Ludwika XIII. gdy pierwsze zamęście z Infantką Hiszpańską swego nie wzięło było skutku, a co przyczyną było zerwania przyiaźni między temi dwoma Koronami, w czasie którey, Angielczykowie Cadix opanowawszy, do szczętu go zruynowali, i zrabowali. Xiążę de Buckingham, który w wielkich zostawał łaskach u Króla Jakoba I. pierwszym także był Ministrem i u Syna iego, a że Pan ten cały był w wielkich zawsze zamysłach, przeto Króla Karola w takowe wplątał Intrygi, które wszelkiey niepomyślności były mu przyczyną. Zabity on iest nakoniec w Portsmuth od iednego z swych nieprzyiacioł, który chciał się pomścić wzgardy, którą od niego poniosł. Król Karol nie był zdolny do rządzenia sobą, przeto Królowa po śmierci Xiążęcia zupełnie go opanowała, i takiemi zamysłami umysł iego napoiła, które do wykona-

konania arcy były trudne. Królowie 1636.
Angielscy większą nierównie przedtym mieli władzę, niżeli nią podtenczas się cieszyli. Karol przedsięwziął podźwignąć ią, a że widział, iż Prezbiteryanie byli naydalsi od uznawania powagi Królewskiey, przedsięwziął ich martwić, a drugim, którzy się zwali *Episcopales*, sprzyiać, i ich samych na naypierwsze podnosić godności. Władanie Królowy Mężem swoim Karolem, sprawiło także podeyrzenie, że bardziey, niż było potrzeba sprzyiał Katolikom, a których nie mała przy Dworze była liczba. Tym zaś bardziey złe rozumienie o swych powiększył zamysłach, gdy cztery rozwiązał ieden po drugiemu Parlamenta, dociekłszy, że chciały wniść w poznanie iego postępków.

Ze zaś bez pomocy Parlamentu żadnego do skutku nie mógł przyprowadzić dzieła, z którego rozrządzenia skarb Królewski pieniędzmi bywał opatrzony, przeto szukał sposobów, przez które mógłby bez Parlamentu mieć pieniądze. Przedsięwziął za tym na lud podatki nałożyć dla uskutecznienia pewnego zamysłu, a który tak był sprawiedliwy, że wszyscy do uskutecznienia onegoż przyłożyć się powinni byli. Francya zrobiwszy w Roku 1635. iakośmy wyżey wspomnieli, nowy Traktat z Prowincyami Związko-

1636. wemi, mocą którego dwie te Potencye dzieliły między siebie resztuiące Prowincye Belgium, Karol twierdził, że Traktat ten oprócz afrontu, który ponosiła Anglia, tak ściśle z temi dwoma sprzymierzonemi Narodami, iż do niego nie była wezwana, nadto nader był dla Narodu szkodliwy, albowiem przezeń Stany Hollenderskie stawały się Panami morza, i Francyą do tego przyprowadzał stopnia, że przy powiększeniu sił mogł się z całey natrząsać Anglii. Pod pozorem więc niebespieczeństwa, które Król nad zamiar powiększał, i przez rozliczne pisma, które po całym rozrzucać kazał Królestwie wszystkich o nim uwiadomiał, począł znaczne wybierać pieniądze dla utrzymania honoru Narodu, i przeszkodzenia aby nieprzyiaciele nie przywiedli swych zamysłów, któreby ruinę Anglii przynieść mogły. *Episcopales*, toiest, ci którzy przy władzy obstawali Biskupów, i którzy w wielkim u Krola byli poważaniu, utrzymywali Krola, i iego we wszystkich posiedzeniach, i mowach, usprawiedliwili zamysły, maiąc ie za nay chwalebnieysze, i Krolestwu arcypożyteczne; lecz Prezbiteryanie, ktòrzy powagi i władzy Biskupów nie uznawali, w swey ku Krolowi zawziętości nie dali się przekonać, i maiąc rozpuszczenie Parlamentu za postępek, który oczywiście

ście wszelkie ich targał przywileie, odmieniał formę rządu, wszystkie podatki pieniężne z woli samego Króla na nich włożone, poczytali za zgwałcenie ich wolności. 1636.

Gdy więc takie umysłów rozdwoienie w Anglii wzmagać się poczęło, Król Karol wydał Edykt, którym Kościołom Szkockim Sektę Prezbireryańską trzymaiącym nakazywał, ażeby Liturgią i obrządki Kościoła przyięli Angielskiego. Oyciec iego Jakub I. iuż 14. Biskupów wprowadził był do tego Królestwa, mimo wszelciego przeciwieństwa Szkotów, które nawet iawnie okazali; bo ledwie tylko Biskup Edymburski utworzył usta do czytania nowego Edyktu, aż oto lud się rzucił do rozdarcia go. Udano się potym do Króla, prosząc, ażeby ten swoy odwołał Edykt, ale wzgardził ich proźbami. Wzgarda ta tym bardziey zaiątrzyła umysły Szkotów, którzy związek między sobą uczynili do bronienia swey wiary i wolności, nie naruszaiąc w niczym godności, i powagi Królewskiey. Karol związek ten poczytał za rokosz, i posłał do Szkocyi Xiążęcia Hamiltona dla ułagodzenia i zaspokoienia tych rozruchów. Xiąże przybywszy do Szkocyi, zwołał Seym czyli Parlament, ale widząc, iż na większą zabiera się nawałność, pożegnał Parlament. Szkoto- 1637.

wie

1637. wie atoli zwołany, utrzymywali Parlament, i w swym stale trwali związku, twierdząc, iż mieli prawo utrzymywania Parlamentu, mimo wszelkich zakazów Królewskich. Wypędzili z Parlamentu swego Biskupów, i od wszystkich praw wotowania ich osądządzili, oraz takie ustanowili sobie prawa, które sądzili bydź nayzdolnieysze do utrzymania ich niepodległości. Prezbiteryanie Angielscy pobudzeni przykładem Szkotów rebellizować także zaczynali. Król mniemaiąc, iż mocą oręża poskromi Szkocyą, ogłosił Szkotów za Rebellizantów, i wszystkim rozkazał Angielczykom, ażeby uzbroieni na dzień pierwszy Kwietnia
1638. 1638 w Jorku się znaydowali. Taki więc był początek woyny domowy, która zmierza do ruyny i zabicia Króla, po kilkoletnich zamięszaniach i gwałtach.

Smierć Gustawa Adolfa ożywiła ambicyą Chrystyana IV. Króla Duńskiego. Nieprzestaiąc na tym, że sam w swych Państwach swobodnym cieszył się pokoiem, i że z niego obfite zbierał korzyści, ieszcze i o tych zamyślał, któreby mu śmierć tego Woiownika przynieść mogła. Szwecya, Dania, i Norwegia, pod iednym tylko przedtym zostawały Królem. Chciał sprobować ieżeli przez zaślubienie Syna swego Fryderyka z Dziedziczką Królestwa Szwedzkiego nie mógł

tey

tey pożądaney od siebie oglądać Unii. 1638.
Ale porozumiawszy, że Szwedzi dal cy byli od tego ziednoczenia, chciał przez inne wsławić się czynności. Nie śmiał on swego żalu naprzeciw Szwedom, który powziął z przyczyny odmowy Dziedziczki Szweci dla iego Syna okazać przez wypowiedzenie im woyny, a to obawiaiąc się zaciągnąć na siebie nienawiści wszystkich Panów Protestanckich Państwa Niemieckiego, którzy tak wielkie z Szwecyi odbierali woyskowe posiłki. Nakoniec podała mu się pora zemszczenia się z Szwedów, gdy usilne czynił starania względem obrania Syna swego Fryderyka Biskupem Bremeńskim, pod którego imieniem mógłby przeszkadzać Szwedom, do przywłaszczenia sobie tego Xięstwa, a które oni iuż byli opanowali. Jakoż zamysł udał się względem obrania Syna iego na Biskupstwo, i to pierwsza był Chryistyanowi pobudka do powtórzenia woyny Niemieckiey. A że iego Ministrowie różne do niey wynaydowali mu pozory: przeto nową naprzeciw Hamburgowi wynaleźli pretensyą, twierdząc, że Xiąże Holsztyński, miał sprawiedliwe do Hamburga prawo, a które przez dawne Trenzankcye iest uznane, w których Hamburczykowie uznaią się niejako bydź Poddanemi korony Duńskiey. Pretensya ta pobudziła

Kró-

1638. Krola, iż ich chciał przymusić, aby na nowe swoim go wznali Panem, ale oni od tey uwolnili się napaści, zapłaciwszy mu 2,80000. Talerów, które on na inszą obrócił potrzebę.

Przedsięwziął potym zabronić Rybołostwa na morzu Baltyckim na brzegach Groenlandyi, co go w woynę wprawiło z Hollendrami, którzy przyzwyczajeni byli do tego Rybołostwa, a z którego znaczne odnosili korzyści. Nadto nader znacznie podwyższył Cło z okrętów, które przechodziły przez Sud, a osobliwie z Szwedami w tey mierze nader surowo się obchodził. Ci mniey cierpliwi, niżeli Hollendrowie, (którzy przestawali na tym, iż przez Posłów swych dopraszeli się o zachowanie im praw Rybołostwa,) wypowiedzieli mu woynę, i Generałowi swemu Torstensonowi, który w Niemczech prowadził woynę rozkazali, ażeby wtargnął z woyskiem do Xięstwa Holsztyńskiego, gdy Gustaw Horn Prowincyą Schonen iuż woyskiem był ogarnął. Obydwa ci Generałowie znaczne odnosić poczęli korzyści. Hollendrowie, których skargami Chrystyan wzgardził był, morzem z Szwedami się złączyli, gdzie bitwa stoczona iest blisko wyspy Fremeren. Król Duński zwycięztwo otrzymał, który sam znaydował się na Flocie, i który nawet w iedno

oko

oko rannym został. Zdawało się, że fortuna na stronę tego przeszła Klóla, z ktòrym Cesarz iedno rozumiał, a zwłaszcza gdy Torstenson na powrot do Niemiec był wezwany, gdzie Partya Protestantòw i ich Sprzymierzeńcy obeyść się bez niego nie mogli. Zatymwszystkim Hollendrowie pomnożywszy swe okręty, wysłali ie na morze Baltyckie, i maiąc się za pośrzednikòw, przymusili Chrystyana, ktòry mnieysze nieròwnie miał siły, i ktòremu w Prowincyi Schonen wiele Miast Szwedzi poodbierali byli, do przyięcia pokoiu de Bronsbroo, ktòrym Szwedzi warowali sobie, iż żadnego Cła od okrętòw płacić nie będą wchodząc na morze Baltyckie, że Prowincyą Schonon, i wiele Miast zdobytych w Norwegii przy sobie zatrzymuią, do tego Cła od Hollenderskich okrętòw są ułożone. Chrystyan na ten nie zezwolił pokoy, tylko z przymusu, i sollenne czyniąc zażalenie o gwałt, ktòry mu czyniono. Naywiększy atoli miał rankor naprzeciw Hollendrom, ktòrzy posiłkowali Szwedòw, i ścisłą z niemi zawarli byli ligę. Z tey przyczyny iego poddani mieszkaiący nad brzegami Miedzymorza nazwanego Wielki Belt przestali zwyczaynego z dział dawać odgłosu okrętom Hollenderskim, i nocnych palić ogniòw, przez co wiele ich poginęło. Ale nako- 1638.

niec

1638. niec powziąwszy nadzieię, że może się złączyć z Hollendrami naprzeciw Szwedom, których pomyślne powodzenia w tych, którzy z niemi byli sprzymierzeni, coraz większą sprawowały zazdrość, do pierwszey z niemi powrócił przyiaźni, i posłał do Hollandyi Hrabię Korfitz Ulefeld do ułożenia i umówienia przymierza, które dopiero za panowania Syna iego zawarte było, iako o tym na swoim mówić będziemy mieyscu. Chrystyan przykładem się stał długiego życia, które między panuiącemi iest rzadkie, Panował lat 60. i umarł Roku 1648.

Gdy Rzeczpospolita Polska od Pogranicznych nieprzyiacioł na czas iakiś wolną się bydź widzi, Kozacy, właśni iey Obywatele niepomału iey spokoyność zakłócili. Ci bowiem znacznemi w nadgrodę zasług, które Rzeczypospolitey przeciw Turkom, i Tatarom czynili, nadani w Ukrainie swobodami, częścią, przez troskliwość przyrodzoną ludziom, o dochowanie raz nabytey wolności, na którey im uięcie iakoweś z strony Polaków zamachy bydź poczynione widzieli, zwłaszcza przez wystawienie nad Nieprem Zamku i Fortecy Kudak, częścią, że przyzwyczaiani do łupu i zdobyczy, po którą się częstokroć z Niepru po morzu Czarnym aż do samego Konstantynopola opuszczali, stracili nadzieię roz-

boy-

boyniczego życia po zaszłych Traktatach 1638.
między Portą, i Polską; częścią nakoniec od zawistnych Polszcze nieprzyiaciół pobudzeni, do buntów mieć się poczęli. Władysław do poskromienia ich wysłał Mikołaia Potockiego Hetmana Polnego Koronnego, który udawszy się ku Korsuniowi, nayprzód pod Kumeykami zbił ich, a potym uciekaiących doścignąwszy pod Borowicą w obozie ichże własnym obległ, i głodem do poddania się przymusił. Pauluk Wodz Kozacki, z czterema innemi buntu Hersztami są wydani. Przyrzeczono im wprawdzie, iż wolno puszczeni będą, ale Stany na Seymie zgromadzone sądząc, iż przez przykładne iednych ukaranie, drudzy od podobnych kaiać się będą buntów, na gardła ich skazały. Takowym postępkiem roziątrzeni Kozacy, o niczym bardziey myśleć nie poczęli, iako o wybiciu się zupełnym z rządu Polaków, iakoż kilkakrotne woyny, które z niemi w dalszych czasach Polska prowadzić musiała, skutkiem były tego ich przedsięwzięcia, co na swoim zobaczemy mieyscu.

Drugie tegoż samego Roku Król Władysław poniosł zmartwienie z przyczyny Brata swego Jana Kazimierza. Ten płynąc do Hiszpanii, gdy z okrętu na oglądanie Massylii, i innych Portów Francuzkich wysiadł w Prowancyi, tam

1638. od P. de Margonne Kommendanta w *Tour de Bouc*, przytrzymany pod pozorem iakoby przez paszportu wszedł do Królestwa, w rzeczey zaś samey iakoby życzliwszym będąc Hiszpanom, z któremi natenczas Francya w woynie była, tym umysłem przeglądał brzegi Francuzkie, ażeby potym obiąwszy w rząd Flottę Hiszpańską, łatwiey mógł w granice wtargnąć Francuzkie. Osadzony zatym w Cysteronie po dwuletnim dopiero areszcie wyzwolony był, gdy Alexander Gąsiewski Woiewoda Smoleński, Poseł Rzeczypospolitey do Francyi wysłany, przyrzekł, iż Jan Kazimierz nigdy przeciwko Królowi Francuzkiemu woiować nie będzie. Kazimierz z smutku w Rzymie Jezuitą zostaie, a potym od Urbana VIII. Kardynałem iest mianowany. Kardynał Richelieu podczas tego dwuletniego Jana Kazimierza aresztu umiał sobie iego ziednać serce, i Władysława Króla Brata iego, który po śmierci Anny Austryacki Zony swoiey, wziął sobie za Zonę Ludwikę Maryą Córkę Karola Xiążęcia Mantuańskiego w Francyi urodzoną i wychowaną, a którą po śmierci Władysława, Jan Kazimierz znomu sobie zaślubił.

Tenże sam Kardynał baczny zawsze na to, aby Francyą wdał zawsze w pośrzednictwo, gdziekolwiek widział, iż

mógł

mógł albo wielką swoię przysługę, albo znaczne okazać posiłki, przeto wciągnął wszystkich Xiążąt Włoskich w woynę, którą wypowiedział był Domowi Austryackiemu, oprócz Rzeczypospolitey Weneckiey, i Xiążęcia Modeny, którzy do żadney nie chcieli przywiązywać się strony. Francuzi wypędzili Osady Papiezkie ze wszystkich Miast Waltelinów; Gryzonowie domagali się natenczas o powrócenie sobie tey Prowincyi, iako do nich należącey, zwłaszcza gdy Francuzi do odzyskania iey nie inszym wdali się byli końcem, tylko aby im była powrócona. Kardynał nie sądził za rzecz przyzwoitą powrócenia im tey Prowincyi, ani zapłacenia miliona Liwrów żołdu, woysku ich będącemu na usłudze Francyi. Dwoista ta odmowa rozgniewała Gryzonów, którzy odmieniwszy swoię ku Francyi przychylność, zawarli w Roku 1636. w Inszpurgu Traktat z Domem Austryackim, mocą którego waruiąc sobie niektóre korzyści, które wzaiemnie sobie przyrzekli, do pierwszego stanu Waltelinów powrócili, i przeyścia woysku przez ich kray pozwalali Domowi Austryackiemu z Tyrolu do Medyolanu. Xiążę de Rohan, który po zgnębieniu partyi Hugonotów we Francyi do Wenecyi się był oddalił, wezwany iest ztamtąd do obię- 1635.

1638. cia rządów nad woyskiem Francuzkim w Waltelinów kraiu, lecz gdy Kardynał Richelieu większemi zatrudniać się począł zamysłami, i żadnego opatrzenia na woysko nie rozrządził, tedy Xiąże woysko swe utrzymywał do iakiegoś czasu bez pieniędzy i wszelkich posiłków. Nie było zatym trudno Niemcom z iedney strony, a Hiszpanom z drugiey, przymusić reszty woyska Francuzkiego, które samo przez się niszczało od głodu, i ustawne dezercye, do odstąpienia kraiu Waltelinów: a tak Xiąże de Rohan, który przewidział co się stać miało, i który Dwór o tym uwiadomił powrócił się do Wenecyi.

Xiąże de Crequi drugim w Lombardyi hetmanił woyskiem złożonym z Francuzów, Sabaudczyków, Mantuanczyków i Parmeńczyków, albowiem Kardynał wszystkich tych Xiążąt w tę wciągnął woynę przy Francyi. Każdemu z nich obiecał był dać po części z Xięstwa Medyolańskiego, które zawoiować sobie obiecywał. Lecz gdy do rzeczy przyszło, Xiąże de Crequi obległszy Walencyą przymuszony był odstąpić oblężenia, i wszystkie iego siły na to tylko obrócone były, że oszańcował iednę Wioskę w Państwie Medyolańskim nad rzeką Po, imieniem Brema, gdzie swe trzymał woysko maiąc oko

na

na pomyślne okazye, z których mógłby korzystać. Wszczęte potym niezgody między Xiążętami Włoskiemi, i Generałem Francuzkim do gorszego ieszcze rzeczy przywiodły stanu. Hrabia de Leganes Rządzca Medyolanu, chcąc oderwać Xiążęcia Parmeńskiego obległ Placencyą, która lubo Osadę miała Francuzką, przecięż przez Kapitulacyą poddać się, i Partyi odstąpić musiała. Hiszpani dobywszy nowo uszańcowaney Bremy, i Miasta Vercell, Marszałek Crequi opuścił Włochy, zostawuiąc Interessa Francyi w złym bardzo stanie. 1638.

Rok ten sławny iest ieszcze przez dobycie, i odebranie różnych Fortec po różnych Państwach. Xiąże de Longveville odebrał kilka Miast nie wielkich w Hrabstwie Bourgońskim, a Francuzi w Pikardyi odebrali Katelet, ale Xiąże de Condé odstąpił oblężenia Fonterabii. Marszałek Chatilon nie wziął S. Omer, a Xiąże d'Orange, który przeszłego razu wziął był Bredę, musiał zaniechać oblężenia Miast Antwerpii, i Geldryi.

Gdy woyna wszędzie z wielką żwawością prowadzona była, ale nie z równym szczęściem, wśrzod dobrey i złey fortuny, Anna Austryaczka Królowa Francuzka przez lat 22. będąc niepłodną powiła Syna, który imię miał Oyca swego, a którego przytym nazwano *Deo*

1638 *Datus*, a to, iż od Boga był uproszony przez modły całego Królestwa. Królowa Marya Babka tego młodego Królewica wyiechała Roku tego z Bruxelli, i do Hollandyi się udała, zkąd posłała do Króla Syna swego, prosząc o darowanie winy, oraz o pozwolenie, aby mogła powrócić do Francyi. Król zupełnie od Kardynała Richelieu rządzony odmówił iey tego pozwolenia, wymawiaiąc się tym, że iey osoba, i imię mogłoby bydź znomu okazyą do nowych zamięszków, i wznowienia wewnętrznego w Królestwie niepokoiu. Królowa widząc, iż iey proźba odrzucona była, przeniosła się do Anglii do Królowy Córki swoiey, gdzie Król Zięć iey z wszelką przyiął ią ludzkością. Lecz po nieiakim czasie widząc, że iey bytność nie zbyt była miła, udała się do Kolonii, gdzie w Roku 1642. dni swego skończyła życia. Przykład pamiętny tak niestateczności, godności światowych, iako i gwałtowności, namiętności ludzi, którzy swę okazuią zaciętość w rzeczach nawet nayniegodnieyszych.

Niemieckie Państwo tym czasem pod ciężarem ięczało woyny, która tym uciążliwsza była, że wszystkim Prowincyom iey okrucieństwo uczuć się dało, po których Protestanci i iey Sprzymierzeni rozłożywszy się, i Cesarz także

i Je-

i Jemu przyiaźni swe rozdwaiać musieli siły dla ich obrony. Początki panowania Ferdynanda III. dosyć były pomyślne, i zdawało się, że Szwedzi nayzawistnieysi i naymożnieysi nieprzyiaciele Cesarza tak przez liczbę woysk swoich, iako i przez sławę, którą im Gustaw Adolf był nabył wkrótce z Niemiec mieli bydź wyparowani. Lecz cóż przedłużyło woynę? oto brak pięniędzy, Skarb Cesarski nader był wycieńczony przez tyli przeciąg woyny, i iego poddani nie byli w stanie wspierania go tak wielkiemi posiłkami, iakich on potrzebował. Już aż do Pomeranii zapędzono Szwedów, ale kray ten był nie małym dla nich wsparciem, bo Cesarscy nie mogąc ich daley zapędzić, ani też ich zupełnie zwyciężyć, dla szczupłości woyska, ani też utrzymać się w tey zniszczoney Prowincyi, przymuszeni zostali cofnąć się w Królestwo Czeskie, gdy tym czasem Szwedzi wszystko mieć mogli przez morze, owszem znaczne posiłki woyska odebrali. Banier, ich naypierwszy Generał, korzystaiąc z tego odwrotu Cesarskich, odebrał napowrot nie tylko te Miasta, które mu Cesarscy zabrali byli, ale ieszcze wiele innych w samych zdobył Czechach. Francya w tym samym czasie odnowiwszy przymierze z Koroną Szwedzką w Hamburgu, 1638.

1638 Banier swe woysko 8,000. Francuzów powiękizył, z którėmi przymusił Xiążęcia Luneburskiego do zachowania oboiętności; ruszył potym z woyskiem do Misnii, ażeby Xiążęcia Saskiego, albo do podobney zniewolił oboiętności, albo iego zruynował Państwo. Francuzi posłali byli ieszcze nowe posiłki Xiążęciu Weymarskiemu pod rządem Xiążęcia de Rohan; Generałowie ci opanowawszy niektóre Miasta po nad lasem Czarnym leżące, przy rzece Renie, oblegli Miasto Rhinfeld, ale Jan de Wert pośpietzywszy oblężeńcom na odsiecz z woyskiem Cesarskim, i Bawarskim przymusił ich do odstąpienia oblężenia, ale Szwedzi, którzy na stronie byli i odwod trzymali, widząc, że Cesarscy nie w tey iak trzeba było trzymali się ostrożności, nazaiutrz na nich uderzyli, znieśli, i wszystkich prawie Generałów w niewolą wzięli, zabrawszy całą Altyleryą i wszywstkie Bagaże.

Sam tylko Dom Elektora Woiewody Ryńskiego, który lubo był naypierwszą okazyą woyny nic nie korzystał z tych wszystkich pożytków, które odnosili z nim Sprzymierzeni. Karol Ludwik Syn starszy Fryderyka, odebrawszy nakoniec nieiaką kwotę pieniędzy od Króla Angielskiego swego Stryia, który niechciał równie iak Oyciec iego w żadną oczy-

wistą

wistą z przyczyny iego wdawać się woy- 1638.
nę, użył tych pieniędzy na zebranie woyska, i na kupienie od Szwedów Miasta Meppen w Westfalii, które miał nadzieię obronnym uczynić. Zgromadził zatym do tego Miasta wszelkiego radzaiu żywność, oraz i broń, lecz Cesarscy wpadłszy pod noc, wszystko mu zabrali. Nieszczęście to przymusiło go do przedsięwzięcia innych zamysłów; ruszył zatym z małą garstką woyska swego ku Lemgowy Miasteczku także Westfalii, chcąc tam się osadzić. Lecz w samym marszu przymuszony był bić się z Generałem Hartsfeldem, który częścią hetmanił woyska Rzeszy Niemieckiey, i który go zniosł do szczętu, tak dalece, że wszystko utraciwszy nawet Order Podwiązkowy, musiał uciekać piechotą ku Minden, w tey ucieczce o mało nie utonął na rzece Wezyr, gdy woz, na którym tę przebywał rzekę na samym warcie z końmi z powozicielem był porwany. Xiążę Robert Brat iego, który wraz z nim z Anglii powrócił, i który nieodstępnym wszędzie był iego Towarzyszem w niewolą się dostał, i do Wiednia był zaprowadzony, zkąd przez pośrzednictwo Posła Angielskiego wypuszczony, do Londynu iest odesłany, dokąd też Karol, widząc się bydź ze wszystkiego wyzutym udał się, lecz Roku

1638. następuiącego znowu do Niemiec powrócił, i nowemu podpadł nieszczęściu.

Xiążę de Weymar widząc się naymocnieyszym około rzeki Rhenu, gdzie opanował Miasta pod nad lasem Czarnym położone, i inne w pobliskości, a nie dufaiąc aby ie mógł dotrzymać pokiby Bryzak w ręku było Cesarskich, przedsięwziął go opanować, i uczynić go Stołecznym Prowincyi, którą chciał dla siebie ustanowić. Mieysce to wielkiey wagi dla Cesarskich po trzy kroć wspierane było posiłkami, lecz nadaremno, Xiążę bowiem de Weymar zniozłszy za każdą razą Cesarskich, tak Miasto ścisnął, że w przeciągu czterech Miesięcy wytrzymawszy głod naycięższy, gdyż ciała zabitych iedli Zołnierzy w czasie tego oblężenia, poddać się musiało 9. Listopada. Xiąże chcąc wytchnąć woysku swemu po pracach tak długiego oblężenia, poprowadził go do Hrabstwa Burgońskiego, czyli Franche-Comté, gdzie minąwszy Miasta, rzucił się na góry, kędy lud żył w pokoiu przy obfitości we wszystko. Tam zimę przepędził przy wszelkich wygodach, ruszywszy zaś

1639. Roku następuiącego z tego tak wygodnego zimowiska, ciągnąc ku Rhenowi w zamyśle powiększenia swych zwycięztw, w Hunningve zachorzał blisko Bazylii, zkąd Batem do Neubourga przy-

wieść

wieść się kazał, gdzie i umarł 18 Lipca 1639. maiąc lat dopiero 39. zkąd niektórzy wnoszą, iż śmierć mu przyśpieszono. Jakożkolwiek iest, Xiąże przed śmiercią Testament uczynił, a nie widząc bliższych sobie krewnych, iako tych, którzy mu dopomagali do nabycia tych bogactw, które zostawiał, podzielł ie między swoich Officyerów, daiąc każdemu według iego wartości, oraz i tym, którzy na usługach iego zostawali.

Król Francuzki, co tylko o śmierci Xiążęcia powziął wiadomość, natychmiast znaczne posłał pieniądze, dla pozyskania i pociągnienia Officyerów do usług swoich wraz z woyskiem Xiążęcia, czego i dokazał; a co naywiększa dla otrzymania Miasta Bryzak, które mu iest oddane przez Generała Maiora Erlaka, którego Xiąże Rządzcą był zostawił. Gdy Generał ten, czynił ugodę z Ludwikiem XIII. względem oddania mu Bryzaku Karol Ludwik Syn Elektora Palatyna, powziąwszy wiadomość (w Anglii o śmierci Xiążęcia Weymarskiego, przybiegł z Anglii do obięcia władzy naywyższey nad iego woyskiem, będąc do tego pobudzony przez niektórych pierwszych Officyerów. Lecz gdy przez Francyą przeieżdżał zatrzymany iest z rozkazu Kardynała de Richelieu, i zaprowadzony do Bois-de-Vincennes, zkąd nie był wy-

pu-

1639. puszczony, aż dopiero wtenczas, gdy iuż nie mógł wzwyż pomienioney przeszkodzić ugody.

Woyna po całym Niemieckim Państwie z większą coraz powiększała się żwawością. Nakoniec wiele z Xiążąt oboiey strony, widząc, iż ich Państwa niszczały, a że Francya, i Szwedzi przez woyska swe posiłkowe sami tylko korzystali z ich nieszczęśliwości, że zbogacali się z ich łupów, że nakoniec przez podbicie sobie Miast, i Xięstw różnych swe w ich własnych Państwach utwierdzać i zakładać poczęli panowanie, umyślili zatym dla zapobieżenia ostatniey ruiny zawrzeć pokoy. Cesarz, który ze wszystkich naybardziey pragnął, aby iak nayprędzey te się zakończyły zamięszania, naznaczył Seym do

1640. Ratyzbony, na którym sam się znaydował w Miesiącu Czerwcu, z częścią iedną Elektorów, i Xiążąt dobrze myślących. Generałowie Szwedzcy przewidziawszy, że Seym ten będzie przeciwny ich zamysłom, które zmierzały do prowadzenia daley woyny, i z niey korzystania, przedsięwzięli onemu przeszkadzać, i cale go zerwać. Tym końcem Banier rozciągnął swe woysko od rzeki Wezer, aż do Ratyzbony, i dla większego postrachu, wysłał część woyska swego do rabowania pobliższych Prowin-

winęyi, a z resztą pod samę podciągną 1640.
Ratyzbonę: kazał nawet z armat do Miasta wystrzelić, gdzie Cesarz, i insi Xiążęta byli zgromadzeni, a potym wszelkie uczynił przygotowanie do przypuszczenia attaku, co iednak do skutku nie przyszło. Banier bowiem, czyli, że się spodziewał temi postrachami rozpędzić Seym, czyli w rzeczy samey czując się niedostatnim dla małości woyska, obawiał się, ażeby ze wstydem nie był przymuszony do odstąpienia oblężenia, zaniechał przedsięwziętego zamysłu, i dał czas Cesarzowi do zgromadzenia woyska, które miał w pobliskości. Generał Pikolomini, który tym hetmanił woyskiem, w samych zaraz początkach zabrał 4,000. Kawaleryi naybitnieyszey Szwedzkiey w Neubourgu. Strata ta, tak przeraziła Baniera, że z wielkim pospiechem do Czech się cofnął, a ztamtąd do Misnii, gdzie się uzbroił i ufortyfikował iak naymocniey, a to, aby nie był przymuszony do stoczenia bitwy. Uszedł on tego nieszczęścia dla siebie przez śmierć, która go tak nagle zaskoczyła, że mu nie dała czasu do podźwignienia sławy przez nowe zwycięztwa.

Seym Ratyzboński widząc się bydź uwolnionym od tak potężnego nieprzyiaciela, naypierwey ustanowił, ażeby

Ele-

1640 Elektorowie każdy od siebie w szczególności, a potym wszyscy w powszechności, pisali listy do Króla Francuzkiego, i do Regencyi Szwedzkiey obowiązuiąc i zaklinaiąc ich, aby raczyli wspólnie się przyłożyć do zakończenia tych nieszczęśliwości, które całe gubiły Państwo Niemieckie, oraz, żeby skłonić się chcieli do przyięcia warunków pokoiu; że traktować będą osobno z każdą z tych dwóch Koron, z iedną w Munster, a z drugą w Osnaburgu, że zezwolą na Amnestyą wszelkich przeszłych nieprzyiaźni, że co się tycze Religii, ta do tego przyprowadzona będzie stanu, w którym Roku 1551. przez Pacyfikacyą, czyli Traktat Passawski umocowana była: że sprawa Elektora Palatyna przez szczególny Traktat będzie zaspokoiona, i że dla utrzymywania woyska Rzeszy Niemieckiey uczynione będą rozrządzenia względem obmyślenia mu zapłaty, ażeby nie niszczyło Prowincyi tych, po których rozłożyć się musiało. Do uczynienia więc tego rozrządzenia względem żołdu woyskowego, oraz i innych Artykułów na tym ułożonych Seymie, zgodzono się, ażeby nowy drugi Seym Roku następuiącego w Spirze, albo w Frankforcie był zwołany. Król Duński chcąc ten przyśpieszyć z swey strony pokoy, do Hamburgu zgromadził wie-

lu

łu Xiążąt, którzy do ftey wpływali woyny, i onych nakłonił do tego, że się wszyscy iednostaynie zgodzili, ażeby wzwyż wspomnionych Miastach warunki pokoiu układane były, oraz żeby przypuszczeni byli Posłowie wszystkich Xiążąt, nawet tych, którzy byli wywołani, i z Państw swych wyzuci iako Elektor Ryński, i Arcy-Biskup Trewirski. To przedsięwzięcie, któremu tak Francya, iako i Szwecya nie mogła się przeciwić, pobudziła te dwie korony do odnowienia ścisłego między sobą przymierza, obiecuiąc sobie wzaiemne we wszystkich okolicznościach usługi, i wsparcia, a to, ażeby okazałość ich sił wraz z sobą złączonych, nie tylko większą sprawiła uwagę, ale ieszcze i pomocą im była do korzystania w Traktacie umówionym, a który miano zacząć Roku następuiącego, lecz tym czasem dopiero w Roku 1643. był rozpoczęty, a skończony w Roku 1648 dla różnych zachodzących okoliczności, które tamowały iego dokończenie. Ci, którzy w tym swoy zysk upatrywali, ażeby woyna nie ustawała, niechcieli nigdy zezwolić, na żadne Armisticium, i podług sprzyiaiącey sobie fortuny zmnieyszali, lub też powiększali swe pretensye. 1640.

Woyna między Królem Francuzkim i Hiszpańskim także iednostannie trwała.

1640. ła. Hrabia de Franquières, bawiąc się oblężeniem Thionwilu w Prowincyi Luxemburskiey, zniesiony iest przez Generała Pikołomini, który na odsiecz przybył był Miastu, gdzie Generał Francuzki umarł, będąc po bitwie do Miasta zaniesiony, rannym zostawszy. Z drugiey strony Miasto Hezdin w Artezyi wzięte iest przez Pana de la Meilleraye, którego Król w Nagrodę tego dobycia Marszałkowską godnością udarować raczył. Nowy ten Marszałek wziął ieszcze tegoż Roku Miasto Arras.

Tym czasem Normańczykowie rokosz podnieśli, przyciśnieni będąc niezmiernemi podatkami, które Kardynał Richelieu po całym wyciągał Królestwie, ażeby mógł mieć sposób utrzymywania woyny po tylu mieyscach: Normańczykowie nie maiąc Wodzów dobrych, wkrótce uśmierzeni zostali, oraz przymuszeni do znoszenia wraz z innemi podatków ciężaru, daiąc im do wyrozumienia, że nie ich to rzecz była rostrząsać, ieżeli zażycie tych podatków było sprawiedliwe lub niesprawiedliwe. Cała nienawiść ludu na Kardynała się zwalała, iego sprawcą czyniono tych wszystkich czynności, a na które Królestwo tak znaczne łożyć musiało summy, i lud tak wielkie podeymować podatki, do których płacenia nigdy przed-

tym

tym nie był przyzwyczaiony. Lecz tegoż samego Roku Kardynał, dwie wielkie wznowił rewolucye, które tak wysokie o iego czynnościach sprawiły zdanie, że skargi, i utyskiwania ustawiczne, które naprzeciw niemu czyniono, zupełnie ustały. 1640.

Hiszpani równie iak Francuzi przymuszeni byli do cięźkich płacenia podatków; a że wszystkich Hiszpanów, Katalończykowie iako naynieforniecysi z wielką znosili niecierpliwością ten ciężar, którym ich uciążano, Hrabia Xiąże Oliwarez, który rządził pod imieniem Filippa IV. mało miał miłości. Wszystkie iego postępki samą dumą i pychą tchnące wszystkim go w nienawiść podawały. Doświadczył on tey niechęci ku sobie Katalończyków w pewney okoliczności, kiedy ani iego bytność, ani Króla przytomność nie mogła przywieść Obywatelów, ażeby zapłacili te podatki, które na nich włożono. Francuzi podtenczas wzięli byli Miasto Salces na pograniczu tey Prowincyi, co było pobudką Xiążęciu do posłania tąm 30,000 woyska pod pozorem dania odporu nieprzyiacielowi, i zapobieżenia dalszym iego korzyściom. Woysko to podmówione, tak zuchwale i dziko postępować sobie w tey poczęło Prowincyi, że lud rokosz podniosł, Vice-Króla zabił, i pod

1640. protekcyą udał się Francyi, będąc wprzód do tego od Kardynała Richelieu przysposobiony.

Minister ten biegleyszy ieszcze w rozrządzaniu sekretnych i taiemnych intryg, niżeli publicznych interessów, znaiąc dobrze antypatyą, któréy 50. lat poddaństwa iednemuż Monarsze wykorzenić nie zdołały z umysłów Portugalczyków naprzeciw Kastyliyczykom, wszelkiego przykładał starania, ażeby ią tym lepiey wydoskonalili. Portugalczykowie z swey strony znosząc niecierpliwie wszystkie ciężary woien, które korona Hiszpańska prowadziła, a do których oni naymnieyszey nie dali przyczyny, przedsięwzięli uwolnić się z tey niewolniczey potrzeby przez obranie sobie Króla dziedzicznego. Xiążę de Bragance był Synem Xcia Odoarda, który był Synem Emmanuela Króla Portugalskiego. Mimo zaś wątpliwości o prawym z Emmanuela następstwie Xiążęcia de Bragance, Portugalczykowie atoli osądzili go za nayprawnieyszego korony Portugalskiey następcę, którą mu też ofiarowali z pogróżką, iż ieżeliby iey nie przyiął, tedy zgubić go są gotowi, przez wolą nieodmienną, którą maią ogłosić go swym Królem, co samo Hiszpanom do zgubienia go sprawiedliwą byłoby przyczyną. Pewna zaś iest i cale niezawodna rzecz, iż więcey iak

200. osob wszelkiego stanu w ten wchodziło spisek, Dwor przecię Madrycki o nim wiadomość, tedy żadnych do zapobieżenia iemu nie czynił kroków. Dzień gdy przyszedł ten, w który w do skutku spisek miał bydź przyprowadzony, (a ten był dzień pierwszy Grudnia,) Sprzysiężeni, którzy byli w Lizbonie, poszedłszy do Pałacu podług codziennego zwyczaiu, rzuczyli się na warty, z tych iedne pozabiiali, inne rozpędzili, a znalazłszy w Szafie, Jana Vasconcellos Sekretarza Królestwa, gdzie się on był ukrył, a który pod imieniem Małgorzaty Regentki wszystkie sprawował rządy, i który powszechnie wszystkim stał się nienawiśny, onego zakłuwszy oknem wyrzucili, potym udali się do Gubernantki uprasząiąc iey, aby raczyła skłonić się na żądania całego ludu, który osobnego życzył sobie mieć Króla, i wyprowadziwszy ią z Pałacu, z wszelkim uszanowaniem na granice Królestwa Hiszpańskiego zaprowadzili. Tym sposobem w iednym dniu całe Miasto Lizbona, a w ośm całe Królestwo Portugalskie z panowania wyzwoliło się Hiszpańskiego. Kardynał Richelieu, który iakośmy namienili, pierwszą tey rewolucyi był sprężyną w kilka dni podesłał flottę obładowaną woyskiem i wszelką bronią woienną pod zwierzchnością Mar- 1640.

1640. szałka Brezy do Portu Lizbońskiego, a to zapomagaiąc nowego Króla, który się mianował Janem IV. i podaiąc mu sposoby do utrzymania się przy koronie. Arcy-Biskup Lizboński, i niektórzy Panowie Królestwa przywiązani ieszcze do
1641. Hiszpanów, Roku następuiącego nową wzniecić zamyślali rewolucyą, ściągaiącą się do zabicia nowego Króla, i całey iego Familii, lecz spisek ten gdy był odkryty, wszyscy, którzy do tey wchodzili konjuracyi śmiercią są skarani, prócz Arcy-Biskupa, który życie swoie swey godności winien był, przez wzgląd, który miano na nię.

Hrabstwo Roussylońskie do rebellii Katelończyków nic się cale nie przyłożyło było. Kardynał de Richelieu, który niechciał mieć ani Miast, a tym bardziey Prowincyi dzielących Francyą od Katolonii, sprowadził Roku tego samego Króla do tey Prowincyi, chcąc przez iego przytomność nie tylko woysku większey dodać ochoty, ale oraz i Dwor Madrycki boiaźnią napełnić. Wszyscy Hiszpani chcieli iednostaynie, ażeby Filip IV. równie iako i Król Francuzki swym hetmanił woyskiem. Xiąże Hrabia, który wszystkim władał, nie śmiał się powszechnemu całego Narodu sprzeciwić żądaniu, ale tak Królewskie woysko niepotrzebnemi napełnił osobami, że Król Filip

lip iuż poźno z woyskiem przybył, i o 1641.
stracie całego Russylonu wtenczas powziął wiadomość, gdy iuż sposobu nie było dania odporu nieprzyiacielowi, który się po całym rozłożył Hrabstwie. Minister ten, przez ten swoy postępek powszechną u całego Narodu zaciągnął na siebie nienawiść, który publicznie wszystkie iego ganił postępki. Nie tayne mu więc będąc nieukontentowanie Narodu, i obawiaiąc się, ażeby ta nienawiść gorszych, iakoddalenie od Dworu, nie sprowadziła na niego niepomyślności, sam dobrowolnie upraszał Króla, aby mógł oddalić się od Dworu, na co Król chętnie zezwolił. Lecz gdy na tey osobności zatrudniać się począł wydawaniem różnych pism, przez które usprawiedliwiał się ze wszystkich nieszczęśliwości, którym Królestwo Hiszpańskie podpadło w czasie iego Ministerium, tym bardziey umysły swych naprzeciw sobie zaiątrzył nieprzyiacioł, i Króla przywiodł, że go rozkazał wziąść do więzienia, ażeby dał sprawę z swych postępków. Stan ten iego smutny, w którym zostawał, w taki go wprawił smutek, że w krótkim 1642.
czasie dni żyeia swego zakończył.

Król na mieysce iego Ministrem uczynił swoim Ludwika de Haro, który nie więcey maiąc biegłości, i doskonałości w sprawowaniu interessow publicznych,

1642. cznych, z rownąż rządy Państwa iak iego Poprzednik sprawował niepomyślnością. We Włoszech coraz bardziey upadać poczęły interessa Krola Filippa, lubo fortuna pomyślne często zdarzała mu pory. Francuzi Dwor Turyński na swoię przeciągnęli byli stronę, po śmierci Xiążęcia Wiktora Amadeusza. Chrystyna Francuzka Wdowa zmarłego Xiążęcia, obięła rządy Państwa, wraz z Opieką Syna swego Karola Emmanuela, z tym wszystkim Kardynał Maurycy, i Xiąże Tomasz Stryiowie młodego Xiążęcia, przywłaszczaiąc sobie Opiekę, a oraz i rządy Państwa, otrzymali potwierdzenie swych Praw od Cesarza, iako od tego, ktory był naywyższym Panem lenności tak Sabaudyi, iako i Pedemontium, i Hrabia de Leganez Rządzca Medyolanu z strony Krola Hiszpańskiego dla uskutecznienia tego potwierdzenia Cesarskiego, swym ich wspierał woyskiem. Wszystkie Miasta, aż do samego Stołecznego w ich się dostały ręce. Lecz gdy potym wszczęły się były niezgody między Xiążętami, i Rządzcą Medyolanu, Francuzi, ktorzy pod swoię przyięli byli Opiekę Chrystynę, ktora się do nich schroniła była, obiegli Stołeczne Miasto Turyn, i iuż wielką mieli łatwość do dobycia go, gdy Hrabia de Leganez czyli nie mogł, czyli niechciał

naglić

naglić ich do odstąpienia oblężenia. I 1642.
toć było przyczyną, że Xiąże Tomasz
lubo miał swoię Małżonkę w Hiszpanii
z dziećmi, zawarł stoli pokoy z Królem
Francuzkim, mocą którego Kardynał
Maurycy Kapelusz złożył Kardynalski,
i z swoią własną ożenił się Synowicą, a
Xiąże Tomasz insze odebrał korzyści,
które mu były pochopem do zostawienia
wolnych Rządów sprawowania Chrystynie

Xięstwo Mantuańskie podobnie pod rządem zostawało Xiężny Matki młodego Xiążęcia Karola III. która inszych będąc od swego Małżonka zdań, Hiszpanów się trzymała strony. Hrabia de Leganez chcąc ią samowładną uczynić Panią, obległ Miasto Kazal, gdzie Xiąże Karol garnizon osadził był Francuzki, lecz nadto będąc zaufany o wzięciu łatwym tego Miasta, oboz swoy źle opatrzył, i we wszystkim tak się opuścił, że Hrabia d'Harcourt, który obległ był Miasto Turyn przyszedłszy na odsiecz temu Miastu, na głowę poraził Hrabię de Leganez, i przymusił go do zostawienia sobie w zdobyczy całey Altyleryi, wszystkich bagażów, i do salwowania się ucieczką do Medyolanu. Po tey przegraney, nowey podpadł stracie, toiest: Miasta Monaco na pograniczu Genueńskiey Rzeczypospolitey położone,

1642. ne, a które tytuł Xięstwa nosiło, i do Familii Grymaldów należało. Pomyślne przeszłe powodzenia Domu Austryackiego pobudką temu były Domowi, że się pod iego oddał Protekcyą, pozwalaiąc, ażeby Król Hiszpański o pokoy we Włoszech się staraiący, swą woyskową w tymże Mieście mógł mieć osadę. Kardynał de Richelieu większe Xiążęciu Honoremu II. obiecuiąc korzyści, nakłonił go, iż na stronę przedszedł Francyi, a osobliwie w tym czasie; Przez iednego Kapucyna Xiąże odbierał listy od Kardynała, w których Kardynał mu podawał sposoby, któremi mógłby Garnizon Hiszpański z Miasta wyprowadzić. Sposob zaś ten był, że udano, iakoby pod Bramą Zamkową zaboystwo było popełnione. Hiszpani wyszedłszy z Zamku szukaiąc zaboycy, woysko Francuzkie do Zamku wprowadzone było. Xiążęciu w nadgrodę Xięstwo Walentyńskie w Delfinacie iest nadane, i inne prócz tego włości, które następcy iego zawsze dzierżyli, i którego dotąd ieszcze imię noszą.

Rok ten sławny iest ieszcze przez inne rewolucye, które nie małego we Włoszech były przyczyną zamięszania. Urban VIII. chcąc swoię Familią zbogacić, i wywyższyć, zupełne rządy Państw swoich swym zlecił Synowcom, a osobli-

bliwie Kardynałowi Franciszkowi Barberynimu. Twierdzą Dzieiopisowie, że Kardynał ten, chcąc nakłonić Odearda Xięcia Parmy, ażeby Siostrę iego wziął sobie za Żonę uczynić mu miał nadzieię, iż mu umnieyszy znacznie procentu, który Xiąże corocznie płacił Rzymowi, od Summy, którey Dom iego był zaciągnął. Xiąże tą ułudzo y nadzieią, wybrał się do Rzymu, gdzie (według niektórych zdania) nie będąc tak przyięty od Familii Papiezkiey, iak się spodziewał, po otrzymanym według swego żądania umnieyszeniu procentu, sekretnie z Rzymu wyiechał, nie dokończywszy ślubnych Kontraktów, a których uskutecznienia tak Papież, iako i Familia panuiąca nad zamiar żądała. Rzecz ta w melancholią wprwiła Urbana, zdał przeto Synowcowi swemu Franciszkowi, ażeby się starał umartwić Xiążęcia za wzgardę okazaną związku z iego Domem. Jakoż Kardynał w krótkim bardzo czasie znalazł porę, niechciał przyiąć zboża, którym Xiąże corocznie opatrywał Rzym z Xięstwa de Castro, w prowizyi od Summy, którą Dom iego był winien, i zakazuiąc w całym Państwie Papiezkim kupna tegoż zboża. Zakaz ten uczynił Xiążęcia niesposobnym do zapłaty długu, a Kardynałowi pochop uczynił do konfiszkowania w długu Xięstwa de Castro 1642.

1642 Xiąże widząc, że Papież woysko zgromadzać począł dla opanowania tego małego Xięstwa, i on z swey strony się uzbroił maiąc po sobie iednę część Xiąząt Włoskich, gdy druga pracowała do zaspokoienia tey kłutni. Xiąże bez Infanteryi we 3,000 Kawaleryi wkroczył wśrzod Państwa Papiezkiego, gdzie wszystkie Miasta bez naymnieyszego odporu mu się poddawały, aż do Miasta Akuli, gdzie Barberynowie go wstrzymali pod pozorem ugody, a którą zwłocząc, woysko Xiążęcia do nędznego przyprowadzili stanu. Gdy bowiem Xiąże swoię Kawaleryą podczas tey wyprawy zakładem utrzymywał tych Obywatelów, przez których przechodził włości, stanąwszy zaś pod Akulą, w czasie układania warunków pokoiu, nie był w stanie utrzymywania iey, a przeto w rozsypkę poyść musiała, on zaś sam przymuszony był do swego powrócić się Xięstwa. Nakoniec nieprzyiaźni te, są zaspokoione, o czym na swoim miey scu mówić będziemy. Cała Europa zytymwszystkim zadziwiła się, że Urban, (który przedtym mało okazywał gorliwości względem utrzymania pokoiu we Włoszech,) nie tylko uspokoił zamięszania w Lombardyi, ale nad to przedsięwziął pociągać naypierwszych Monarchów Europy do zawarcia związku naprze-

przeciw Amuratowi IV. Sułtanowi Tureckiemu. 1642.

Przyczyna zaś, która pobudziła Urbana do zawarcia tego związku była boiaźń woyny z Turkami, którey Wenetowie spodziewali się, z przyczyny, że w Porcie de la Vallon kilka okrętów rozboyniczych z Barbaryi zabrali byli. Lubo zaś Amurat okazywał wszelkie przygotowania do wypowiedzenia woyny Wenetom, a osobliwie gdy ich Posłów w kaydany okuć kazał, ale woyną będąc zatrudniony Perską, dał się ułagodzić znaczną summą pieniężną, którą mu Rzeczpospolita Wenecka dała, podług swego zwyczaiu, która gdy może, zawsze się woli okupić, niżeli woynę prowadzić. Amurat IV. w krótkim potym czasie umarł; Przyczyna śmierci iego były zbytnie rozkoszy, w które się wdał był po wziętym Mieście Bagdat w Persyi, które po kilka razy wielkiey straty woyska było mu przyczyną.

Gdy w wielu Państwach Europeyskich pokoy przywrócić usiłuią, Anglicy z większą zapalczywością domową prowadzili woynę. Stanęliśmy na tym, iako Król I. przedsięwziął był prowadzić woynę ze Szkotami, a to, iż nie tylko się sprzeciwili wprowadzeniu Liturgii, którą chciał uczynić iednostayną w całym Państwie, ale że przytym

1642. rozliczne popełnili gwałtowności. Już od niejakiego czasu iak Krol żadnego nie składał Parlamentu, iednegoż iako i Oyciec iego będąc zdania, że zgromadzenie to było siedliskiem partykularnych nienawiści, którémi iakby kwasem iakim cały się zarażał Narod. Ztym wszystkim, że Krolowie Angielscy bez Parlamentu nie mogli żadnych od Narodu wyciągać podatków, przeto Karol
1638. zgromadził Parlamant w Roku 1638. ktoremu swoię naprzeciw Szkotom zalecił sprawę, oraz o wsparcie dopominał się pieniężne, mocą ktorego mogłby Szkotów do powinnego sobie przywieść posłuszeństwa. Karol całego Narodu nienawiść na siebie zaciągnął przez zbyt ią swoię gorliwość w utrzymywaniu iednostayności Obrządków Religii, i ustanowieniu powagi Biskupów, a która iuż nader wielką bydź się wielu zdawała, oraz w przywróceniu Religii Katolickiey, ktorey powrócenie miało bydź umówione w Intercyzach ślubnych między nim i koroną Francuzką; Mniemano nawet, że Proiekt ten sam Papież sekretnie utrzymywał, który wiele miał w Londynie takowych osob, którzy pod pozorem innych spraw, tey naybardziey pilnowali. Mniemanie to sprawiło, że Parlament, nie tylko nie pochwalił woyny, którą Król chciał z Szkotami prowadzić, ale

ale nad to ogłosiwszy ią za niepożyteczną, i niesprawiedliwą, domagał się do tego, ażeby tych ukarał, którzy mu tak złe dawali rady. Karol niechcąc się poddać pod wyroki Parlamentu, skassował go, i nazaiutrz kazał wziąść do więzienia niektórych z tych, którzy śmieli wolno naprzeciw iego mówić zamysłom. 1638.

A że przedsięwziął był iakimkolwiek bądź sposobem prowadzić woynę, innych zatym szukał sposobów mienia pieniędzy, gdy mu ich Parlament dać odmówił. Sprowadził z Belgium woysko Angielskie, które było na żołdzie Prowincyi Związkowych; z któremi zawarł ugodę względem summ znacznych wypływaiących z handlu, który tak Angielczykowie, iako i Hollendrowie prowadzili w niektórych Miastach Indyiskich, których w zamianę tych summ zupełnie im ustąpił. Znaczne z Katolików swego Królestwa wybrał pieniądze, a tych, którzy w Hollandyi byli, nakłonił do tego, iż mu przyrzekli służyć bez zapłaty. Nakoniec wszystkich używszy sposobów, ażeby był w stanie prowadzenia woyny, Hrabię de Straffort Generałem mianował woyska tego, które naprzeciw Szkotom wysłał był. Ci nie czekaiąc przybycia iego w swoim kraiu, iuż do Anglii wkroczyli byli, i w niey woynę sami rozpoczęli, która z wiel-

kim

1648. kim oporem była prowadzona, widząc bowiem Officyerowie Królewscy, że większa część Zołnierzy nie bardzo chciała swych dopełniać powinności z przyczyny wyszłych wyroków Parlamentu, i obawiaiąc się, aby przez naglenie ich nie dali im okazyi do odstąpienia Króla, a przystania do iego nieprzyiaciół, cale unikali wszelkiey sprawy z Szkotami.

W tym stanie były Karola czynności, gdy oto dwudziestu Panów pierwszych Państwa przyśli do Króla oddaiąc mu Supplikę, w którey całą Historyą iego wyrazili panowania, i źrzodło okazuiąc mu wszelkich nieszczęśliwości, w które Królestwo wpadło Angielskie, domagali się od niego, ażeby zgromadził Parlament, który sam mógłby zaradzić nieszczęśliwościom. Król nie mógł im odmówić, i musiał im przyrzec, iż ich zadosyć się stanie żądaniu, a że do uskutecznienia tych ich pragnień pokoy był koniecznie potrzebny, przeto tychże dopraszał się Panów, ażeby mu wyrobili pokoy czasowy z Szkotami, którzy więcey mieli mocy do szkodzenia mu, niżeli on ich do poskromienia. Zawarty więc był pokoy na dwa Miesiące, ale Szkotowie nie zezwolili na ten pokoy, tylko pod warunkiem wypłacenia sobie summy, którą oni łożyli na utrzymywanie woyska swego, które przez

ten

ten czas miało bydź bez czynności, co gdyby im miało bydź odmówione, tedy przymuszemiby byli rozłożyć się w Prowincyach Angielskich, i ich kosztem przez ten czas swe utrzymywać woysko.

Parlament ten, który nazwano po tym Parlamentem długim, zaczął się przy końcu Roku 1640. i co tylko był zwołany, natychmiast Królowi dał do zrozumienia, że Sędziami chcąc bydź samowładnemi samych nawet czynności Królewskich. Wszystkich tych, których Król rozkazał pobrać do więzienia, na wolność wypuścić rozkazał; Woynę, którą Szkotowie podnieśli, były nie tylko za sprawiedliwą, ale i za nader użyteczną Państwu ogłosił, i Stanom Szkockim oświadczył podziękowanie za tę ich o dobro publiczne dbałość, wszystkich Ministrów i pierwszych Urzędników Królewskich do więzienia pobrał, oraz z tym się ogłosił, iż Kró dopóty nie ma władzy tego Parlamentu rozwiązać, pókiby nie zapobiegł wszelkim bez-prawiom, i doskonale nie zaradził gwałtownościom, i tysiącznym wprowadzonym niesprawiedliwościom. Król widząc, że wszystkie rzeczy do większych popełnienia dążyły bez prawności, zaczął się strarać o zamęście Córki swoiey z Gwilhelmem Xiążęciem Arauzykańskim Synem Xiążęcia Fryderyka- 1640.

Hen-

1640. Henryka, co i do skutku przyprowadził, szczególnie dla oczyszczenia się iakimkolwiek kształtem z zarzutu, iakoby miał Katolikom sprzyiac, a którą winę na niego tym z większym bespieczeństwem o iey rzeczywistości wkładali, im bardziey wieść się po całym rozchodzić poczęła Królestwie, że tęż samę Xiężniczkę życzył sobie wydać za Syna Króla Hiszpańskiego. Slub w Londynie z wielką okazałością i wspaniałością w Maiu w Roku 1641 odprawił się: Parlament atoli mimo tego wszystkiego swych nieprzestał czynności, i zapozwał przed Sąd swoy Hrabię de Strafford, którego obwiniał, że wiele rzeczy czynił dla wsparcia samowładney władzy Królewskiey, przeto godnym go bydź osądziwszy śmierci, dnia 10. Maia iest stracony, lubo Król wszelkich używał sposobów do uwolnienia go; Karol rozgniewany tym postępkiem Parlamentu, uczyniwszy pozor nagłey potrzeby iego bytności w Szkocyi do niey się wybrał, tusząc sobie, iż to iego oddalenie się z Anglii, a przybycie do Szkocyi, iako pomyślną lub w tym, lub w owym Królestwie sprawić może dla niego odmianę. W tym samym czasie Katolicy w Irlandyi będący wziąwszy się do broni, rzucili się na Protestantów, iako na nieprzyiacioł Królewskich,

lubo

lubo zaś żadnego nie mieli na to rozkazu, przecięż postępek ten ich tym nienawiść u Narodu Karolowi ziednał. Nakoniec Karol zebrawszy woysko na obronę i swey powagi, i swego życia, naprzeciw gwałtowności Parlamentu Angielskiego, woyna się rozpoczęła z wielką zapalczywością, która lat kilka trwaiąc, zakończyła się przez okropną i smutną scenę, o którey na swoim mieyscu mówić będziemy. 1640.

W Belgium od owego czasu, w którym w Hasze, toiest: Roku 633. rozpoczęte były umowy ugody i pokoiu za dozwoleniem Infantki Izabelli Klary-Eugenii, i Króla Hiszpańskiego Filippa IV. między Prowincyami i Miastami Katolickiemi, a które pomyślnego nie wzięły skutku. Hollendrowie przywiązani do swoiey nowey Religii, zawsze się obawiali, ażeby ich przyiaźń zawarta z Prowincyami innemi Belgium, nie wprawiła ich na nowo w iarżmo niewolnicze Króla Hiszpańskiego, i nieprzymusiła do odstąpienia nowey Religii. Gdy Infantka Izabella bez dzietnia z tym się rozstała światem, i Belgium na powrot wróciło się do Króla Hiszpańskiego, Filip posłał Kardynała Ferdynanda Brata swego dla obięcia tam rządów. Lubo zaś wielkie były nadzieie, że nowy ten Rządzca tak przez powa- 1633.

gę imienia swego, iako przez posiłki, które mu Król miał dawać znaczne dla korony Hiszpańskiey uczynił pożytki, atoli tyle tylko dokazał, że się przytym utrzymywał co dotąd Hiszpania w Bel-
1634. gium dziedziczyła. Stany Hollenderskie ściśleyszą wtenczas z Francyą zawarły ligę, która obowiązała się corocznie 200,000. Liwrów im dawać, i woysko swe rownaiące się ich woysku wraz złączyć, a tak do tey Unii, która zawarta była w Roku 1634. Xiąże Arauzykański hetmanił woyskiem złożonym z 60,000. ludu bitnego, i zdawało się, że był w stanie podbicia reszty Belgium. Wszystkie te atoli sposoby i śrzodki przedsięwzięte tych nie sprawiły skutków, których się spodziewano, czyli to dla tego, że między temi dwoma woyskami nie zawsze iednomyślność panowała, czyli też, że Bóg chciał okazać, iż on sam Panem iest wszelkich na świecie odmian, i że wszelkie siły ludzkie nic nie ważą, ieżeli on swey im nie udzieli mocy do wykonania tego, co przedsięwzięły.

W tym samym prawie czasie, i gdy woyna z naywiększą usilnością i zapalczywością w Belgium prowadzona była, obfitość i zbytek wielki panował w Hollandyi z przyczyny handlu, który po całym prowadziła świecie. Zbytek

tek ten do ostatniego stopnia przyszedł 1634.
szaleństwa, a które wszelkiego stanu ludzi opanowało, kiedy Tulipany kupowano i przedawano za summy pieniężne nader wielkie. Wszyscy za naywiększy poczytywali sobie honor mieć naypięknieysze, i w tym ich walor zakładali. Były takie, które się przedawały po kilkanaście, i kilkadziesiąt tysięcy Złotych, niektóre więcey daiącym przedawane były, tak dalece, że doszli tego, iż od Roku 1637. za kilkadziesiąt milionów tych sprzedano kwiatów, każdy bowiem ślepo i bezrozumnie tego się chwytał handlu, który nie tylko miano za pożyteczny, ale i uczciwy. Stany Hollenderskie przedsięwzięły zapobiedz temu bezprawiu, co z wielką czynić musiały ostrożnością, żeby zaślepionego nie oziątrzyć ludu, i można twierdzić, iż występek ten doskonale nigdy nie był wykorzeniony, ponieważ ieszcze dotychczas panuie w wielu Prowincyach Hollenderskich, lubo nie tak zbytnie iak w tym czasie. Szacunek Porcelan, które tak są słabe i prędkiey szkodzie podległe, a na które tyle osob znaczne tracą pieniądze, iest błędem niemniey politowania godnym iak i pierwszy.

Roku 1641. Kardynał Infant umarł 1641.
w Bruxelli, i rządy Belgium zostawił Franciszkowi de Melos. Ten rządy tych

1641. Prowincyi dosyć z wielką sławą przez czas nieiaki utrzymywał, Francuzów w kilku potyczkach poraził, i kilka im Miast odebrał. Lecz potym swych daley poprzestał zwycięztw, i śmierć Ludwika XIII. Króla Francuzkiego, oraz Kardynała de Richelieu pierwszego iego Ministra, który kilku Miesiącami pierwey umarł był od Ludwika, wszystkie niejako zawiesiła Europy interessa, a ciekawe całey Europy oko na Francyą obróciła. Minister ten w tak wielkim u Króla był położeniu, i tak samowładnie rządy Państwa sprawował, iż nikt iego woli nie mógł się sprzeciwić bez podania się w oczywiste niebespieczeństwo ruiny swoiey. Richelieu życząc sobie, ażeby Hrabia de Soissons ieden z Xiążąt rodu Królewskiego, zaślubił się z iedną z iego Synowic, a Xiążę niechcąc się łączyć z osobą sobie w godności i urodzenia nie równą, musiał od Dworu się oddalić. A że miał przyczynę obawiania się, ażeby Kardynał swey nad nim nie okazał zemsty, schronił się do Sedanu do Xiążęcia de Buillon, wraz z Henrykiem Xiążęciem Lotaryńskim, Arcy Biskupem Remskim, który poróżniwszy się z Kardynałem, przymuszony był swego odstąpić Biskupstwa. Hrabia de Soissons był naywyższym Marszałkiem Dworu Królewskiego, Kardynał wszystkie odebrał

brał mu korzyści z tey wypływaiące 1641.
godności, co go pobudziło do uczynienia związku z Xiążęciem de Buillon, i zebrania woyska przy pomocy Kardynała Infanta Rządzcy Belgium Hiszpańskiego, chcąc zemścić się z Dworu, albo raczey z Kardynała, który wszystkim władał Kardynał wysłał naprzeciw niemu Marszałka de Chatilon, który bitwę przegrał, ale Xiąże de Soissons na niey iest zabity, nie od nieprzyiaciela, ale od inney iakiś osoby, albo iak drudzy twierdzą od siebie samego, gdy podnosząc szyszak z ziemi pistoletem, niespodzianie z niego wystrzelił. A że Xiąże ten był przyczyną tey woyny, Xiąże przeto de Buillon z Królem pogodził się Francuzkim: Lecz gdy powtórnie Xiąże Lotaryński nowe wzniecił u Dworu podeyrzenie o nieprzyiaźnych ku Dworowi tegoż Xiążęcia krokach, Ludwik XIII. znowu wszystkie opanował włości iego, co było przyczyną, że Xiąże z resztą woyska przeyść musiał do Flandryi do woyska Kardynała Infanta, i na żołdzie Króla zostawać Hiszpańskiego, lubo twierdzą niektórzy, że przeyście to z woyskiem do Flandryi pierwey się stało, i że przyczyną było tego zabrania Xiążęciu Państw iego

Kardynał de Richelieu sprowadził Ludwika Króla do Roussilonu, chcąc do

skutku przywieść zupełne tey Prowincyi do Francyi przyłączenie, gdy więc
1642. nazad powracał zachorował w Narbonie, w tym spisek uknowany przez Pana de Cinqmars dążący do poniżenia Kardynała, i iego wielkiey władzy, która wszystkich raziła, iest odkryty. Kardynał natychmiast sądzić go, i głowę uciąć mu rozkazał w Lionie. Pan ten lat 22. miał, gdy ten los na niego padł okropny. Sam nawet Król, lubo nader mu sprzyiał nie śmiał temu sprzeciwić się dekretowi, przez który w toż same wpadł nieszczęście Mr. de Thou, będąc obwiniony, że wiedząc o tym spisku onego nie wyiawił. Król od Kardynała uprzedzony, iakoby ci Panowie chcieli użyć woyska Hiszpańskiego dla utrzymania w Królestwie rebellii, odmówił im swoiey łaski, a tak Kardynał zemstę swoię do skutku przyprowadził. Podobnym sposobem, i z podobney pobudki zemsty, stracił Xiążęcia de Montmoranci, który do strony przywiązał się był Xiążęcia Orleańskiego, nienawisnego Kardynałowi de Richelieu.

Nakoniec Kardynał ten umarł w Paryżu 4. Grudnia, i pochowany iest w Kościele Akademii Sorbońskiey, który wystawił. Nienawidzony był od tych, których sobie naraził, ale od wszystkich szacowany dla wielkich rozumu swego

przy-

przymiotów. Królestwa Francuzkiego postać zupełnie odmienił, przyprowadziwszy powagę, i władzę Królewską do naywyższego stopnia samowładności. i wszelkiemi władał i kierował interessami, które trafić się tylko mogły w Europie za iego czasów. Z gruntu prawie kredyt zruynował Domu Austryackiego, a do tego zaś stopnia władzy przyprowadził Króla Francuzkiego, iż mniemano, że na niczym mu nie brakuie, tylko aby Monarchą powszechnym całego stał się Swiata. 1642.

Ludwik XIII. przeżył Kardynała aż do 14. Maia, Roku następuiącego, nadano mu Imię Sprawiedliwego, a to, iż dobroć wrodzona nie dozwalała mu bydź złym. Władza ta zbytnia, którey Kardynałowi zażywać dozwalał w sprawowaniu rządów Państwa, przyczyną była, że go osądzono za mniey zdatnego do panowania przez siebie samego. Ztąd poszło, iż cała chwała, którą zyskał z całego swego panowania, ta tylko była, iż mu przyznawano, iż wszystko czynić dozwalał Kardynałowi, szczęśliwszy, że tak wielkiego miał Ministra, niżeli chwalebny z swych własnych czynów. Otrzymał on Roku przeszłego Kapelusz Kardynalski dla Mazaryniego Włocha, i którego Kardynał Richelieu do wielu barrdzo używał interessów, co też mu po- 1643.

1643 tym dopomogło do objęcia godności pierwszego Ministra podczas młodoletności Króla Ludwika XIV. który pod opieką zostawał Królowy Matki Anny Austryaczki.

Królowa ta niemniey niespokoyną była względem Mazaryniego, iak była Marya z Medyceuszów w czasie młodoletności Ludwika XIII. Jakoż co tylko Królowa przez Parlament ogłoszoną została Regentką Królestwa, natychmiast na afront Xiążętom krwi Królewskiey, którzy chcieli wszystkim władać, za pierwszego Ministra wzięła Biskupa Bellowaceńskiego, dawnego Richelego nieprzyiaciela, i wszystkie iego z urzędu złożyła kreatury, chcąc sobie przez to miłość ziednać u ludu, który ich nienawidził. Ale w krótkim czasie Kardynałowi Mazaryniemu przychylną się okazała, którego Biskup Bellowaceński z jakichsiś powodów przybrał sobie był za pomocnika swego ciężaru. Chciał on wprawdzie potym oddalić Mazaryniego od Dworu, ale nie mogąc tego dokazać, złączył się z Xiążętami przeciwnemi Kardynałowi, którzy przedsięwzięli byli zabić go. Xiąże de Beaufort, który wziął na siebie tę dziką i okrutną sprawę, do więzienia iest wtrącony; a Biskup Bellowaceński z rozkazu Królowy, do swey powrócić się musiał Dyecezyi

cezyi, w Mazarynim zaś całą swoię położyła ufność. 1643.

Minister ten, biegły w sztuce zachowania łaski swey Monarchini nic nie opuścił do utrzymania się przy niey statecznie. Niespracowanym w tym wszyskim się bydź okazywał, co tylko do iego urzędu należało, i żadnych w początkach niechciał przyimować korzyści, które mu ta iego godność przynosić mogła. Uiął także sobie serca Xiążąt, i pozwolił im cieszyć się wszelkiemi przywileiami ich godności, oraz władaniem woyska. Z drugiey strony woysko Królewskie pomyślnym cieszyło się powodzeniem we Flandryi, gdzie Franciszek de Meloe Rządzca Belgium obległszy Miasto Rocroi, przez Xiążęcia d'Engoien iest zniesiony, który także wiele mu Miast poodbierał. Insi także Generałowie Francuzcy wiele Miast zdobyli, wszystkie te korzyści, złączone z wielką biegłością w sprawowaniu rządów Kardynała, utwierdziły na czas nie mały iego powagę. Lubo zaś Mazaryni zamyślał młodemu Królowi Ducha natknąć woiennego, i wzniecić w nim chęć do woyny, zatymwszystkim niezaniedbał przyłożyć się do Traktatów pokoiu, które się odprawowały w Osnaburgu, i w Munster, i wysłać na ten ziazd Xiążęcia de Longveville, z Hrabią

1643. Sevient, d'Avaux, którzy w Hollandyi iako Ministrowie Króla Francuzkiego rezydowali.

Ztymwszystkim Kardynał Mazaryni wielkiemu podpadł zmartwieniu, które go wprawiło w nieprzyiaźni mocno go zatrudniaiące. Urban VIII. umarł Roku
1644. tego 1644 nie maiąc całe iuż miru w ostatnich latach w swey Stolicy, z przyczyny powierzonych swym Synowcom rządów, którzy ie podług swey woli i potrzeby sprawowali. Po iego zeyściu obrano Kardynała Panfilego Papieżem, który się nazwał Innocentym X. Barberynowie lubo nader mocni byli w Kollegium Kardynalskim, a to, iż swych mieli kreatur blisko 37. swego ztymwszystkim przyłożyli starania do obrania Panfilego Papieżem, który są ozdobiony godnością, użył potym tey władzy naprzeciw Barberynom, przymuszaiąc ich, aby dali sprawę z wielu interessów, które za życia ich Stryia przez nich były sprawowane. Pamfili równie ku Francyi okazał się nieprzyiaźnym, iako i ku Barberynom, i S. Chaumont, który był Posłem u Dworu Rzymskiego podczas Elekcyi Papieża, wpadł w niełaskę, przeto, iż na to zezwolił wybranie. Kardynał Mazaryni widząc, że iuż Elekcya stanęła, chcąc uiąć sobie nowego Papieża, niektóre Familii Papiezkiey

osa-

ofiarował korzyści, a z których Papież korzystał, lecz żadney wzaiemności Mazarynieszu nie okazał, nawet odmówił Kapelusza Kardynalskiego dla Brata iego Dominikana, o który dla niego upraszał. Odmowa ta pobudziła Kardynała do zemsty, co i w krótkim uczynił czasie; gdy bowiem Innocenty prześladować pocz.ł Barberynów, on ich do Francyi przyiął, i Króla swego Protekcyą ich zasłonił od dalszego prześladowania. Papież rozumieiąc, że się przy swey utrzyma władzy, rozkazał przez dekret Barberynom, aż by się powrócili do Rzymu, i pod iego się Sąd poddali, ale Mazaryni przez Dekret Parlamentu Paryzkiego ogłosić kazał, że Dekret ten był niesprawiedliwy, a co większa od Rzeczypospolitey Weneckiey otrzymał, iż dozwoliła Barberynom używać prowentów z ziem, które w niey dzierżyli, mimo włożonego na nie aresztu Papiezkiego. Mazaryni swe nieukontentowanie ku Papieżowi nie na tym zakończył. Uzbroił on Flottę nader liczną, iakiey od dawnych czasów Francya nie miała, pod pozorem opanowania Orbitello, i innych Miast nadmorskich, które Hiszpani posiadali w Toskanii, w rzeczy zaś samey na postrach Papieża. Flotta ta przybiwszy do Portu Civitta - Vecchia bez pozwolenia Papiezkiego, tam spoczęła, i woysko wysadzi- 1644.

sadzi-

1644. sądziła dla attakowania Miast Hiszpańskich ziemią. Lecz Hiszpani wysławszy także na morze Flottę i spotkawszy się z Flottą Francuzką, Xiąże de Breze Generał Francuzki od armatni kuli poległ, co przymusiło Francuzów przy innych niepomyślnościach do zostawienia morza wolnego nieprzyiaciołom, i powrócenia się do swych Portów w Prowincyi będących. Innocenty Papież wielką ztąd miał pociechę, i nie omięszkał natrząsać się z Mazaryniego, lecz i Francuzi szemrać poczęli naprzeciw niemu, iż większych zaniedbywał interessów Królestwa, iako to woyny Flamańskiey, i Katalońskiey, a skarb publiczny wyniszczał dla uskutecznienia swey zemsty za prywatne swe urazy. Kardynał zapobiegaiąc tym publicznym nieukontentowaniom, tegoż samego Roku oporządziwszy Flottę wysłał ią do Włoch, gdy Hiszpańska na morze się cofnęła Toskańskie. Po wzięciu przez tę Flottę Miast Pombina, i Portolongony, Papież przerażony temi pomyślnościami, dał się nakoniec nakłonić do poiednania się z Barberynami, ten tylko kładąc na nich obowiązek, ażeby z Paryża do Awenionu prześli, dla dania iakiegożkolwiek przynaymniey dowodu, iż się poddaią Papieżowi, i iego łaski szukaią.

W Ro-

W Roku tym nowa powstała woyna, 1644.
która nie tylko całe Włochy, ale i całą zatrudniała Europę. Jeden stary Rzezaniec z Seraiu imieniem Zambul Aga, wielkie zebrawszy bogactwa podczas swey funkcyi, a chcąc niemi się cieszyć przy schyłku swego życia, i cale się od Dworu oddalić, z boiaźni, aby ich kiedyż tedyż nie stracił, przedsięwziął osieść w Mieście Mek. Wszystkie zatym swoie sprzęty i cały swoy Dom na trzy wielkie woienne zabrawszy okręty, w tę swoię wybrał się podroż. Kawalerowie Maltańscy uwiadomieni o tym iego wyieździe, w nadziei pozyskania tey zdobyczy, puścili się na morze, i spotkawszy się z temi okrętami, one zabrali po uporczywey i krwawey utarczce, która ośm godzin trwała. Gdy więc tę bogatą prowadzili zdobycz do Malty, przyciśnieni niedostatkiem żywności przybyli do Wyspy Kandyi; I tać-to była cała wina Rzeczypospolitey Weneckiey, dla którey wielką owę woynę ponosić musiała, którą Ibrahim iey wypowiedział, mszcząc się straty swych okrętów. Roku więc 1645. w Miesiącu 1645.
Lipcu 378. okrętów niezmierney wielkości przypłynęły pod Wyspę Kandyą, i 50,000. woyska bitnego, a 30,000. Robotników różnego rodzaiu na ląd Ibrahim wysadził, obległ Miasto Cydom i

w na-

1645. w następuiącym Miesiącu onego dobył. a które drugą nayobronnieyszą było Fortecą Królestwa Kandyi. Nakoniec obrócił swoie siły do oblężenia Miasta Stołecznego, które toż samo imię nosi co i Wyspa, lecz mimo wszelkich usilności nie mógł go dobyć. Oblężenie to trwało 24. lat, i wszystkie Potencye Europy przykładały się do obrony tego Miasta.

Z równą żwawością po całey prawie Europie woyna się prowadziła, a osobliwie w Niemczech, gdzie w R. 1644. Francuzi, i ich Sprzymierzeni, iedne zdobyli, drugie na swoię przeciągnęli stronę Miasta, między któremi te były Philipsbourg, Wormes, Landau, Manheim, i Magdebourg, i inne, a Roku następuiącego wygrali bitwę Norlińską pod hetmańskiem Generała Merçi, i drugą w Katolonii, gdzie wiele Miast zdobyli.

Wszystkie te straty były pochopem tak Cesarzowi, iako i Królowi Hiszpańskiemu przyśpieszenia pokoiu. Wprawdzie pracowano mocno około niego w Munster, ale z małą nadzieią, gdyż ich nieprzyiaciele coraz większe odnosząc korzyści, zuchwalszemi się okazywali, i nowe coraz wynaydowali pretensye. A że więzienie Elektora Trewirskiego naywiększą było pobudką Francyi do nieprzyiaźni, ponieważ Xiąże ten zabrany

brany iest przeto w niewolą, iż z nią 1645.
wszedł w ligę, dlatego Cesarz chcąc u-
łatwic wszelkie przeszkody do zakoncze
nia Traktatu, wypuścił na wolność Ro-
kn tego Elektora. Łatwość ta Cesarza
nie zatamowała ateli woiennych nie-
przyiaźni, które tym bardziey się po-
mnażały, gdy woyska zagraniczne no-
we coraz zdobywaiąc włości w Niem-
czech, nie bardzo przeto sobie ich Mo-
narchowie życzyli widzieć koniec tych
zamieszków

Roku 1646 Hollendrowie, którzy 1646.
wraz z Francią woynę prowadzili, ob-
legli i wzięli Miasto Dunkierkę, Miasto,
które nader na wielkiey było przeszko-
dzie obydwóm tym Narodom, przez
liczny Garnizon, który utrzymywało.
Hollendrowie widząc szczerą wolą Kró-
la Hiszpańskiego zakończenia z niemi
woyny, i zostawienia ich przy wolno-
ści, mimo pomyślnych powodzeń i ko-
rzyści, które odnosili, myśleć także po-
częli o zawarciu pokoiu, zwłaszcza gdy
im wolność tę zostawowano, dla którey
tak długą prowadzili woynę. Kardynał
Mazaryni chcąc utrzymać zamysł Kardy-
nała de Richelieu, który chciał koro-
nę Francuzką nad wszystkie Potencye
wywyższyć Europy, a zupełnie Hiszpa-
nią uniżyć, ażeby nigdy w stanie nie
była z Francyą emulować, odradzał Hol-
len-

1646. lendrom, ażeby się nie godzili z Hiszpanami, maiąc nadzieię, iż przy ich pomocy, Francya mogłaby sobie Flandryą podbić, a którey zawoiewanie wielką stałoby się pomocą do powiększenia władzy i mocy tey Monarchii. Ztymwszystkim Prowincye Związkowe Roku tego obrały z pomiędzy siebie Posłów, którzy przyięci w Munster, zawarli pokoy partykularny z Filippem IV. Kró-
1647. lem Hiszpańskim. Pokoy ten przez śmierć Fryderyka Henryka Xięcia Arauzykańskiego iest przyśpieszony, który dnia 14. Marca z tym się rozstał światem. Rzecz bowiem iest trudna do wierzenia, ażeby Monarchowie, i Xiążęta, których władza naywięcey zależy na władaniu woyskiem, mieli bydź z siebie samych skłonni do pokoiu. Xiążę Arauzykański umarł na swym łużku w Hadze maiąc lat 63. i Stany wspaniały mu sprawiły pogrzeb. W tym samym prawie czasie Król Hiszpański powierzył rządy Flandryi Arcy-Xiążęciu Leopoldowi Gwilhelmowi Bratu Cesarza Ferdynanda III. Nowy ten Rządzca w początkach kilka odebrał zwycięztw, któremi zagrzany przedsięwziął był wtargnąć do Francyi, lecz spotkawszy się z Xiążęciem Kondeuszem przegrał batalią de Lens i nazad się cofnął.

Wło-

Włochy nowych ieszcze przyczyni- 1647.
ły nieszczęśliwości Królowi Filippowi IV. W Palermie w Sycylii Pospolstwo się zbuntowawszy, spaliło wszystkich Miast Xięgi, więzienia wszystkie otworzyło. Domy znacznieyszych zrabowało Panów, i wolnym się uczynić przedsięwzięło, sądząc się bydź nadto uciążonym przez dzikość i okrucieństwo Rządzców, i niezmierne podatki, które nań wkładano. Losy nawet rzucano, ktoby miał zostać Rządzcą tey nowey Rzeczypospolitey, i padł los na iednego ostatniey kondycyi człowieka. Lecz ten wygnawszy z Pałacu Vice-Króla, gdy się zatrudnia propozycyami ugody od Vice-Króla podanemi, utraca u Pospolstwa kredyt, a potym z życia i z godności iest wyzuty. W tym pierwsze i naybogatsze Familie widząc się bydź w niebespieczeństwie utraty swych maiątków, i życia od tego motłoku, zmowiły się między sobą, ażeby do pierwszego rzeczy przyprowadzić stanu, a tak buntownicy nie mieli sposobu daley swego popierać rokoszu.

Drugi bunt, który się trafił tegoż samego Roku w Neapolu, był nierównie niebespiecznieyszy, i zaledwie Król Hiszpański przy całym się utrzymał Królestwie. Jeden imieniem Tomasz Anielo, pospolicie zaś nazywany Masaniello,

1647. gdy od niego wymagano, ażeby zapłacił akcyze od kosza iabłek, który kupiwszy nie dawno, chciał go przedawać, począł utyskiwać na surowość rządów, i rzuciwszy swoy kosz z iabłkami na ziemię, począł wzywać pospolstwa pomocy naprzeciw tey gwałtownosci. Natychmiast pospolstwo zbiegać się poczęło i nabrawszy serca, nayprzód zruynowało i spaliło dom ten, gdzie akcyzy wybierano, potym udało się z swym dowodcą Tomaszem Aniello do Pałacu Vice-Króla, gdzie nowy ten Wyzwoliciel pospolstwa przymusił go, ażeby okazał Orygynał Przywileiu, który Karol V. temu nadał był Miastu. Vice-Król nie mogąc złagodzić tey sprawy, przyiął za towarzysza swey godności Tomasza Aniello, który zapomniawszy wkrótce czym był przedtym, przybrał się w Paludament, tysiączne poczynił odmiany, i nowe rozrządzenia, które tylko bydź rozumiał potrzebne do umocowania wolności, którą do Miasta wprowadził. Lecz wpadłszy w iakieś pomięszanie rozumu z zbytków wielkich, i na złe zażywaiąc władzy, którey mu iego powierzyła Partya, musiano skrócić mu życia, chcąc ocalić wielu osob, które on nie sprawiedliwie maiąc za podeyrzane, bez naymnieyszego prawa zabiiać kazał. Neapolitańczykowie, którzy mieli nadzieię, iż do Sta-

nu

mu Wolno rządnego przyiść mogą, po 1647.
śmierci Tomasza Aniello swych niezaprzestali pretensyi. Xiążę Gwizyusz, będąc w niełasce u Kardynała Mazarynego mięszkał podtenczas w Rzymie, wśrzod więc tych rozruchów udał się do Neapolu, gdzie od Obywatelów wzięty iest za Wodza, którzy, boiąc się, aby nie wpadli powtornie pod panowanie Hiszpanów, wzięli się byli do broni. Ztymwszystkim Hiszpani pod hetmaństwem Jana Austryackiego do winnego przywiedli ich posłuszeństwa, zwłaszcza, że Francya żadnych im nie przysłała była posiłków, a to, czyli dla tego, że Kardynał Mazaryni, który podtenczas wszystkim władał, z nienawiści ku Gwizyuszowi odmówił ich im dać, czyli też, iż miarkował, że impreza ta pomyślnego mieć nie może skutku dla przeciwności humoru Włoskiego z Francuzkim. Co zaś naydotkliwszego przytrafić się mogło Gwizyuszowi, to to było, że Neapolitańczykowie iuż się z Hiszpanami ugodziwszy, namówili Gwizyusza, aby wydał bitwę Hiszpanom, lecz co tylko on z woyskiem z Miasta wyszedł, natychmiast Hiszpani inszą bramą do Miasta wpuszczeni byli, i Gwizyusz uchodząc w niewolą iest zabrany, i do Hiszpanii zaprowadzony, zkąd dopiero we cztery lata iest uwolniony.

1647. Te dwie rebellie, śmierć poprzedziła Xiążęcia Karola Baltazara Syna iedynaka Króla Filippa IV który lat miał 18. a która nie tylko Oycu smutek śmiertelny przyniosła, ale nawet zakończenie Traktatu Munsterskiego wstrzymała. Xiążęta, którzy do woyny wpływali, uważali, iż ieżeliby Filip umarł bezdzietni, tedy wszystkie Państwa Monarchii Hiszpańskiey złączyłyby się z dziedzicznemi Prowincyami Niemieckiemi Domu Austryackiego, a przeto równie Dom ten stałby się strasznym całey Europie, iak był za panowania Karola V. A że niebeśpieczeństwo to ieszcze nie tak było blisko, i że interessa Monarchów, i Xiążąt, którzy podteńczas tę prowadzili woynę, wymagały prędkie-
1648. go zaspokoienia, przeto Roku 1648. za powrotem Elektora Bawarskiego na stronę Cesarza, Traktat pokoiu iest zawarty. Mazaryni Minister Króla Francuzkiego wyperswadował był Elektorowi Bawarskiemu, iż nayskuteczníeyszy był sposob do przyśpieszenia pokoiu, odsąpić Cesarza, wtenczas bowiem Cesarz widząc się ogołoconym z tak mocnego wsparcia, iakie miał od Elektora, łatwiey poddałby się pod warunki Traktatu. Lecz gdy Elektor postrzegł, iż wymagano warunków od Cesarza ochydnych, i dla niego, i dla całego Pań-

stwa

stwa Niemieckiego, i że iego oboiętność 1648.
bardziey tamowała, niżeli przyśpieszała Traktat pokoiu, odnowił swe przymierza z Cesarzem, i tym sposobem nie tylko sobie, ale całemu Państwu przyśpieszył pokoy. A że Francya i Szwecya zarówno obydwie zagraniczne Potencye, weszły były w woynę Niemiecką, przeto za rzecz osądzono potrzebną, ażeby podzielono Traktaty. Interessa przeto Państwa Niemieckiego i Francyi były roztrząsane w Munter, gdzie też i pośrzednictwo Papieża przyięto: te zaś, które się tykały Szwecyi, i Państwa Niemieckiego, w Osnaburgu ułatwiano bez wszelkiego pośrzednictwa: ztymwszystkim obydwa te Traktaty miały zawsze bydź poczytane za ieden, i obydwa iedenże walor mieć były powinny.

Mocą tego pokoiu Elektor Trewirski powrócony był do swych Państw, Bawarski zaś potwierdzony przy dziedzictwie Elektorstwa, które mu Cesarz był nadał, i osmy ustanowiony Elektorat z okazyi Karola Ludwika Syna Fryderyka V. Elektora Palatyna, któremu niższy Palatynat, czyli Palatynat Ryński był powrócony, wyższy zaś przy Elektorze został się Bawarskim, który Cesarz darował mu był po ogłoszeniu Bannicyi naprzeciw Fryderykowi. Trzy Biskupstwa Metz, Toul, i Werdun, które

1648 Francya za czasów ieszcze Króla Henryka II. opanowała była, przy niey się zostały, iako też Landgraffstwo Alsackie, które do Domu Austryackiego należało, a które Francuzi podczas tey woyny opanowali byli. Pomerania niższa, i niektóre Miasta wyrażone w wyższey, iako też i Biskupstwa Bremeńskie, i Werdeńskie były Sekularyzowane, i z tytułem Xięstw do Korony Szwedzkiey są przyłączone. Nakoniec Dobra Duchowne wzięte i przywłaszczone od Protestantów przy nich się zostały. Dla tego wielu innych rzeczy przez ten sławny rozrządzono Traktat, a który służył potym za fundament i prawidło wszystkim innym Pacyfikacyom, tak iak Pacyfikacya Passawska, która stanęła w Roku 1555. prawidłem była wszystkim Traktatom, które potym zaszły w Niemczech.

A że Religia Swięta Rzymska Katolicka wiele przez ten pokoy utracała Biskupstw, Opactw, Probostw, i innych Beneficyów, do których przyłączone były znakomite Dobra Państwa Niemieckiego, przeto Innocenty X. Papież, chcąc zaradzić iakimkolwiek sposobem tey krzywdzie Kościoła, wydał Bullę, przez którą te wszystkie Tranzakcye ogłosił bydź nieważne, iako uczynione z krzywdą trzeciego, żadney do tego nie

maiąc

maiąc władzy, przytym wszystkich obwieszczał, iż nie tylko za nieważne bydź miane powinny, ale do tego, że żaden ich zachować nie iest obowiązany. 1648.

Gdy cała prawie Europa cieszyć się poczęła, iż nakoniec długa owa woyna koniec wzięła przez Traktat Munsterski, i Osnaburski, Polska smutkiem iest napełniona, iuż to z przyczyny śmierci Władysława IV. Króla, który w Mereczu Roku życia swego 52. panowania zaś 16 żadnego nie zostawiwszy potomka, z tym się rozstał światem, iuż że w czasie bez-Królewia zwykłemu zamięszaniu i naiazdom okrutnych i dzikich nieprzyiacioł podpadła. Bogdan Chmielnicki chcąc się zemścić tak swoich prywatnych, iako i swych Ziemków krzywd, Kozaków Zaporowskich do podniesienia buntu nakłonia. Ci Kozacy nad Dnieprem rzeką mięszkali, i tak Turkom, iako Tatarom, i Moskalom strasznemi byli. Mieli oni swego Hetmana, którego im Król Polski zawsze nadawał, pod którego Buławą walczyli z nieprzyiaciołmi przy Polakach. Tych tedy Chmielnicki zbuntowawszy, naysprzód pod Zołtemi wodami podiazd znosi Polski, gdzie i Stefan Potocki Syn Hetmański ginie, a potym pod Korsuniem przynagla woysko Polskie do odstąpienia obozu. Hetmani Koronni Mi-

1648 kołay Potocki, i Marcin Kalinowski w niewolą dostali się. To gdy się dzieie Prymas Maciey Łubiński Seym składa Konwokacyi na dzień 10. Lipca, w Roku 1648. a Elekcyi zaś czas naznaczony w Październiku. Na Seymikach przedkonwokacyinych uchwalono, ażeby nowe czyniono zaciągi naprzeciw Kozakom, i żeby nieodwłocznie woyska naprzeciw nim wysłano, nimby się z Tatarami złączyli. Z rady Senatu, trzech wyprawiono Reymentarzów, toiest: Władysława Ostroroga Woiewodę Sendomirskiego, Alexandra Koniecpolskiego Chorążego, i Mikołaia Ostroroga Podczaszego Koronnego, którzy złączywszy się z Jeremiaszem Xiążęciem Wiśniowieckim Woiewodą Ruskim pod Piławcami w liczbie 30,000. tysięcy uderzaią na Chmielnickiego w sto tysięcy obozuiącego. Wprawdzie w początku dość pomyślny dla Polaków był attak, lecz potym tak wielka w woysku Polskim nastąpiła trwoga, iż prawie bez potyczki oboz cały z ośmdziesiąt armatami zostawiwszy w rozsypkę poszli. Po tey klęsce Chmielnicki zuchwalszym się stawszy, Ruś czerwoną plondruie, we Lwowie znaczne wybiera kontrybucye, i powraca na Ukrainę prowadząc za sobą znaczny plon, i tłum niezmierny brańców, których od nędzy większa

część

część w drodze pomarła. Dnia szoste- 1648.
go Października Seym Elekcyi się zaczął, na którym Jan Kaźimierz po długich sprzeczkach z Karolem Ferdynandem Wrocławskim, i Płockim Biskupem, a Bratem swoim młodszym, który także będąc od wiela możnych wsparty Panow, do Korony się ubiegł, lecz po ustąpieniu mu dochodów z Xięstwa Raciborskiego, i Opolskiego na Szląsku, zastawą od Domu Austryackiego przez Władysława IV. po żonie Cecylii Renacie w summie 200,000 Złł: nabyte, w Roku 1644. zgodnie Królem iest obrany, a po zaprzysiężonych przez Posłów Paktach Konwentach, które też co i Władysława były, dnia 20. Listopada zwykłym obrządkiem iest Królem Polskim ogłoszony, a dnia 7 Stycznia 1649.
w Roku 1649. koronacya nastąpiła.

Anglia Roku tego następuiącego nieżatrtą po wieki na siebie zaciągnęła niesławę przez zabicie Karola I. Króla swego. Król ten iakośmy wyżey mówili, wziąwszy się do broni naprzeciw swym poddanym, dla utrzymania swey powagi i władzy, nakoniec do tego okropnego przyszedł stanu, że po różnych odprawionych utarczkach w ręce swych dostawszy się nieprzyiacioł, na śmierć iest skazany przez Sąd pełen niegodziwości, i żadnego prawa do tego nie

1649 maiący. Oliwier Kromwel, który pierwszą był przyczyną wszystkich tych bezbożnych i niego złwych czynności naprzeciw Karolowi, iuż to woyskiem władaiąc, iuż Sądami nieprawemi Parlamentu kieruiąc, uczynił się Protektorem cały wielkiey Brytanii, która rządy samowładne w wolne odmieniła, i za takiego od wszystkich był uznany. Ztymwszystkim Imię on tylko nosił Protektora, w rzeczy zaś samey większey używał władzy, niżeli gdyby Królem był obrany. Władza, którą do schyłku ostatniego życia swego umiał dochować, od wszystkich bowiem Potencyi Europeyskich był uznany za tego, który wszystkim w Anglii władał, które widząc, iż bardziey im zaszkodzić iak pomoc może, tak się z nim obchodziły iak z Monarchą wielowładnym, a którym on był rzeczywiście, lub się nim nie mianował.

Francya nie zupełnym wewnętrznie cieszyła się pokoiem. Długie woyny przedsięwzięte, i naprzeciw tylu prowadzone nieprzyiaciołom wprowadziły zwyczay płacenia akcyz, które tym bardziey powiększane były, im bardziey woyny się wzmagały, i większych coraz nakładów potrzebowały. Polityka Ministerium, która od czasów Kardynała de Richelieu wszelką powagę, i władzę

dzę do samego przeniosła była Króla, 1649.
czyniła nieomylną otuchę, iż wszyscy wszelką okazywać iednostaynie będą powolność rozkazom Królewskim, choćby też były nayuciążliwsze, zwłaszcza, gdy ani Stany Królestwa nie były w stanie, ani Parlament tey miał mocy, i władzy żeby tym mógł się sprzeciwić rozkazom. Ztymwszystkim brakło cierpliwości Ludowi, powszechne powstało szemranie po wszystkich Prowincyach, a Parlament zachęcony tym powszechnym nieukontentowaniem, przedsięwziął zatrzymać bieg tych niesprawiedliwości, i uciemiężenia. Odważył się zatym odmówić swego potwierdzenia wypadłym pewnym Edyktom, które nowe akcyzy nakazywały. Kardynał Mazaryni, który głową był Ministerium, stały w swym przedsięwzięciu, wprowadził młodego Króla do Parlamentu, w towarzystwie takowych osob, które zdolne były do zjednania mu uszanowania, i winnego poddaństwa; iakoż większa część Konsyliarzów Parlamentowych, przerażeni boiaźnią, zezwoliła na to wszystko czego tylko żądano, a to z powszechnym okrzykiem, i bez wotowania iak przedtym; tak to powszechnie wszystkich boiaźń ogarnęła była. Approbacya, którą Parlament zwykł był dawać na wybieranie podatków z pospolstwa, nazywała

1649. się *Weryfikacyą Edyktu*, a że żaden Edykt nie mógł swego wziąść skutku bez tey Weryfikacyi, miano ią przeto za rzecz koniecznie potrzebną, i która wszelkim tego rodzaiu Edyktom dawała moc, i walor. Dwor, który inszym trybem chciał się rządzić, niż przedtym, rozkazał ogłosić Parlamentowi, że ta Weryfikacya odtąd bydź powinna miana za samę tylko ceremonią, i że bez niey wszelkie wyroki Królewskie swoy skutek odbierać będą, ieżeli iey dać kiedyżkolwiek odmówi Parlament. Po ogłoszeniu tym, natychmiast Parlament udał się do Regentki Królestwa, użalaiąc się na gwałt, który ponosi; Pierwsi Królestwa Panowie przekładali Regentce, iż przez ten postępek utraci wszelkie na siebie względy, i respekt, i że poda Ministerium Francuzkie w powszechną nienawiść, na które zapatrywać się będą, iako na gwałcicielów i tyranów, a to, iż sobie postępowało bez wszelkiego względu na Narod, który Parlament wyrażał. Rozrzucono także po między pospolstwo rozliczne Pisma, dla wzruszenia nienawiści naprzeciw Ministerium, w których mu wyrzucali, iż w niepotrzebne wdał się był woyny, , a to, aby pod pozorem ich wyciskał krew poddanych przez ustawne a nader ciężkie podatki.

Ma-

Mazaryni chcąc przytłumić wszczynaiącą się burzą, wprowodził przedaynosc urzędów do Dworów, tym sposobem nie mieli bydź do nich przypuszczani, tylko ci, którzy Dworowi byli przychylni, a Król miał ztąd znaczne zbierać summy bez uciążenia swych poddanych. Parlament mocno się stawił naprzeciw tey przedayności, i wydał Dekret, przez który ogłosił, iż to rozrządzenie iest nie ważne i niesprawiedliwe, nawet zawarł z innemi Dworami ligę, dla przeszkodzenia wprowadzenia tego obydnego kupiectwa Kardynał ligę tę nazwał rebellią, a pospolstwo z swey strony do broni się wzięło dla iey utrzymania. Ale że ieszcze nie mieli Wodzów, którzyby mogli rządzić temi rebellizantami, żaden bowiem z Konsyliarzów nie był zdatny do rządzenia woyskiem, przeto woysko Królewskie wprędce ten zaspokoiło rozruch, wprzód atoli pospólstwo wiele gwałtowności popełniło w domach przyiacioł Kardynała. Dwor iednak nie był ukontentowany, że niektore osoby na urzędy nowo wezwane przyięte nie były, i że Król powtórnie udawszy się do Parlamentu z tąż samą paradą co i pierwey, i tam wymusiwszy potwierdżenie nowych Edyktów wymyślonych dla zebrania pieniędzy, od tegoż w krótkim czasie 1649.

sie

1648. sie Parlamentu też potwierdzenie odwołane było.

W tym samym czasie przytrafiło się, że Xiążę Kondeusz wygrawszy batalią de Lens naprzeciw Arcy-Xiążęciu Leopoldowi Rządzcy Belgium, Kardynał Mazaryni, który na swoię stronę tego przeciągnął był Xiążęcia, po skończonym *Te Deum*, które w Paryżu śpiewano na podziękowanie Bogu za to zwycięztwo, kazał przy wyniściu z Kościoła zatrzymać Prezydenta Potier de Blancmesnil, i Broussel Konsyliarza Parlamentu, i zaprowadzić ich do Havrede Grace do więzienia, a to, iż się naygorliwszemi okazywali w niepozwalaniu na to, czego od Parlamentu wymagano imieniem Króla. Lud rozgniewany o to ich zabranie wziął się do broni, i groził, że Dwor przyprowadzi do tego stanu, który mu się podobać będzie, Mazaryni tym przestraszony, sam radził Królowy, ażeby niewolników uwolniono, a Parlament rozkazał pospolstwu żeby broń złożyło, co się też stało.

Awantura ta powiększyła hardość Parlamentu, który widząc, iż tak iest u pospolstwa wzięty, przedsięwziął użyć swey władzy do umnieyszenia powagi Kardynała. Kardynał chcąc zastraszyć pospolstwo, z Królem i z Królową wyiechał z Paryża, ale Parlament przeło-

ży-

żywszy Królowy skutki, które mogłyby 1649.
nastąpić z tego oddalenia Króla, i że pospólstwo na różne popełnienie bezprawiów i gwałtowności odważyćby się mogło, natychmiast Królowa, z Królem do Paryża powróciła, co widząc Xiążęta i mniemaiąc, że iuż kredyt Kardynała ku swemu dąży upadkowi, iawnie przecim niemu poczynali mówić. Xiążę Orleański, i Xiążę Kondeusz domagali się od Kardynała dla swych kreatur wyświadczenia im łask znakomitych, co go wielkiego nabawiło mozołu. Jest to prawda niezawodna, że Kardynał obawiał się podtenczas utraty swey fortuny we Francyi, i godności, przeto dopraszał się Senatu Weneckiego o Przywiley na Obywatelstwo Miasta Weneckiego, oraz żeby był przyięty między Patrycyuszów tey Rzeczypospolitey, co nader łatwo otrzymał: iest rzecz do wierzenia nader podobna, iż musiał do tego przesłać Miasta znaczne pieniądze, któreby mu w czasie służyły do utrzymania okazałości, i pompy pierwszey fortuny, którą się cieszył.

Roku następuiącego, toiest: 1650. 1650.
Kardynał widząc, iż w równey względem niego wszelkie interessa zostaią sytuacyi, i że się nic lepszego nie spodziewał, wybrał się znowu z Królem do S. Germaim en Laïe, Obywatele Parysey po-

1650. powziąwszy o tym wiadomość, zabroniły, aby tam żadnych nie prowadzono bagazów, i mebłów, które zwyczaynie zawsze idą z Królem, tak dalece, że pierwszych zaraz dni na wielu rzeczach potrzebnych do wygody Dworowi zbywało. Kardynał coś w ęcey ieszcze uczynił, wydał on deklaracyą, przez którą ogłosił Parlament, iako rebelliznięcy, i naprzeciw władzy powstaiący Królewskiey, a chcąc rozłączyć wszelkie interessa gminu od tego zgromadzenia, przez tęż samę Deklaracyą odwołał wszystkie akcyzy, które pospolstwu okazyą dały do szemrania, i buntu. Parlament z swey strony wydał Dekret, przez który Kardynała obwiniał o zelżony Maiestat, i rozkazywał mu, aby w czasie 24. godzin od Dworu się oddalił, a w ośm dni z całego wyniosł się Królestwa. Jego Pałace, meble bogate, i liczna iego Bibliteka rabunkowi podpadły, co potym wszystko na aukcyi przedawano, i imię Jego pośmiewiskiem u całego stało się pospólstwa, kiedy napodleysze rzeczy tym imieniem Mazaryn nazywano. Parlament nieprzestaiąc ieszcze na tey Deklaracyi zaciągi czynić począł, Genarałów ponaznaczał do obięcia władzy nad tym nowym woyskiem, i z Niemiec woyska Królestwa sprowadził, które było pod Buławą

wą Mr. de Turenne Brata Xięcia de Bouillon. Kardynał imieniem Króla także się uzbraiał, chcąc przyniewolić Parlament Paryzki do winnego posłuszeństwa. 1650.

Gdy więc obydwie strony sposobiły się do spotkania się z sobą, Arcy-Xiąże Leopold Rządzca Belgium z niewiadomych pobudek zbliżywszy się z woyskiem znacznym aż ku Cambrai, wydał Manifest, w którym nayuroczyściey się oświadczał, iż nie z inszey przyczyny z woyskiem wkracza w Królestwo Francuzkie, tylko aby w nim wewnętrzny przywrócił pokoy, którego warunki do woli samego oddawał Parlamentu. Ta obietnica na pozor podchlebna dla Parlamentu, zamiast tego, coby miała go znchwalszym uczynić, widząc się z iedney strony bydź ściśnionym od woyska Królewskiego, z drugiey nie wiedząc coby przedsięwzięło czynić woysko zagraniczne wkroczywszy do Królestwa, natychmiast się upokorzył, i wysłał Posłów do Króla prosząc o pokoy, oraz obowięzniąc go, ażeby raczył powrócić do Paryża. A tak pokoy iest zawarty, bez naymnieyszey wzmianki o tym, żeby Kardynał Mazaryni do niego nie należał, który dla okazania swey powagi, i władzy, którą miał we wszystkich interessach publicznych z tryumfem powrócił się do Paryża, i nie przestał sprze-

1650. ciwiać się zawarcia pokoiu z Hiszpanami, o który Parlament dopraszał się Króla z wielką nader usilnością, ażeby tak Królestwo nie tylko od wszelkiego uwolnione było nieprzyiacieli, ale oraz i lud od szafowania tak wielkich summ, która ta wymagała woyna. Arcy Xiąże widząc Dwor z Parlamentem poiednany powrócił do Belgium żadney z tych zamięszków Francyi nie odniosłszy korzyści, i za powrotem swoim wraz z Hrabią de Fuensaldagne wziął Miasto S. Wenantego i Ypres. Z drugiey strony Hrabia de Leganez we Włoszech wiele zdobył Miast w Xięstwie Modeny. Xiąże Modeny był z strony Francyi, a potym się od niey odstrychnął, chcąc się z Hiszpanią poiednać, przewidziawszy, iż małą od Francyi miałby był pomoc, podczas tych domowych iey rozruchów.

Rok 1649. był fatalny dla Ibrahima Sułtana Tureckiego, który obiąwszy Tron po Bracie swoim Amuracie IV. w Roku 1649. i nic wielkiego nie zrobiwszy, owszem niezliczone popełniwszy zbrodnie, stawszy się nakoniec nienawisnym wszystkim, od Jańczarów iest uduszony. Syn iego Mahomet IV. siedm lat dopiero maiący na Tronie iest osadzony.

1649. Roku tego także w Polszcze, Chmielnicki acz mu się szczęśliwie powodziło, przecięż się dał skłonić do zawarcia w

Pe-

Pereasławiu z Królem i Rzecząpospoli- 1649.
tą przymierza. Mocą tego przymierza Chmielnicki ogłoszony iest imieniem Królewskim Hetmanem Kozaków, i odebrał Buławę, Buńczuk i Chorągiew na znak tey godności. Lecz nie długo to trwało przymierze i woyna z większą zaczęła się zaciętością. Chmielnicki z Tatarami się złączywszy maiący 100,000. woyska 9,000. Polaków pod Zbarażem okopanych opasał, Król oblężonym na pomoc we 20,000. tysięcy przybywa. Bitwa walna pod Zborowem na Rusi stoczona, dni dwa trwa, nakoniec zwycięztwo Polakom przynosi, i Chmielnickiego do zawarcia znowu przymierza nakłania. Ale i to nie długo od Chmielnickiego iest zachowane, i nie maiąc dosyć, że sam woiował, ieszcze Moskwę, i Turków, przeciwko Polszcze poduszcza. Nakazane zatym na Sey-
mie Warszawskim w Roku 1650. pospo- 1650.
lite ruszenie. Sam Król w sto tysięcy Szlachty, i woyska na tę poszedł wyprawę, i pod Sokal do obozu Hetmana W. Koronnego przybywszy, po wielu pomnieyszych utarczkach odprawionych, walna pod Beresteczkiem nastąpiła bitwa dnia 1. Czerwca, która przez dziesięć dni trwaiąc z wielką obydwóch stron zaciętością, zupełne Polakom przyniosła zwycięztwo. Na tey batalii sam

1650. Król huf śrzedni, Hetman Wielki prawe, a Kalinowski lewe prowadził skrzydło Jeremiey Wiśniowiecki Woiewoda Ruski pierwszy bitwę zaczął, i prawe nieprzyiacioł skrzydło po uporczywey bitwie zniosł. Tatarowie, ku przyległym górom, a Kozacy do Taboru cofnęli się. Tych na 200,000. liczono, którzy z wielką odwagą przez czas nieiaki broniąc przystępu do Taboru, nakoniec pierzchnąć musieli, i oboz cały z znacznym plonem i 18 działami Polakom zostawili. Król do Warszawy powraca, Hetmani z resztą woyska nieprzyiaciela ścigaią i przymuszaią Chmielnickiego o proszenie pokoiu, który otrzymuie, przyrzekłszy wprzód, iż odtąd naprzeciw Polszcze nigdy woiować, ani się z Tatarami łączyć nie będzie; ale zdrayca ten przyrzeczoney nie dotrzymał wierności.

Trzeba było dwóch lat przeciągu czasu do uskutecznienia wszystkich warunków zawartego pokoiu w Munster, i Osnaburgu miedzy Cesarzem, Rzeszą Niemiecką, i Królami Francuzkim, i Szwedzkim. Nowy przeto umówiono ziazd w Norymberdze dla ułożenia Summaryuszu Artykułów ułożonych, a które do skutku powinny były być przyprowadzone, toiest: Wyprowadzenie garnizonów z Fortec od oboiey strony, i zapłacenie żołdu woysku Szwedzkie-

mu,

mu, które dotąd wyniść niechciało, pókiby winna im płaca nie była oddana. Nakoniec 26 Miesiąca Czerwca Roku 1650 wszystko było rozrządzono, i doskonale obiaśnione; na wszystkie Cyrkuły Państwa Niemieckiego uczyniono rozdział do zapłacenia pięć milionów Reystalerów żołdu woysku Szwedzkiemu, po których wypłaceniu woysko Szwedzkie do swego wyciągnęło kraiu. 1650.

Wielka Brytania nie przestawała bydź w zamięszaniu. Anglia nader pragnęła ustanowienia u siebie Stanu wolno-rządnego, ale tego swego zamysłu uskutecznić nie mogła, lubo niższa Izba przemogła była wyższą, i całą sobie przywłaszczyła była władzę, ponieważ Kromwel umiał ią utrzymywać pod pozorem potrzeby prowadzenia daley woyny naprzeciw Irlandyi, i Szkocyi, które utrzymywały Karola II. Syna Karola I. bezbożnie zabitego. Co się tycze Irlandyi, ta wkrótkim czasie była uspokoiona; ale Szkotowie dłużey się opierali po ogłoszeniu publicznym od strony mocnieyszey winnego poddaństwa młodemu Karolowi: Szkocya bowiem równie iak Anglia na dwie była podzielona partye, toiest: na Prezbiteryanów, i na tych, którzy Biskupią władzę utrzymywali, a którzy nieśmiertelną zawsze ku sobie palali nienawiścią. Ostatni wsparci od

1650. Dworu za czasów ieszcze Jakoba Króla, chcieli aby ich obrządki, i Liturgie powszechne były, i przeto nazwani byli *Politici*, czyli Politykami, a to, że im zadawano, iż swoię Religią do swey stosowali fortuny. Prezbiteryanie w większey nierównie byli liczbie, i dlatego od inszych zuchwalsi i bardziey skłonni do powstania naprzeciw Biskupianom, a nawet i naprzeciw władzy Królewskiey. Oni byli Autorami *Convenientium*, toiest: Ligi owey, którą zrobili do utrzymywania mniemaney czystości i nieskażytelności swey Religii, oraz tegoż wyznania wiary, które było potwierdzone przez Stany Szkockie w Roku 1587. Król Jakob potępił był ten Związek, iako tchnący zuchwałością, i rebellią: lecz nakoniec ci *Convenientes* przyięci są do Anglii, i sam Król przymuszony był do ich potwierdzenia, chcąc roziątrzone pogodzić umysły. Ztymwszystkim to potwierdzenie zamykało w sobie niektóre Artykuły, których *Rigorista* partyą *Convenientium* utrzymuiący przyiąć niechcieli, co sprawiło, iż nienawiść nie ustała, i że tak dwie iak przedtym były Partye, lubo obydwie wraz się ziednoczyły na popełnienie zbrodni Króloboystwa, wyiąwszy małą część Narodu, która tey niepraWości nayniegodziwszey nie była uczęśniczką.

Szko-

Szkotowie *Rigoristæ*, którzy stronę 1650.
trzymali *Conventientium*, i których większa była liczba, wysłali do Hollandyi Posłów, gdzie Królewic Karol Syn nieszczęśliwego Karola I. uszedł był ieszcze przed śmiercią Oyca swego, ofiaruiąc mu koronę byleby chciał przystać do ich partyi, i niektóre przyiąć kondycye, które mu podawali; Karol nie miał woli zezwalać na to, czego od niego żądano, z tey podobno przyczyny, iż spodziewał się, że inne mieć będzie sposoby odzyskania tego bez naymnieyszey kondycyi, co mu ofiarowano z iakowemiś excepcyami, i wymowami, a któremi on niechciał się obciążać. Gwilhelm II. Xiążę Arauzykański był iego Szwagrem, i zdawało się, iż mógł wszystkim władać w Prowincyach Związkowych, i ich sił użyć podług swey woli, po uczynionym Traktacie z Hiszpanami. Karol w Hollandyi przebywaiący wszystkie te odbierał od Hollendrów honory, które są prawemu powinne Królowi. Kromwel albo raczey nowa Rzeczpospolita Angielska wysłała do Hagi Posła, który tam przez ludzi w maszki przybranych iest zabity, i miano porozumienie, że ludzie ci byli nasadzeni od Gwilhelma i Karola, lubo Stany Hollenderskie łagodząc Kromwela pozwoliły aby szukano zaboyców, a

1650 dla interessu handlu, wysłały do Londynu poselstwo, które zdawało się potwierdzać, niegodziwość popełnioną naprzeciw Karolowi I.

Karol II odmówiwszy Szkotom przyjęcia korony, przyszedł do Francyi, gdzie Matka iego, a Ciotka Ludwika XIV. iuż się znaydowała, spodziewaiąc się bez wątpienia, iż tam znaydzie mocne wsparcie do poparcia swego prawa. Kardynał Mazaryni, który wszystkim rządził, rozkazał wszystkie mu przyzwoite czynić honory, i przyiął go z powinnym iego godności respektem. A że powaga i władza Kromwela coraz bardziey się wzmagała w Anglii, i że on władał woyskiem tego Królestwa, przeto co tylko oświadczył Kardynałowi, że to przyięcie Karola mu się nie podobało, natychmiast Kardynał dopraszał się Karola, ażeby się z Francyi oddalił, a to, ażeby z iego przyczyny w nową Królestwo Francuzkie nie wciągnął woynę. Powrócił się więc Karol do Hollandyi, i w Mieście Breda się zatrzymał, które należało do Gwilhelma Xiążęcia Arauzykańskiego, gdzie wszystko opatrywano nie tylko ku iego potrzebie, ale i dla dwóch Braci iego, którzy wraz z nim byli, toiest: Xiążęcia Jorckiego, i de Glocester.

W tym to Mieście Karol nowe odebrał Poselstwo od Parlamentu Szkockiego ofiaruiąc mu powtórnie koronę. Lubo zaś Xiążę z niewymownym ukontentowaniem przyiął tę chęć życzliwą ku sobie Narodu, atoli, że Partya, która go wzywała do korony, nie była ta, którey iego był Oyciec, przeto na pozor udał, iż od nich przyimuie koronę; nim atoli miał się udać do Szkocyi, wprzód wysłał Hrabię do Mantrois, ażeby starał się wzbudzić partyą Polityków, czyli Biskupów, i żeby ona usiłowała przemoc Rygorystów, ażeby tak nie tamtym, ale tym swe na Tron winien był wywyższenie. Hrabia gorliwy nader o dobro swego Pana, przedsięwziął to dzieło dosyć odważnie, ale nie będąc dostatecznie wspartym, wzięty iest, i z rozkazu Parlamentu głowę utracił. Przyięty iest atoli Karol do Szkocyi, ale z wielką oziembłością i nieufnością, będąc zupełnie przeświadczeni Szkotowie, że Karol wpływał w intrygi zabitego Hrabiego. Koronowany iest w Edimburgu, natychmiast musiał się wziąść do obrony naprzeciw Kromwelowi, i Anglikom, którzy z tych trzech Królestw iednę chcieli mieć Rzeczpospolitą. Sam Kromwel z woyskiem przybył do Szkocyi, i zniosł woysko Parlamentu Szkockiego, który wszystkiemi za- 1650.

1650. wiadywał interessami, nie dufaiąc ieszcze Królowi; ale po tey przegraney Parlament przypuścił Króla do sprawowania rządów Państwa, a który wszelkich użył sił do utrzymania tak siebie, iako i jego. Lecz nowy Król Roku następuiącego, toiest: 1651. przegrawszy bitwę pod
1651. Worcester, wszystko utracił, i Szkocya cała w ręce wpadła Kromwela, który nią rządził podług swoiey woli. Nieszczęśliwy Karol błąkał się przez czas niejaki po Anglii od wszystkich nie znany, prócz niektórych partykularnych osob, które go wspierały, i ukrywały, przeszedł potym do Francyi, a ztamtąd udał się do Hollandyi.

Prowincya ta w tym samym czasie wyszedłszy tak chwalebnie z woyny zagraniczney, o mało domowey nie podpadła woynie. Stany wszystkie Prowincyi Związkowych miłym ciesząc się pokoiem, chciały ulżyć sobie przez zmnieyszenie woyska, nie maiąc żadnych nieprzyiacioł, a które wielkich nakładów wymagało. Rzecz ta gdy na radzie zgromadzonych Stanów była do deliberacyi podana, od wszystkich nader mile iest przyięta, a osobliwie od Deputatów Miasta Amszterdamu, które większą część tych podeymowało nakładów. Xiąże Arauzykański, któremu wiele zależało dla interessów jego własnych, ażeby

woy-

woysko, które podtenczas było, w swey 1651.
się utrzymało porze, sprzeciwił się temu Stanów przedsięwzięciu, przekładaiąc: że woyna, która trwała między Hiszpanią, i Francyą w Belgium, nie dozwalała tego, ażeby ich Prowincye miały bydź ogołocone z woyska, łatwo bowiem tak Francuz, iako i Hiszpania mogliby z ich korzystać słabości za lada podaną porą, a na którey mocnieyszemu nigdy nie zbywa, gdy chcę swe powiększyć panowanie. Wszystkie te uwagi, i inne które Xiąże czynił, ten tylko sprawiły skutek, iż rzecz ta do niejakiegoś zawieszona iest czasu. W czasie więc tey przewłoki Xiąże widząc, że Miasto Amszterdam naybardziey na tę nalegało reformę, chcąc się przysposobić do przymuszenia go, ażeby na iego przestawało radach, sekretnie z różnych mieysc wysłał naprzeciw temu Miastu woyska, które nigdy takowey nie spo- 1650.
dziewało się gwałtowności. W tym Kuryer ieden, który przez część iednę tegoż woyska do tegoż biegł Miasta, oznaymił mu niebeśpieczeństwo, w którym zostawało. Obywatele chcąc go uniknąć wysłali do Xiążęcia z Propozycyami ugody, co go przywiodło do wstrzymania woyska w marszu będącego. W czasie więc tym Miasto wzięło się do obrony, oraz pootwierawszy upusty kanałów,
wszy-

1650 wszystkie swe w okolicy zalało pola, a Xiąże przymuszony powrócić nic nie wskórawszy, ani mocą, ani ugodnym sposobem. Niepomyślność tey imprezy, oraz ustawne wymowy, iż się chciał samowładnym uczynić Prowincyi Związkowych Panem, tak serce iego smutkiem napełniły, że na drugi Miesiąc się rozchorował, a dnia 6. Listopada na ospę umarł. A że nigdy nie zbywa na takich, którzy wszystkie rzeczy głęboko biorą, i którzy nie zasadzaiąc się na przyczynach widocznych, wszystkie wielkie przypadki ukrytym przypisuią taiemnicom, wielu przeto znalazło się takich, którzy uważaiąc iak czerniono pamięć tego Xiążęcia, oraz małe staranie Urzędu w karaniu tych, którzy ią czernili, tego u siebie byli zdania, że między tylu osobami, które się z iego cieszyły śmierci, znalazła się może aby iedna, która mu iey przyśpieszyła. Gwilhelm II. Xiąże Arauzytański umarł w wieku życia dwudziestym czwartym, będąc wielkiemi ozdobiony przymiotami, i które honor mu i powszechną iednały estymacyą, wielką atoli przyćmione były ambicyą, z którey powodu przypisuią mu przedsięwzięty zamysł na przeciw Amszterdamowi. I można twierdzić, że Miasto to będąc ze wszystkich Miast Rzeczypospolitey Hollenderskiey

nay-

naymocnieysze, gdyby iego wzięcia był 1650.
się udał zamysł Gwilhelmowi, zaiste nie wiele byłby mu miał był mozołu uczynić się samowładnym Panem Prowincyi Związkowych. Xiężna Zona iego w sześć dni po iego śmierci zległa Syna, który był nazwany Gwilhelm, a który był potym Królem Angielskim tego imienia trzecim. Podczas iego młodoletności Stany Hollenderskie za rzecz przyzwoitą na iednym swoim zieździe miany Roku 1654 osądzili, znieść godnośc Stadthoudera Wodza generalnego i wielkiego Admirała, żadney tego nie widząc potrzeby, ażeby w iedney osobie te wszystkie mieściły się urzędy, do których znaczne dochody i tak wielka należała władza.

Chrystyan IV. przestawszy żyć w Danii, Fryderyk III. Syn iego po nim nastąpił, a chcąc z Hollendrami dobrą zachować przyiaźń, wysłał do nich w Poselstwie tegoż samego Hrabię d'Ulefeld, który iuż raz dawniey na tym samym tam był urzędzie, i który umówił się był z Stanami Hollenderskimi względem płacenia od okrętów, które przechodzić będą przez Miedzymorze Sund. Summa, na którą zgodzili się byli, nader była znaczna, ale Hollendrowie żadney sobie nie czyniąc przykrości, umieli ią zbierać, znaczne włożywszy podatki na wszystkie te okręty, które z morza Baltyckie- 1651.

go

1651. go z żywnościami przybywały do ich portów, prócz tego sami Duńczykowie przymuszeni byli znaczną część tey zapłacić summy, która im była przyobiecana za wolne przeyście Miedzy morza Sund. Postępek ten zmnieyszył wspólne zaufanie między temi dwóma Narodami, a którego zawarta Liga między niemi zdawała się wymagać Nie przyszło atoli do iawnych nieprzyiaźni, owszem w dalszym czasie wraz z sobą trzymali: co pomogło Fryderykowi do utrzymania się nie tylko przy Stołecznym Mieście swego Królestwa, ale i przy samey koronie, iako to na swoim mieyscu da się widzieć. Ulefeld, który tych Traktatów był sprawcą, iuż się był wsławił w Królestwie Duńskim, gdy po śmierci Chrystyerna IV. Stan Szlachecki chciał znieść następstwo dziedziczne korony, a wolne chciał Królów ustanowić obieranie. On sam mocno temu się sprzeciwił, i tak skutecznie partyą utrzymywał Fryderyka, że Królem iest obrany poprzysiągłszy tylko, iż wszelkie Stanu Rycerskiego zachowa Przywileie, i że według praw panować będzie. Ten sam zaś Ulefeld tak wielkie miał zdanie o godności Stanu Szlacheckiego, że znayduiąc się w Paryżu, raz z tym się dał słyszeć, iż tam dotąd żądnego ieszcze nie widział Szlachcica, a gdy mu nie małą okazano

ich

ich liczbę, odpowiedział, iż ich za prawdziwych Szlachty nie miał, gdy Krol kiedy chce może ich posłać do Bastylii, czego Krol Duński z żadnym Szlachcicem swego Królestwa uczynić nie może. 1651.
Smiałość ta, albo raczey zbytnie zaufanie i bogactwa niezmierne Hrabi d'Ulefeld przyczyną były iego zguby w dalszym czasie. Lubiąc wielkie czynić wydatki, swoy przeto powrot zwłokł do Danii, a tym samym dał okazyą zazdrosnym obwinienia go o iakieś praktyki, i intrygi nieprzyzwoite poddanemu. Spoźnienie także od Hollendrów wypłacania umówioney summy za wolne przeyście Miedzy-morza Sund, dało także okazyą do szemrania iakoby Hrabia prożny tylko u Dworu czynił sobie honor, iż wielkich korzyści dla korony był Sprawcą, a z których iego tylko immaginacya owoce odnosiła. Wiedzieć doskonale nie można, czyli nieukontentowanie, które się w nim wznieciło z przyczyny, że tak go przed Królem czerniono, czyli insza iaka okoliczność pobudziła do przedsięwzięcia pewnego zamysłu, o którym niżey mówić się będzie, a który przyczyną był iego zguby.

W Szwecyi Królowa Chrystyna przyszedłszy do wieku doyrzałego, koronowana iest z tak wielką wspaniałością, iakiey dotąd ieszcze w tym nie widziano

Kró-

1651. Królestwie, i twierdzą, że podczs tey swoiey koronacyi większą część wydała skarbów, które Szwedzi wyprowadzili byli z Niemiec przez przeciąg lat ośmnastu woyny, którą w nich prowadzili. Zawziąwszy Chrystyna gust do nauk, na swoim trzymała Dworze uczonych ze wszystkich Narodów, chcąc z obcowania z niemi coraz bardziey się doskonalić. Twierdzą Dzieiopisowie, że to przywiązanie do nauk pobudziło ią do złożenia korony w Roku 1654. dnia 16. Czerwca, ale insi przypisują ten iey postępek niechęci, którą powzięła była naprzeciw Bratu swemu Cioteczne-mu Karolowi Gustawowi Xiążęciu Bipontckiemu, czyli *Dwóch Mostów*, który pierwsze posiadaiąc godności, wielką sobie podczas woyny Niemieckiey zjednał byłsławę, i który tak wiele ważył w Szwecyi, że Królowa się obawiała, iż gdyby go za Małżonka swego wziąść miała, podobnoby mniey od niego szacowana była, niżeliby wymagała wdzięczność za koronę, którąby mu z sobą przyniosła. Wprawdzie Gustaw Adolf umieraiąc nie obowiązał był Córki swoiey, ażeby Karola Gusta wa za Męża sobie przybrała, ale tylko Stany Szwedzkie przez wzgląd na iego zasługi do tego ią nakłaniały. Chęć atoli wolności przemogły nad chęć panowania Niektórzy

ktòrzy ieszcze przydaią przywiązanie do 1651.
Religii Swiętey Rzymskiey Katolickiey, o ktòrey powzięła wiadomość z czytania Xiąg i obcowania z uczonemi, a ktòrą chcąc do Szwecyi wprowadzić, i onę utrzymywać, trzeba było, miłego wyrzec się spoczynku i pokoiu.

Pokoy między Hiszpanią i Hollandyą zawarty, wielką w utwierdzeniu się znaydował trudność; wykonanie bowiem niektòrych partykularnych Artykułòw nie małą do tego czyniły przeszkodę, i do wzaiemnego czynienia zażalenia dawały przyczynę. Hiszpani ieszcze przed śmiercią Xiążęcia Arauzykańskiego wysłali byli do Hagi Posła, żaląc się na złamanie w wielu okolicznościach zawartego Traktatu, iuż to przez przywłaszczenie sobie od Stanòw Hollenderskich ròżnych włości na pograniczu, iuż nie dotrzymanie wolności Katolikom, za ktòremi oni obstawali: Xiąże Arauzykański wsparty od Posła Francuzkiego, odopowiedział z wszelką beśpiecznością na wszystko, i z swey strony nowe zanosił skargi, ktòre łatwo mogłyby były odnowić nieprzyiaźni, gdyby Xiąże nie był umarł, iakośmy wyżey mòwili, i gdyby ta okoliczność nie dała była pochopu do przedsięwzięcia śrzodkòw łagodnieyszych, ktòre te zagodziły poròżnienia, i pokoy utrzymały przez no-

1651. we wydane Deklaracye, i zawarte Traktaty.

Zwawiey nierównie Stany Hollenderskie od Francyi attakowane były, niżeli od Hiszpanów, gdy ich Kupcy codziennie byli prześladowani osobliwie na morzu Srzodziemnym, na którym ich okręty były ustawnie nagabane przez mniemanych Rozboyników Morskich, a którzy znaydowali zawsze schronienie w Portach Francuzkich, iako poddani Francyi. Stany wysłały Posła do Paryża żaląc się o to, iako i Hiszpani przez swego Posła swe zanieśli użalenie w Hadze. Wprawdzie Kardynał Mazaryni przyiął ich Posła z winnym iemu honorem, ale inszey mu nie dał odpowiedzi, tylko wzaiemnie się żaląc, że Stany złamały przymierze, które z Królem miały Francuzkim, który niechciał, ażeby zawarty były pokoy z nieprzyiacielem zobopólnym. Przełożył mu nowe coraz okoliczności, które Hiszpani wznawiali do prowadzenia z Francyą woyny, a przeto domagał się od Stanów posiłków tak w ludziach, iako i w pieniądzach, wyrównywaiących tym, które przedtym od Francyi odbierały, a to przez wdzięczność nieśmiertelną, którą mieć powinny Królowi Francuzkiemu, dodaiąc, iż gdyby tego odmówiły, tedy poczytaią ich, albo za przyiacioł nieużytecznych, albo raczey

za nieprzyiacioł skrytych, którzy się 1651.
cieszą, że Królestwo Francuzkie wewnątrz i zewnątrz iest uciśnione.

Jakoż nowe znowu domowe wszczęły się były zamieszki. Wielkie względy, i łaski, które Królowa Kardynałowi Mazaryniemu okazywała, stały się Xiążętom Kondeuszowi, i Kontemu okazyą wielkiego nieukontentowania, a Xiąże de Longveville ich Szwagier, tak oczywiście, i z tak wielką pogardą mówić począł o tym Ministrze, że ten nakoniec przedsięwziął doświadczyć, czyli do ostatniego kresu fortuna mu sprzyiać będzie, kiedy namówił Królową, ażeby kazała wziąść w areszt tak Xiążęcia Kondeusza, i Kontego, iako i Xiążęcia de Longveville, iako obwinionych o wzgardę Maiestatu. A że rzecz ta gwałtownością nieiako tchnęła, przeto Kardynał ubespieczaiąc osobę swoię, wszelkie poczynił przygotowania do salwowania się ucieczką, gdyby zamysł ten nie był uskuteczniony, przez rebellią pospolstwa. Ale Xiąże Orleański, i de Beaufort, których Królowa starała się sobie pozyskać, przeszkodziwszy, ażeby żaden za temi nie obstawał Xiążętami, i wydawszy wielki Manifest, w którym tak rozliczne zażalenia przeciw tym Xiążętom, iako i przyczyny, dla których tak sobie z niemi postępić musiano wy-

1651. rażone były, nayprzód zaprowadzeni są *au Bois de Vincennes*, a potym do Havre de Grace, gdzie oczekiwać musieli losu dalszey swey fortuny. A że obawiano się, ażeby Zona Xiążęcia de Longveville, a Siostra Xiążąt Kondeusza i Kontego, swey nie użyła powagi, i rozumu, przez który się wsławiła była do wzniecenia iakiego rokoszu, przeto tak Królowa, iako i Kardynał umyślili byli rozkazać, aby podobnie wzięta była do więzienia, ale ona zawczasu uszła do Hollandyi, a ztamtąd na granice Flandryi, gdzie Mr. de Turenne Brat Xiążęcia de Buillon z Hiszpanami woynę prowadził, którego równie iako i Xiążęcia de Buillon, z Xiążęciem de la Rochefoucaut na swoię przeciągnęła partyą, a którzy tak przez swoię powagę, iako i wziętość pobudzili do rokoszu Prowincyą Akwitanii, na stronę Xiążąt wziętych do więzienia.

Nowa ta partya związawszy się z Hiszpanami, i pieniężne odebrawszy posiłki, dała porę Arcy-Xiążęciu Anstryackiemu podczas tego rozdwoienia sił Królestwa Francuzkiego do odzyskania wiele Miast w Flandryi, i do większego podniecania rozruchów w Królestwie, gdzie z nienawiści ku Kardynałowi, Miasto Bourdegala naypierwsze do partyi Xiążąt się przywiązało, i pożar woy-

ny

ny w swe sprowadziło strony. Krol, Krolowa, i Kardynał z woyskiem tam przybywszy, oblegli to Miasto, urażeni osobliwie o to, że Parlament Miasta tego, pisał do innych Parlamentow Królestwa, obowiązuiąc ich, aby się z nim łączyli, ażeby tym sposobem zniewolili Króla, ażeby nadgrodził wzgardę, którą czyniono Narodowi, przez wzięcie do Ministerium Cudzoziemca, z krzywdą tylu poddanych zdatnych do tego urzędu. Dodawał ieszcze i to tenże Parlament, iż pamiętaćby powinni o Marszałku d'Ancre, ktory zbogaciwszy się z krzywdą Narodu, z naypierwszych w Państwie naygrawał się osob, i że tegoż samego spodziewać się przynależało od tego drugiego Włocha, a który nierównie będąc chytrzeyszy od pierwszego, podobnie obchodzić się iuż zaczął z Xiążętami. Arcy-Xiąże maiąc iakąś nadzieię obruszenia się wszystkich Parlamentów, namówił Parlament Paryzki, ażeby z swego zrzucił się Traktatu, i iuż nieiakieś było podobieństwo, iż iego żądaniu stanie się dosyć. Ale Parlament, i Miasto Bourdegale nie mogąc długo wytrzymać przykrości oblężenia, podczas którego we wszystkich należących do niego włościach, nader ostro, i surowo sobie postępowano, oraz, że posiłki Hiszpańskie zapóźno nadciągnęły, 1654.

1652 ły, zawarł swoy partykularny z Królem Traktat. Wprawdzie nie chcieli Obywatele, aby w nim Kardynał Mazaryni był zawarty, ztymwszystkim wraz z Królem wszedł do Miasta, którego nazad do Paryża odprowadził; i rozkazawszy do Kampanii temuż ruszyć woysku, które Miasto Bourdegalę wzięło, wygrał bitwę de Rethel naprzeciw Marszałkowi de Turenne, którego i przymusił do opuszczenia tey Prowincyi.

We Włoszech i Hiszpanii nie tak pomyślne powodzenia miało woysko Francuzkie. Hrabia d'Ognate Vice Król Neapolitański odebrał Piombino, i Portolongone nad brzegami Toskanii, a Hrabia de Mortare Wodz Hiszpański wziął Miasto Flix, Mirable, i Tortoze

Król Ludwik XIV. całemu ogłosił Państwu, iż iuż sam rządy Państwa sprawować będzie, ale odmiana ta niezaspokoiła ieszcze rozruchów. I lubo Xiążęta z więzienia wypuszczeni byli, z rady samego Kardynała, przecięż tak wielka była Narodu ku niemu nienawiść, iż wszyscy domagali się u Króla o iego od Dworu oddalenie. Król będąc przymuszony, zezwolił na to, natychmiast całe Królestwo swą nienawiść ku niemu wywarło, i nie tylko pamięć iego rozlicznemi obciążona była złorzeczeństwy, ale nadto głowę iego otaxowano.

wano. Gdy coraz większe we Francyi 1652.
pomnażało się zamięszanie, i Hiszpani
coraz większe odnosili w Flandryi ko-
rzyści, Kardynał przy tey okazyi po-
wrócił do Królestwa z woyskiem zagra-
nicznym, które był zwerbował, mimo
wszelkiego od wszystkich Stanów prze-
ciwieństwa, na samey tylko łasce zasa-
dzony Króla, który chciał go utrzymać,
mimo wszelkiego niebeśpieczeństwa,
któreby ztąd dla niego wyniknąć mo-
gło. Monarcha ten od tego czasu tego
był u siebie zdania, że nikt nie może
Królowi przeszkodzić do przybrania so-
bie takiego Ministra, którego on sądzi
bydź użytecznym i potrzebnym swym
interessom, luboby Panowie, Pospolstwo,
Dwor, i całe Miasto inaczey sądziło,
i że ta stałość umysłu wiele służyła do
utrzymania samowładności, a do któ-
rey wszyscy dążą Monarchowie. Xiąże
Lotaryński, który Hiszpanów trzymał
się strony, oraz Xiążąt nieprzyiaźnych
Dworowi, był z swego wypędzony Pań- 1653.
stwa, i woysko Królewskie wszędzie
swey waleczności zostawuiąc dowody
do pierwszego przywiodły posłuszeń-
stwa Miasta Bourgundyi, i Akwitanii,
które od niego odstąpiły były. Wten-
czas Król powszechną ogłosił Amnestyą,
która i Królestwu pokoy przywróciła, i
Kardynała Mazaryniego utwierdziła for-

tunę, którą odtąd się cieszył bez przerwania aż do schyłku życia swego, oraz i zawiadywaniem wszelkich interessów
1654. Państwa. Król Roku następuiącego koronowany iest w Reims dnia 7 Czerwca, a że wielką miał skłonność do woyny, sam przeto w osobie swoiey wszystkie Kampanie odprawiał, aż do Traktatu Pireneyskiego, który zawarty był w Roku 1659.

Rok ten iest sławny ieszcze przez złożenie Korony Szwedzkiey od Królowy Chrystyny, i przez publiczne przyięcie i wyznanie Wiary Swiętey Rzymskiey Katolickiey. Karol Gustaw Jey krewny Tron osiadłszy, Chrystyna przez Danią, do Belgium się oddaliła, i tam aż do Roku 1656 bawiła się, ztamtąd do Paryża poiechała, gdzie po Królewsku iest przyięta. Tam przebywaiąc, gdy iakowąś nad swoim służącym okazała władzę, natychmiast dano iey do wyrozumienia, iż w obcym zostaiąc kraiu, żadney mieć nie mogła władzy, przeto tym urażona z Paryża do Rzymu się udała, gdzie też iuż do samey śmierci mieszkała. Zachowała sobie była około sto tysięcy talerów na swoie obeyście, które iey wypłacać mieli z dochodów niektórych Miast Pomeranii Szwedzkiey, które gdy iey nie były wypłacane, przymuszona była przedsięwziąść w R. 1666.

dro-

drogę do Szwecyi, i otrzymawszy to czego żądała, nazad do Rzymu się powróciła.

Królestwo Polskie rozlicznym woy- 1652.
nom i zamięszaniom w tych latach podpadło, bo Kozacy mimo wziętych na siebie obowiązków przy zawarciu z Polską Traktatów, znowu się naprzeciw Polakom łączą z Tatarami. Król dla obmyślenia sposobów do poskromienia Kozaków, Seym naznacza, lecz ten zerwany ieat pierwszy raz od iednego tylko Posła Upickiego, imieniem Sycińskiego. Nowość ta lubo w pierwszych początkach za nader obrzydliwą zbronią od wszystkich poczytana była, przecięż w poślednieyszych czasach, za rzecz nayozdobnieyszą, naychwalebnieyszą, za twierdzę wolności, za znamię nayokazalsze Szlachectwa od wszystkich iest przyięta. Nowość, która węgielny założyła kamień tey ruiny, i upadku Oyczyzny, na który nie bez śmiertelnego zapatruiemy się żalu. Po tym zerwanym Seymie Tymoteusz Chmielnicki Syn Hetmana Kozaków złączywszy się z Tatarami nagle na Hetmana Polnego pod Butowem obozuiącego uderzywszy, woysko iego znosi, i samego Hetmana Kalinowskiego na placu zabiia. Po tey porażce, Król nowy Seym naznacza, na którym Hieronim Radzisiowski Pod-

1652. kanclerzy Koronny przekonany z przeiętych listów, iż Kozaków w buntach utrzymywał, i onymże protekcyą u Szwedów iednał, na Sądach Marszałkowskich od czci odsądzony, i na śmierć lubo nieprzytomny iako zdrayca Oyczyzny iest skazany. Radzieiowski zawczasu umknął z Polski, i nayprzód w Wiedniu się tułał, a potym u Króla Szwedzkiego szukał protekcyi, przez co w ostatnie nieszczęścia wprawił Oyczyznę, iako się niżey mówić będzie.

Chmielnicki człowiek zdradliwy, i pełen obłudy, zniesienie woyska Polskiego przez Syna swego Tymoteusza, Hetmanowi Kalinowskiemu przypisał, iakoby on miał był pierwiey zaczepić Syna iego: ale wkrótce obłuda się iego pokazała, gdy on sam pod Kamieniec postąpiwszy obległ go, lubo nieskutecznie. Jan Kazimierz chcąc łagodnością nakłonić Chmielnickiego do winnego sobie posłuszeństwa, upomniał go, ażeby chciał się w pokoiu utrzymać, i wszelkiego z Tatarami zaniechać związku, lecz gdy mniey na te zważa upomnienie, Król z woyskiem pod Zwaniec ciągnie, między Kamień-
1654. cem i Dnieprem. W tym Roku 1654. dwa wielkie Moskiewskie do Polski wkraczaią woyska, iedno do Litwy, drugie na Ukrainę, Chmielnicki z tym

się

się drugim łączy, i Ukrainę od Moskwy hołdownym otrzymuie sposobem. 1654.
Woysko Moskiewskie, ktòre do Litwy wtargnęło było, Miasto Drohobuz, Newel, Mohylòw, Połock, i inne w kròtkim dosyć czasie opanowało. Hetman W. Litewski Radziwiłł, gdy pod Szkłowem nieprzyiaciela impet chce zatamować, i sam nie czekaiąc na Gąsiewskiego Hetmana Polnego pole nieprzyiacielowi wydaie, chcąc sam z zwycięztwa korzystać, przy znaczney swych utracie pierzchnąć musiał; a Car Moskiewski Smoleńsk obległszy, do poddania się to przymusza Miasto. Padło na Obuchowicza porozumienie Woiewodę Smoleńskiego, iż on to Miasto przez zdradę poddał, za co na Seymie Roku 1655. iako zdrayca z Senatu był rugowany. W tym samym prawie czasie Krystyna Kròlowa Szwedzka rząd Kròlestwa, i Berło w ręce Karola Gustawa Xiążęcia Biponckiego Cioteczego Brata swego złożyła, przeciw tey abdykacyi Henryk Canasil Poseł w Sztokolmie Jana Kazimierza, solennie się protestował, iako maiący prawo do tey Korony po Zygmuncie III. Dziadu swoim, ktòry był Synem Jana Kròla Szwedzkiego. Ta Protestacya nowey okazyą była woyny Polszcze, a ktòra ią w stan nader wprawiła opłakany. Gustaw

staw bowiem iuż to pobudzony od Hieronima Radzieiowskiego, iuż z chęci popisania się w pierwiastkach panowania swego, i ocucenia Narodu Szwedzkiego, który za panowania Krystyny nieco gnuśnieć począł, woynę Polakom
1655. Roku 1655. wypowiedział. Usiłował wprawdzie Jan Kazimierz przez powtórzone do Króla Szwedzkiego Poselstwo, odwrócić tę od Polski burzę, ale Gustaw nie pozwolił Audyencyi Jędrzeiowi Morsztynowi Referendarzowi Koronnemu, a to, iż list iego kredencyalny tytułem i pieczęcią Szwedzką był zapieczętowany. Wysłani byli potym dway inni Posłowie, lecz ci wtenczas do Sztokolmu przybyli, gdy iuż woysko Szwedzkie do Polski wtargnęło.

Feld Marszałek Szwedzki Witemberg do Wielkiey-Polski wchodzi z 17,000. woyska, natychmiast Szlachta Poznańska, i Kaliska pod Uściem zgromadziwszy się, za namową Radzieiowskiego Szwedom się poddaie, wkrótce Gustaw z Generałem swoim Witembergiem, pod Kołem się łączy; Jan Kazimierz wysyła do niego Przyiemskiego Krzysztofa, prosząc aby się tam zatrzymać raczył, i na Posłów Pełnomocnych do ułożenia warunków pokoiu zaczekał, ale dumny Szwed odpowiedział; iż za przybyciem swym do Warszawy o pokoiu pomyśli,

i na-

i natychmiast z woyskiem ku Warszawie dąży, onę bezbronną bierze, Kazimierz naypierwszy do Opoczna z woyskiem się udał, gdzie się Witemberg był okopał, lecz Karol natychmiast na pomoc swemu pośpieszył Generałowi: oba woyska pod Czarnkowem do sprawy się mają, lecz deszcz nawalny oboiey stronie przeszkodził, zatym Kazimierz lasem przyległym do Krakowa, a ztamtąd do Głogowa na Szląsk uszedł, udaiąc się pod protekcyą Ferdynanda III. Cesarza, który Fryderyka III. Króla Duńskiego pobudził, iż woynę przeciw Gustawowi Karolowi podniosł. Gustaw za nic sobie prawie ważąc Duńczyków, poszedł naprzeciw nim, i z całym woyskiem po lodzie przebrał się do Fionii, i wkrótce tak wielkie z nich odniosł korzyści, że Fryderyk innego nie widząc sposobu, przymuszony był przez Traktat Rotschildzki w Roku 1657. zawarty ustąpić mu Prowincyi de Schonen, de Halland, de Bleking, i Wyspy Bornholm, z innemi Miastami w Norwegii. 1655.

W Polszcze Szwedom niemniey się, iako i w Danii szczęściło, całe bowiem Prussy, oprócz Gdańska, który w przeciągu tey woyny, Królowi i Rzeczypospolitey wierność dochował, w moc swoię wzięli, osobliwie gdy potym i Elektor Brandeburski Fryderyk Wilhelm,

wszedł

1655. wszedł z Karolem w przymierze przeciwko Polszcze. W tym samym czasie Moskale całą Litwę pustoszą, a Kozacy do Moskalów przyłączeni Ruś całą woiuią. W tym odpor dany Szwedom pod Częstochową, którą Generał Miller w 17,000. woyska pieszego szturmował, ożywił w Polakach męztwo, i odwagę; Zkąd też początek wzięła Konfederacya Tyszowiecka, do którey woysko Koronne przyłączywszy się Jana Kazimierza z Szląska do Lwowa sprowa-
1656. dza, który pewnieyszą iednaiąc sobie pomoc, całe Królestwo Polskie Opiecę Królowy Nieba i Ziemi osobliwszym polecił ślubem. Co tylko zaś wieść się rozeszła o powrocie Króla do Lwowa, natymiast Szlachta gromadzi się i posłuszeństwo dumnemu wypowiada Szwedowi. Karol, który mniemał, że iuż woyna ma się ku schyłkowi, widząc, że się coraz bardziey wzmaga, z wielkim pośpiechem z Pruss, do Mało-Polski pośpiesza i pod Kazimierzem Wisłę przebywszy, Czarneckiego we 12,000. woyska sobie zachodzącego pod Gołębiem rozpędza. Zamość szturmuie, ale próżno, ku Jarosławiu potym na spoczynek ciągnie, lecz Czarnecki z zasadzek często wypadaiąc, znaczą w iego woysku czyni szkodę. Jan Kazimierz z 60,000. woyska Warszawę oblega, którey dobywa, i

Wi-

Witemberga z dziesięciu przednieysze- 1656.
mi Panami Szwedzkiemi w niewolą zabiera, których do Zamościa ochraniaiąc ich od zapalczywości Polaków, odesłał. Karol oblężonym na odsiecz przybyć nie mógł, lecz po odebraniu Warszawy z woyskiem swoim, do którego i Pruskie było przyłączone nadciągnął. Kazimierz z pozostałym woyskiem przeprawuie się przez Wisłę, i nie daleko Pragi z Szwedami się potyka. Batalia trzy dni trwa, z wygraną przy Szwedach, po którey Warszawę Szwedzi odzyskali. Król Szwedzki nowe z Kurfirstem Brandeburskim w Lubawie zawiera przymierze, mocą którego znosi lenne prawo z Pruss, i Warmii dla żyiącego Xiążęcia, i Potomstwa iego płci Męzkiey, która gdyby wygasła, Warmia do Korony Szwedzkiey przyłączona, a Prussy lennym prawem miały się Domowi Margrabiów Brandeburskich w Frankonii dostać. Podobnie Jan Kazimierz z swey strony wszelkiego dokładał starania do zakończenia woyny z Moskalami, i poburzenia onych naprzeciw Szwedom, iakoż zamysł ten iego za pomocą Posłów Cesarskich udał się, i przewłoka pokoiu na zieździe Wileńskim dnia 3. Listopada w Roku 1656. aż do przyszłego Seymu iest przeciągniona.

1657 Tym czasem Jerzy Rakocy Xiąże Siedmiogrodzkie Roku następuiącego 1657. ułudzony wielkiemi Króla Szwedzkiego obietnicami, do Polski z woyskiem 50,000 ludzi wynoszącym wchodzi; lecz nie długo napastnik ten Polskę plondrował, alnowiem od Stanisława Potockiego Hetmana W. Koronnego, i Tatarów zewsząd otoczony, gdy się do swego przerznąć nie mógł kraiu, pokoy sobie zelżywy za gotowe kupić musiał pieniądze. Jeszcze nie wyszedł był Rakocy z Polski, kiedy posiłki od Cesarza pod kommendą Xiążęcia Hatzfelda weszły do Polski, a które były przyobiecane przez Traktat zawarty w Wiedniu dnia 27 Maia tegoż samego Roku przez Bogusława Leszczyńskiego Podskarbiego W. Kor: Posła Rzeczypospolitey z Ferdynandem III. a od Leopolda Syna iego potwierdzony, którym po śmierci Jana Kazimierza obiecano Królem obrać, iednego z Xiążąt Domu Austryackiego. Tegoż samego Roku w Kopenhadze między Polską i Danią przez Tobiasza Morsztyna ku wzaiemney obronie przymierze iest zawarte, a w krótkim potym czasie sławny stanął Traktat Welawski z Elektorem Brandeburskim za pośrednictwem Franciszka Barona de l'Isola Posła Cesarskiego zawarty przez Wacława Leszczyńskiego Biskupa Warmińskiego, i Win-

i Wincentego Korwina Gąsiewskiego Hetmana Polnego Litewskiego Posłem Rzeczypospolitey. Tym Traktatem uwolniony został Kurfirstrz Brandeburski od hołdu na zawsze, tak iednak, aby wiecznie Polszcze był sprzymierzonym, przytym potwierdzone następstwo na lenność dla Margrabiów w Frankonii, ieżliby do Kaduku przyszło. Kurfirstz zaś z swey strony obowiązał się do przystawienia podczas woyny Polakom 1500. piechoty, a 300 iazdy, lecz wkrótce Rzeczpospolita przez nowy Traktat Bydgoski od tych posiłków Kawaleryi go uwolniła, i w nadgrodę nakładów woiennych ustąpiła Kurfirstzowi, i iego Potomkom płci Męzkiey, Pawiatu Lemburskiego, i Bytowskiego lennym prawem, i pod temiż warunkami iak były trzymane od Xiążąt Pomorskich: nadte Elbląg Miasto z Powiatami puścić mu obiecała, skoro od nieprzyiacioł odebrane będzie, aż do zupełnego wypłacenia summy 400,000. Talerów Niemieckich; prócz tego zastawą wypuszczono mu Starostwo Drahimskie w summie 120,000. Talerów. Który to Traktat za powrotem Jana Kazimierza do Warszawy, na Seymie złożonym w Miesiącu Lutym Roku 1658. oraz zawarte przymierza z Królmi Węgierskim, i Duńskim są potwierdzone. 1657.

1657. Fryderyk Król Duński od Ferdynanda III. Cesarza pobudzony, ażeby zemścił się krzywdy, którą mu uczyniono przez wymuszony na nim Traktat Rotschildzki nader Koronę Duńską krzywdzący, a którego Szwedzi czuiąc swoię przemoc dotrzymać mniey dbali, zasadzony zaś na nowym Traktacie zawartym z Polską, do Szwecyi z woyskiem wpada; Gustaw na obronę Państwa swego z częścią woyska do Szwecyi powraca, zostawiwszy przy drugiey części władzę Bratu swemu Adolfowi. Karol wyparowawszy Duńczyków z swego kraiu, wkroczył z swym woyskiem do Danii, i obległ Miasto iego Stołeczne Kopenhagę. Jużby był w ostatnim stopniu nieszczęśliwości i zguby zostawał Fryderyk, gdyby nie był został
1658. wsparty od Hollendrów, którzy znaczną na pomoc iego przysłali mu Flottę, która mimo żwawego Szwedów odporu przez Sund się przerznąwszy, przymusiła ich do odstąpienia oblężenia. Pierwsza ta przegrana, większe potym dla Szwedów za sobą pociągnęła straty; Wziąwszy bowiem się za ręcę Cesarz, Duńczyk, Polacy, i Elektor Brandeburski i stale prowadząc woynę, nakoniec blisko Nisburga w Fionii wyspie na głowę Szwedów porazili, ich piechotę całą, iuż w pień wycięli, iuż resztę w niewolą

wolą zabrali. Ta przegrana tak zasmuciła Karola Gustawa, iż w krótkim potym czasie maiąc lat 37. i małego iednego tylko zostawiwszy Syna, którego Szwedom za swego zalecił następcę, zakończył życie, i swe waleczne dzieła. 1658.

Roku 1655. Papież Innocenty X. umarł, a po nim Alexander VII. z Familii Chigiuszów na iego mieysce iest obrany.

Portugalczykowie Roku 1656. utracili Króla swego Jana IV. po którym Alfons Syn iego na Tron wstąpił, któremu dla wielkiego rozumu pomięszania, nie tylko Zonę, ale i Koronę odebrać musiano, a rządy Państwa powierzyć Xiążęciu Piotrowi, który iego był następcą. Woyna między Portugalczykami i Hiszpanami stałe trwała, Portugalczyko- 1656. wie utrzymywali się tak przez nikczemność Ministrów Filippa IV. Króla Hiszpańskiego, iako też i przez własne swoie siły, oraz i potiłki Francyi, która dla rozdwoienia sił Hiszpańskich poddawała Wodzów, i woyska Portugalczykom.

Król Francuzki od Roku 1654. korzystał był z woyska Karola IV. Xiążęcia Lotaryńskiego, który umysłu będąc niestatecznego z krzywdą swego dobra raz z tą, drugi raz z ową trzymał się stroną. Podtenczas Xiąże Karol z Hiszpanami trzymał, którzy żołd woysku ie-

 go

1656. go płacili, iż imieniem ich woynę w Belgium prowadził. Lecz gdy przy zaczęciu każdey kampanii nowych coraz Xiąże wyciągał warunków, a które bardziey tylko dziwackiemu iego dogadzały humorowi, niżeli dobru Państwa i iego potrzebie, przeto wzięty, i do Zamku Anvers, a potym do Hiszpanii iest zaprowadzony, a Bratu iego Franciszkowi Hiszpani oddali władzę nad iego woyskiem, Kardynał Mazaryni chcąc na żołd Króla Francuzkiego to przeciągnąć woysko, starał się mieć sobie Xiążęcia Franciszka, który mniemaiąc, iż w tym iego honor zawisł, aby się pomścił zabrania Brata swego, przeszedł z woyskiem na służbę Króla Francuzkiego. Postępek ten iego zatrzymał uwolnienie Karola, który zostawał w niewoli aż do Traktatu Pierneyskiego, a który Hiszpani zawieraiąc z Francyą mniey okazali baczności i pamięci o interessach iego, niżeli się spodziano.

1659. Ludwik XIV za naywalnieyszy wziąwszy sobie interes woynę Hiszpańską, gdzie pierwszy Minister Filippa IV. Ludwik de Haro, sposobnieyszym będąc do utrzymywania Króla w próżnowaniu, niżeli wzbudzenia w nim ducha woiennego, dał czas Królowi Francuzkiemu do znacznych odniesienia korzyści w Flandyi, we Włoszech, w Katalonii

nad

nad Hiszpanami. Filip tylu wielkiemi stratami stroskany zupełnie chęć stracił do woyny, i przedsięwziął kupić sobie nakoniec u Francyi pokoy W Roku więc 1659. Traktat ten iest zawarty na wyspie de Faisans, którą robi rzeka Bidassoa, dzieląca Francyą, od Hiszpanii. Zaczęto iuż wprawdzie traktować ieszcze Roku 1656. o ten pokoy, i Mr de Lionne tym końcem wysłany był do Madrytu; lecz wszystkie negocyacye zostały zawieszone na iednym Artykule Małżeństwa Infantki Maryi Teressy, którą Kardynał chciał zaślubić z Królem Francuzkim; Filip zaś innego nie maiąc potomstwa nie chciał Dziedzicki Państw tak obszernych wydać za Monarchę obcego. Tym czasem Królowa Hiszpańska Marya, Anna, Córka Cesarza Ferdynanda III. a druga Żona Filippa, porodziwszy Syna w Roku 1654. i na przyszły Rok zostaiąc w ciąży, dobrą otuchą napełniła całą Hiszpanią, i powodem iey była do odnowienia swych negocyacyi względem zawarcia pokoiu. 1659.

Sławny ten więc pokoy; naprzód był układany podczas Armistycium przez dwóch Subalternów Ministrów, potym przez dwóch pierwszych obyga Królestw Ministrów, toiest: przez Mazaryniego Kardynała Francuzkiego, i Ludwika de Haro Hiszpańskiego, nako-

1659. niec przez samychże Królów, którzy na granice swych Państw przybywszy, widzieli się w iedney z drzewa zrobioney łoży, na wyspie de Faisans, i wzaiemnie powinne sobie oddali honory. Filip przywiózł z sobą tam Córkę swoię Infantkę, Maryą Teressę, którą Ludwik XIV. wziął sobie za Zonę. Poprowadził ią z sobą do Paryża, gdzie z wielkim ią przyimowano tryumfem, lud się równie weseląc, że woyna, która lat trwała trzydzieści iest zakończona, iako też, że Królowie tak szczęśliwie, i pomyślnie z sobą się zpowinowacili. Przez ten pokoy, który nazwano Traktatem Pireneyskim, Król Hiszpański ustąpił Francyi wiele Miast, które zdobył był w Hrabstwie Artezyi, Hannonii, w Flandryi, i w Xięstwie Luxemburskim, a w zamianę tych, inne otrzymał, które mu były potrzebne do utrzymania tych, które się przy nim zostawały. Nad to ustąpił w Hiszpanii Hrabstw Russilońskiego i de Conflans, i od Francyi odebrał to, co ona posiadała w Hrabstwie Burgońskim, i w Państwie Mediolańskim. Przytym Filip wszelkich Domu swego zrzekł się pretensyi do Alsacyi, i ustąpioney przez Traktat Munsterski Francyi, a Ludwik z swey strony obowiązał się, zapłacić trzy miliony złotych Arcy-Xiążęciu Austryackiemu. Król Hiszpański

obo-

obowiązał się wyciągnąć garnizon z 1659.
Miasta Juliers, które należało do Elektora Palatyna, czyli Woiewody Reńskiego, a Ludwik XIV. przyobiecał Królowi Hiszpańskiemu, że Portugalczyków odstąpi, i że niiakim sposobem żadnych im dawać nie będzie posiłków. Obydwa ci Królowie w tym Traktacie ułatwili ieszcze interessa Xiążąt Lotaryńskiego, Sabaudzkiego, Modeny, Mantuy, i Monaco, którzy tey, lub owey dotychczas sprzyiali stronie, i z niemi się poiednali. Artykuł 99. względem obstawania u Stolicy Apostolskiey za Xiążęciem Modeny iest ciekawy: Treść iego ta iest. *Obydwa Królowie obowięzuią się użyć wszelkich staranności, i prożb pokornych do Oyca Swiętego, ażeby raczył bez odwłoki zakończyć sprawę, czyli przez ugodę, czyli też przez Sąd, który ma Xiąże Modeny od dawnego iuż czasu z Kamerą Apostolską względem własności i dziedzictwa Dolin de Commachio; i spodziewaią się ciż wzmiankowani dway Królowie, że Stolica Apostolska nie odmówi sprawiedliwey nadgrody, i winney temu Xiążęciu, którego Przodkowie znaczne okazali przysługi teyże Stolicy, i który sam pod iey się Sąd dobrowolnie poddaie.*

Wiedzieć tu trzeba, że tak Innocenty X. iako i Alexander VII. usiłowali obydwóch Królów nakłonić do pokoiu,

1659. i żądali, aby oni byli pośrzednikami, lecz tego dokazać nie mogli, gdyż obydwa Królowie Traktat między sobą zawarli bez wszelkiego pośrzednictwa, i tylko przez swych Ministrów, lubo za Innocentego X. wielkie do tego okazywało się podobieństwo, gdy nawet Rzym wybrany był do układania warunków Traktatu. Co się tycze zaś Alexandra VII. tedy między nim, i Kardynałem Mazarynim wielka była emulacya; co zaiste było przyczyną, iż Kardynał Mazaryni widząc się ieszcze Panem woli Ludwika XIV. który ieszcze był młodoletni, niechciał Papieżowi tego uczynić honoru, aby był Pośrzednikiem między temi dwóma Koronami.

Karol II. Król Angielski wyłączony był od tego Traktatu, lubo sam w osobie swoiey udał się był na granice tych dwóch Królestw, gdzie ten układano pokoy, chcąc obydwóch nakłonić Królów, aby za nim obstawali, ale nic wskórać nie mógł. Bo lubo Kromwel iuż umarł był ieszcze Roku 1658. Anglikowie atoli kształt wolno-rządny utrzymywali, pod imieniem Parlamentu, i że obydwie Korony niechciały w żadne z Anglią wchodzić nieprzyiaźni. Ztym-
1660. wszystkim Karol Roku 1660. bez nayrnnieyszego obowiązku obydwom tym Królom na Tron się swoy dziedziczny

po-

powrócił. Rychard Kromwel Syn Tyrana nastąpił był wprawdzie na mieysce godności, i wziętości u Narodu Oyca swego, lecz nie maiąc tey doskonałości co Oyciec iego, złożony iest z swego urzędu, i Anglicy przez czas nieiaki w stanie bezrządnym zostawali Nakoniec prawdziwie życzliwi swey Oyczyznie, a oraz do Familii przywiązani Królewskiey przemogli, i za sprawą Generała Monck, Król Karol, Dziedzic prawy przyzwany był, i od całey Anglii, tak iak niegdyś w Szkocyi za prawego uznany iest Króla. 1660.

Xiąże Lotaryński w niewoli u Hiszpanów zostaiący, udał się także na mieysce to, gdzie układano Traktat; lecz tam nie wiele zyskał, gdyż lubo swe odebrał Państwo, ale iego granice nader mu zmnieyszono. Król Francuzki nie tylko zatrzymał przy sobie, niektóre Miatta, i wolne przeyście dla swego woyska przez całą Lotaryngią, pod pozorem trzech Biskupstw zamkniętych w tey Prowincyi, i Alsacyi do niego należących, ale nad to przymusił Xiążęcia, że mury i wszelkie fortyfikacye około Stołecznego swego Miasta z gruntu zruymować musiał.

Xiąże Kondeusz był szczęśliwszy, niżeli Xiąże Lotaryński. Przywrócony bowiem został do wszystkich swoich

1660. maiętności i godności, z których był wyzuty po swym oddaleniu się z Francyi. Interessa tego Xiążęcia dłużey Ministrów pełnomocnych zatrzymały, niżeli obydwóch Królów, którzy Traktat między sobą zawierali. Hiszpani bowiem za punkt honoru wzięli sobie utrzymać Xiążęcia Kondeusza przy dawnych iego Przywileiach, a Król Francuzki nie mógł tego przewieść na sobie, żeby poddany miał mu przepisywać prawa, i w nadgrodę swey rebellii te odbierać łaski, które się samey tylko rzetelney należą wierności: Wzięto więc śrzodek do ułagodzenia tych trudności, toiest: nakłoniono Xiążęcia Kondeusza, ażeby na piśmie oświadczył Królowi Francuzkiemu swoy żal, że naprzeciw niemu woynę prowadził, oraz, że się zupełnie oddaie wspaniałości i szczodrobliwości iego: tym sposobem Król Francuzki z swey dobroci, ale nie za pośrzednictwem obcey Potencyi darował winę Xiążęciu, i onego do pierwszych powrócił godności. Ta atoli łaska wyświadczona Xiążęciu, kosztowała Hiszpanów, przez utratę Miast kilku, które oddali byli Xiążęciu, i których ustąpić mu mieli na zawsze, gdyby Król Francuzki niechciał go był przyiąć do pierwszey łaski, i do tych przywrócić godności, któremi

gemi był ozdobiony przed wyiściem swo- 1660.
im z Francyi.

Cesarz Ferdynand III, umarł był w Roku 1657. mocno zażałony śmiercią Syna swego starszego Ferdynanda Franciszka, którego iuż Elektorowie obrali byli Królem Rzymskim w Roku 1654. a że Arcy-Xiąże Leopold drugi Syn iego nie miał ieszcze lat przepisanych przez Bullę złotą, żeby mógł bydź obrany Cesarzem; przeto otrzymał od Elektorów, iż do inszey póty nie przystąpili Elekcyi, póki lat tych nie doszedł. Jakoż Elektor Moguncki nie zwołał Collegium Elektorów do obrania nowego następcy po zmarłym Ferdynandzie III. aż w Miesiącu Lipcu Roku 1658. w którym Arcy Xiąże dziewiętnasty Rok wieku swego zaczynał mimo usilnego nalegania zagranicznych Potencyi, które innego życzyli sobie mieć Cesarza.

Cesarz Leopold dopełnił przyrzeczenia uczynionego podprzymierza zawartego w Wiedniu z Oycem iego Ferdynandem względem posiłkowania Polski naprzeciw Karolowi Gustawowi Królowi Szwedzkiemu, który iakośmy wyżey namienili podczas teyże woyny na początku tego Roku z tym się rozstał światem. Przypisuią śmierć iego smutkowi, który powziął z okazyi ostatniey przegraney blisko Nybowry na wyspie Fio-

1660. nii, oraz wielkim pracom i trudom, które ponosił od początku zaczęcia woyny. A że nie zostawił tylko Syna iednego czterechletniego, przeto za pośrzednictwem Ludwika XIV. Króla Francuzkiego, Opiekunka młodego Króla, i Regentka Szwedzkiey Korony pokoy w Oliwie z Polakami zawarła. Mocą tych Traktatów nayprzód Jan Kazimierz wszelkich zrzekł się pretensyi swoich do Szwecyi i przyłączonych do niey kraiów, zachowuiąc tylko tytuł i herb Króla Szwedzkiego, z tym iednak dokładem, ażeby traktuiąc z tą koroną lub iey poddanemi, ani tytułu, ani herbu Szwedzkiego nie zażywał, i żeby to oboie po iego śmierci zupełnie ustało. *Powtóre* Polska całych Inflant Szwedom ustąpiła, szczupłą onych sobie zostawiwszy cząstkę, która teraz ma tytuł Województwa Inflantskiego, tudzież wszelkich zrzekła się pretensyi do Estonii, i wyspy Ozelii. Szwedzi zaś z swey strony nayprzód Elbląg, Malborg, i Sztum w Prusiech oddali. *Potrzecie* Traktaty względem podziału Polski z Elektorem Brandeburskim uczynione skassowali. *Poczwarte* Jakuba Xiążęcia Kurlandzkiego z niewoli uwolnili, i wszelkie zabrane mu ruchomości, i sprzęty powrócić przyrzekli. Nad to woyska Szwedzkie i Cesarskie z Polski wyprowadzić

wadzić po Traktacie zawartym przyrze- 1660.
czono, więźniowie z obu stron wydani. Amnestya dla wszystkich, a osobliwie dla Dyssydentów, którzy się przez interess swey Sekty do Szwedów przyłączyli byli, iest warowany. Handel z oboiey strony ubeśpieczony: oryginały Paktów od Stron zamienione, a generalny Paktów Autentyk Pośrzednikowi, toiest: Królowi Francuzkiemu iest oddany. Elbląga Elektorowi Brandeburskiemu osobnym Artykułem wolne straży odzierżenie iest ubeśpieczone.

Wolną gdy się bydź widzi iuż Polska od woyny Szwedzkiey, aż oto z całą potęgą na drugą przeciw Moskalom iść iest przymuszona, którzy Lachowicze trzymali w oblężeniu. Tym więc gdy Polacy na odsiecz pod kommendą Sapiehy Hetmana W. X. Lit: i Czarneckiego Woiewody Ruskiego ciągną, Chowański Wodz Moskiewski drogę im zaszedłszy pole wydaie pod Polonką, legło w tey potyczce na placu Moskalów 15,000. reszta w rozsypkę poszła. Na Ukrainie zaś blisko Cudnowa Stanisław Potocki, i Jerzy Lubomirski Hetmani Koronni wydali bitwę Moskalom, na którey legło trupem Moskwy 36,000. i Szeremet Wodz Moskiewski w niewolą zabrany przy znaczney zdobyczy wraz z całym obozem.

Sie-

1660. Siedmiogrodzka Ziemia Roku tego była także teatrem okropnym krwi rozlania, i zaboystwa. Jerzy Rakocy zniosł był Akacyusza Barklaia, któremu Turcy tę nadali ziemię: lecz wkrótce sam Jerzy Rakocy umarł z ran, które w potyczce odniosł był. Smierć iego wzbudziła znowu Barklaia i Turków, którzy dla Barklaia odebrali Miasto Hermanstad, z którego Rakocy wygnał go był, ale gdy Barklay nie mógł wypłacić wielkiego haraczu, który na niego włożyli byli, ani też dać zdołał odporu Kiminowi Janeś nowemu Pretendentowi, który wznawiał pretensye Rakocego, Turcy na siebie tę opanowali Prowincyą.

Jan Chrzciciel Gaston Xiążę Orleański, a Brat Ludwika XIII. umarł w Blois, gdzie osiadł był, po różnych zatargach z Kardynałem de Richelieu o pierwszeństwo w sprawowaniu rządów Państwa.

Strata, którą ponieśli Angielczykowie Roku tego przez śmierć Henryka Xiężęcia de Glocester Brata Karola II. pomięszała radość Angielczyków, którą napełnieni byli od przywrócenia Familii Królewskiey do swey Oyczyzny. Xiąże ten umarł 17. Października Roku 20. wieku swego.

W śrzod

W śrzod wesołości, którą napełniona była Francya z przyczyny zawartego pokoju, Obywatele Marsylii okazawszy nieukontentowanie, że na ich Przywileie nie miano względów, Król natychmiast wysłał naprzeciw nim swe woyska, które z Miasta wszelkie woienne zabrało rynsztunki, urzędowe Osoby odarło z ich znaków godności, i przez swoię bytność dopomogło do wybudowania Zamku, i Cytadelli na obydwóch brzegach portu, dla utrzymania ludu w posłuszeństwie i karności. 1660.

Karol II. pierwszych dni Października przyięty był do Londynu; gdzie w niepamięć puściwszy to wszystko, cokolwiek naprzeciw iego uczyniono Oycu, Lud wszystek za swego prawego uznał go Monarchę. Wprawdzie przed skończeniem Roku tego, niektóre duchy niespokoyne chciały wznawiać rozruchy, ale próżne ich były usiłowania, i Król inszego nie miał zmartwienia, prócz utraty Xiążęcia de Glocester Brata swego, o którym wyżey nieco mówiliśmy.

Smierć Kardynała Mazaryniego, która przypadła Roku 1661. odmieniła całe postać interessów Francyi, gdzie Król 23. lat dopiero maiący sam chciał bez Ministra rządy Państwa sprawować. Pierwsze rozrządzenie, które uczynił, było, 1661.

zło-

1661. złożenie z godności Superintendenta Dochodów Królewskich Mikołaia Fukieta, który powszechnym obwiniony głosem, że przez wydatki zbytnie, znaczne i nader nieznośne korzyści na siebie obracał z dochodów Królewskich, dał okazyą, że nie tylko na ukaranie iego rozkazał Król mu dać sprawę z swego urzędu, ale i do ustanowienia Kamery sprawiedliwości, która miała moc wchodzić w poznanie postępków wszystkich Officyalistów podatkowych.

Xiąże Hrabia d'Oliwarez, który zawarł był pokoy Pireneyski, z Kardynałem Mazarynim, umarł tegoż Roku co i on z tą tylko różnicą, że ten umarł nader ubogim, lubo wielkie względy ku niemu Króla tak możnego, wszelkie podawały mu sposoby do zbogacenia się, gdy przeciwnie Kardynał Richelieu niezmierne swym krewnym zostawił bogactwa.

Ludwik XIV. przed skończeniem Roku tego, Xiążęcia Orleańskiego zaślubił z Siostrą Karola II. Króla Angielskiego. Sprzeczka, która się wszczęła między Posłem Hiszpańskim i Francuzkim u Dworu Londyńskiego zostaiących, o to, że Poseł Hiszpański wziął był pierwszeństwo Francuzkiemu, tak rozgniewała Ludwika XIV. iż iuż w pogotowiu

był

był rozpoczęcia nowey woyny z Hiszpanami, gdy Filip, niechcąc w nowe wchodzić zatargi, przyrzekł przez Posła swego w Paryżu Dworowi Francuzkiemu, iż Poseł iego odtąd nigdzie się znaydować wtenczas nie będzie, gdzie Poseł Francuzki będzie przytomny, dla uniknienia wszelkiey sporki o pierwszeństwo. 1661.

Karol II. Król Angielski, będąc uroczyście ukoronowany w Westminster, wziął sobie za Zonę Katarzynę de Bragance Siostrę Króla Portugalskiego.

Fryderyk III. Król Duński otrzymał od Stanów swego Królestwa, iż odtąd Korona Duńska prawem dziedzicznym do iego Następców należeć miała, w nadgrodę odwagi, i gorliwości, którą okazał był przy obronie Miasta Kopenhagi, które wraz z Królestwem całym w wielkim były niebespieczeństwie, gdy Gustaw Król Szwedzki trzymał go w oblężeniu. Stan Rycerski Królestwa Duńskiego cale się Królowi nieprzyiaźnym okazał, i zezwolić niechciał na to nowe prawo, pod pozorem, że Król żadnych nie miał względów na iego prawa; lecz Duchowieństwo z Pospolstwem zmówiwszy się, mimo wszelkiego przeciwieństwa, oddało koronę Królowi prawem dziedzicznym, na co Stan Rycerski nakoniec zezwolić, i

1661. przystać musiał; a tak zniesione są wszystkie owe Przywileie Stanu Rycerskiego, które im Królowie z musu przy swoim obraniu nadawać musieli.

Transylwania uciążona od Turków, którą odebrali byli Barklaiowi, obrała sobie za Xiążęcia Kimina Jomas, który pod protekcyą udał się Cesarza. Turcy innego wzniecili mu przeciwnika, a ten był Michał Abassi: a maiąc przytym różne przyczyny nieukontentowania naprzeciw Cesarzowi, osobliwie, że Mikołay Zrin Wódz Pułków Kroackich wśrzod pokoiu wystawił sobie był Zamek obronny, który mu służył za mieysce ucieczki po każdey wycieczce: wysłali Gońca do Wiednia, dla otrzymania tak zburzenia tego Zamku, iako i ugodzenia się względem osoby, która miała bydź Panem Transylwanii. Cesarz Leopold zasadzony na tych pierwszych krokach uczynionych do pokoiu, zaniedbał czynić przygotowania do woyny, przez co dał czas Turkom do zmocnienia się i wypowiedzenia mu woyny w Węgrzech, wypędziwszy Kimina Jamos z Siedmiogrodzkiey Ziemi.

Odkryto w Rzymie bezrozumne błędy Franciszka Bori Doktora Medyolańskiego, który znalazł był wielu całe nieoswieconych, iż mu wierzyli, iakoby

by Duch Swięty dopiero się miał wcie- 1661.
lić, że na świat dla tègoby przyszedł,
iż nowy miał ustanowić Kościoł, i że
on tego Ducha Swiętego Wcielonego
miał bydź Poprzednikiem, i że wkrótce
widzieć będą tego Ducha Swiętego
przychodzącego z woyskiem wielkim,
i tryumfuiącego ze wszystkich przeci-
wności świata tego. Zwodziciel ten in-
sze ieszczę głupie rozsiewał błędy.
Lecz gdy ich fałsz postrzeżono, on z
Rzymu umknął, i przez czas nieiaki
bawiąc się w Strażburgu, iuż w Am-
szterdamie, i Hamburgu, nakoniec do
Kopenhagi udał się, wszędzie swe gło-
sząc ziawienia, i znayduiąc zawsze lu-
dzi lekkowiernych, którzy go za wiel-
kiego mieli i czcili człowieka. Pozna-
ny nakoniec w Kopenhadze, gdzie do
Dworu Królewskiego się wkręcił wiel-
kim się bydź udawszy Chimistą, ode-
słany był do Wiednia, a ztamtąd do Rzy-
mu, gdzie odprzysiągłszy się swych błę-
dów, i ziawień, umarł po nieiakim cza-
sie w więzieniu Inkwizycyi.

Ludwik XIV. Roku tego pierwszy
z swego małżeństwa odniosł owoc przez
narodzenie się Delfina, którego Marya
Teressa Królowa zległa była dnia pier-
wszego Listopada: a Roku następuią-
cego 1662. nabył Xięstwa Lotaryńskie- 1662.
go przez ustąpienie uczynione od Ka-

1662. rola IV. pod pewnemi warunkami, które gdy w dalszym czasie nie były uskutecznione, Traktat też swego nie wziął skutku. Xiąże Karol nie maiąc dzieci prawego łoża, Sukcessya po nim spadała na Synowca iego Karola Syna Xcia Franciszka Brata iego, lecz przez iakąś antypatyą, czyli przez humor swoy dziwacki nie mógł tego swego cierpieć Synowca, któremu do zamęścia po dwakroć przeszkodził był, niechcąc go swoim uznać prawym Następcą. Ministrowie Królewscy chcąc z tey Karola IV. korzystać naprzeciw swemu Synowcowi nienawiści, perswadowali mu, ażeby swe Państwo samemu Królowi ustąpił Francuzkiemu; tym bowiem sposobem wieczysty ziednałby sobie pokoy, gdyż woysko Królewskie od wszelkich zawsze broniłoby go nieprzyiacioł, i że zawarłszy Traktat, Xiąże z Królem Francuzkim, nie tylkoby znaczną corocznie od Dworu Francuzkiego brał pensyą, ale nadto Król przy znaczney pensyi uznałby go, i iego całą Familią za Xiążąt krwi Królelewskiey, i że wszelkiemi cieszyłby się Przywileiami, które są do tey znakomitey przyłączone godności. Xiąże wymówił sobie, ażeby ta Królewska obietnica, osobliwie względem ostatniego punktu była potwierdzona i uznana od Parlamentu, i Xią-

Xiążąt krwi Królewskiey. Lecz gdy ta kondycya nigdy swego nie wzięła skutku, Traktat ten także nie był uskuteczniony, oprócz tego, że Xiąże Karol oddaliwszy się z Franeyi bez powrotu do niey, zachował swe prawa i pretensye sprawiedliwe do Lotaryngii, a które potym sam Król Francuzki za prawe uznał. 1662.

Tegoż samego Roku Król Francuzki nabył Dunkierkę Miasto, które w Roku 1658. od Francuzów wraz z Anglikami wzięte iest, ale które Anglikom ustąpiono podług Artykułów zawartey ligi między niemi. Karol II. w początkach swego panowania potrzebował pieniędzy, których Król Angielski mieć nie mógł tylko za rozporządzeniem Parlamantu, przeto o pięć milionów z Francyą traktował, które mu dać Hrabia d'Estrud obiecał, ale za nie Angielczykowie utracili to Miasto ostatnie, które ieszcze dotychczas utrzymywali iako pamiątkę swych zwycięztw morskich.

Król Francuzki tegoż samego Roku odniosł znaczną obelgę; w osobie Xiążęcia de Crequi swego Posła w Rzymie. Niektórzy z Dworskich tego Posła spotkawszy się na mieysca publicznym z żołnierzami Gwardyi Papieskiey, iedni drugim niechcąc z drogi ustąpić przez zaciętość, i cale niepotrzebną względność

1662. dność na honor swych Panów, nayprzód kłócić się i łżyć wzaiemnie poczęli, a potym wzaiemnemi okładać się razami nie omieszkali; Zołnierze Papiescy wsparci od drugich, wzięli się do broni, i kilka razy z karabinów dawszy ognia do Pałacu Posła Francuzkiego, zabili Pazia samey Posłowy przy karecie będącego. Sprawa atoli zagodzona iest przez Traktat w Pizach zawarty, mocą którego Papież się obowiązał był posłać Kardynała Chigi Wnuka swego do Paryża z przeproszeniem Króla Francuzkiego, oraz z przyrzeczeniem, iż tę skassuie Gwardyą, że Narod Korsykański, z którego ta Gwardya złożona była, która Posłowi tę uczyniła obelgę, ogłosi za niezdolny i całe niezdatny do służby Papiezkiey, że nakoniec wystawić każe Piramidę z napisem wyrażaiącym nadgrodę, którą Papież uczynił Królowi za odniesioną obelgę.

1663. Król Ludwik XIV. Roku tego wziął sobie za Dewizę Słońce z tym napisem *Nec pluribus impar*, co wyrażało iego biegłość i umieiętność w sprawowaniu rządów Państwa, które on sam z tak wielką sprawował umieiętnością, iakby lepiey naywiększa liczba nie mogła Ministrów. Z wielką okazałością odnowił dawne swey korony przymierza z Rze-

czą-

czpospolitą Szwaycarską, a chcąc ia- 1663.
kążkolwiek odnieść korzyść z ustąpienia sobie Xięstwa Lotaryńskiego, uczynionego sobie od Xiążęcia Karola II. zabrał mu Miasto Marsal, i nowy z nim zawarł Traktat. Jednę Xiężniczkę krwi Królewskiey zaślubił Karolowi Emmanuelowi Xiążęciu Sabaudzkiemu, którego przez nadzwyczayne iego Posłom okazane honory, tym bardziey sobie zniewolił, i swey koronie przychylnym nad zamiar uczynił. Nakoniec chcąc zachęcić mądrych i uczonych tak swego kraiu, iako i obcych, różne ustanowił Akademie z znaczną płacą dla tych, którzyby pracowali około wydoskonalenia nauk wyzwolonych. Do tey zaś szczodrobliwości naprzeciw uczonym pobudzony był przez Mr. Colbert, który przedtym pierwszym u Dworu Kardynała Mazaryniego zostaiąc Rządzcą, z zalecenia tegoż Kardynała do Dworu przeszedł Królewskiego. Ludwik oddał mu potym rządy skarbu swego, którym on nader rostropnie zawiadywał; nadto Minister ten tak przez Królewską, iako i swoię protekcyą wprowadził do Francyi rękodzielne roboty nader doskonałe i wyborne, i których Francya nieprzebranym potym stała się źrzodłem dla wszystkich Narodów, co nie tylko chwały Ludwikowi XIV. pomnożyło,

1663 ale i Królestwu znacznych przysporzyło korzyści.

Cesarz Leopold Roku tego smutnemi napełniony był chwilami. Turcy odebrali mu Fortecę Neuhasel, i Miasta Meutra, Levenz, Nowigrad w Węgrzech, i czyniąc wycieczki do Szląska i Morawy, okropne w nich swego bycia zostawili szlady. Ztymwszystkim Sułtan Mahomet IV. który po Oycu swoim nastąpił Ibrahimie zaduszonym od Janczarów Roku 1641. dał dowod swey sprawiedliwości, i litości naprzeciw Chrześcianom. Tegoż samego Roku, którego cały Konstantynopol weselił się z przyczyny odniesionych zwycięztw w Węgrzech, niektórzy z Zydów bardziey z nienawiści Chrześcian, a niżeli z powodu radości z pomyślnych powodzeń woyska Tureckiego, naygrawać i natrząsać się poczęli z Chrześcian i ich Religii; Mahomet powziąwszy o tym wiadomość, wszystkich tych surowo i przykładnie za tę ich zuchwałość ukarać rozkazał. W śrzod tych strzał wzwyż wzmiankowanyh Leopold Cesarz wesołą odebrał nowinę, że woysko, które Wezyr za powrotem swoim do Węgier, wysłał był do Kroacyi, na iey spustoszenie, zniesione iest przez walecznego Hrabię de Zrin w dwóch potyczkach.

Hra-

Hrabia Ulefeld na życie nastąpił Roku tego Fryderyka III. Króla Duńskiego, spodziewaiąc się, że nieukontentowanie Stanu Rycerskiego Królestwa Duńskiego poda mu sposoby do osiągnienia Tronu: lecz spisek ten iego gdy się odkrył, i gdy część wspólwinowayców iego śmiercią skarano, on z niektóremi ucieczką się salwowawszy, skazany iest na stracenie głowy, który dekret na iego posągu iest wypełniony, Pałac iego w Kopenhadze zburzony, i w tym mieyscu wystawiono kolumnę dla wyrażenia zbrodni, dla którey Dom ten był zburzony. 1663.

Ostatni pokoy Westfalski zostawiwszy, ieszcze niektóre Artykuły nieułatwione, Cesarz dla ich zaspokoienia zwołał Seym do Ratyzbony, który potym stał się wieczystym dla obfitości spraw, które do iego rozsądku przybywaią. Na tym Seymie zaradzano o redukcyi monety różnego rodzaiu, którą woyna trzydziestoletnia do całych Niemiec wprowadziła była: także też o woysku, które utrzymywane bydź miało nakładem całey Rzeszy Niemieckiey ku obronie całego Państwa Niemieckiego, roztrząsano także, którzy Xiążęta wchodzić mieli do Elekcyi Cesarzów, ale Elektorowie zatrzymali dalsze tego Artykułu rozbieranie, twier-

1663. dząc, iż do samego zgromadzenia Elektorów Elekcya Cesarzów należy.

Tegoż samego Roku umarła Chrystyna Xiężna Sabaudzka, a Matka Xiążęcia Karola Emmanuela, która podczas swoiey Regencyi wielkie miała uczeńnictwo do rozruchów Włoskich. Była ona Siostrą Ludwika XIII. i związek ten nie małe przyniosł korzyści Francyi podczas rozruchów, które się trafiały za życia iey we Włoszech.

1664. Gdy woyna między Turkiem i Cesarzem nie przestaie, Hrabia de Zrin napuszony pomyślnemi Roku przeszłego powodzeniami, poszedł do Węgier ścigać nieprzyiaciela, gdzie próżno kusił się obledz Kanizę. Turcy z swey strony wysłali naprzeciw niemu naymocnieysze woysko, i wzięli Fortecę, którą on wystawił był, i która pierwszą tey woyny była przyczyną; ztymwszystkim porażeni zostali Turcy blisko Miasta Swiętego Gotarda, gdy chcieli rzekę przebyć Raab, i wtargnąć do Austryi; Sławny Generał Montecuculli wsparty osobliwie posiłkami Hrabiów de la Feuillade, i de Coligni, którzy Węgrom na pomoc przybyli z znacznym woyskiem Francuzkim, wstrzymał te ich zapędy, i na głowę ich poraził. Nastąpił zatym Traktat, którego te były warunki, nayprzód, że Sultan Neuhasel trzymać bę-

będzie, powtóre, że Cesarzowi wolno 1664.
będzie nową wystawić Fortecę, która
potym nazwana iest Leopolstad, oraz,
że Forteca Hrabi de Zrin zburzona bydź
miała.

Ugoda ta wielkie w Hrabi tym sprawiła nieukontentowanie, którego w krótkim potym czasie znaleziono w lesie zabitego, do którego wybrał się był na polowanie. Zabity zaś iest według mniemania iednych od dzika, którego on postrzelił był nieszkodliwie, i który postrzał odebrawszy rzucił się był na niego; drudzy zaś twierdzą, że dni swe zakończył z rozkazu Cesarza, naprzeciw któremu źle mówić zaczął był, grożąc, iż wkrótce doświadczy skutków iego nieukontentowania pochodzącego z zezwolenia bez iego wiedzy, aby Forteca, którą on wystawił, zburzona była.

Polska od Roku 1671. wewnętrznemi 1661.
zamieszkami, i niezgodami zakłócona była. Jan Kazimierz żadnego nie maiąc Potomstwa, i ostatnim będąc z Domu swego, na prozbę Królowy Małżonki swoiey wydawszy Siostrzenicę swoię z Xiążęcia d'Enghein Syna Xiążęcia Kondeusza, postanowił postarać się u Stanów, aby ten Xiąże mianowany był Następcą iego na Tron ieszcze za życia swego. Sam Król interes ten

Sena-

1661. Senatorom zalecił, a Wydżga Biskup Warmiński Posłom. Lecz Proiekt ten od wszystkich iednostaynie był odrzucony. Fredro Kasztelan Lwowski w Senacie, a Franciszek Powalski w Izbie Poselskiey naygorliwszemi bydź się okazali. W tym woysko z posłuszeństwa się wyłamuie z przyczyny zatrzymanego żołdu; tegoż Roku Aryanie czyli Socynianie z Polski wychodzą według zaszłego na nich dekretu na Seymie Roku 1658. Alexander VII. Papież Królowi Janowi Kazimierzowi tytuł prawowiernego *Regis Orthodoxi* nadaie,
1662. Roku następuiącego Król sposob i wolność Elekcyi potwierdza, i wszystkie uczynione kroki względem Następcy na Tron kassuie. Z woyskiem Pol-
1663. skim ugoda staie się Roku 1663. przez którą 8. milionów onemu wypłacić obiecano, w Litwie zaś nie tak prędko do zgody przyszło z okazyi wynikaiących zamieszek z śmierci Gąsiewskiego Hetmana, i Zyromskiego Marszałka Związkowego. Gdy bowiem obydwóch miano w podeyrzeniu, iż między woyskowemi kłótnie, i niezgody wzniecicili, aby tym łatwiey związek był rozerwany, woyskowi niektórzy wściekłością zdięci, Zyromskiego rozsiekali, a Gąsiewskiego rozstrzelali. Uśpiony interes względem obrania Następcy

Tro-

Tronu ieszcze za życia Jana Kazimierza, gdy od Dworu na następuiących Seymach z większym uporem był popierany, wielkie w Narodzie sprawił nieukontentowanie, i domową wzniecił woynę Jerzy Lubomierski Marszałek Wielki i Hetman Polny Koronny Mąż pełen zasług w Narodzie i wielka Maiestatu podpora, który Jana Kazimierza z Wielkim owym Czarneckim utrzymał przy Koronie, podczas woyny z Karolem Gustawem Królem Szwedzkim, w tey okoliczności postanowionia Następcy na Tron sprzeciwił się Królowi, a bardziey Królowy, i całość dobra publicznego nad prywatne przełożył dobro. Przykład miłości dobra publicznego i wolności Oyczyzny, nie z żadney prywaty pochodzący! bodayby podobnych Oyczyzna nasza w opłakanym teraźnieyszym stanie zostaiąca liczyła była Synów, nigdyby tak nagley, i mniey podobno spodziewaney nie była podpadła ruinie. Gorliwość o dobro publiczne Lubomierskiego całą niechęć Dworu na niego zwaliła. Zapozwany więc w Roku 1664. na Seym zgromadzony ku obmyśleniu potrzeb do poparcia ciągnącey się z Moskwą woyny, o to, iż domową woynę w Oyczyznie wzniecić zamyślał, skazany iest na utratę maiętności, urzędów i życia.

1663.

1664.

He-

1664 Heronim Dunin, ktòry dla przypodobania się Dworowi wziął był na siebie urząd Oskarżyciela, z sześcią podobnemi sobie świadkami zaprzysiągł punkta iemu zadane, między ktòremi ten był naycelnieyszy, iż Stan Rzeczypospolitey Polski przemienić chciał na wzor tego, co Kromwel do Anglii wprowadził, a oraz siebie tey nowey Rzeczypospolitey Protektorem uczyniwszy, godność tę dziedzictwem Potomstwu swemu zostawić. Lubomierski dosłyszawszy o tym wypadłym naprzeciw sobie dekrecie, do Wrocławia ustąpił, czekaiąc aż w Oyczyznie rozdwoioney lepsza dla niego zdarzy się chwila. Jakoż Woiewòdztwa Wielko-Polskie widząc niewinność Lubomierskie-
1665. go, za nim się ogłosiły. Lubomierski łączy się z Konfederacyą Wielko-Polską, Połubieńskiego Pisarza Polnego Litewskiego pod Częstochową znosi: Kròl Lubomierskiego z woyskiem ściga, i iuż obydwie strony do boiu pod Palczynem stanęły; lecz Jędzey Trzebicki Biskup Krakowski, i Tomasz Leżeński Biskup Chełmski pokoy pod pewnemi warunkami przywracaią, mianowicie aby Lubomierski do godności i dòbr przywròcony został, ktòry przeprosiwszy Kròla do Wrocławia powròcił. Lecz gdy Krôl w swey ku Lubomierskiemu

trwa

trwa zaciętości, Lubomierski utyskuie 1665.
na niedotrzymanie przymierza, osobliwie, że Buławę Polną Krol oddał Janowi Sobieskiemu po śmierci Czarneckiego, ktora iednak do Lubomierskiego podług ugody uczynioney wrócić się powinna była. Znaczna zatym część Woiewództw za Lubomierskim się deklaruie, przybywa on z Wrocławia, i znaczne pod Montwami nad Noteczą Roku 1666 z Krola Jana Kazimierza zwycięztwo odnosi, po ktorym ugoda w Łęgonicach nastąpiła. Lubomierski, lubo Krola przeprosił, i powszechna amnestya była ogłoszona, niedowierzaiąc Krolowi na Szląsku się lokował, i w Wrocławiu, Roku następuiącego nagle umarł. Krol z swey strony przyrzekł Stanom, iż za życia swego nikomu do osiągnienia Tronu dopomagać nie będzie. Roku zatym 1667. ugoda Łęgonicka na Seymie iest potwierdzona, tudzież wolne Krolow obieranie nowym prawem obwarowane. I ten to był skutek ślepego przywiązania Ludwiki Krolowy do intressow Dworu Francuzkiego, ze wszystkich swoich zabiegow tylo tylko zyskała, iż powszechną sobie u Narodu nienawiść ziednała, i że z gryzoty niemogąc swych dopiąć zamysłow, przed dokończeniem Seymu dnia 10. Marca z tym się pożegnała światem.

1664. Biskup Munsterski, i Prowincye Związkowe woynę sobie wypowiedzieli, z okazyi Zamku należącego do Hrabi d'Borbdon, który Biskup opanował w Summie, którą mu Hrabia był winien. Hollendrowie Hrabiego utrzymywali stronę, lecz przymuszeni byli swe obrócić siły naprzeciw Anglikom, którzy żaląc się, iż w Indyach źle się z niemi obchodzono, pobudzili Króla Karola II. iż im woynę wypowiedział. Woyna trwała dotąd aż Król Francuzki za Hollendrami się deklarował, natychmiast o pokoiu myśleć poczęto, który nakoniec we dwa lata w Bredzie iest zawarty.

Tegoż samego Roku Ludwik XIV. zaczął ów wielki bić kanał dla złączenia dwoyga Morza, i Portu de Set na Morzu Srzodziemnym przy uyściu tego
1665. kanału, Roku następuiącego, widząc, iż iego poddani chęć do żeglarstwa i dalekich drog podeymowania zabierać poczęli, wysłał iednę z swych poddanych Osadę do Wyspy Madagaskar, którą obrał za skład wszelkich towarów, które kompania Francuzka handlowa sprowadzała z Azyi.

Gdy Ludwik o nowych zagranicznych zatrudnia się osadach, przymuszony iest do powrócenia wewnętrznego pokoiu pomięszanego przez intrygi nie-

niektórych Dworskich. Ludwik w pewney zakochał się był Panience, ktorey dobre u Króla położenie dało wielu przyczynę do szemrania. Król chcąc okazać iak wielkiego szacunku bydź iego łaska powinna u tych którym okazuie, wszystkich nienawistnych swey Mettressie od swego oddalił Dworu. Toż samo uczynił z iednym z Dworskich Nuncyusza, który te wszystkie do Włoch opisywał Dworu zamieszki. 1665.

Akademia Sorbońska, potępiwszy dzieło iednego Pisarza, w którym utrzymywał, iż Papież pobłądzić nigdy nie może, Duchowieństwo całe naprzeciw temu wyrokowi Akademii powstało, chcąc przez to okazać zupełne swe posłuszeństwo Bulli wydaney od Alexandra VII. Papieża, który zasadzaiąc się na klątwie rzuconey od swego Poprzednika, tych wszystkich za kacerzów osądził, którzyby mówić się ważyli, i utrzymywać, że Janseniusz pięć swoich Propozycyi nie napisał w wyrozumieniu kacerskim. Lubo zaś wsparł był swą powagą Duchowieństwo, chcąc w swym Królestwie pokoy utrzymać, lubo dozwolił był, ażeby Bulla Papieża ogłoszona była, przecięż przysłane Brewe do Nuncyusza publicznie zedrzeć rozkazał, z przyczyny, że Alexander Papież w nim Nuncyusza swego Posłem Apostolskim

1665. skim nazwał wyznaczonym do Krola, i do Stanów Królestwa, a co mogło w Narodzie odnowić pamięć zniesionych Stanów Państwa, bez których przedtym zezwolenia Królowie, swey samowładney okazywać nie mogli władzy. Ludwik XIV. w tym ieszcze Roku nowe odniosł zmartwienie, gdy się dowiedział, że Poseł iego w Konstantynopolu poniosł obelgę od Wielkiego Wezyra, który swe Posłowi Francuzkiemu iawnie okazał nieukontentowanie, że nie pierwszy mu powinszował wstępu na tę godność przez przysłanie mu prezentów, których pospolicie Ministrowie Porty domagali się, gdy z podobney okoliczności odbieraią powinszowania.

Sułtan, i Cesarz wzaiemnie sobie posłali podarunki, według zawartey ugody, i pokoiu między niemi Roku przeszłego. Stanęła była umowa między temi dwóma Monarchami, ażeby podarunki nie przenosiły ceny 200,000. Złotych, Sułtan atoli pełen chciwości i łakomstwa, w podarunkach swych posłanych Cesarzowi, połowy tey nie wyrównał summy, przeciwnie zaś Cesarz Leopold pełen wspaniałości, tak w srebrnych naczyniach, iako i w innych kosztownych rzeczach posłanych Sułtanowi, umówioną przewyższył summę.

Woyna nieprzerwanie trwała między 1665
Hiszpanią, i Portugalią. Portugalczykowie, którzy Roku przeszłego opanowali byli Miasto Alkantara, i którzy znieśli byli Xeia d'Ossone, powtórne otrzymali wycięztwo nad Hiszpanami, którzy oblegli byli Miasto Villaviciosa. Zwycięztwo to winni są Marszałkowi de Schomberg, iuż bowiem z placu zpędzeni byli, gdy w tym Marszałek z świeżym nadszedłszy woyskiem wstrzymał chodzących, i do odniesienia im zwycięztwa dopomogł. Filip IV. obawiaiąc się niewierności tych, którzy pierwsze sprawowali urzędy, wielką u Dworu swego uczynił odmianę, lecz odmiana ta bynaymniey nie odmieniła furtuny, która cale tey nie sprzyiała Monarchii. Nakoniec sam Filip dnia 15. Września z tym się rozstał światem, zostawiwszy Syna czteroletniego, a zatym niezdolnego do sprawowania rządów Państwa wśrzod Dworu, którego pierwsze osoby bardziey się swoią własną ambicyą, i zemstą zatrudniały, niżeli wierną usługą swego Monarchy, który im wszelką w sprawowaniu rządów zostawił był wolność. Filip panował lat 44. będąc przez dwóch faworytów rządzony, którzy obydwa równie byli niezdolnemi do utrzymywania rządów tak wielkiey Monarchii, i któ-

1665. ktòrych miałkość rozumu, i niezdatność do znoszenia ciężaru, ktòrym przyciśnieni byli, przyczyną były nieszczęśliwości rozlicznych, ktòrym Hiszpania za Filippa IV. podpadła. Nowy Krol Karol II. pod opieką Matki Maryi Teressy Siostry Cesarza Leopolda był zostawiony; Krolestwa zaś rządy będąc powierzone iednemu z Ministrow Regentki Państwa, nowych bezprawiow i niepomyślności stały się teatrum, ktòre ordynaryinie są stowarzyszone z złym i bezprawnym rządem.

Zygmunt Franciszek Arcy-Xiąże Austryacki, z linii Tyrolskiey pochodzący, tegoż, samego Roku umarł w czasie przygotowania ślubnego z Xiężniczką de Sultzbach. A że żadnego po sobie nie zostawił Potomka, Cesarz Leopold przyłączył to Xięstwo do innych swych Państw dziedzicznych, i sam w osobie swoiey w Inspurgu przysięgę odebrał wierności.

Karol III. Xiąże Mantuy, tegoż samego umarł Roku, i iednego tylko zostawił Potomka, imieniem Ferdynanda Karola z Arcy-Xiężniczki Klary-Eugenii Austryaczki, Siostry Xcia Austryackiego w Inspruck w tymże Roku zmarłego.

Powietrze po całey niemal Europie zaięło się. Nayprzòd w Anglii się okazało, z Anglii do Hollandyi przeszło, z Hol-

z Hollandyi do Francyi, a z Francyi do Niemiec, z Niemiec całą niemal zagarnęło Europę.

Woyna między Anglią i Hollandyą Roku następuiącego 1666. nader była 1666.
krwawa. Hollendrowie przez rzekę Tamezys wpadłszy do portu Londyńskiego nie tylko Magazyny wielkie popalili, ale nawet i materyały rozliczne przygotowane do budowli okrętów i rozlicznych staktów, nadto wiele zabrali z sobą okrętów naładowanych różnemi Kupieckiemi rzeczami, a osobliwie okręt Królewski, nazwany Karol, sto armat noszący, który miał bydź ze wszystkich naypięknieyszy. Tym sposobem nadgrodzili sobie szkodę, którą ponieśli byli w Roku przeszłym podczas batalii, którą mieli z Anglikami, w którey Anglicy iedne zabrali, a drugie zatopili im okręty, i podczas którey niektórzy twierdzą, iż 500,000. razy dano ognia z armat.

Hiszpania zaczęła doznawać bezprawiów nowey Regencyi. Królowa używszy swego samowładztwa w postanowieniu swego Spowiednika z Zakonu Societatis Jesu na urzędzie naypierwszego Inkwizytora całey Hiszpanii, dała pochop do nieukontentowania wszystkim Panom, którzy dotychczas innego na tym nie widzieli urzędzie tylko

1656. ko z pierwszych Prałatów urodzeniem, i godnością zaszczyconych. To nieukontentowanie tym bardziey potym się wzmogło, gdy widziano, że Królowa nie tylko swemu Spowiednikowi zupełnie się powierzyła, co się tycze duszy rządu, ale że nawet i całego Państwa, podług iego rady sprawowała rządy: co przymusiło Panów pierwszych do przełożenia Królowy niepomyślnych ztąd wypływaiących skutków; i odtąd Królowa zaczęła tych słuchać rady w sprawowaniu rządów Państwa, którzy od Filippa zmarłego Króla wyznaczeni byli.

Królowa Anna Austryaczka Matka Ludwika XIV. umarła w Paryżu Roku tego, z wielkiego żalu, że prowadziwszy woynę, którą Syn iey miał wypowiedzieć Królowi Hiszpańskiemu, ieżeliby niechciano uznać iego pretensyi, które on sobie rościł do tey Korony, z przyczyny swego Małżeństwa z Maryą Teressą Córką Filippa czwartego, nie była w stanie iey wstrzymania, zwłaszcza, iż żadnego nie było podobieństwa, ażeby Hiszpania łatwą się okazać miała do zadosyć uczynienia tym mniemanym pretensyom.

A że ostatni pokoy, który zawarł był Leopold Cesarz z Turkiem nie od wszystkich był przyięty, i potwierdzony Węgrów, niektórzy z nich przeto spi-

sek

sek uczynili na życie tego Monarchy, i 1666.
iuż przez wewnętrzne rozruchy, iuż przez naiazdy włości Sułtana Tureckiego, szukali okazyi, ażeby go pobudzili do odnowienia woyny, podczas których swoy dziki i krwi pragnący humor nasycali. Umyślili oni zabić Cesarza wtenczas, gdy miał naprzeciw iechać nowey swey Oblubienicy Małgorzaty Teressy Austryaczki, która z Hiszpanii do Niemiec się przebierała, lecz Cesarz chcąc kształtnie oszukać Cesarzową, i niespodzianie z nią się spotkać, inszą udał się drogą, i to w małey nader liczbie Dworzan, a tak uniknął zasadzek szczęśliwie swych nieprzyiacioł, które dopiero wyiawione były, gdy iuż Konjuraci nie byli w stanie uskutecznienia swych niegodziwych zamysłów.

Papież Alexander VIII. dni życia swego zakończył Roku następuiącego 1667. 1667.
Na iego mieysce obrano Papieżem Kardynała Rospigliozego, który nazwał się Clemens IX. który równie życia przykładnością, iako i pomiarkowaniem w przywiązaniu do swych krewnych iest sławny. Wszelkich on użył sposobów do poiednania Królów Francuzkiego, i Hiszpańskiego, czego i dokazał przez Traktat Akwisgrański, oraz wsparcie dla Wenetów, którzy tak długą z Turkiem utrzymywali woynę na wyspie Kandyi, i któ-

1667. i którzy Stołeczne Miasto teyże wyspy utracili byli.

Ludwik XIV. po odprawionym pogrzebie Królowy Matki swoiey, wydał nakoniec woynę Hiszpanii, i z wielkim woyskiem wkroczył do Flandryi dla odebrania iey na siebie, iako spadaiącą na niego po śmierci Filippa IV. Oyca Zony iego. Woysko to za pierwszym do tey Prowincyi wkroczeniem odebrało Miasto Tournai, Douvai, Courtrau, Oudenard, Lille, i inne. Hiszpani nie maiąc woyska w pogotowiu, nie byli w stanie, ani dania odporu Ludwikowi, ani bronienia wspomnionych Miast; przeciwnie Ludwik XIV. pierwszego zaraz Roku tey woyny nie tylko liczne, ale i nader bitne miał woysko, od zawartego bowiem pokoiu Pireneyskiego oddalił tak Officyerów, iako i Gemeynów wieku podeszłego i mniey zdatnych, a naylepszych i nayzdolnieyszych zatrzymał, sam częstokroć wraz z niemi odprawuiąc ćwiczenia woyskowe. Po wypowiedzeniu tey woyny Hiszpanom zawarł ligę z ich nieprzyiaciołami, a osobliwie z Alfonsem VI. Królem Portugalskim na lat dziesięć uczynił przymierze, lubo przez Traktat Pireneyski obowiązał się był, iż żadnego im naprzeciw Hiszpanom nie da wsparcia.

Lu-

Ludwik XIV. Roku 1668. w Miesiącu Lutym rozpoczął woynę, i z woyskiem swym okazał się w Hrabstwie Burgońskim, gdzie Rządzca i Parlament tey Prowincyi okazał nieiaki opor w poddaniu się, nakoniec Ludwik XIV. odstąpiwszy zawartey troistey ligi między Anglią, Szwecyą, i Hollandyą ku obronie Belgium, powolność okazuiąc zachodzącym od siebie proźbom Papieża, tegoż samego Roku powrócił tę Prowincyą przez Traktat Akwisgrański, ale przy zdobytych Miastach w Flandryi się utrzymał, co było okazyą odnowienia woyny. 1668.

Regentka Hiszpanii na początku Roku tego zawarła pokoy z Portugalczykami, których za wolny od Korony Kastylii i nie dependuiący uznała Narod. Pokoy ten zawarty był tym umysłem, ażeby z większą łatwością woyna Flamańska mogła była bydź prowadzona, lecz gdy zbywało na potrzebnych posiłkach do iey utrzymywania, przymuszona iest do zakończenia iey przez Traktat Akwisgrański.

Jan Kazimierz Król Polski sprzykrzywszy sobie rozliczne nieszczęśliwości, i ustawne zamięszania tak od postronnych Potencyi, iako i od swych poddanych w swym wzniecone Królestwie, a bardziey podobno podmówiony od Francyi,

1668. która po śmierci nawet Ludwiki Królowy Żony iego, żarliwey interessów Francuzkich Partyzantki, nie traciła nadziei osadzenia na Tronie Polskim, którego z Xiążąt krwi Królewskiey, a mianowicie Kondeusza, chcąc tym sposobem ścieśnić moc szerzącą się Domu Austryackiego, z którym w ustawnych zawsze zostawała rozróżnieniach, zwoławszy Stany na Seym do Warszawy dnia 16. Września Roku 1668. w obecności wszystkich Stanów, z Królewskich wyzuł się ozdob, i uwolniwszy Stany od przysięgi i posłuszeństwa, a wzaiemnie od nich ode rawszy uwolnienie od przysięgi na *Pacta Conventa*, pożegnał Stany przez mowę nader tkliwą, którey sam doczytać nie zdoławszy dla łez obfitych, któremi się zalał, oddał ią do dokończenia Andrzeiowi Olszewskiemu Biskupowi Chełmskiemu, Podkanclerzemu Koronnemu, który ią z równym zaledwie dokończył płaczem. Smutna ta scena, w którey rzeczywiście Król swych poddanych, a Oyciec swe opuszczał dziatki, z powszechną a szczerą odprawiała się żałością. Wszyscy przytomni tey żałosney ceremonii łzami się zalali, okazuiąc swoy żal z utraty tego Króla, na którego iednak sprawiedliwe narzekania mieli przyczyny: a co iest dowodem, iaka miłość, iakie przywiązanie

nie w dawnych Polakach była do swoich Królów. Jan Kazimierz wkrótce po złożeniu korony, przed Seymem Elekcyi wyiechał do Francyi, gdzie do naznaczonych sobie od Rzeczypospolitey 150,000. Złot: Pol: roczney pensyi, Ludwik XIV. przydał mu dochody Kościelne z Opactwa S. Germana *in Pratis* w Paryżu, i S. Marcina w Niwernie. 1668.

Ludwik XIV. Roku tego okazał swoię wspaniałość umysłu, gdy zezwolił na prożby Klemensa IX. Papieża, ażeby Piramida wystawiona, na pamiątkę obelgi uczynioney Xiążęciu de Creqvi, zniesiona była. Papież z swey strony zadosyć czyniąc żądaniom Króla, przywrócił pokoy Kościołowi Francuzkiemu, przez przyięcie do łaski i iedności Kościoła niektórych Biskupów, którzy dotąd niechcieli byli przyiąć wydanych Bull od iego Poprzedników potępiaiących naukę Janseniusza Biskupa Ipreńskiego, wydawszy oraz Bullę swoię, w którey nakazuie zupełne posłuszeństwo Bullom wydanym Poprzedników swoich, oraz, że to nie tylko na zewnętrznym potępieniu pięciu Propozycyi Janseniusza iako za kacarskie od Kościoła uznane, zawisło, ale i na wewnętrznym, i że zewnętrzne czyli na oko potępienie tych Propozycyi bez wewnętrznego potępienia iest tylko pozorem

posłu-

1668. posłuszeństwa, czyli obłudą i kłamstwem naprzeciw Duchowi S. a nie prawdziwym posłuszeństwem.

Emmanuel de Mendoza Vice-Król Sardynii, z zbytnią surowością powierzoney sobie używał władzy. Sardowie zanieśli swe do Madrytu naprzeciw niemu skargi, lecz gdy ich Posłowie powracaiąc w drodze byli zabici, Vice-Król podobnemuż podpadł losowi podczas wznieconego od pospolstwa buntu, a który po całey rozkrzewiłby się był wyspie, gdyby Vice-Król Neapolitański nie wysłał był woyska do uśmierzenia Buntowników, i ukarania Hersztów.

Panowanie Królowy Regentki Hi-
1669. szpanii zamięszane było Roku następuiącego przez nowe nieukontentowania; Królowa ta używaiąc rady swego Spowiednika z pogardą innych Ministrów Królestwa, dała pochop pierwszym Panom do nowych uczynienia Królowy przełożeń, i oświadczenia iawnie swego nieukontentowania; między innemi Jan Austryak Brat poboczny Króla, który z wielką niecierpliwością umysłu znosił niezwyczayne łaski Królowy świadczone Spowiednikowi, albo raczey, który imieniem Malkontentów z tym większą mówił śmiałością, im bardziey iego zasługi powszechną w Królestwie iednały mu powagę. Królowa chcąc go ułagodzić,

dzić, oddała mu rząd Belgium, i nie 1669.
tylko pieniędzmi, ale woyskiem go opatrzyła, ażeby tym łatwiey mògł tę godność z honorem sprawować. Ale on zamiast udania się do Flandryi, udał się do swego Prioratu de Consvegra, zkąd swe znowu do Dworu zasyłał skargi. Królowa spoźnienie iego wyiazdu do Flandryi wziąwszy za oczywistą wzgardę swey Osoby, i nieposłuszeństwo iey rozkazom, dała rozkaz, ażeby go poimano i do więzienia zaprowadzono. Jan będąc o tym przestrzeżony zebrał Malkontentòw do liczby 3,000. Kawalerów, z ktòremi powròcił do Madrytu, i przymusił Kròlową do oddalenia swego Spowiednika, oraz wymògł na niey rząd Kròlestwa Arragonii z tytułem Vice Krola, czyli Wikaryusza generalnego Króla we wszystkich Stanach, które do tey należały Korony. Królewa, która nie mogła tego na sobie przewieść, ażeby swego Spowiednika zupełnie opuścić miała, Posłem go uczyniła swoim w Rzymie, gdzie Klemens X. Papież z Domu Altiery, który nastąpił na mieysce Klemensa IX. uczynił go Kardynałem.

Sułtan Mahomet IV. udawszy się Roku przeszłego do Tessalii, aby sam mógł widzieć co się dzieie podczas oblężenia Kandyi, oraz żeby swą przytomnością

1669. ścią dodał serca żołnierzom do wzięcia Miasta, które przez tak długi czas się broniło, stał się nakoniec Panem garstki ruin i perzyny, w które to Miasto obrócone było. Wszystkie Państwa Chrześciańskie przykładały się do utrzymywania Rzeczypospolitey Weneckiey podczas tak długiey i nader trudney obrony, wspieraiąc ią tak woyskiem iako i pieniędzmi. Sam żołd dla Officyerów i Zołnierzy podczas tego oblężenia kosztował cztery miliony Talerów, nie licząc wydatki na ammunicye. Z strony Chrześcian legło Zołnierza 19,088. a z strony Turków 70,000. nie licząc 38,000. tak chłopów iako i niewolników, którzy zażyci byli do robienia szańców. Wenetowie odstępuiąc Stołecznego Miasta Kandyi, trzy ieszcze zatrzymali Miasta z przyległemi Powiatami na tey wyspie, toiest: Suda, Spinalonga i Garabuses, nadto powrócono im Clisse i inne Miasta, które Turcy im zabrali byli podczas woyny na granicach Dalmacyi, i Albanii.

Po abdykacyi Jana Kazimierza. Mikołay Prażmowski Prymas nayprzód Seym zwołał Konwokacyi, a potym w Roku 1669. Seym Elekcyi iest złożony dnia 2. Maia pod laską Felixa Potockiego Podstolego Koronnego, na którey po długich niezgodach podzieloney Rzeczypo-

po-

pospolitey za Filippem Wilhelmem Xiążęciem Neyburskim, i Karolem Xiążęciem Lotaryńskim usilnie o Koronę Polską dobiiaiącemi się, po próżnych przytym usiłowaniach Xiążęcia Kondeusza Michał Wiśniowiecki Syn Jeremiasza Wiśniowieckiego Woiewody Ruskiego, i Gryzeldy Zamoyski Córki Tomasza Zamoyskiego Kanclerza W. Koronnego, a Wnuczki Wielkiego Zamoyskiego, od Andrzeia Olszewskiego Biskupa Hełmińskiego i Podkanclerzego Koronn: oraz Stanisława Krzyckiego Podkomorzego Kaliskiego zalecony, z podziwieniem całego Narodu, a z wielkim nieukontentowaniem Prymasa, i Sobieskiego, oraz Seymowego Marszałka Królem był wykrzykniony. Wypraszał się wprawdzie Michał od tey dostoyności ze łzami, ale nadaremnie, w czym wielki zostawił przykład swego pomiarkowania. Nastąpił potym Seym Koronacyi, i Król w dzień sam S. Michała iest koronowany. Seym ten nader był zakłócony, dla pretensyi, które rościli sobie ci, co dobra w Kraiach Moskwie ustąpionych mieli, domagaiąc się, aby inne w nadgrodę dane im były maiętności. Nakoniec Olizar Podsędek Kiiowski Seym zrywa, zkąd źle o dalszym Króla rokuią panowaniu. 1669.

1670. Na początku Roku 1670. nowe w Messynie powstały rozruchy, a które powszechną wznieciły rebellią. Pierwsze Narodu urzędowe Osoby roziątrzone naprzeciw Ministrom Króla, naypierwey mięszać poczęły porządek sprawiedliwości, i oney używać do zadosyć uczynienia swym namiętnościom; potym do powszechney wzniecenia rzucili się rebellii, nie maiąc nadziei, ażeby naywyższa władza te ich bezprawne miała pochwalić czynności.

Cesarz Leopold nowym znowu a nierównie większym podpadł przypadkom przez złą wolą, którą ku niemu iego powzięli byli poddani, którzy nie tylko sprzysięgli się byli do odebrania mu Węgier, Kroacyi, ale nawet i pozbawienia go życia Hrabiowie de Zrin, de Nadasti, i Tattembach, oraz Pan Frangipani byli pierwszemi tego dzikiego przedsięwzięcia Głowami, który własną swoią zakończyli śmiercią. Przekonani bowiem, że nie tylko wyzuli się z wszelkiego poddaństwa i powinnego uszanowania ku Cesarzowi, ale nadto, że spisek uczynili naprzeciw życiu swego Monarchy, i że umowę mieli z Turkami, którzy ich w ich rebellii wspomagać mieli, pod miecz katowski są skazani, i dobra ich na skarb są skonfiskowane. Nadto, iż się okazało z oczywistych

stych dowodów, że mieli Turczynów 1670.
do swych przyiąć Zamków, Cesarz ich
uprzedził i one opanował. Młody Hrabia Franciszek Rakocy wszedł był w ten spisek, lecz za radą swey Matki uchyliwszy się przed czasem od partyi Koniuratów żadney nie podpadł karze. Hrabia Tekeli umknąwszy przed ścigaiącemi się Cesarskiemi, w dalszym potym czasie wznowił owę wielką woynę, która sprowadziła Turczynów do Węgier.

Algierczykowie, którzy rozboiami bawią się na morzu, nie mieli żadnego poważenia okrętów Francuzkich, i handel tamowali Francuzom. Ludwik XIV. obowiązany był przeto uzbroić naprzeciw nim Flottę do pokonania ich, co uczyniwszy zawarł potym pokoy z ich Rzecząpospolitą. Karol IV. Xiąże Lotaryński stawszy się podeyrzanym Ludwikowi, dał mu pochop, iż znowu iego opanował Xięstwo, lecz natychmiast na Seymie Ratyzbońskim z tym się Ludwik oświadczył, że nie dla tego to Xięstwo opanował, aby go sobie przywłaszczył, ale ażeby się ubeśpieczył naprzeciw nieprzyiacielskim Xiążęcia Karola zamysłom.

Nowy spisek uknowany w Portugalii o mało woyny nie wzniecił domowey. Król Alfons IV. wyzuty z swego Królestwa, i do wyspy przeniesiony Terce-

1670. res nazwane, miał wiele przyiacioł w Lizbonie, którzy go na Tron przywrócić chcieli. Ale Piotr, który rządy Państwa sprawował od Roku 1667. i który niechciał bydź zwanym tylko Regentem za życia Brata swego starszego, tak dobrze wszystkie rozrządził rzeczy, że Koniuraci swego uskutecznić nie mogli zamysłu.

Fryderyk Król Duński z tym się rozstawszy światem zostawił koronę Synowi swemu Chrystyanowi V. Król ten tak przez swoię waleczność, iako i przez znakomitą mądrość umiał utrzymać sławę, na którą sobie Oyciec iego zarobił był, i dla którey Stany Duńskie Koronę dziedzicznym mu oddały prawem.

Rok ten był ostatnim dla Generała Monck, który szczęśliwym był w ułatwieniu wszelkich przeszkod do powrotu na Tron Angielski Karola II. i iego Domu. Smierć ta odmieniła całe postępki tego Monarchy, który dotąd nic nie czynił tylko z rady tego Generała, ale po iego śmierci innemi rządząc się zdaniami, stał się cale nie czułym na interessa Europy, przez co w rozliczne wplątał się woyny, których byłby był uniknął bez wątpienia, gdyby bacznieysze miał był oko na obroty postronnych Potencyi.

Fryderyk II. Wielki Xiąże Toskański umarł tegoż samego Roku. Następcą iego był Syn iego Kozmas III. który trzema laty przed śmiercią Oyca większą część zwiedził był Europy. Przedsięwziął on był wszystkie zwiedzić Dwory, ale będąc on w Londynie, i pierwey Zonie Posła Hiszpańskiego oddawszy wizytę, niżeli Posłowi Francuzkiemu, Ludwik XIV. swe z tey okoliczności oświadczył nieukontentowanie; przeto Oyciec iego przewiduiąc, iż podobno Syn iego u innych Dworów mógłby mieć zatargi, do Włoch powrócić mu się rozkazał. 1670.

Punkt ten honoru między Ministrami tych dwóch koron Roku następuiącego nowey awantury w Wiedniu był przyczyną. Spowinowacenie, które zachodziło między Dworem Austryackim i Hiszpańskim wprowadziło zwyczay, że sami Posłowie Dworu Hiszpańskiego, i tytuł nosili i honory przyzwoite odbierali Posła, Król zaś Francuzki nie posyłał do Wiednia tylko Rezydenta, a to dla uniknienia emulacyi między Posłami względem odbierania przyzwoitych sobie honorów; ztymwszystkim Poseł Hiszpański nieomieszkiwał oddawać wizyty Rezydentowi Francuzkiemu przez respekt i poważenie iego Monarchy, lubo nie iest powinność Posłów te czy- 1671.

1671. nić honory Rezydentom. Poseł Hiszpański, który podtenczas znaydował się w Wiedniu gdy chce się uwolnić od tego zwyczaiu względem Pana de Gremonville Rezydenta Francuzkiego, ten odbiera natychmiast od swego Monarchy nie tylko tytuł Posła Francuzkiego, ale i znaczne pieniądze dla utrzymania honoru włożoney na siebie godności, i zrownania się we wszystkim z Posłem Hispańskim: wielkiego ztąd spodziewano się zamięszania, gdy rzecz tę tym czasem Cesarz ułagodził, nakłoniwszy Posła Hiszpańskiego do oddania wizyty, którey był zaniedbał.

Przybycie Xiążęcia de Ligne do Sycylii uśmierzyło nieukontentowanie tego Narodu, który iuż rozliczne popełnił był bezprawia. Ugoda zawarta między Ministrami Króla, i Osobami urzędowemi kraiu, zerwana iest z przyczyny drogości zboża, którą pospólstwo przypisywało pierwszym urzędowym Osobom; Bunt więc wszczął się naprzeciw nim powszechny, i wielom z nich domy nie tylko zrabowano, ale i popalono, pod pozorem, że ich łakomstwo, albo przynaymniey niedbalstwo było przyczyną nędzy i niedostatku publicznego. Stratyko (imię to iest Kommendanta woysk w Messynie,) zamiast uspokoienia tego buntu, podbudził ie-

szcze

szcze pospolstwo, i Ministrów Królewskich, ażeby się zemścili na pierwszych Obywatelach Miast, którzy naprzeciw ich prawom ustawnie powstawali; ale Senat uzbroiwszy Szlachtę, która przy nim obstawała, wygnał z Miasta Stratykona i iego Zołnierzy. Vice-Król Neapolitański chcąc się zemścić, zakazał dowozić wszelkiego zboża do Messyny, Senat rozkazał rozliczne uzbroić statki, które mocą i gwałtem zabrały zboże, które na granicach znaydować się mogło Kalabryi. Przybycie Xiążęcia de Ligne, odmiana oraz niektórych Osob urzędowych przywróciły pokoy, lecz wzaiemne niesnaski nie tak prędko mogły bydź uspokoione, nowe bowiem znowu wzniecone były przez Szlachtę, rozruchy, i ich domy znowu zrabowane i spalone zostały. Nakoniec nowy Vice-Król wszedłszy do Miasta, sprowadziwszy podostatkiem zboża, Bannitów do Oyczyzny powróciwszy, oddalenie Stratykona potwierdziwszy, przywrócił zupełnie pokoy, i roziątrzone oboiey strony ziednoczył umysły. 1671.

Cesarz posłał Hrabię de Windisgratz do Paryża z domaganiem się, ażeby Król Francuzki powrócił Xiążęciu Karolowi Xięstwo Lotaryńskie, z którego wyzuł go był; ale same tylko odebrał obietnice, które żadnego nie mia-

1671. ły skutku. Z większą usilnością i żwawością postąpił sobie Cesarz z Maxymilianem Bawarczykiem Elektorem Kolońskim, który Miasto Kolonią chciał wyzuć z iego wolności, z przyczyny, iż był i Arcy-Biskupem i Elektorem tegoż Imienia: Posłał bowiem z woyskiem do tegoż Miasta Hrabię de Grana, żeby się sprzeciwił temu wszystkiemu cokolwiekby czynić chciano naprzeciw prawom tego Miasta. Xiąże Gwilhelm de Türstemberg Minister i Faworyt Elektora, miał bydź Autorem tey pretensyi, i twierdzą niektórzy, że dla iey utrzymania, obydwa, to iest tak Elektor, iako i Minister, pomocy Króla Francuzkiego zaciągali. Te zdania w dalszym czasie tym bardziey były utwierdzone gdy z zezwolenia Elektora, Xiąże Tursztemberg starał się bydź obranym i ogłoszonym Koadjutorem Elektora, lecz równie w tym doznał przeciwności, iako i w odebraniu wolności Miasta Kolonii.

1671. Mahomet IV. z licznym Roku tego wpadłszy woyskiem do Ukrainy Kamieńca zdradą, iak wtenczas głoszono, dostaie, ztamtąd do Lwowo zmierza, lecz Obywatele od oblężenia 100,000. Talerów wykupili się. Nakoniec pokoy zelżywy z Turkami zawarty pod temi warunkami, aby Kamieniec i Ukraina

przy

przy Turkach została, aby Kozacy tymże Turkom podlegali, a Rzeczpospolita corocznie 22 tysiące czerwonych złotych Porcie Ottomańskiey płaciła. Lecz ten ostatni punkt do skutku nie przyszedł dla odniesionego w krótkim czasie zwycięztwa pod Chocimem nad Turkami przez Sobieskiego. Lubo zaś woyna z Turkami ustała była, lecz wewnętrzne kłótnie coraz bardziey się wzmagały z przyczyny Prymasa i Hetmana W. Sobieskiego na Króla narzekaiących. Szlachta w Gołębiowie Konfederacyą dla wsparcia powagi Króla, i przywrócenia pokoiu w Oyczyznie zakłada, którey Marszałkiem obrany Czarnecki. Prymas, i dway Bracia iego Woiewoda Płocki, i Chorąży Nadworny z urzędów złożeni, i dobra ich konfiskowane. Pałac Prymasowski w Uiazdowie Królowi oddany, Posłów, którzy Seymy za panowania tego Króla zerwali za zdrayców Oyczyzny osądzono. Sobieski obawiaiąc się aby zemsta Królewska i iego niedosięgnęła, woysko nakłania do związku nie tylko przy Wierze, przy Królu, i Wolnościach, ale też dla otrzymania zapłaty, i zachowania w całości władzy Hetmańskiey. 1671.

Rok ten sławny był przez wielkie i podziwienia godne korzyści, które odniosł Ludwik XIV. w Hollandyi wyda-

dawszy woynę tey Rzeczypospolitey z przyczyn niewiadomych, i których nawet niewyraził w swym Manifeście woynę wypowiadaiącym. Domniemywano się atoli, że to troista liga przed kilką
1672 lat od Hollendrów wzniecona, która na przeszkodzie była Ludwikowi do zawoiowania Belgium pochopem mu była do zerwania przyiaźni z tą Rzecząpospolitą. A że Prowincye związkowe po śmierci Gwilhelma II. Xiążęcia Arauzykańskiego, wydały były dekret, który nazwały nieodwołany, iż po iego śmierci więcey nie obiorą Stathudera czyli Generalnego woysk Wodza; przeto woysko Króla Francuzkiego na trzy rozdzielone części, tak Hollendrów pomieszało, że gdzie tylko Wodzowie się z woyskiem okazali natychmiast Miasta im się poddawały, tak dalece, że przez iednę kampanią czterdziestu Miast stał się Panem. Ludwik XIV. nakłonił ieszcze Króla Angielskiego i Biskupów Kolońskiego, i Munsterskiego, że z nim naprzeciw Hollendrom się sprzymierzyli, i uczestnikami byli łupów i zdobyczy tego Państwa, które iuż za zgubione mieli. Tym czasem ci, którzy Domowi de Nassau sprzyiali, a bardziey smutny i opłakany stan, w którym zostawali, nakłonił nakoniec Hollendrów do oddania naywyższey wła-

dzy

dzy nad woyskiem młodemu Xiążę- 1672.
ciu Arauzykańskiemu mimo sprzeciwienia się, niektórych osob partykularnych, którzy nadto gorliwemi o powszechną byli wolność. Tacy byli Wit, i Brat iego, którzy od Pospolstwa zabici są przeto, iż się sprzeciwiali wywyższeniu Xiążęcia Arauzykańskiego.

Co tylko ten młody Xiąże godnością Stathudera był ozdobiony, natychmiast interessa Hollandyi inszą na siebie wzięły postać. Hollendrowie z swego przelęknienia obaczywszy się, mężnie do broni się wzięli, i różne Potencye na swoię pociągnęli stronę. Pierwszy był Elektor Brandeburski, który za Hollendrami stanął, tknięty będąc stratą Miasta Wozel nad Renem, które Hollendrom odebrano w pierwszych zaraz woyny początkach, iako też i zabraniem Miast Rhimberg, Orsey, i Bursch, które do niego należały, iako do Dziedzica Xięstwa Klewii. Jego atoli usiłowania nie były pomyślne, Marszałek de Turenne odpędził, go zacząwszy od rzeki Ren aż do rzek Wezyr, i Elby; pod tenże sam czas Flotta Francuzka i Angielska wraz z sobą złączone, napotkawszy Flottę Hollenderską przy brzegach Wielkiey Brytanii stoczyły z nią bitwę tak wątpliwą, że ani ta, ani owa strona zwycięztwa sobie przypisać nie

1672. mogła: Batalia bowiem była z oboiey strony nader krwawa. Miedzy innemi znacznieyszemi przypadkami, które tę kampanią Hollendrom uczyniły sławną, było przebycie wśrzod odnogi iedney rzeki Renu uczynione od dwóch tysięcy Kawaleryi Francuzkiey pod Fortecą Tolhuis w Geldryi. Część nie wielka woyska Hollenderskiego obozuiąca nie daleko tego mieysca nie zbyt natarczywie broniła tego przeyścia, i zabiciem tylko Xiążęcia de Longveville się wsławiła. Xiąże Kondeusz ugodę uczynił był z tą Diwizyą Hollendrów, ażeby nie oponowali się przeyściu reszty woyska, lecz gdy Xiąże de Longveville zbroyną ręką tę chce przebywać odnogę, Hollendrowie mniemaiąc, że na ich chce uderzyć oboz, wzięli się do broni, i za pierwszym wystrzeleniem Xiążęcia de Longveville trupem położyli, a Xiąże Kondeusz rannym został.

Ludwik XIV. Roku następuiącego
1673. 1673. obległ, i wziął Mastrycht, i zdawało się że to metą bydź miało zwycięztw iego nad Hollendrami, Cesarz bowiem, Król Hiszpański, Duński, Xiążęta Brunświccy, i Landgraff de Hesse-Cassel wraz z Elektorem Brandeburskim ogłosiwszy się, iż stronę trzymaią Hollendrów, przymusili Ludwika do rozdwo-

ienia

ienia sił swoich, i opuszczenia wiele 1673.
Miast, które im był zabrał. Hrabia de Rochefort opanował ieszcze Miasto Trewirę, ale Xiąże Stathuder odzyskał Naerdon, a Generał Montecuculli przymusił Francuzów do cofnienia się za rzekę Ren, i wypędził Garnizon z Bony nayznacznieyszey Fortecy Elektora Kolońskiego. W tym samym czasie Flotta Hollenderska wybiwszy się na rzekę Tamezis, tak wielkie poczyniła szkody, i taką Londyn cały napełniła boiaźnią, że Parlament, który tey był przeciwny woynie, przełożył Królowi szkodliwe skutki wypływaiące z tey woyny, i przymusił go do zawarcia pokoiu z Hollendami. Tenże sam Parlement przypisuiąc wielkiemu przywiązaniu do Katolików, które Król ten im okazywał, że związek z Królem Francuzkim zawarł, i oraz urażony, że Xiąże Jorcki w tymże samym czasie zaślubił sobie był Xiężniczkę Beatryx z Domu Est, Córkę Alfonsa IV. Xiążęcia Modeny. Religii Rzymskiey Katolickiey, przyniewolił Króla do wygnania z Królestwa Katolików, i do zabronienia im sprawowania wszelkich obrządków swoiey Religii, pod karą utraty dóbr wszelkich. To było przyczyną, że znaczna ich liczba wyszła z Królestwa unikaiąc

speł-

1673 spełnienia wyroku Królewskiego, który naprzeciw nim wydał był.

Król Portugalski ieszcze Roku tego nowemi zatrudniony był wewnętrznemi rozruchami, które zmierzały do przywrócenia Króla Alfonsa złożonego na Tron, do których uśmierzenia siły i mocy użyć musiał.

Rafał de la Tour spisek był uczynił Roku przeszłego naprzeciw Rzeczypospolitey Genueńskiey, i Xiąże Sabaudzki naprzeciw niey był się obruszył, i po nieprzyiacielsku z nią sobie postępować począł, lecz bezskutecznie, gdyż Król Francuzki uproszony za Sędziego połubownego, zagodził te rozterki. Mimo tey przysługi taż Rzeczpospolita z tymże Królem Francuzkim się poróżniła tego Roku, z okazyi iednego okrętu Hollenderskiego, który kilka okrętów Francuzkich napadłszy pod murami Genuy zabrać chciały, ale wstrzymane były od swoiey imprezy przez danie ognia z wałów do nich; okręty Francuzkie wzaiemnie zabrały kilka okrętów Genueńskich, i kilka Miast po nad brzegach morskich będące attakowały. A gdy Ludwik daley swą chciał okazać zemstę, Rzeczpospolita przeiednała go przez Poselstwo nadzwyczayne wysłane do niego.

Ro-

Rosterki domowe w Polszcze zaspokoione są. Jędrzey Trzebicki Biskup Krakowski, i Chrapowicki Woiewoda Witebski medyacyą na się wziąwszy, Prymasa z Hetmanem do Uiazdowa sprowadzili, i z Królem poiednali, skassowawszy Konfederacyą Gołębską, i wszystkie Akta z obydwóch stron poczynione. Na wielkiey Radzie Warszawskiey, którą Seymem *Pacificationis* nazwano, aukcyą woyska do 60,000. powiększono. Po Seymie skończonym Król Michał do Lwowa się wybrał, gdzie woysko Polskie i Litewskie przeciwko Turkom żmierzaiące obozowało, lecz tam zachorzawszy umiera Roku piątego panowania swego, żadnego z Leonory Siostry Leopolda Cesarza nie zostawiwszy potomstwa. Nazaiutrz po śmierci Królewskiey zaszła pod Chocimem bitwa, którey Jan Sobieski Hetman Wielki Koronny Turków 60,000. poraził, oboz, armaty i sprzęt cały woyskowy Polakom dostały się, Chocim wzięty, dalsze zaś tego zwycięztwa pożytki, iuż wiadomość o śmierci Królewskiey, iuż powrot do Litwy Paca Hetmana Wielkiego Litewskiego z woyskiem zatamowały. Rok ten ieszcze iest sławny w Polszcze przez śmierć Alexandra Xiążęcia Zasławskiego Dziedzica Ordynacyi Ostrogskiey bezdzie- 1673.

tnie

1673 tnie zeszłego. Podług uczynioney dyspozycyi od pierwszego tey Ordynacyi Fundatora w Roku 1609 Ordynacya ta w Kommendaryą Maltańską przemieniona dostać się miała Kawalerowi większością głosów obranemu. Woiewództwo Krakowskie kreskę swoię dało na Hieronima Xiążęcia Lubomierskiego, inne zaś Woiewództwa zatrzymały się z ogłoszeniem Kawalera, a Rzeczpospolita nic w tey mierze nie ustanowiła. Tym czasem Dziedzice Xiążęcia Alexandra utrzymywali, iż ta Ordynacya żadnym Seymem ztwierdzona nie była, a zatym, że przyrodzonym prawem do nich należała. Xiąże więc Jozef Lubomierski Teofilę Xiężniczkę Zasławską Siostrę Alexandra za Zonę maiący, obiął possessyą teyże Ordynacyi, którą Synowi swemu Alexandrowi zostawił. Ten gdy bezpotomnie umiera, Ordynacya dziedzicznym prawem spadła na Siostrę iego wydaną za Xiążęcia Pawła Sanguszka Marszałka W. X. Lit: którego Syn ostatnim był Ordynatem. Roku bowiem 1766. Dobra tey Ordynacyi za Ziemskie są uznane, a Sukcessorowie zamiast 600. ludzi utrzymywania swym kosztem, obowiązali się corocznie płacić 300,000. Złotych Polskich do dyspozycyi Kommissyi Woyskowey Koronney.

Lu-

Ludwik XIV. zaczął Rok 1674 przez zawoiowanie Hrabstwa Burgundyi, co z wszelką mu przyszło łatwością, ponieważ wszystkie mury Miast, poobalane przez Ludwika przed oddaniem tego Xięstwa Hiszpanom nie były naprawione. Wydana Deklaracya Hiszpanów na stronę Hollendrów była pochopem Ludwikowi do uczynienia tych kroków nieprzyiacielskich. Jeszcze Roku przeszłego rozpoczął był woynę z niemi w Katalonii, gdzie nie bardzo mu się powiodło, gdy Marszałek de Schomberg przy Bellegard był zniesiony. Rebellia atoli Messyneńczyków, którzy Roku tego zupełnie z pod iarzma wybili się Hiszpańskiego, przymusiwszy Hiszpanów do przeniesienia większey części woyska do Włoch, zatamowała dalsze ich pożytki w Katalonii. 1674.

Rebellia, o którey się mówi, a która pochodziła z rozdwoienia umysłów Obywatelskich, wybuchła nakoniec zupełnie z okazyi wywieszonego obrazu przed iednego partykularnego Obywatela domem, w dzień ieden uroczysty. U nóg Króla, który był wymalowany na tym obrazie, dwie matrony wydane były, iedna upadaiąca, a druga z ziemi powstaiąca, z tym napisem. *Cadit falsitas, surgit veritas*, toiest: że prawda tryumfowała przez ruinę i upadek fał-

szu.

1674. szu, i kłamstwa. Między liczną kupą zgromadzonego ludu dla widzenia tego obrazu, było wielu takich, którzy Matronę upadaiącą applikowali do Stratykona wyzutego z godności, a inni ganili ten sposob kalumnii iako niesprawiedliwie uczyniony. Różność ta zdań zamięszanie i rozruch sprawiła, który zaczęty od słów zelżywych i wymowek przykrych, na razach i bitwie byłby się był zakończył, gdyby Senat nie był go zaspokoił, rozpędzaiąc ten gmin ludu, który przez spory mniey potrzebne do bitwy się zabierał. Nowy Vice-Król przyzwany iest z Palermu, gdyż tam podtenczas się znaydował, a tym czasem Stratyko powziąwszy wiadomość o tym, co się stało, rozkazał aby ten do więzienia był wzięty, który ten obraz przed swym wywiesił był domem, chcąc tym sposobem dać do wyrozumienia, że i on tey był partyi, która obwiniała tego człowieka, iż on chciał z partyi Roialistów się naygrawać. Ci, którzy wysłani byli do wykonania tego rozkazu, zpotkali na drodze znaczny gmin ludu, który im bronił wykonania swego zamysłu, iakoż z wielką bardzo trudnością człowiek ten do więzienia był zaprowadzony. Stratyko oblężonym został od pospólstwa, które uwolnienia domagało się tego niewolnika: który

oba-

obawiaiąc się iakiego gwałtu uzbroił 1674.
woyskiem i bronią swoy Pałac, niechcąc statecznie zezwolić na żądania pospolstwa. Zwołał on do siebie Senat i przysurowie do niego mówił rozumieiąc, że on iest sprawcą tego zamięszania. Pospolstwo rozgłosiło, że dla tego Senat wezwano do Pałacu, ażeby go wyrznięto; na gwałt więc uderzono po całym Mieście, i wszyscy zbroyną ręką udali się do Pałacu, gdzie Stratyko kazał dać ku nim z dział ognia. Odgłos tego rozruchu rozszedłszy się po bliskich Wsiach, wielu do Miasta sprowadził. Senat umknąwszy z Pałacu, zebrał nieco ludzi, i im straż bram powierzył, które żołnierze opuścili byli, udawszy się do obrony Pałacu. Wtenczas Stratyko spuścił nieco z swego hardego humoru, i do ugody z Senatem chciał przystąpić: ale gdy Senatorowie takie mu podali warunki, które mu się bydź zaprzykre zdawały, przeto wszelka nadzieia ugody spełzła. Podczas tego zamięszania Senat dwie osoby z swego zgromadzenia zabić rozkazał, którzy temu iego postępkowi przeciwnemi byli, i wysłał poselstwo do Posła Francuzkiego w Rzymie będącego, dopraszaiąc się, aby im pomoc ziednał od Króla Francuzkiego, któremu gotowi są chętnie się poddać. Hrabia de Ba-

1674. jonne nowy Vice-Król przybywszy z Palermu, chciał był wniść do Miasta, dokąd Stratyko wezwał go był, ale naprzeciw niemu z portu armaty wyrychtowano, tak dalece, że przymuszony był oddalić się, i insze wziąść przedsię środki, któreby skutecznieysze były do utrzymania iego władzy, a niżeli przyiacielska ugoda.

Woyna powszechna z wielką prowadzona była żwawością w Belgium, gdzie sławna stoczona iest bitwa, de Senet nazwana w Brabancyi. Xiąże Kondeusz hetmanił Francuzami, a młody Xiąże Arauzykański, który potym był Królem Angielskim, Naywyższym był Rządzcą woysk zprzymierzonych, które się składały z Niemców, Hiszpanów i Hollendrów. Obydwie strony wygraną sobie przypisowały; Batalia ta była iedna z naykrwawszych, podczas którey w przeciągu czasu siedmnastu godzin, przez które trwała iednostaynie, tak żołnierze, iako i Officyerowie mieli czas do dania dowodów swey waleczności.

Druga batalia ztoczona w Niemczech bez wielkiego krwi rozlania mniey była oboiętną iak pierwsza, gdy Marszałek de Turenne przymusił Xiążęcia Lotaryńskiego, i Generała de Caprara, który częścią rządził woyska do ucieczki, i

zosta-

zostawienia sobie wszelkich woiennych bagażów. Pod Strazburgiem zaś tenże Marszałek niestateczności fortuny dla siebie doznał, kiedy wymagaiąc od Miasta, aby mu ustąpił mostu na rzece Ren, a to aby Cesarskim mógł łatwiey zabronić przeyścia do Alsacyi; lecz uprzedzony od Cesarskich na głowę iest porażony blisko tegoż Miasta. Mogli byli wprawdzie Cesarscy, po tym odniesionym zwycięztwie, większe nad Marszałkiem de Turenne odnieść korzyści, gdyby uciekaiące iego woysko ścigali byli, a nie zatrudniali się obleżeniem Miasta Bryzak, przez co nie tylko Marszałkowi de Turenne dali czas do zmocnienia sił swoich, ale i Miasta Alsacyi, które iuż na stronę przeszły były Cesarskich, słabieć w swey poczęły wierności. Ludwik XIV. dla wzmocnienia Marszałka de Turenne, dał rozkaz pięciuset Kawaleryi Andegaweńskiey, i innych pobliższych Prowincyi, aby się złączyła z wzwyż wspomnionym Marszałkiem; ale Xiąże Karol Lotaryński przez mniey wiadome ścieszki swoie poprowadziwszy woysko, niespodzianie napadł na nich, i większą część na placu ich położywszy 150. tylko w niewolą zabrał. Wszelką zdobycz swym zostawił żołnierzom, która nader znaczna była, przeto, że Szlachta Francuzka przyzwyczaiona 1674.

1674. iest do większey okazałości, i wygody sobie uczynienia nawet podczas woyny.

Smierć Kawalera de Rohan przekonanego, iż chciał poddać Port-Normandzki nieprzyiaciołom, dla łatwieyszego im uczynienia wniścia do Królestwa, przykładem się stała okropnym rozwiozłości i marnotrawstwa. Xiąże ten nie tylko stracił był Oyczystą swoię Substancyą, ale takiemi obładował się był długami, iż cale nie był w stanie ich wypłacenia, a niechcąc odmienić dawnego trybu swego życia, odważył się do popełnienia tego zdradziectwa, pociągniony do niego przez znaczne obietnice. Los pospolity Marnotrawników, których niedostatek przyprowadza do popełnienia nayczranieyszych zbrodni, byle tylko cień iakiś zoczyli zysku! Gdy zbrodnia Xiążęcia de Rohan odkryta była, skazany iest, aby był w koło wplatany, lecz Dekret ten potym odmieniono, i na miecz katowski był skazany. Dekret śmierci i karę przyiął z zdaniem prawdziwie Chrześciańskim; Rzecz rzadka w tych, w których występek w zwyczay i naturę się odmienił.

Przypadek, który się trafił Roku tego w Kolonii, przerwał wszelkie naradzenia, które od Roku przeszłego tam czyniono, dla przywrócenia pokoiu, którego Król Angielski poiednany z Hollendrami

drami, był pośrzednikiem. Gdy Xiąże de Fürsztemberg zupełnie od Francyi ziednany, zamiast przestania na tytule Ministra Elektóra Kolońskiego, wszelkich używał sposobów do ohydzenia sprawy Cesarza przed innemi Posłami, Cesarz rozkazał porwać go, bez naymnieyszego naruszenia zgwałcenia Praw Narodowych, a to, że lubo ten Xiąże uznany od innych Ministrów, za Ministra Elektora, nie okazał swych Listów Kredencyalnych Posłowi Cesarskiemu, który widząc go nieprzyiaznym swemu Dworowi, nigdyby go był nie uznał za prawego Ministra. Król Francuzki zaniosł swe zażalenie, i wrócić się kazał swym Ministrom, przeto, że Cesarz gwałtownie sobie postępował naprzeciw publicznemu beśpieczeństwu, a tak ziazd ten się zakończył. 1674.

Król Szwedzki złączywszy się z Francyą wypowiedział woynę Elektorowi Brandeburskiemu, z którey w dalszym czasie nie wielkie odebrał korzysci. Przeciwnie Król Duński za Cesarzem, i iego sprzymierzonemi się pisał. Cesarz z swey strony nowego nabył nieprzyiaciela w osobie Henryka, czyli Emeryka Tekielego, który głową się uczyniwszy Malkontentów Węgierskich, Roku tego rozpoczął woynę, lecz na iedney batalii zniesionym i rannym został. Przemie-

1674. szkiwał on w Siedmiogrodzkiey ziemi od owego czasu, iak uszedł był przed ścigaiącym siebie Generałem Sporck, i za pomocą krewnego swego, tak wielką ziednał sobie łaskę u Michała Abassi Woiewody tey Prowincyi, u którego pierwszym był Ministrem, że dał mu swe woysko, i sposób do wzbudzenia Węgrzynów, których wolność nader była obarczona przez Ministrów Cesarskich. Skargi tego Narodu tak były wielkie, że Cesarz musiał odebrać rządy tego Królestwa Hrabi d'Ampughen Wielkiemu Ministrowi Krzyżackiemu, dla zbytniey tego surowości, a osobliwie nieumiarkowaney gorliwości ku Religii Rzymskiey Katolickiey, dla którey cierpieć nie mógł wszelkich kacerzów. Nadto Cesarz przywrócił dawny kształt rządu, przywracaiąc godność Woiewody. Ale gdy nie dość było ieszcze dla tego Narodu, który nikomu nie chciał bydź podległym, przeto pobudzony od Tekielego, wziął się do oręża dla obrony swey wolności.

Nieukontentowanie które poniosł Elektor Koloński, z przyczyny zabrania mu Ministra, przywiodła go do zastanowienia się nad swoim stanem, który codzień gorszym i niebeśpiecznieyszym się stawał z przyczyny powiększoney liczby nieprzyiacioł Francyi. Uwaga ta znie-

zniewoliła go do zawarcia pokoiu z Hollandyą, którym powrócił to wszystko cokolwiek im zabrał był, a Hollandya z swey strony wszelkiey zrzekła się pretensyi do Miasta Rhimberg. Biskup Munsterski podobnież uczynił, zwłaszcza gdy woyska do iego weszły Państwa, i gdy mu pogrożono, iż bannicya naprzeciw niemu wypadnie. Jego Traktat pod temiż samemi zawarty był warunkami, toiest: żeby wzaiemnie strony sobie wszystko przywróciły, stosuiąc się do wziętego przedsięwzięcia na Seymie Ratyzbońskim, gdzie Rzesza Niemiecka obowiązała się gwarantować za Biskupem, gdyby miał iaką krzywdę ponosić za tę zgodę. Miasto Grave wzięte przez Xiążęcia Arauzykańskiego, po długim obleżeniu, powróciło wszystkie korzyści, które mógł odnieść Król Francuzki nad Hollendrami, wyiąwszy iedno tylko Miasto Mastricht, które Francuzi aż do zawarcia pokoiu trzymali. Na mało więc przyda się chwała dobrych i chwalebnych początków, ieżeli nie biorą się natychmiast potrzebne a sprawiedliwe śrzodki do utrzymania tego, co się zdobyło. 1674.

Po zeyściu Michała Wiśniowieckiego Króla Polskiego, Floryan Xiąże Czartoryski Prymas Seym Konwokacyi na dzień 15. Stycznia w Roku tymże złożył, na

1674. którym gdy pokoy wewnętrzny i zewnętrzny obwarowano, czas Seymu Elekcyi naznaczony iest, to iest dzień 20. Kwietnia. Nigdy Polska Korona więcey nie miała Kandydatów iak w czasie tego bez-Królewia. Nayznacznieysi byli Xiążęta Lotaryński, Mantuański, Swesyoneński, Bawarski i inni, Xiążęcia Lotaryńskiego utrzymywała Królowa Eleonora Wdową po zmarłym Michale, wraz z Floryanem Czartoryskim Prymasem, i Michałem Pacem Hetmanem W. X. Litewskiego: lecz śmierć Prymasa partyą Lotaryńską osłabiła. Karol Emilius Syn Kurfirsta Brandeburskiego, lubo miał przyiacioł, i Jerzy Brat Króla Duńskiego z liczby Kandydatów, przeto, iż Protestantami byli, są wyłączeni. Jan Sobieski, który duszą obrad, i woyska był, pod pozorem pomagania Xiążęciu Kondeuszowi, sam sobie drogę do Tronu otworzył. Gdy więc Jędrzey Trzebicki Biskup Krakowski, (gdyż ani Prymasa, ani Biskupa Kuiawskiego nie było, którzy obydwa tylko maią prawo nominowania Królów) przystąpił do zbierania głosów. Stanisław Jabłonowski Woiewoda Ruski pierwszy na Sobieskiego wotował, a za nim całe Woiewództwo, a potym inne poszły, i tak iednostaynemi głosy obrany iest Królem Jan III. Sobieski. Nowy Król podane sobie od

Sta-

Stanów *Pacta Conventa* poprzysiągł, któ- 1674.
re te w sobie znacznieysze zawierały Punkta: Nayprzód, że miał Narodem rządzić podług iego praw, i wszelkie iego utrzymać swobody; Powtóre, że własnemi pieniędzmi wykupić miał kleynoty Rzeczypospolitey w 338,000. Talerów zastawne u Elektora Brandeburskiego; Potrzecie, Szkołę Rycerską i dwa Zamki swoim wystawić kosztem, i woysku sześć miesięczny żołd zapłacić, lecz potym od tego się cofnął Artykułu, pomiarkowawszy się, iżby iego na to nie wystarczyły dochody, a w nadgrodę tego ustąpił 150,000. Złotych Polskich Rzeczypospolitey, które miał na Starostwie Gniewskim. Jan III. chcąc pierwsze początki swego panowania nowym iakim, a znakomitym zaszczycić dziełem, odkłada swoię koronacyą, a do kontynuowania woyny z Turkami na Ukrainę się pośpiesza, Rzeczpospolita pozwala mu rachować lata panowania swego od dnia Elekcyi, oraz pieczęci Gabinetowey pokoiowey do expedycyi Instrumentów publicznych używać. Wkrótce Jan III. a pod władzą iego Jabłonowski Woiewoda Ruski, z Litwą się złączywszy, Ukrainę całą odbieraią, Tatarów po dwakroć raz pod Złoczowem przez Jabłonowskiego Woiewodę Ruskiego, drugi raz przez siebie

samego pod Lwowem zwycięża w Roku 1675. Pac z woyskiem Litewskim, zazdroszcząc Królowi nabytey chwały, do Litwy się udaie.

1675. Ludwik XIV. na początku Roku tego nieomieszkał swe woysko wprowadzić do Flandryi, i wtenczas gdy iego nieprzyiaciele nie myśleli ieszcze z swych zimowych ruszyć się kwater, odebrał im Miasta Hurg, Dinant, i Limbourg. Marszałek de Turenne wśrzod zimy woysko swe w pole wyprowadziwszy, przymusił Niemców, którzy się na zimę rozłożyli byli w Alsacyi, do cofnienia się za rzekę Ren, i ułokował się blisko ich obozu nie daleko wioski Saspach w Margrabstwie Badeńskim. A że obydwa woyska na tym mieyscu obozować chciały, Marszałek więc de Turenne, oddaliwszy się od swych ludzi dla rozeznania i upatrzenia mieysca do sypania bateryi, przy którey pomocy mógłby łatwo zruynować wieżę iednego Kościoła, którą Niemcy opanowali byli, zabity iest od kuli armatney. Hrabia de Montecuculli, który woyskiem Niemieckim hetmanił, chcąc z tey śmierci Generała korzystać wydał bitwę, na którey Hrabia de Vaubran na placu poległ.

Francuzi wzięli Miasto Bellegarde w Katalonii, i przymusili Hiszpanów do ustą-

ustąpienia im przyległych do niego włości, niechcąc przychodzić do sprawy z Francuzami. Xiąże de Vivonne, który Flottą władał Francuzką, zwoczył bitwę pod portem Messyńskim z Flottą Hiszpańską, którą rozpędził, a która broniła Messyńczykom od nich oblężonych wszelkich posiłków i żywności. Po tey wygraney, Obywatele Miasta Messyny przyięli Xiążęcia iako Rządcę imieniem Króla Francuzkiego, któremu się zupełnie poddali byli. 1675.

Tym czasem właśni poddani Ludwika wielkie czynili usiłowania ażeby się z pod iego wybić mogli panowania, nie mogąc znieść wielkich podatków, któremi ich obciążano. Wszystkie prawie Prowincye różnemi czasami usiłowały wybić się, lecz osobliwie tego Roku Prowincya Brytanii, i Akwitanii rebellią podniosły były, ale moc i władza Królewska przytłumiła ich szemrania, i zamysły, które nie mogły bydź nigdy szczęśliwe, i pomyślne w tym Państwie, gdzie cała władza, i moc w ręku była panuiącego.

Karol XI. Król Szwedzki wypowiedział woynę Elektorowi Brandeburskiemu, ale że nie miał tylko woyska świeżo zebrane i ieszcze nie wyćwiczone, przeto też po trzy razy od Elektora był porażony, który wszystkie

mu

1675 mu Pomeranii Szwedzkiey poodbierał Miasta, oprócz Sztetyna, które było nayobronnieysze. Wprawdzie Elektor usiłował go opanować, przekupiwszy niektórych Officyerów Garnizonu, lecz gdy zdraycy odkryci byli, Rządzca Miasta żywo ich spalić rozkazał. Przykład, który umnieyszyłby zwycięztw, gdyby był pospolitszy. Król Duński sprzymierzony z Elektorem, tegoż samego Roku Flottę zbił Szwedzką, i gdy okręty iego weszły do Portu Wizmar, wiele nader tam spaliły statków naładowanych różnemi towarami, i Miasto samo przynagliły do poddania się dla wielkiego niedostatku żywności. Z drugiey strony Xiążęta Brunświccy, i Biskup Munsterski opanowali Xięstwa Bremy, i Werden, oprócz Miasta Staden, które iest położone w Xięstwie Bremskim.

Tegoż samego Roku w Xięstwie Niemieckim Karól VI. Xiąże Lotaryński wydał batalią Marszałkowi de Crequi, który przeszkadzał Xiążęciu do oblężenia Miasta Trewiry. Marszałek Crequi tak był zniesiony, iż przymuszony był samo.czwart uchodzić do Miasta, gdzie go Xiąże obległ, i przymusił go do poddania się. Zaniedbanie oczywiste korzystania z tego zwycięztwa, wprawiło w porozumienie Xiążęcia, iż mu-

musiał bydź przekupionym, lubo na mało mu się te przydały pieniądze, gdy wkrótce w mizerney bardzo wiosce imieniem Alembat blisko Koblentz z tym się rozstał światem, Roku wieku swego 75. cały on wiek prawie życia swego przepędził w ustawnych zamieszaniach, których, iego umysłu niespokoyność, i nadzwyczayne, a coraz nowe proiekta przyczyną były. 1675.

Xiąże Karol Emmanuel Sabaudyi umarł Roku tego, lecz z większą sławą swego imienia niżeli Karol Xiąże Lotaryński. Żył on zawsze w pokoiu i wszelkiego przykładał starania, aby go w swych utrzymywał Państwach prócz niektórych zatargów, które miał z Rzecząpospolitą Genueńską, a które pod Sąd poddał Króla Francuzkiego, iak tylko spostrzegł, iż iego uzbroienie i pomnożenie woyska zazdrość w Sąsiedzkich wzinneciło Potencyach. Ten to iest Xiąże, który Miasto Turyn powiększył i między innemi Miastami Europy czynił go ozdobnym, i nader miłym, przez wspaniałe budowle. Tenże sam założył Akademią równie wspaniałą przez iey budowle, iako i przez ustawną przytomność panuiącego, który przez osobliwsze łaski, któremi ią zaszczyca, nayszlachetnieyszą z Europy do niey pociąga Młodzież.

Kle-

1675. Klemens X. Papież wsławił Rok ten w Rzymie przez Jubileusz ordynaryiny, na który Pielgrzymi z całey prawie Europy zwykli się zgromadzać.

1676. Rok następujący 1676 zaczął się od bitwy morskiey między Flottami Hollenderską, i Francuzką pod Miastem Messyną, któremu Pan du Quene prowadził posiłki. Hiszpani obiecali Ruyterowi Admirałowi Hollenderskiemu, iż 25 okrętów do ich przyłączą Flotty, ztymwszystkim ieden tylko okręt z kilku Galerami przysłali. Mimo tego atoli zawodu, Ruyter stawił się Francuzom chcąc im przeyścia zabronić. Przyszło zatym do bitwy, na którey Ruyter śmiertelnie rannym został, woysko widząc swego wodza śmiertelnym na odwod poszło, a Francuzom wolne zostawiło przeyście, strata atoli okrętów z oboiey strony równa była.

W Flandryi, z większą zapalczywością woyna prowadzona była, gdzie obydwie strony wszelkich i naydzikszych używały sposobów do szkodzenia sobie. Król Francuzki opanował Miasto Condé i Bouchain, Marszałek d'Humieres Miasto Aire, a Marszałek de Crequi Citadellę Bowillon wzięli. Ludwik opanował był małe Xięstwo de Montpeliard położone między Burgundyą, Alsacyą i Lotaryngią pod po-

zorem, że chciał go zatrzymać dla Króla Szwedzkiego, który z nim był sprzymierzony, do którego wieczyście należeć miało po śmierci panuiącego Xiążęcia, który był bezdzietni. Niemcy chcąc to na powrot odebrać Xięstwo, od Marszałka de Crequi, są odpędzeni. 1676.

Elektor Brandeburski, Biskup Munsterski, i Xiążęta z Domu Brunświckiego zwycięzkim orężem prześladowali Króla Szwedzkiego, którego woysko poraziło woysko Króla Duńskiego, w Prowincyi Schonen. Król Francuzki wypowiedział woynę Danii, a Xiąże Neyburski Francyi, i iego sprzymierzonym, przez co Xięstwo iego Julicenskie podpadło woiennym nieszczęśliwościom. Hiszpani i Hollendrowie podpadli stracie swych Flott przez ogień w Porcie Palerenskim, gdzie ich Xiąże de Wivone napadł był, Xiąże zaś Arauzykański przy pomocy Hiszpanów, obległ Miasto Mastrycht, którego nie mógł dobyć.

Gdy tak woynę z niewymowną ze wszystkich stron popieraią żwawością, Hollendrowie, ofiaruią Karolowi II. Królowi Angielskiemu godność Pośrzednika do zawarcia pokoiu powszechnego, i ponowienia rozpoczętych umów przedugodnych w Kolonii. Ofiarowa-

1676. li Miasto Nimeg na powszechny ziazd, które od wszystkich było przyięte. Tyle zaś trudności w ułożeniu przedugodnych Punktów zachodziło, że pokoy we dwa dopiero lata do skutku był przyprowadzony.

Młody Xiąże Karol Lotaryński, Wnuk zmarłego Xiążęcia, wziął był tytuł Xiążęcia Lotaryńskiego pod imieniem Karola V. i Cesarz uczyniwszy go Generałem woysk swych nad Renem będących, dobył Fortecy Philipsbourg, i poraził Marszałka de Luxemburg, który temu Miastu na odsiecz był przybył. Wielki kredyt Pana de Lonvois ziednał kommendę nad woyskiem Francuzkim temu Marszałkowi, która odebrana była Xiążęciu Kondeuszowi, pod pozorem umysłu iego porywczego i gwałtownego, dla którego podał na rzeź wielką liczbę Szlachty Francuzkiey podczas batalii de Senef; Król Francuzki niechciał żadnym prawem dać tytułu Xiążęciu Karolowi, ani paszportu iego Posłom, maiąc wolą zatrzymania przy sobie Lotaryngii, dla tey szczególnie przyczyny, iż Xiąże użył Cesarza do odzyskania tego Xięstwa, wprzód obiecawszy Hrabi de Windisgratz, że z wszelką powolnością na wolą, i rozrządzenie podda się Króla Francuzkiego.

Kle-

Klemens X. umarł Roku tego, Kardynał Odescalhi na mieysce iego nastąpił, i wziął Imię Innocenty XI. Papież ten żadnego z swych krewnych nie zbogacił, ani iaką ozdobił godnością, lecz wszystkie swoie starania obròcił do wspomożenia ubogich, i zaratowania potrzeb Kościoła, gdy zaś niektòre chciał złe wprowadzone poprawić zwyczaie, w wielkie z Królem Francuzkim z tey przyczyny wpadł poróżnienie. 1676.

Cesarzowa Klodyna - Felicyta, która po śmierci Małgorzaty Cesarzowy, żoną była Leopolda Cesarza, Roku tego umarła, wydawszy na świat dwie Còrki, które nie długo żyły; śmierć ta przynagliła Cesarza do trzeciego Małżeństwa z Xiężniczką Eleonorą Magdaleną Còrką Filippa Gwilhelma Xiążęcia Neuburskiego, Elektora i Woiewody Ryńskiego, z których kilkoro miał Potomstwa.

Tegoż samego Roku umarł Doza Wenecki Mikołay Sagredo, który umiał zrzucić się z owey zbytniey podległości, w którey Senat utrzymuie od dawnych czasów swych Dożów, przez co bardziey dał się poznać Cudzoziemcom, niżeli inni tey Rzeczypospolitey Xiążęta, którzy na tym tylko przestawac zdaią się, żeby nic nie czynili takiego, coby krytyce podpaść mogło.

1676. Mikołay Sagredo wielką u wszystkich ziednał sobie wziętość przez swoię powagę, i wymowę nader miłą, i poważną, mocą którey wskrzeszał w osobie swoiey owo panowanie samowładne, którym się przedtym Rządzcy Wenecyi zaszczycali. Sława imienia iego po śmierci iego tak wielka była, że samo imię Sagreda pobudziło Elektorów do obrania Dożą na iego mieysce z iegoż Domu. Pierwszy, który był obrany nazywał się Aloyzy Sagredo, lecz ten prywatne życie przełożył nad godność naypierwszą w tym Państwie. Drugi był Piotr Sagredo, który obrany od Elektorów na Dożę, wyzuty był od Pospolstwa z tey godności, które przez samę zazdrość do buntu wzruszono, iż blask wielki cnot iego raził niecnotliwych, i swey Oyczyznie nie życzliwych. Ztymwszystkim lubo z tey wyzuty był godności, imię atoli swoie wsławił przez rozliczne Xiążki, które iego rozumu, i mądrości są dowodem.

Roku tego w Polszcze Krol Jan Sobieski i Małżonka iego Marya Kazimira de la Grange d'Arquien dnia drugiego Lutego koronowani są w Krakowie przez Jędrzeia Olszowskiego Prymasa. Po zakończoney Koronacyi Krol na woynę Turecką znowu się wybrał.

Po-

Poraziwszy Tatarów, w obozie się o- 1676.
kopuie. Ibrahim Basza nazwany Szatan
Wodz Turków, złączywszy się z Tatarami, Króla w obozie oblega, i z dział 40. funtowe kule noszących do obozu od rana do wieczora szturmuie. Radziwiłł Hetman Polny Litewski przecięty od obozu Królewskiego, z posiłkami pod Lwowem się zatrzymuie. Wieść gdy doszła do Polski o tak ścisłym Króla w obozie od nieprzyiaciela opasaniu, całą Polskę trwogą napełnia, Prymas za naleganiem Królowy, i Senatorów Pospolite ruszenie nakazuie. Lubo zaś na żywności i strawie dla koni, oraz prochach w obozie Polskim schodziło, tak dalece, iż ledwie 4. dni oblężenie można było wytrzymać, Król atoli odrzuca wzmiankę pokoiu, pod obowiązkiem podanym, ztwierdzenia Traktatów Budziackich. Tym czasem powstało szemranie między Jańczarami, że nie sam Cesarz, albo Wezyr, ale prosty Seraskier woyskiem władał, ostygłość przytym Hana Tatarskiego przekupionego, oraz woyska Moskiewskie na odsiecz Polszcze idące, przywiodły Ibrahima do zezwolenia na pokoy, który w Zurawnie iest zawarty. Pokoy ten przywracał Polszcze dwie części Ukrainy, którey część pozostała przy Kozakach zostać się miała: Kamieniec

 atoli,

1676. atoli, i inne Miasta na Podolu przy Turkach zostały. Traktat ten w Roku następuiącym 1677. na Seymie iest potwierdzony.

1677. Krol Francuzki chcąc iak naywiększe odebrać korzyści z Traktatu, ktory układano w Nimeck rozpoczął kampanią na początku miesiąca Lutego Roku 1677. i udał się do Belgium, gdzie do szturmowania Miasta Valenciennes przystąpił. Szturm ten tak był mocny, że iednego dnia 1,300. razy z dział dano ognia: gdy zaś impetem na mury skoczono, Garnizon przerażony, nie był iuż w stanie bronienia się. Woysko iuż i na murach będące gdy do Miasta wpaść miało w zamyśle zburzenia go, Krol zapalczywość iego wstrzymał, i dał czas oblężeńcom ziednania sobie iego miłosierdzia. Po wzięciu tego Miasta, nastąpiło wkrotce dwoch innych: toiest, Cambrai, i S. Omer. Krol sam pierwsze był obległ, a drugie Xiąże Orleański, ktorzy przytym ieszcze na chwałę sobie zarobił przez odpędzenie Xiążęcia Arauzykańskiego, ktory Miastu na odsiecz pośpieszył był.

Xiąże Lotaryński z swey strony czyniąc przygotowania na przeniesienie woyny do Francyi, Krol Francuzki całą Alsacyą spustoszyć rozkazał, ażeby odiął Cesarskiemu woysku wszelki spo-

sob

sob żywności. Ztymwszystkim Xiąże 1677.
zaufany w obietnicach, ktòre mu uczyniono, iż za ruszeniem się z Wiednia wspierać go będą potrzebami przyzwoitemi do wyżywienia woyska wielkiego, ktòre się składało z 70,000. ludu, mimo wszelkiego usiłowania Marszałka de Crequi poprowadził swe woysko aż ku granicom Kampanii. Wiele on w swym marszu poniosł niewygod, i gdy mu na żywności brakować poczęło, przymuszony był do ponowienia teyże drogi, dla uwolnienia drugiego woyska Cesarskiego pod kommendą Xiążęcia de Saxe-Eysenach będącego, a ktòre Marszałek Crequi iakby w oblężeniu trzymał. Gdy zaś następował czas rozłożenia woyska na zimowe Kwatery, Marszałek udał, iż swe rozdzielił woysko, Xiąże natychmiast toż samo uczynił, lecz co tylko woysko Xiążęcia było rozdzielone, Marszałek swe do kupy zebrał, przez Ren przeszedł, obległ i dobył Fryburgu Miasta Stołecznego Xięstwa de Brisgau, nim Xiąże był w stanie dania mu odsieczy.

Hiszpania wewnątrz domowe zamięszania, zewnątrz zaś znaczne uczuła straty, ktòre nieuchybnemi są skutkami słabego rządu, i ambicyi możnieyszych. Ferdynand de Walenzoula Hrabia de Villasier, w wielkie,

1677 wpadł łaski u Królowy Regentki po X. Mikołaiu Nitard, który Kardynałem został był za staraniem tey Królowy. Wszyscy obwiniali go, iż swey godności i wziętości na złe zażywał, iedynie dla zgromadzenia wielkich bogactw, i twierdzono: iż niezmierne zebrał był skarby. Szemrania, które w początkach przez wzgląd na Królową potaiemnie czyniono, publicznemi się stały: dopraszano się zatym Królowy, ażeby godność pierwszego Ministra oddana była Don Janowi Austryackiemu Bratu pobocznemu Królewskiemu, który maiąc w poważeniu i honor, i pożytek Narodu, obiecywał, że iego rządy będą nie tylko pomiarkowane, ale i sprawiedliwe. A że całego Narodu Hiszpańskiego te były żądania, przeto Królowa musiała im zadosyć uczynić, i poddać pod Sąd Walenzulę, który go skazał na stratę wszystkich bogactw, iako źle nabytych, i na wygnanie do Ameryki. Don Jan Austryacki tym sposobem obiął rządy i Król Karol II. do lat przyszedłszy tych, w których iuż mógł rządy Państwa sprawować, Królowa ustąpić musiała; owszem suknią wzięła Zakonną według dawnego zwyczaiu korony Hiszpańskiey, i Dekretów pewnych Soborów Narodowych, które nakazuią aby Królowe Wdowy welum

brały

brały Zakonne, i nic się do rządów Pań- 1677.
stwa nie mieszały, a tym bardziey żeby Małżeństwa nie ponawiały dla uniknienia różnych bezprawiów, które przytrafiać się zwykły były, z okazyi Synów, których miały z powtórzonego z prywatnemi Osobami Małżeństwa, a którzy potym rościli sobie iakieś do korony prawa naprzeciw Królom prawym, będąc wsparci tak władzą Regentek, iako i kredytem powtórnych ich Mężów. Lubo zaś ustawy te nie są tak ściśle od dawnego czasu zachowane, ztymwszystkim Królowe Hiszpańskie biorą zawsze Zakonne welum, i nie więcey do rządów Państwa się interessuią, tylko tyle, ile im ich Synowie pozwalaią.

Nowy Król Karol ogłosiwszy się, że iuż przyszedł do lat, w których według prawa rządy Państwa mógł objąć, z Królestwa Kastylii wybrał się do Arragonii według obowiązków nowych Królów, dla odebrania possessyi tey korony w Saragossie Stołecznym Mieście tego Królestwa. Dawny przepis przysięgi, którego Arragończykowie używaią przy oddaniu hołdu poddaństwa nowemu Królowi iest nader ciekawy i śmieszny. Mówią bowiem, że tyle oni ważąc, co i Król, obiecuią mu przecię służyć, i póty bydź

1677. wiernemi, póki ich Przywileie utrzymywać będzie. Forma ta przysięgi trwa ieszcze po dziś dzień. Co zaś było osobliwszego podczas tey ceremonii, to to, że z rady Don Jana Austryackiego nowego swego Ministra, Król rozlicznemi Arragończyków napełnił łaskami, i z wielką ich przyiął łagodnością i poufałością; przez co chciał im okazać różność swego panowania od Filippa IV. który przez lat 44 panowania swego uczynił się cale nieprzystępnym, zawsze zatrudnionym prywatnemi swoiemi iakiemiś zabawami, które żadnego Monarchii Hiszpańskiey nie przyniosły pożytku, zostawiwszy wszystkie interessa, i rządy Państwa swym Ministrom, których powaga bardziey była uciążliwa dla Narodu, a niżeli ich niesposobność szkody przynosić mogła interessom Państwa. Wesołe i nader miłe początki nowego tego panowania przerwane są iuż przez powietrze, które uczuć się dało Hiszpanii, iako kraiowi nie ludnemu, iuż przez zniesienie Hrabi de Monterey, który przez Xiążęcia de Naville w Katalonii był porażony, po którego zbiciu Prowincya ta na dyskrecyi nieprzyiaciela zostawała aż do końca woyny.

W Bel-

W Belgium Xiąże Luxemburski przymusił Xiążęcia Arauzykańskiego do podniesienia oblężenia od Miasta Charleroi, a Marszałek d'Humieres dobył Miasta S. Gvilain. 1677.

Roku przeszłego Xiąże d'Etrées odebrał Hollendrom Fortecę de Caienne w Ameryce Południowey, a Roku tego, wziął im Tabago na Wyspach Angielskich, spaliwszy im wprzod kilka okrętów w Porcie tegoż Miasta. Bomba iedna trzeciego dnia oblężenia wpadłszy do Magazynu trupem położyła 300. żołnierzy z ich Officyerami, przypadek ten przymusił resztę garnizonu do uchodzenia w las, a Francuzi weszli do Miasta bez naymnieyszey przeszkody.

Szwedzi Roku przeszłego oblegli byli Chrystyansztad w Schonon Prowincyi, i całą zimę przebyli w obozie około tego Miasta. Krol Duński nadszedłszy z swym woyskiem przymusił do odstąpienia od oblężenia, sam zaś obległ Malmeo; Flotta, ktorą Krol Szwedzki wysłał był na pomoc temu Miastu, zpotkawszy się z Flottą Duńską porażoną została, po ktorey przegraney Krol Duński opanował Wyspę Rugen; także i Miasto Malmoe poddało się przez kapitulacyą, nim Krol Szwedzki na pomoc mu przybył. Lubo zaś iuż pozno nadeszły były posiłki, lecz że Szwedzi zasta-

1677 li Duńczyków znużonych oblężeniem, przeto taką klęskę uczynili w Duńczykach, że Król Chrystyan za ledwie z resztą niedobitków mógł uyść do Landskronu. Elektor Brandeburski dobył Sztetynu Miasta Stołecznego Pomeranii, gdzie Szwedzi nim się poddali, wprzód wielkiego głodu doznali, który też był im pochopem do poddania się. Wzięcie tego Miasta uczyniło Elektora Panem całey Pomeranii Szwedzkiey, którą aż do zawarcia pokoiu trzymał.

1678. Nieprzestawano pracować około stałego pokoiu w Nimeck, i Król Angielski wszelkich używał sposobów do poiednania stron przeciwnych, będąc osobliwie pobudzonym od swego Parlamentu do związania się z Sprzymierzonemi naprzeciw Francyi, którey zwycięztwa, i moc coraz bardziey się pomnażały, osobliwie w Belgium. Proponował Armistycium, które cale się Królowi Francuzkiemu nie podobało; owszem chcąc korzystać z czasu, który mógł upłynąć przed zawarciem pokoiu, wyiechał z swego Królestwa w miesiącu Lutym, a w miesiącu Marcu zaczął oblężenie Miasta Gand, które tak mocno ścisnął, że dnia 9. poddało się, a Zamek 12. dnia tegoż miesiąca. Z podobnąż łatwością i prędkością wziął Ypres, i woysko iego, które Garnizon w Mastrycht trzymało,

mało, wzięło małe Miasteczko Lewe 1678.
w Brabancyi. Xiąże de Noailles opanował Paycerdę w Katalonii. Ludwik XIV. osądził za rzecz przyzwoitą opuścić Miasto Messynę, które mu się poddało było, bez naymnieyszey rękoymi za Obywatelami, z których znacznieysi nie dufaiąc łaskawości Hiszpanów, przenieśli się do Francyi na Flotcie Xiążęcia de la Feuillade. Król posłał był tego Xiążęcia do Messyny pod pozorem Gubernatora, w rzeczy zaś samey dla wyprowadzenia kształtnie woyska Francuzkiego, które było w Mieście bez narażenia sobie Obywatelów; co Xiąże uczynił udaiąc, iż chciał użyć tego woyska do oblężenia Katany. Nie chciał także Ludwik, ażeby Messeńczykowie, którzy z Flottą przybyli byli do Marsylii, w iego zostawali Królestwie, maiąc złą wolą naprzeciw nim, iż po kilka razy spiski czynili naprzeciw Francuzom, gdy ieszcze byli w Messynie, lubo im wdzięczność mieć byli powinni.

Roku tego Cesarzowa Rzymska powiła Syna, któremu dano Imię Jozef. Cesarz tegoż samego Roku Eleonorę Siostrę swoię pozostałą Wdowę po Michale Korybucie Wiśniowieckim Królu Polskim, wydał za Karola V. Xiążęcia Lotaryńskiego, Generała Woysk swoich w Niemczech. Generał ten nic znakomite-

1678. mitego nie mògł dokazać, będąc wstrzymany od oblężenia Frybnrgu przez Marszałka de Crequi, któ y przeszłego Roku wziął był to Miasto, i ktòry tak umiał unikać przed Kròlem, że nigdy nie mògł przyiść z nim do sprawy: owszem blisko Rhinfeld, Marszałek de Crequi odniosłszy z Xiążęciem nieiakie korzyści, i przymusiwszy go do cofnienia się za rzekę Ren, opanował Fortecę Kehl, i Miasto Landau.

Ludwik XIV. po tych wszystkich korzyściach ogłosić kazał w Nimeck przez swych Posłòw warunki, pod ktòremi chciał na pokoy przystać, i wyznaczył dzień, po ktòrym skończonym oświadczył się, iż na żadną nie przystanie ugodę. Stany Hollenderskie tą Deklaracyą mocno się ztrwożyły, widząc, iż pròżno pracowano, ażeby nakłonić Kròla Angielskiego, żeby się sprzeciwił Francyi, ktòra chciała prawa nadawać na ziezdzie Ministrom Potencyi sprzymierzonych. Uważaiąc zaś z drugiey strony, iż lubo szczerze wielu tę woynę utrzymywało, Hiszpani atoli, ktòrzy naywiększe ponosili straty, i ktòrzy nayżwawiey popieraćby ią powinni byli, oni na samych tylko czynnościach i posiłkach przestawać się zdali, mało co przykładaiąc się do własney obrony, przeto umyśliły Stany Hollenderskie

skie przyiąć taki pokoy, iaki im Krol 1678.
Francuzki ofiarował; warowały tylko niektóre punkta, które dla nich były pożyteczne, a które się tykały Hiszpanów, i obiecywały sobie, że ich nakłonią do onych przyięcia. Hiszpani nie mogli się na to odważyć, żeby się do tego upokorzyli stopnia, aby przyiąć pokoy od nieprzyiaciela z warunkami od niego przepisanemi; lecz z drugiey strony widziały się bydź opuszczonemi od nayznakomitszych Sprzymierzeńców, bez których pomocy poznawały dobrze, że łatwo od Krola Francuzkiego mogły bydź zawoiowanemi, i przymuszonemi do zawarcia pokoiu pod przykrzeyszemi ieszcze warunkami. Narod Agielski tknięty dawną emulacyą naprzeciw Francuzom, których widział z tylu nieprzyiacioł tryumfuiących, nad zamiar był nakłoniony do ogłoszenia się naprzeciw nim; ale Krol Karol sprzyiaiący Francyi, prorogował Parlament na dalszy czas, i przeszkodził mu do wykonania swych przedsięwzięć. A tak Ludwik XIV. zawarł nayprzód z Hollendrami pokoy; a potym Hiszpani przymuszeni byli do przyięcia punktów, które dla nich warowano. Te zaś były: Krol Francuzki powracał im Gand, i inne Miasta, które im zabrał był w Belgium, oraz i Paycerdę w Katalonii, zatrzymuiąc dla siebie inne,

1678. ne, a co większa całe Hrabstwo Burguńskie.

Pokoy ten wtenczas był prawie podpisany, gdy Xiąże Arauzykański ruszył z woyskiem attakować Marszałka de Luxembourg w S. Denis blisko Miasta Mons, którego iako całe się niespodziewaiącego, odebrawszy wiadomość, że Traktat iuż iest zawarty, mocno poraził. Obwiniaią tego Xiążęcia, że wiedział zupełnie o podpisaniu tego Traktatu, ale iż był haniebny dla sprzymierzonych, spodziewał się, że tym sposobem go zerwie, w nadziei, że Angielczykowie ogłoszą się naprzeciw Francyi w brew swemu Królowi.

Cesarz wpływaiący w tę woynę od dawna, lubo ią z małym prowadził pożytkiem, a to, iż iego siły były rozdwoione, niechciał przestać na Traktacie, który mu ofiarowano w szczególności, ale na początku Roku następuiącego zawarł pokoy, i za Miasto Freybourg w Brigau położone, które iego było dziedziczne, wziął w zamianę Filisbourg nad Renem, które zdobył na Francyi podczas woyny, do którego mocą tego Traktatu Król Francuzki, wszelkiego, które mógł mieć do tego Miasta, prawa mu ustąpił, a które miał do niego przez ustąpienie mu go podczas Traktatu Westfalskiego. Stanęła była także umowa, ażeby

Król

Król Francuzki powrócił Xiążęciu Lotaryńskiemu iego Xięstwo, ale pod takiemi kondycyami, że Xiąże nie mógł ich przyiąć. Te zaś były kondycye; żeby Nançi Miasto Stołeczne Lotaryngii w ręku Francuzów zostawało z okolicami swoiemi na mil cztery, a to dla kommunikacyi Poddanych Króla Francuzkiego Prowincyi Kampanii, Hrabstwa Burguńskiego, czyli Franche Comte, Alsacyi, i kraiu Messyńskiego z tymże Miastem, a Król Francuzki w zamianę dawał Miasto Toul na Rezydencyą Xiążęciu. Dom Fürsztemberski przez ten Traktat był także przywrócony do swych Państw i godności, i Xiąże Gwilhelm Egon de Fürsztemberg na wolność iest wypuszczony, i zupełna pozwolona amnestya tego wszystkiego, cokolwiek on, lub iego krewni mogli zrobić naprzeciw Cesarzowi, i Państwu Niemieckiemu. 1678.

Gdy takie czyniono w Nimeck starania do zespokoienia Europy, i gdy do skutku przyprowadzono to, co strony między sobą ułożyły, Królestwa Północne woynę prowadziły z sobą bez przerwania. Szwedzi powróciwszy się Roku tego na Wyspę Rugen, którą utracili byli Roku przeszłego, poraziwszy na głowę Duńczyków, na powrot ią odzyskali. Duńczykowie w krótkim czasie wypędzili znowu z teyże Wyspy Szwedów

1678 dów, których Flottę znieśli, przez co znowu niektórych małych Wysp stali się Panami, oraz kilku Miast w Prowincyi Schönon, gdzie wsparli posiłkami Chrystyansztad Miasto, które Szwedzi oblegli byli. Szwedzi z swey strony opanowali Elzimbourg, Chrystyansztad, i inne Miasta; Duńczykowie bowiem wszędzie Szwedom ustępowali, iak tylko posiłki oddalone były. Umieiętność i sztuka bronienia Miast nie była ieszcze wiadoma Północnym Narodom, przeto oblężenia wszelkie gwałtownie czynione były, i z większym okrucieństwem i krwi rozlaniem z oboiey strony, niżeli w innych kraiach.

Rebellizanci w Węgrzech pod hetmaństwem Tekielego z równą gwałtownością attakowali Miasta, które w wierności trwały ku Cesarzowi. Po nieskutecznym szturmowaniu Miast Kassau, Tokaiu, i Eperies, których okoliczne włości spustoszyli, nie mogąc samych dobyć Miast, z większą pomyślnością attakowali Altsol, strata tego Miasta pociągnęła inne za sobą, które w Węgrzech nazywaią Górne. Imię to nadane im iest z przyczyny, iż są w kraiu pełnym gór, które wielkie w sobie zamykaią skarby, ponieważ w tych górach znayduią złoto, z których biią czerwone złote Węgierskie. Cesarz nie mogąc

gąc wszędzie swemi dostarczyć siłami, 1678.
a chcąc zatrzymać spustoszenie, które rebellizanci zwycięzcy wszędzie czynili, gdzie ich przyiąć niechciano, ofiarował Narodowi Seym, na którym zaradzać miano wszelkim krzywdom, na które utyskiwano, zachęcaiąc Rokoszanów ażeby się wstrzymali od wszelkich gwałtowności, i żeby własney nie niszczyli Oyczyzny. Zdawało się, iż gdy przyięli Armistycium, że byli także gotowi do przyięcia ugody. Narod zaś w powszechności, który z tey rebellii nic nie korzystał, zezwolił na złożenie Seymu, który był zgromadzony w Prezburgu na początku Roku następuiącego. 1679.
Ale Tekieli, którego Posłom i innych Rokoszanów Cesarz dał Paszporty, ażeby mogli się beśpiecznie stawić do przełożenia swych krzywd, nie znayduiąc wielkich korzyści w tey powszechney Pacyfikacyi, a spodziewaiąc się większych z woyny, pobudzony będąc ieszcze do tego, przez obietnice uczynione sobie od Michała Abaffi Xiążęcia Siedmiogrodzkiego dodania mu potrzebnych posiłków, zerwał Armistycium, i rozpoczął dawne naiazdy i spustoszenia. Posiłki te nie były tylko z Siedmiogrodzkiey Ziemi, ale nawet i z Polski, które Abaffi potrafił zprowadzić do Węgier Jeden imieniem Boham na Króla

1679. Francuzkiego w Polszcze zaciągnął woysko, dla zażycia go na każdym mieyscu, podług woli tego Monarchy. Podpisanie pokoiu od Cesarza wraz innemi, z Królem Francuzkim przyczyną było rozpuszczenia tego woyska Polskiego. Boham przez ciekawość powracaiąc się do Francyi, udał się był do Siedmiogrodzkiey Ziemi dla zwiedzenia tego kraiu, Abaffi podmówił go do zgromadzenia rozpuszczonego woyska, co Boham w krótkim czasie z taką uczynił łatwością, że porozumienie miano: iż woysko to nie było rzeczywiście rozpuszczone, ale, że skrytą z nim uczyniono umowę, ażeby za pierwszym uwiadomieniem zgromadziło się. Z temi to więc posiłkami Tekieli rozpoczął woynę w Węgrzech, gdzie Hrabia de Lesle Generał woysk Cesarskich, dopóty odpor mu dawał, aż póki powietrze nie dało się uczuć temu Królestwu, a tak obydwie strony w pokoiu trzymać się, były przymuszone.

Xiążęta z Domu Brunświckiego, szczególny zawarli pokoy z Królem Szwedzkim w Mieście Zell, i powrócili mu to, co mu zabrali byli w Xięstwach Bremskim i Werdańskim. Król Duński, Elektor Brandeburski, podobnież uczynili, zawarłszy Traktat w S. Germain blisko Paryża, gdzie Król Francuzki

cuzki był Arbitrem między niemi; i 1679.
Szwedom powrócono, i ich sprzymierzonym to wszystko, co im było zabrane bez naymnieyszey nadgrody. Co zaś przymusiło tych Monarchów do powrócenia zabranych kraiów, to to, że Liga owa iuż była zerwana, i że Król Francuzki był w pogotowiu rozpoczęcia woyny wraz z Szwedami, gdy inne Potencye zprzymierzone iuż Traktaty zawarły były. Obwiniaią Hollendrów, że oni przez prędkie zawarcie pokoiu tę zerwali Ligę, przez co Hiszpani przymuszeni byli wraz z Cesarzem zawrzeć pokoy. Ale prawdziwie i pierwsze źrzodło tey potrzeby, z samychże wypływało Hiszpanów, którzy bardziey, niż Hollendrowie, interessowani będąc przeszkadzać Francuzom do podbicia sobie Belgium, zdawali się przecie niechcieć przykładać się do woyny, oddaiąc zupełnie Hollendrów staranności utrzymanie tego w Belgium, co ieszcze posiadali. Nieczułość ta zmierziła Hollendrom woyny, i przystąpiła w nich chęć bronienia tych, którzy tak mało dbali o swoie dobro.

Pokoy nowo zawarty, był pochopem Karolowi II. Królowi Hiszpańskiemu do zawarcia ślubów Małżeńskich z Ludwiką Maryą Córką Xiążęcia Orleańskiego Brata Króla Francuzkiego. Mał-

1679. żeństwo to nie było cale z wolą zgadzaiące się tey Xiężniczki, ktorey za przykro było odmienić wolność Francuzką, z osobnością i nieprzyiemnością Dworu Madryckiego. Z strony nawet samego Króla związek ten nie bardzo był pożądany, który widział, iż większe trzeba było mieć względy dla Królowy Małżonki swoiey, niżeli powaga Narodu iego wymagała, w którey był wychowany. Ale Jan Austryacki Minister iego tak doskonale umiał przełożyć konieczną potrzebę złączenia z sobą tych dwóch Koron, że przedsięwzięte Małżeństwo do skutku przyszło. Królowa z Paryża odprawiła podróż do Madrytu, ustawnym bawiąc się polowaniem, przez co chciano oddalić od niey żal i smutek, który miała z opuszczenia Francyi. Za przybyciem Królowy, Karol, nie tylko iey większą zostawił wolność, niżeli zwykły ią miewać Królowe Hiszpańskie, ale nadto po Francuzku się przebrał, i to wszystko czynił, coby mogło uczynić naywiększe podobieństwo Wersalu do Aranjuez.

Karol Król Szwedzki zadosyć czyniąc Artykułowi Traktatu zawartego z Królem Duńskim, zaślubił sobie Eleonorę Siostrę tegoż Króla.

Fer-

Ferdynand-Marya Xiąże i Elektor Bawarski umarł nagle w iednym z swoich Pałaców odległym od Munich Roku wieku swego 33. a Jan Austryacki, trochę od niego letnieyszy, ale ieszcze silny i rzeźwy, tegoż samego Roku żyć przestał w Madrycie. Smierć ostatniego dała okazyą do porozumienia, iż ten posiadłszy pierwsze mieysce u Brata Króla swego, którego wielu pragnęło, przedczasową zszedł z tego świata śmiercią, za sprawą tych, którzy iego mieysce posieść pragnęli. 1679.

Podobneyże złości i nienawiści przypisuią oskarżenie, które zaniosł Titus Oates w Anglii naprzeciw Katolikom, iakoby spiknąć się mieli na życie Karola ich Króla. Oates ten był Protestantem, został potym Katolikiem, ale wkrótce do swoiey pierwszey powrócił się był Religii. Lubo zaś na dostatecznych zbywało dowodach, ztymwszystkim Izba mnieysza chciała, ażeby Katolicy wygnani byli z Anglii, i żeby ogłoszono: że Xiąże Jorcki Brat Królewski był niezdolny do następstwa po Karolu Bracie swoim, ponieważ miano go za Katolika. Oddalenie się atoli tego Xiążęcia do Szkocyi z rady Krola, i ukaranie tych, których za winowayców poczytano, uśmierzyło to zamięszanie. 1680.

1680. Początek Roku tego wsławił się przez śmierć iedney osoby równie sławney przez swoię mądrość, iako i urodzenie. A ta była Elżbieta Córka Fryderyka V. Elektora Woiewody, którego Czechowie swym obrali byli Królem, a który nie mógł się utrzymać naprzeciw Ferdynandowi II. Xiężniczka ta zupełnie w naukach się zatopiła była, a osobliwie w nabyciu wiadomości teraźnieyszey Filozofii, którey ią uczył Descartes, a który pierwszy ze Szkoł wyrugował Arystotelesa, którego nauka u wszystkich w wielkim nad zamiar była poważeniu.

Ludwik XIV. Roku tego zaślubił Delfina z Xiężniczką Anną Maryą-Krystyną Córką Elektora Bawarskiego: szczęśliwe Małżeństwo! z którego wyszły latorośle, które miały bydź podporą Familii Królewskiey. Tenże sam Monarcha wyzwolony od myśli woiennych, wszystkie swoie myśli obrócił na przywrócenie i ustanowienie porządku w całym swoim Królestwie, którego celnieysze odwiedził Prowincye. Rozkazał pomnożyć magazyny i fortyfikacye Miast Toulon i Brest, liczbę Maytków do 60,000. pomnożył. Fortecę Huningve na nowo postawić kazał, Pałacu dokończył Wersalskiego, nadto w Metz i Bryzack ustanowił dwa

Try-

Trybunały, które nazwał *Chambres de Reunion*, te powinny były roztrząsać prawa i pretensye Korony Francuzkiey, do których wyroku stosować się na potym miano. 1680.

Mocą więc pierwszych wypadłych wyroków tych Trybunałów, Król publicznie ogłosił, że dziesięć Miast Alzacyi zupełnie są do Korony iego przyłączone, które dotąd miane były za Miasta Imperii, i które samey tylko Rzeszy Niemieckiey podlegały. Mocą drugiego wyroku Król Szwedzki zapozwany był do oddania hołdu Królowi, z Xięstwa Dwóch-Mostów, iako hołdowniczego Francyi, ieżeliby chciał powrócić się do tego Xięstwa, które Król opanował był w czasie woyny. A że te nowo ustanowione Trybunały z wielką nieprzerwanie pracowały usilnością w wynaydowaniu praw i pretensyi korony Francuzkiey, przeto Roku następuiącego 1681. Król Hiszpański zapozwany był do oddania hołdu 1681. Królowi Francuzkiemu z Hrabstwa de Ching, iako hołduiącego tey Koronie. Nakoniec Ludwik XIV. twierdził: że wiele Miast w Flandryi, których stał się był Panem przez ostatni pokoy w Nimegve zawarty, więcey miały włości, a niżeli Hiszpani mniemali.

1681. Wszystkie te pretensye wielkiego pomięszania były okazyą, i nad mniemanie zaczęty dopiero pokoy mięszać poczęły: Francya bowiem Pana Buflera wysłała z woyskiem do Belgium dla odebrania tych włości, mniemaiąc, iż przez to bynaymniey zawartego nie zerwie pokoiu. Hollendrowie, których Król nakłonić usiłował, aby z nim ku wzaiemney obronie zawarli przymierze, obawiaiąc się odnowienia woyny, z przyczyny nowych pretensyi, dopraszali się i otrzymali Kongres w Kurtray, gdzie Posłowie Króla Francuzkiego i Hiszpańskiego mieli szukać sposobów do ugodzenia ich. A że ta sprzeczka i Niemcom groziła zamięszaniem, z przyczyny pretensyi, które Król Francuzki sobie do nich rościł; przeto o nowy Ziazd umówiono się do Frankfortu dla roztrząśnienia czyli sprawiedliwe były pretensye Korony Francuzkiey? Ale obydwa te Ziazdy żadnego nie sprawiły skutku. Pierwszy się rozszedł z przyczyny: że Król Francuzki niechciał przyznać i uznać praw Korony Hiszpańskiey; drugi zaś nie długo trwał, przeto, że dwa Trybunały pomnażały coraz więcey pretensyi, które bez Ziazdu powszechnego całey Rzeszy Niemieckiey nie mogły bydź rozsądzone. Król Francuzki mimo tego

go wprowadził swe woysko do Straż- 1681.
burga, które obwieścił bydź częścią Alsacyi, która, iak twierdził, ustąpiona mu bydź miała przez Traktat Munsterski; nadto kupił od Xiążęcia Mantuy Miasto i Cytadellę de Casel w Xięstwie Montferrackim, a które dawnieyszemi czasy przyczyną było zazdrości obydwóm Koronom, dla którey przez długi czas we Włoszech ustawne między sobą prowadziły woyny. Cesarz wysłał do Paryża Hrabię de Mansfeld z domówieniem się o powrócenie tych dwóch Miast, a osobliwie Straźburga; ale Król Francuzki dał odpowiedź: iż Rzesza Niemiecka ustąpiła mu Alsacyi; a że do niey Miasto Straźburg należało, przeto iak swoie własne odbiera.

Ministrowie Króla Hiszpańskiego widząc, że Traktaty były nieskuteczne, nalegali na Rzeczpospolitą Hollenderską, ażeby dopomagała Hiszpanii do bronienia Prowincyi, które iey gwałtem i bezprawnie odbierano, będąc równie obowiązaną do utrzymywania całości Traktatów, iako i beśpieczeństwa swego kraiu. Przeciwnie Ministrowie Króla Francuzkiego odradzali Hollendrom, aby się z Hiszpanią nie łączyli, przekładaiąc im: iżby to było chcieć bez dostatniey przyczyny w nową wplątać się woynę; a to, że pretensye Kró-

1681 la Francuzkiego nie rozciągały się tylko do niektórych włości, i Powiatów mniey albo więcey rozległych; Alliancya zaś zawarta ku obronie wzaiemney, zmierzały ku obronie Miast i Fortec, a które powiększaią, albo umnieyszaią znacznie siły tego, który ie dzierży. Zżymwszystkim na Kongressie w Courtray Ministrowie Francuzcy podali więcey iak 600. tak Miast, iako Miasteczek i Wsiów, które należeć powinny były do Korony Francuzkiey, obiecuiąc ieszcze więcey ich w dalszym podać czasie, co też było przyczyną, że Hollendrowie żadney dać nie mogli rezolucyi. Nie przyszło było wprawdzie dotąd do żadney potyczki między stronami, prócz iedney, a to z tey przygody: Francuzi świadcząc, że granice Hrabstwa de Ching rozciągały się aż do Murów Miasta Luxembourg, i znaczne pod bramami tegoż Miasta trzymaiąc woysko dla zabronienia dowozu wszelkiey do niego żywności, Rządzca Miasta wycieczkę uczynił dla ułatwienia wolnego przeyścia, co bez wylania krwi z oboiey strony stać się nie mogło. Od tego oblężenia Miasta Luxemburgu odstąpiono Roku następuiącego, z przyczyny którą potym na swoim mieyscu opiszemy.

Cesarz

Cesarz dopełniaiąc obietnicy uczynioney Węgrom, ziechał na Seym, który obiecał był złożyć w Edenbourg; Na tym Seymie Cesarz powrócił godność Woiewody Węgierskiego, którego zniesienie naywiększą było przyczyną nieukontentowania; na tę zaś godność trzech mianował Obywatelów, aby Naród iednego z nich sobie obrał, i Hrabia Esterhazy na tę godność był obrany. Cesarz pozwolił ieszcze Węgrzynom, wybrać z pomiędzy siebie, nayprzyiaźnieyszych i nayżyczliwszych Oyczyznie, a oraz naybiegleyszych w prawie swoiego Narodu, dla uczynienia dokładnego roztrząśnienia wszelkich usterków, i przestępstw naprzeciw Prawom i Przywileiom Narodowym uczynionych, z oboiey strony, przyobiecuiąc, użyć przyzwoitych sposobów, do zapobieżenia tym bezprawiom, ile stan teraźnieyszy tego Królestwa, i nieodbita potrzeba Rokoszanów poskromienia mu pozwoli. A że Tekieli Wodz Rokoszanów, i z pomocą Turków, nieprzestawał prowadzić woyny, przeto na tym Seymie odrzucono iego prośbę, którą zaniosł był przez swych Posłów do zgromadzonych Stanów, ażeby zapłaciły Sułtanowi Tureckiemu znaczną Summę pięniędzy, którą on mu przyobiecał za dane posiłki. Co większa, lubo był Ro- 1681.

ku

1681. ku tego opanował Miasto Tokay, i inne niektóre Zamki, przecięż woysko Cesarskie, zapędziło go aż do Państw Sułtana Tureckiego, co przymusiło Rokoszanów, do dopraszania się o Armistycium, które im iest pozwolone na dwa Miesiące. Cesarz zakończył Seym, przez Akt koronacyi Zony swoiey, który odprawił w Prezburgu, i powrócił się do Wiednia.

1682. Rok P682. był pierwszym panowania Piotra Cara, czyli Wielkiego Xięcia Moskiewskiego, który z wielką chwałą imienia swoiego, sprawował rządy tey obszerney Monarchii. Teodor Alexiewicz Oyciec iego zszedłszy z świata w wieku 35 życia swego (co było okazyą do porozumienia, iż mu skrócono życia) pierwsi Panowie wraz z woyskiem 30,000. wpadli na Pałac, i tych wszystkich okrutnie pomordwali, na których było porozumienie, że do śmierci Teodora Alexiewicza dopomogli, albo że tym sprzyiali, którzy mu śmierć zadali; to zrobiwszy osadzili na Tronie Piotra Syna iego, lat 10. dopiero maiącego. A gdy zaboystwo i krwi rozlanie nie ustawało, pod pozorem ścigania Konjuratów, Xiąże ten tknięty litością, chcąc mimo swey młodości niektórych zasłonić i obronić, zrzucony iest z Tronu od Buntowników, którzy na

iego

iego mieysce obrali Fryderyka Brata ie- 1682.
go starszego ślepego, co było przyczy-
ną, że Piotr pierwszeństwo w swym o-
braniu miał nad niego. Odmiana ta, no-
we wielkie wzruszać poczęła zamięszania, gdy większa część przy Piotrze obstawała, lecz wkrótce spokoyność nastąpiła, i obydwa Bracia razem panowali z niewymowną zgodą: rzadki przykład między dwóma panuiącemi iednęż władzę maiącemi. Nakoniec Fryderyk, którego niektórzy Janem nazywaią, dni swego zakończywszy życia, Piotr sam panować począł, lecz cale przeciwnie od swych Poprzedników; sam bowiem w osobie swoiey nie tylko cudze zwiedził kraie, ale i swych do tego pobudzał poddanych; Nadto wszelkiego rodzaiu Cudzoziemców do swego sprowadził kraiu, nauki różne, wiadomość ięzyków zagranicznych, handel wszelkiego rodzaiu wprowadził, i to wszystko, cokolwiek służyć mogło do utrzymywania ścisłey kommunikacyi ze wszystkiemi Narodami całey Europy.

Gorliwość, Papieża Innocentego XI. względem zniesienia niektórych bezprawiów, które się wzmogły były w Rzymie, pobudziła do zniesienia owych Przywileiów beśpieczeństwo daiące winowaycom, które sobie przywłaszczali Posłowie Cudziemscy, i

1682. które rozciągali nie tylko do Pałaców, ale i do całey ich okolicy, przez co wszelkigo rodzaiu wynowaycy łatwo od sprawiedliwości znaydowali schronienie. Zniesienie tych wolności sprawiło poróżnienie między Stolicą Apostolską i Dworami, które te wolności, czyli bespieczeństwo mieli za prawo od niepamiętnych nabyte wieków, i którego zrzec się nigdy nie mieli woli. Król Hiszpański tym czasem nie zdawał się bydź zbyt trudnym do zezwolenia, byle Król Francuzki równąż okazał łatwość. Lecz Król Francuzki, inszą maiąc zatargę z Innocentym, niechciał na to zezwolić, twierdząc: że zakazy Papieża nie są na gruntownych zasadzone fundamentach. Początek zaś tey zatargi był ten: Ludwik XIV. wszelkich szukał sposobów do powiększenia dochodów swego skarbu. Przedsięwziął rozszerzyć swe prawo Królewskie bez różnicy na wszystkie Kościoły Królestwa, z których bardzo dotąd wiele wolnych od niego było. Prawo to uczyniło go Panem wszelkich dochodów Biskupstw, Opactw, pierwszego Roku po zmarłych Biskupach, Opatach, i dawało mu prawo zażywania wszelkiey powagi, i Przywileiów przyłączonych do godności żyiącego Prałata, oprócz tych, które należały do Zwierzchności Duchowney.

Inno-

Innocenty Papież sprzeciwił się tey nowości, zasadzaiąc się na zwyczaiu dawnym, według którego iego Poprzednicy, i on sam miał te Kościoły za wolne; i że też same za takież uznane były na Soborze Narodowym Liońskim w Roku 1274. Z tym wszystkim Duchowieństwo Francuzkie zezwalało na to, bardziey podobno przez poważanie powagi, i mocy Kolewskiey, niżeli przez uznanie, że to nowe Prawo z Prawami się zgadzało Kościelnemi. Respekt ten, albo raczey boiaźń, poduszczona podobno przez inne namiętności, pobudziła Duchowieństwo do tego, że się zgromadziło do Paryża; Dla wydania Deklaracyi tyczącey się Praw Stolicy, i władzy Papieża, którą Innocenty Papież uznawszy za zuchwałą, przedsięwziął ogłosić ią iako kacerstwem tchnącą. To rozróżnienie nie było zakończone za życia Innocentego, ani nawet za następcy Jego, a przez ten wszystek czas nominowani Biskupi od Króla, swego z Rzymu nie odbierali potwierdzenia. Dopiero za Innocentego XII. gdy Duchowieństwo Francuzkie na drugim to odwołało zieździe, co na pierwszym ustanowiło było, sporka iest zaspokoiona: a to sposobem takowym, iż obie strony zwycięztwo sobie przypisywały; Papież przestał na tym odwołaniu, 1682.

1682. łaniu, a ustanowienia Duchowieństwa na pierwszym zieździe uczynione, potwierdzone od wszystkich Parlamentów i Akademii, przy swoiey tak utrzymały się skuteczności, iak gdyby wszelką ztwierdzone były władzą i powagą.

Cesarz widząc zbliżaiący się czas, w którym zawarty pokoy na lat 20. z Turkiem kończył się, wysłał Roku tego Hrabię Alberta Kaprara do Konstantynopola, dopraszaiąc się o odnowienie Traktatów, chcąc odwrócić woynę, którą groził wychodzący czas Traktatowi, tym bardziey, że Sułtan oczywiście iuż sprzyiał Rokoszanom Węgierskim. Jakoż nie tylko Mahomet nie był nakłoniony do odnowienia Traktatu, ale nadto ieszcze tegoż samego Roku uznał Tekielego za Króla Węgierskiego hołduiącego Porcie, dawszy rozkaz Baszy Buckiemu, ażeby mu dał Inwestyturę na tę nową godność, oraz Chorągiew i Berło, według zwyczaiu Monarchów Ottomańskich. Cesarz przed nieiakim czasem z wrodzoney sobie dobroci, pozwolił był temu Hersztowi Buntowników wziąść za Zonę Wdowę Xiążęcia Rakocego, co znacznie pomnożyło iego władzę i siłę w Węgrzch przez liczbę wielką Miast i Zamków, które dzierżyła ta Wdowa, iako Opiekunka Syna zmarłego Męża,

a któ-

a które drugiemu swemu ustąpiła Oblubieńcowi. 1682.

Król Francuzki zakończył z niemałym swym nieukontentowaniem zatargę, którą miał był w Roku przeszłym z Sułtanem z przyczyny, niektórych rozboyników Trypolitańskich, za któremi zapędził się był Mr. du Quesne, i onych na Archipelagu w samym Porcie Seio mocno był poraził, ponieważ musiał zapłacić, niektóre Summy w nadgrodę szkod, które Wenetowie ponieśli, i Forteca. Pomścił się atoli tego Roku nad temi niewiernemi, rozkazawszy bombardować Miasto Algier, i przymusiwszy Algierczyków do przyrzeczenia, iż na potym iego okręty poważac będą. Gdy zaś Algierczykowie powtórnie, zgwałcili to swoie przyrzeczenie, znowu do swey powinności zostali nakłonieni.

Tego Roku ieszcze Ludwik XIV. ustanowił Szkołę Kadetów nakształt Akademii, gdzie Młodź Szlachetna miała bydź ćwiczona nakładem Królewskim we wszystkich naukach i wiadomościach potrzebnych ludziom woiennym. Z okazyi narodzenia Xiążęcia Burgońskiego Syna Delfina publiczne czynić kazał wesołości. Odstąpić także kazał od oblężenia Miasta Luxemburgu, które trwało od dawnego czasu, z tym się oświad-

1682. czaiąc, iż tym czynił to końcem, ażeby mógł wolniey wspierać Cesarza naprzeciw Turkom, którzy atoli nie uderzyli na Cesarza, aż w Roku następuiącym, a wtenczas Ludwik XIV. powrócił swe woyska do Belgium, i one na cztery podzielił obozy, które Hiszpanów otoczyły.

Roku tego i następuiącego Anglia w zamięszaniu zostawała, z okazyi wieści, która się rozeszła była, iż nowe uknowano spiski naprzeciw Królowi: wieść ta tak iest wątpliwa, że dotąd niemasz pewności, czyli za zmyśloną, czy też za prawdziwą mieć ią potrzeba.

1683. Niebeśpieczeństwo bliskiey woyny z Turkami przywiodło Cesarza dla większego ubeśpieczenia siebie zawrzeć Traktat z Polską, iako z Narodem pogranicznym, i przyuczonym do pokonywania tego Nieprzyiaciela. Za usilnym więc staraniem i pośrzednictwem Innocentego XI. Papieża zawarty iest Traktat między Polską i Cesarzem Leopoldem. Mocą tego Traktatu Król Polski 40,000. woyska utrzymywać obiecał się; Cesarz zaś wszelkich odstąpił pretensyi za posiłki niegdyś podczas woyny Szwedzkiey dane. Z strony zaś posiłków pieniężnych obiecał Leopold 1,200,000. Złotych Polskich dać, i wstawić się do Króla Hiszpańskiego

na

na otrzymanie dziesięcin w Królestwie 1683.
Neapolitańskim i Xięstwie Medyolańskim na pomoc Rzeczypospolitey. Zgodzili się też oba Monarchowie na to, aby złączonemi woyskami na odsiecz ieden drugiemu przybywali, gdyby Nieprzyiaciel Wiedeń, albo Kraków miał oblegać.

Gdy więc Karol Xiąże Lotaryński Generał woysk Cesarskich prześladował Rokoszanów Węgierskich, którzy pod hetmaństwem Tekielego, mniemanego Króla Węgierskiego woynę prowadzili, Wielki Wezyr Kara Muztafa 200,000. woyska prowadzący, do Węgier wtargnął, a udaiąc iakby na Raab, albo Jauryn chciał uderzyć, nagle się z całą siłą swoią na Wiedeń obrócił, które iest Stołecznym Miastem Cesarzów Austryackich. Cesarz z Familią swoią, i z całym Dworem kilką-dniami przedtym do Linty uszedł, a Xiąże Lotaryński niemaiąc dosyć woyska cofnął się za Dunay ku Morawie, oczekuiąc przybycia z posiłkami Jana Sobieskiego Króla Polskiego, który nie pierwey z woyskiem pod Wiedeń ruszył, aż mu Hrabia Wilczek Poseł Cesarski oddał skrypt ów sławny, którym Polska za Jana Kazimierza w nieszczęśliwym stanie Domowi Austryackiemu obowiązała się dla pozyskania posiłków przeciwko Szwe-

1683 dom obrać po Janie Kazimierzu na Tron iednego z Arcy-Xiążąt Austryackich. Nim więc Król Polski z swemi przyszedł posiłkami, Wezyr wszelkiey użył pracy i pomocy do dobycia Miasta oblężonego. Lecz Hrabia de Staremberg Mąż pełen rostropności, przezorności w opatrywaniu wszelkich potrzeb, biegłości w przeyrzeniu, lub w wytrzymywaniu szturmów Nieprzyiacielskich nieskuteczne uczynił zamachy i szturmy Wielkiego Wezyra, które blisko dwóch Miesięcy trwały. Tymczasem Jan Sobieski złączył się z woyskiem Cesarskim pod kommendą Karola Xiążęcia Lotaryńskiego zostaiącym, tudzież z Elektorami Bawarskim i Saskim, i obiął kommendę naywyższą nad całym woyskiem Chrześciańskim, którego 68,000. liczono, i na nieprzyiaciela uderzył. Naypierwsza Jazda Polska na nieprzyiaciela natarła, i śrzedni hufiec nieprzyiacielski przełamała, w którym sam Wezyr się znaydował pod zasłoną Chorągwi Mahometa. Tak wielka klęska między Turkami nastąpiła: że gdy uciekać poczęli, bardziey rzeźią iak bitwą nazwać można było. Oboz cały, Artylerya woienna, namioty, wszelkiego rodzaiu żywność (którey tak wielka była obfitość, osobliwie mięsa wołowego, że żołnierze naylepsze woły zdobyte

w obo-

w obozie Tureckim, w Wiedniu po pięć 1683.
lub sześć Złot: Polsk: przedawali) łupem się stały woysku Chrześciańskiemu. Artylerya, którą zabrano, składała się ze 180. armat i moździerzy.

Krol Polski i Xiążę Lotaryński dzień tylko ieden wytchnąwszy woysku swemu, udali się w pogoń za Wielkim Wezyrem, który z niedobitkami uchodził, i którego blisko Miasta Gran, czyli Strigonium doszli, gdzie go powtórnie porazili. Turcy przerażeni, równie źle się bronili, iako i pod Wiedniem, i część z nich znaczna chcąc się ucieczką salwować w Dunaiu pogrążona została. Miasto Strigonium Stolica Arcy-Biskupstwa naybogatszego w świecie po szturmie kilkudniowym, im się poddało. Wezyr uszedł do Budy, gdzie część Officyerów woyska swego udusić kazał, iakoby z ich przyczyny iego wyprawa była niepomyślna. Pomięszanie i zguba Turków sprawiedliwą wzniecaiąc boiaźń w Rokoszanach Węgierskich, którzy prowadzili woynę z Cesarzem, i którzy część Miast wyższych Węgier na swoię przeciągnęli byli stronę, do pierwszego Monarsze swemu powrócili się posłuszeństwa, tym bardziey, że Tekieli mniemany ich Król nie maiąc dosyć, że w własnym swoim kraiu szkodził Cesarzowi, ale nadto chcąc

1683. do Morawy przenieść swoią rebellią, zniesiony od Xiążęcia Lotaryńskiego, i aż do rzeki Waagh zapędzony został. Nakoniec Rok ten się zakończył śmiercią Wielkiego Wezyra, który, iż w swey wyprawie był nieszczęśliwym, przymuszony przeto był utracić głowę po odprowadzeniu reszty woyska swego do Belgradu.

Królowa Marya Teressa Austryacka umarła w Paryżu w Miesiącu Lipcu Roku tegoż, Ludwik XIV. nie mogąc nakłonić Hiszpanów, aby mu oddali znaczną część Flandryi, do którey sobie rościł prawo, podług wywodów ustanowionych od siebie dwóch Trybunałów, wysłał około końca Miesiąca Sierpnia woysko swoie do Belgium, gdzie na cztery rodzieliwszy się części, żadnych nie przedsięwzięło kroków nieprzyiacielskich, ale tylko Obywatelów przynaglało do szafunku w pieniądzach i żywności tego wszystkiego, co tylko sądziło bydź potrzebnego dla iego wygody. A że lud przez te zbytnie wydatki niemniey był uciążony iakby przez woynę, niechcieli daley tych czynić Kontrybucyi, zatym Marszałek d'Humieres złączywszy swe woysko, obległ Miasto Courtrai, którego i dobył, iako też i Dix-made; pod tenże sam czas Marszałek de Crequi Miasto Luxembourg bom-

bombardował, które niechciało przecię odkupić się od ruiny przez otwarcie bram, czego Marszałek od nich iedynie wymagał.

Gdy więc woyna między Francyą i Hiszpanią była ogłoszona, Papież wszelkiey swey użył powagi na początku Roku 1684. do poiednania tych dwóch Królów, a to aby większą uczynił łatwość Królowi Hiszpańskiemu do posłania posiłków Cesarzowi dla prowadzenia daley woyny naprzeciw niewiernym, którą tak szczęśliwie zaczęto. Król Hiszpański niechciał zezwolić na żadne armistycium, maiąc nadzieię, że Hollendrowie interessuiąc się o utrzymanie w całości Flandryi, będą mieli sposob do przeszkodzenia Królowi Francuzkiemu większych odnosienia korzyści; lecz czas pokazał, iak płonne były iego nadzieie. Ludwik bowiem XIV. który chcąc zawiesić ogłoszenie woyny Niemieckiey i Hollenderskiey naprzeciw sobie, oświadczył się był w Ratyzbonie, i w Hadze, że chętnie chciał się ugodzić z Królem Hiszpańskim o swoie pretensye, mimo atoli tey Deklaracyi kazał obledz Miasto Luxembourg, sam zaś z drugim woyskiem, które się składało ze 40,000. udał się do Flandryi dla wspatcia tego oblężenia. Wiela na tym zależało Ludwikowi, ażeby tey był do-

 był

1684 był Fortecy, ponieważ stawszy się iey Panem, tym samym Królestwo swe wolnymby uczynić mógł był od naiazdów Hiszpańskich, którym zawszeby podlegało, pókiby w ich zostawało ręku. Jakoż w krótkim czasie poddać się musiało; a że wzięcie tego Miasta otworzyło łatwość Królowi Francuzkiemu do podbicia sobie i innych Miast w Belgium, gdzie dwa miał woyska każde ze czterdziestu tysięcy złożone, i że Hollendrowie w swych rozdwoieni zdaniach, odwłoczyli za Hiszpanią się ogłosić, ofiarował zatym zezwolić na pokoy dwudziestoletni z Cesarzem, z Rzeszą Niemiecką, i Hiszpanią, byle przy tym się utrzymał, co zdobył w Niemczech i w Flandryi, oprocz Miast Dix-made i Courtrai, które oddawał bez murów. Pokoy ten zawarty iest w Ratyzbonie, iuż to, że Cesarz nie był w stanie oparcia się Francyi, lubo pod pozorem przyłączenia wiele małych Państw w Niemczech opanowała była, i w nich nowe powystawiała Fortece dla ugruntowania swego dziedzictwa, iuż, że Hiszpani przez swoię zwyczayną powolność, albo raczey nieczułość zaniedbawszy utwierdzieć swe Fortece, mniey ieszcze byli zdatnemi do bronienia się.

Ge-

Genueńczykowie dali byli przyczynę Ludwikowi XIV. do iakiegoś nieukontentowania, a gdy niechcieli uczynić satysfakcyi, którey od nich wymagał, a to, iżby swey przez to uwłaczali powadze, Ludwik rozkazał bombardować Miasto Genuę. Woysko iego na brzeg wysiadło blisko Miasta, co porozumienie sprawiło, że chciał go dobyć, lecz ci, którzy byli do tey naznaczeni roboty, nie mogąc do skutku iey przywieść, Flotta zatym Francuzka brzeg opuściła bez inney natenczas satysfakcyi, tylko, że iedno z naypięknieyszych Miast świata po części spaliła, i zruynowała. 1684.

Algerczykowie nierównie winnieysi od Genueńczyków, podobnież ponieśli bombardowanie. Lecz w zamian dzikim i okrutnym pomścili się sposobem, gdy nie ludzko zamordowali wielu Francuzów znayduiących się w ich Mieście, okazuiąc przez pogardy nayhaniebnieysze, że za mało sobie ważyli i Króla i cały Narod. Nie przepuścili nawet i samemu Konsulowi, którego iak nayostatnieyszego niewolnika śmiercią z tego zgładzili świata. Ztymwszystkim Król w potrzebie, w którey iego poddani byli, zachowania pokoiu z temi morskiemi rozboynikami dla handlu, zawarł go z niemi, i przyiął w Paryżu

1684. ich Posła, ze wszelkiemi honorami. Pokoy ten zawarty iest pod warunkami, które publiczności nie były wiadome, a to, iż nader zdaią się bydź podchlebne tym Rozboynikom sławnym przez swoię dzikość, i przez sposoby zakodzenia wszystkim.

Woysko Chrześciańskie będąc w stanie prześladowania w Węgrzech Turków, i korzystania z ich niemocy, zbliżyło się w Miesiącu Czerwcu do Wicegradu nad Dunaiem położonym, które dobyło równie iako i Akcyon nad tąż rzeką leżące. Zniesienie Baszy Buckiego, który nadszedł był z woyskiem, dało okazyą do oblężenia Budy. Seraskier czyli Wodz Turecki po trzy razy na odsiecz temu Miastu przychodził, lecz po tyleżkroć z stratą swoich odpędzonym został. Małe atoli staranie Ministrów Cesarskich w opatrywaniu woyska iego ammunicyą potrzebną, przymusiło Xiążęcia Lotaryńskiego do odstąpienia oblężenia przy końcu Jesieni, obawiaiąc się znacznego uszczerbku w woysku, gdyby upornie, mimo niewygod, które ponosiło, chciał go był pod tym trzymać Miastem. Dobroć wielka, z którą Leopold Cesarz znosił zazdrość swoich Ministrów, którzy albo dla zadosyć uczynienia swym namiętnościom, albo dla powiększenia intryg

Dwor-

Dworskich poświęcali naywiększe iego interessa, przyczyną była, że naywalnieysze sprawy źle były rozrządzane. Ztąd pomyślności iego panowania barziey osobliwszey dobroci Boga przypisać potrzeba, aniżeli staranności i biegłości iego Ministrów. Monarcha bowiem ten nie miał, ani żwawości, ani potrzebney surowości do sprawowania rządów, ale owszem zbytnią, a mniey potrzebną uwodził się łaskawością. 1684.

Hrabia Tekieli prowadził woynę mimo Turczynów zniesionych, lecz tylko z temi, którzy trwali w rokoszu, A że wielu z nich poddało się Cesarzowi, przymuszony był zatym do wzięcia sobie na straż Turków i Tatarów. Wziął się potym do oblężenia Anghwaru, i dobywszy go, cały garnizon na pale powbijać kazał, mszcząc się za uporne bronienie się. Generał Schoelty, który hetmanił woyskiem Cesarskim w wyższych Węgrzech użył wzaiemności z Rokoszanami, których w niewolą zabrał w ich własnych Zamkach, a podszedłszy pod noc Tekielego blisko Eperyes, tak go ściśle opasał, że przynaglony był uciekać w koszuli, i zostawić woysko swoie pod miecz zwycięzcy. Wpadł był powtórnie w ręce tegoż samego Generała blisko Lentsch, gdzie znowu zgromadzone utracił woysko,

1684. sko, które równie iak on uciekaiąc, zostawiło woinności temu kraiowi do powrócenia się pod panowanie Cesarza.

W tymże samym czasie Kroatowie podlegli Domowi Austryackiemu, wsławili się naprzeciw Turczynom, którym odebrali Warowit, i więcey iak 200. Wsi do poddania się przymusili. Wenetowie z drugiey strony, którzy z strony byli Cesarza, i którzy swym kosztem prowadzili woynę, opanowali Fortecę i Wyspę S. Maura nad brzegami Liwadii czyli dawney Achaii, oraz Miasto Preweże nad brzegami Epiru dawniey zwane Nicopolis wystawione przez Augusta na pamiątkę zwycięztwa odniesionego blisko góry nadmorskiey zwaney Akcyum nad Markiem Antoniuszem swoim Rywalem. Wzięcie tych Miast pomyślną dla nich było nieiaką wieszczbą zwycięztw przyszłych, które mieli odebrać nad temi niewiernemi, którym bezustannie Prowincye i Miasta odbierali, póki ta woyna trwała, a którą oni podziś dzień woyną cudów nazywaią.

Karol Król Angielski przeczuwaiąc nieiako swoię śmierć, znacznie pod pozorem woyny, która się w Belgium odnowiła była, swe powiększył woysko, które wielkie poważenie sprawiło mu u Narodu, a zatym pomocą mu

się

się stało do nakłonienia poddanych, ażeby za następcę do Korony uznali Xiążęcia Jorskiego Brata iego, co się nayprzód stało w Edymburgu, a potym w Londynie. Przywrócił temuż Xiążęciu wszystkie urzędy i godności, z których wyzuć go był przymuszony, chcąc ułagodzić szemrania i utyskiwania ostatniego Parlamentu naprzeciw Katolikom, ogłosił go Vice-Królem Szkockim, i swoim naypierwszym Generałem z władzą zupełną po wszystkich Państwach, które Anglii podlegały. W Miesiącu Lutym Roku 1685. Król Karol dni życia swego zakończył, wprzód publicznie się oswiadczywszy, że zawsze w iedności zostawał zdań Wiary Swiętey Rzymskiey Katolickiey, ale, iż był przymuszony onę taić i ukrywać, ażeby mógł był tym łatwiey bydź pomocnym tym, którzy tey Religii byli Wyznawcami, co też w rzeczy samey do końca życia swego czynił. Karol wielkim mógłby był bydź Królem, gdyby był miał tyle stałości umysłu w przedsięwzięciu, i utrzymywaniu środków potrzebnych do zachowania pokoiu Europy, i równości między dwoma Koronami sobie przeciwnemi, ile miał przywiązania do swoich uciech.

1684.
1685.

Xią-

1685. Xiąże Jorckie wsparty prawem krwi, oraz ostatnią wydaną deklaracyą Króla Brata swego, obiął rządy Królestwa, i natychmiast prawowiernym bydź się ogłosił Katolikiem. Przyrzekł atoli utrzymywać Religią Anglikańską w zupełney swey wolności, i władzy, obowięzuiąc każdego w szczególności, ażeby dufali iego słowom, i żeby mu byli wiernemi iak powinni, różność bowiem wiary, która była między nim i niemi bynaymniey ich od tego nie uwalniała obowiązku, iako to potym obwieścić kazał przez Akademią Oxfordzką, gdzie wszyscy Professorowie bez excepsyi tegoż byli zdania.

Wielu z iego prywatnych nieprzyiaciół ieszcze za życia Karola podbudzało Xiążęcia de Montmouth starszego z Synów pobocznich tegoż Karola naprzeciw niemu i czynili mu nadzieie, iż łatwo może odzyskać swoie następstwo. W nadziei więc pomocy od nich, między którerni byli Hrabia d'Argile, i Milord Gray, Xiąże de Montmouth, wyiechał z Hollandyi, gdzie podtenczas się znaydował był, i gdzie w woysko się opatrzywszy do Szkocyi przybył, gdzie iego Partyzanci z garstką woyska go oczekiwali. Nowy Król Jakub II. wysłał swe naprzeciw nim woysko pod hetmańatwem Xiążęcia d'Athol,

thol, a tym czasem ogłosić go kazał 1685.
przez Parlament iako winowaycę naprzeciw Maiestatowi, i tych wszystkich, którzy mu sprzyiali. Woysko Królewskie nayprzód udało się za Hrabią d'Argile, który będąc opuszczonym od swych, wzięty iest, a gdy uciekać zamyślał, do Edymburga zaprowadzony, głowę utracił. Xiążę de Mortmuth po niejakim czasie zniesiony od woyska Królewskiego, wzięty, do Londynu zaprowadzony, na śmierć iest skazany.

Król Francuzki za pośrzednictwem różnych Mocarstw Europeyskich zezwolił na pokoy z Genueńczykami, których Roku przeszłego Miasto bombardować rozkazał. Ci wykonywaiąc warunki tego pokoiu, wysłali swego Dozę ze czterema Senatorami do Paryża z oświadczeniem Królowi mocnego nieukontentowania i żalu, którym ich iest tknięta Rzeczpospolita, iż taki krok uczyniła naprzeciw niemu, który mu podobać się nie mógł, i oraz porozumienie uczynić iakoby powinnego ku iego Maiestatowi nie miała respektu, do którego bydź się sądzi obowiązaną.

Tenże sam Król wysłał tegoż samego Roku Poselstwo do Króla Syamskiego wzaiemność oddaiąc za Poselstwo, które tenże Król Syamski posłał był do niego za odebraniem wiadomości od pier-

1685 pierwszego swego Ministra o wielkiey władzy Króla Francuzkiego. Minister ten, który się w Europie urodził, rodem Greczyn, przez swoy dowcip i obrot, nie tylko pierwsze u Dworu tego Monarchy osiadł mieysce, ale nadto wszelkich łask iego stał się uczestnikiem. Na iego radę Król ten bałwochwalski przyiaźnym okazuiąc się Chrześcianstwu, i chcąc wniść w związek z Monarchami Europeyskiemi, wysłał Posłów swych do Króla Francuzkiego. Ludwik XIV. przyiął ich z wielką nader wspaniałością, i w zamian swe do niego posyłaiąc Poselstwo, przydał do niego iednego Prałata niemniey mądrego, iako i pobożnego, który przez przykładność życia swoiego mógłby był skutecznicy Króla i Narod przyprowadzić do przyięcia Wiary Chrześciańskiey. Dla założenia zaś iakiey osady w iego Państwach, posłał mu Officyerów różnych Indzynierów, i nieco woyska, które za pozwoleniem Króla Syamu wystawili dwie Fortece, i one potrzebnemi ammunicyami opatrzyli. Lecz po kilku latach Hollendrowie sądząc, że osada Francuzka w Królestwie tak bliskim Batawii, wolnośsi iey Miast, które oni w Indyach posiadali, wielką byłaby przeszkodą, przeto podbudzili Zięcia Królewskiego naprzeciw nowym tym Przycho-

chodniom. Francuzi nie maiąc wsparcia, gdyż i Minister pierwszy, i sam Król, którzy mieli bydź otruci, iuż byli pomarli, widzieli, iak płonne ich były nadzieie, które sobie czynili obfitych zbierania korzyści, tak dla Religii, iako i dla Narodu Francuzkiego z przychylności Monarchy zupełnie do nich przywiązanego. 1685.

Odkrycie pięciu Satellików, czyli mnieyszych Planet, które bieg swoy odprawuią koło Saturna, uczynione przez Astronomów Francuzkich, nie mało przyczyniło chwały panowaniu Ludwika XIV.

Zamysł, który Ludwik XIV. przedsięwziął tegoż samego Roku przytłumienia i zniesienia w swym Państwie kacerstwa Hugonotów, naymnieyszą ziednał mu chwałę. Henryk IV. po swoim nawróceniu, chcąc cieszyć się pokoiem, pozwolił był przez Edykt, który był nazwany Edykt Nanteński, z przyczyny, że go wydał w Mieście Nantes, pozwolił mówię, zupełną wolność tym, którzy oddalili się od prawowierney i dawney Religii, nie tylko publicznie wyznawania Sekty mniemanych Reformatów, czyli Kalwina błędów, mienia Kościołów po całym Królestwie dla odprawowania w nich obrządków swey Sekty, ale nawet nadał im był i

1685 Miasta dla ubeśpieczenia im tey wolności. Edykt ten, był źrzódłem rozlicznych rozruchów, z przyczyny, że Protestanci rościli sobie, iż im ich gwałcono Przywileie, i rokosze, do których się mieli, przywiodły ich za czasów Ludwika XIII. do utraty wszystkich Miast, które im były pozwolone. Ludwik XIV. iego następca, który mniemał, że iuż ich nie wielka była liczba, i który żądał widzieć wszystkich swoich poddanych pod hasło iedneyże Religii złączonych, po całym swoim Państwie ogłosić kazał, że Edykt Nanteński iest zniesiony; nadto ich Kościoły wszystkie zburzyć kazał, i częścią przez nauki Duchownych, częścią też siłą i mocą zniewolił wszystkich do poddania się pod iego wolą. Ztymwszystkim wielka nader liczba Hugonotów wyszła z kraiu, która w Państwach Cudzoziemskich osiadła, inni zaś, niechcąc swych utracać maiątków, na pozor Religią Rzymską Katolicką przyięli, i w Królestwie zostali, którzy niekiedy chcąc wzniecać nowe zamięszania, mocą nakoniec zostali przytłumieni

Smierć Karola Ludwika Elektora Woiewody, który żadnego nie zostawił był potomstwa, otworzywszy pole Filippowi Gwilelmowi Xiążęciu Neyburskiemu do następstwa po nim na Elektor-

ktorstwo, Król Francuzki dopominał 1685. się o część iednę Państw tego Xiążęcia imieniem Xiężniczki Orleańskiey Siostry iego, iako Dziedziczki zmarłego, będąc Siostrą iedyną iego. Król twierdził, że te dobra były lenne, które i Niewiasty dziedziczyć mogły. Ale nowy Elektor, uważaiąc całą sukcessyą iako massę nierozdzielną, twierdził wzaiemnie, że wszystkie dobra zmarłego Xiążęcia były wprawdzie lennością, ale płci mężkiey tylko służące, i że przeto Niewiasty, w dział ich żadną miarą wchodzić nie mogły. Sporka ta nie mogła bydź natenczas zakończona, i przez to na dalszy czas iest odłożona, a przed iey zakończeniem wszystkie Państwa Elektora podpadły wielkim krzywdom, i naiazdom, któremu Cesarz podtenczas dał Inwestyturę.

Woyska Cesarskie przedsięwziąwszy Roku tego szczególnie wypędzić Hrabię Tekielego z wyższych, Węgier oraz Rokoszanów i Turczynów z Miast, które posiadali, oblegli Miasto Neuhausel, które Hrabia Kaprara dobył nakoniec. W tym czasie Xiąże Lotaryński, i młody Elektor Bawarski, który w Wiedniu zaślubił się był z Arcy-Xiążniczką Maryą Antoniną Córką Cesarza i Cesarzowy Małgorzaty Hiszpańskiki, odebrawszy od oblężenia 30,000.

Ee 2 woy-

1685 woyska bitnego, poszli naprzeciw Seraskierowi, którego znieśli, lubo tyle dwoie miał woyska. Seraskier tą przegraną tak był przerażony, że cofnąwszy się do Budy, posłał list pełen pokory do Xiążęcia Lotaryńskiego, prosząc go, ażeby na Traktat zezwolił, na którym Sułtan przestać był gotowy; Epoka sławna, w którey pierwszy raz Turcy o pokoy się prosili. Wzięcie Miast Eperyi i Kassowii, z których Rokoszanie wypędzeni zostali, oraz zniesienie Turczynów, wielkie między Węgrzynami sprawiło pomieszanie. Tekieli, chcąc swoię wesprzeć partyą, udał się do Budy, spodziewaiąc się otrzymać od Wezyra i Seraskiera nowe posiłki, lecz schwytany, w kaydany okuty, i na złym wozie z rozkazu Wezyra do Adryanopola iest odesłany, zkąd Sułtanowi miał bydź oddanym do iego woli. Wzięcie iego, Rokoszanom chęć woiowania przytłumiło, którzy do łaskawości udali się Cesarza. Wiele Miast, Zamków otworzyły bramy iego woysku. Turczyni i niektórzy ieszcze Rokoszanie w swey upornie trwaiący rebellii, opuściwszy dobrowolnie, pierwsi to iest Turcy Miasto i Fortecę de Zolnok, drudzy to iest Węgrzyni Miasta Unghwar Tokay i inne, oczyścili całe wyższe Węgry tak dalece, że aż

ku

ku Teisie, ani Turczyna, ani żadnego 1685.
Rokoszana zoczyć nie można było. Równie i w Sklawonii Turcy nieszczęśliwemi byli, gdzie Generał Leslé wziął im Miasto Michałowick, i pomknął się ku sławnemu Mostowi Esseck, przez który Turcy zwyczay mieli wkraczać do Węgier, ten spalił i wcale do przeyścia uczynił nieużytecznym, wziąwszy wprzód Miasto Mursa, które przystępu do niego broniło. Tym czasem Hrabia Erdeodi z częścią woyska Króatów wziął Dubicę, a Hrabia Erbesztein, całą Prowincyą Lika spustoszył.

Wenetowie z swoiey strony wsparci Galerami Papieskiemi, i Kawalerów Maltańskich, wkroczywszy do Morei, oblegli Miasto Koron, iedno z naywiększych tey Prowincyi. Turcy, którzy tam swe mieli woysko, chcąc temu przeszkodzić oblężeniu, haniebnie zniesieni są przez Generała Morozyni. Obleżeńcy żadnego iuż nie spodziewaiąc się wsparcia, w ostatniey widzieli się bydź potrzebie poddania się. Lecz gdy podczas układania kapitulacyi, użyć chcieli zdrady i miny zapalili były, które o śmierć nieco Chrześcian przyprawiły, Morozyni, szturm przypuścił, i woysko iego zwycięzkie wszedłszy przez wybity mur, bez litości tak Garnizon, iako i Obywatelów w pień

1685. wycięli mszcząc się za zdradę, którą uczynić chcieli byli.

Rzym na łonie swoim tegoż roku odkrył Sektę naybezwstydnieyszą i nayhaniebnieyszą, która dotąd bydź mogła. Ponieważ Innocenty XI. Papież starał się tak przez swoię gorliwość, iako i pobożność cnotę rozkrzewiać, ieden nędzny i nikczemny kapłan Hiszpańczyk imieniem Michał Molinos, chcąc się między pobożnemi różnić, począł zmyślać i udawać osobne życie, pobudzaiąc niektore Niewiasty do częstego używania Swiętych Sakramentów, a które pierwsze są zawsze do chwytania się iakowychsiś nowości w materyi pobożności. Twierdzić zaś nie można, żeby pierwszy zamysł był tego człeka, który się uczynił był Patryarchą tey nowey Akademii Nabożniczków, i Nabożniczek, których nauczał sposobu modlenia się, z ich korzystać prostoty, ale co iest pewna, że wkrótce swey pierwszey odstąpił pobożności, ieżeli tylko miał ią kiedy prawdziwą. Ustawna iego modlitwa odmieniła się w wszeteczne z niewiastami spółkowanie pod pozorem spoczynku, i bezczynności Potencyi duszy; co pole otworzyło do wszelkiego rodzaiu obmierzliwości i bezprawiów, które on i ci, którzy za iego bezboźne-

żnemi poszli zdaniami poczęli z owe- 1685.
mi zwiedzionemi popełniać Niewiasta-
mi. Odkryto nakoniec te obmierzli-
wości, które popełniał z swemi De-
wotkami, a które codziennie święto-
kradzkiemi tuczył kommuniami, chcąc
tym sposobem zataić przed publiczno-
ścią sromotne z niemi obcowanie, a
dla którego były do niego przywiąza-
ne. Przekonanym on został w więzie-
niu, iż na złe zażywał uczynków po-
bożności zewnętrznie dobrze zażytych,
i przymuszono go, iż one wyznać, i
ich wyrzec się uroczyście musiał, co
tak oboiętnemi uczynił znakami żalu,
iż mało było osób, którzyby iego wie-
rzyli nawróceniu, a którego pozor od
śmierci go zachował, gdyż przestano
na tym, że go na wieczyste skazano
więzienie.

Zwycięztwa odniesione przez Cesa- 1686.
rza nad Rokoszanami i Turkami w Wę-
grzech, coraz bardziey zagrzewaiąc u-
mysł woienny iego Wodzów i żołnie-
rzy, pierwsze dni roku 1686. były
zaszczyczone nowemi zwycięztwami.
Arad, i Segheden, ztamtey strony Teissy
wzięte są przez Hrabię de Mercy, a
S. Job Miasto, tak zwane, przez Hrabię
Kaprara, który atoli nadaremnie obległ
był Fortecę de Muntgatsch, gdzie żona
Tekielego się ukrywała. Wódz ten Ro-

1686. koszanów pokazał się znowu w Węgrzech, ponieważ Sułtan wypuścił go był, nie chcąc zastraszyć drugich, którzy przykładem Tekielego pod protekcyą chcieli się poddać Porty. Wolność atoli iego nie odmieniła losu iego Partyi; Xiążę Lotaryński odebrał tego roku Miasto Budę Stołeczne Królestwa Węgierskiego; Xiążę Badeński Simoturne, pięć Kościołów, Siklos, Kopowar, a Generał Weterani Zamek Seghedyn, (przy którym miał szczęście trzy razy Turków porazić idących na odsiecz) z rąk niewiernych odzyskali. Zwycięztwa te częste Chrześcian nad Turkami wzbudziwszy powszechne szemranie między tym Narodem, znalazł się ieden Iman, czyli Derwisz w Konstantynopolu, który odważył się wyrzucać Sułtanowi Mahometowi iego gnusność, dla którey w swym Seraiu zamknięty siedział, gdy tym czasem iego woysko tak wielkie w Węgrzech ponosiło klęski. Przymówka ta dotkliwa przywiodła tego Monarchę do ukarania wszystkich tey-że kondycyi i stanu będących, co i on w osobie Mufrego, który głową iest tych mniemanych Dewotów; złożywszy go z urzędu, i na wygnanie posławszy pod pozorem, że mu nie odradził woyny, która tak szkodliwą była dla Państwa Ottomańskiego.

We-

Wenetowie sprzymierzeni z Cesa- 1686.
rzem na przeciw Turkom poszli także w dział chwały iego, wszędzie ich rażąc, a naylepsze im zabieraiąc Miasta. Roku tego wzięli im Modon, Napolie w Morei dwa wielkiey wagi Miasta, które ieszcze Turczyni trzymali. Generał Morozyni nadto zniosł był tam Seraskiera, i taką wszędzie napełnił obywatelów trwogą, że ci zdesperowawszy o utrzymaniu swey wolności, i swey Religii, przenieśli się do Azyi, i swe Zwycięzcom zostawili mieszkania.

Jan III. Król Polski chcąc także co z Turczyna zdobyć, nową roku tego podeymuie wyprawę na Wołoszczyznę, którą mogłby był łatwo sobie zawoiować, gdyby pieniędzy był nie żałował, i usłuchać chciał Margrabię de Fleury sławnego Armatora, radzącego, aby flottę na Dunaiu wystawił. Król wszedł do Jasów, i uwiedziony chytremi Hospodara obietnicami, daleko się ku Tatarom Budziackim zapuścił, którzy, gdy Król głęboko w kray wszedł, paląc i pustosząc wszystko, Króla do odwrotu ku Polszcze przymusili. Tegoż Roku przymierze z Moskwą do Roku 1693. trwać maiące, na wieczysty pokóy iest przemienione, w którym, stosuiąc się do Traktatów Andruszowskich, Król Moskwie ustąpił Smo-

1686 leńska, Czerniechowa, i większey części Woiewództwa Kijowskiego, iako też i Ziemię Siewierską, przytym obiecał pisząc do Carów Moskiewskich tytułów tych Ziem nie używać. Carowie także z strony swoiey przyrzekli 200,000. Rublów zapłacić, i przystąpić do przymierza z Cesarzem, Królem Janem i Rzecząpospolitą Wenecką, przeciwko Turkom, i Tatarom. Te Pakta głośne są w Polszcze pod imieniem Paktów Grzymułtowskich.

Cesarz zwoławszy Seym do Auszpurga, nakłonił Rzeszą Niemiecką do ułożenia liczby woyska i posiłków, które każdy obowiązany był dostawić w czasie woyny, maiąc z doświadczenia z dawnieyszych czasów, że gdy tego brakowało ułożenia, czas naylepszy do czynności woiennych strawiony był na sporkach i wymowach w szafunku mniey lub więcey posiłków, tak w ludziach, iako i w pieniądzach. Leopold przewidywał, i obawiał się zerwania Armistycium w krótkim czasie z Królem Francuskim, i nie bez racyi zapatrzywszy się na tyle Fortec, które Król Francuzki wystawić kazał nad Renem i Mozellą włościach, które były w rozprawie, co iawną było pogardą i oczywistą zaczepką, do rozpoczęcia woyny. Cesarz często swe do Paryża

za-

zanosił skargi o te gwałtowności, lecz 1687.
inszey nie odbierał odpowiedzi, tylko tę: iż każdemu wolno na swych granicach i na swym gruncie podobnież czynić. Forteca de Hunningve, Fort-Louis nad Renem, Mont-Royal, i Traerbac nad Mozellą i Miasto Saint-Louis nad Sarą, były to znakomitsze nowości, o które użalał się Cesarz. Ludwik z swey strony Ligę Auszpurską miał za spisek uczyniony, dążący do prowadzenia z nim woyny, co było przyczyną: iż nie omieszkał iey wypowiedzieć Cesarzowi i Rzeszy Niemieckiey, uprzedzaiąc wszelkie zamachy Nieprzyiacielskie.

Xiążę Kondeusz z tym się rozstał światem 11. Grudnia tegoż samego roku, sławny przez wielkie swe dzieła, które za życia swego poczynił, czyli to na usługi swego Monarchy, czyli też na stronę iego przeszedłszy nieprzyiacioł, u których przymuszony był szukać schronienia. Oprócz waleczności, która naywiększą była iego zaletą, także w naukach wyzwolonych nader był biegłym, w których wsławił się tak przez swóy w nich gust wyborny, iako i rozum doskonały.

Lubo wyznanie, które był uczynił Jakób II. Król Angielski Wiary Swiętey Rzymskiey Katolickiey nie podoba-

ło

1687. ło się cale Anglikom, z tym wszystkim Król ten nie omieszkał wysłać do Rzymu w charakterze Posła Hrabię de Castelmaine, który pierwszych dni roku 1687. okazał się w Rzymie z okazałością i pompą, z iaką żaden dotąd z Posłów naywiększych Monarchów świata, w podobney okoliczności widzieć się nie dał. Poseł ten Papieżowi poprzysiągł posłuszeństwo imieniem Króla, i uznał go Głową Kościoła, z tą tylko różnicą, że inni Posłowie maią zwyczay oświadczać posłuszeństwo imieniem Króla, i Obywatelów tegoż Królestwa, gdy Hrabia nie mogł tego czynić tylko imieniem Króla, i małey bardzo liczby Katolików, którzy byli w Anglii.

Innocenty Papież tegoż samego roku drugie odebrał Poselstwo, które niebardzo mu było przyiemne, lubo przy wstępie na Stolicę swoię, ogłosił był, iż znosił wszelkiego rodzaiu przywileie bezpieczeństwa, których Posłowie Monarchów, aż dotąd używali, rozciągaiąc ie nie tylko do Pałaców swoich, ale i do ich okolicy, cierpieć atoli musiał, że Xiążę d'Etrées Poseł Francuzki swych ieszcze używał przywileiów, od których póki żył, odstąpić nigdy nie chciał. Poseł ten, gdy na swym urzędzie życia dokonał, Król na iego miey-

sce

sce posłał Margrabiego de Lavardin; a 1687.
że ten miał rozkaz utrzymywania Przywileiów bezpieczeństwa, które zawisły osobliwie na tym, ażeby nie wolno było, urzędowym osobom sprawiedliwości na ich wolnych Kwaterach, sprawować urzędu swego powinności, wiechał do Rzymu, maiący z sobą Officyérów i innych zbroynych ludzi, których więcey iak 60. było powozów. Innocenty Papież ogłosił tych wszystkich za wyklętych, którzyby usiłowali utrzymywać się przy tych Przywileiach mocą lub innym sposobem: a gdy Margrabia oświadczył się, iż tego był umysłu; Innocenty nie chciał się z nim cale widzieć, tak dalece, że Poseł ten kilka w Rzymie bawił Miesięcy, nie mogąc ziednać sobie audyencyi. Rzymianie maiąc wzgląd na klątwy Papiezkie równie od niego, iako i iego domowych unikali, których staranność bronienia wolności swey Kwatery ręką zbróyną nader była próżna, gdyż wszyscy od współkowania z niemi unikali. Gorszy ieszcze traf zdarzył się, gdy w dzień Bożego Narodzenia Poseł z zwykłą paradą poszedł był na Nabożeństwo do Kościoła Narodowego S. Ludwika, Papież Innocenty dnia następuiącego na pomieniony Kościoł rzucił Interdykt, przeto że przyiął

1687 iął osobę publicznie wyklętą. Postępek ten Papieża, tak Króla rozgniewał Francuzkiego, że rozkazał Parlamentowi swoiemu publiczną uczynić protestacyą na przeciw klątwom Papieskim, od których odwołano się do przyszłego Soboru powszechnego, i od tego czasu wszystkich używał okazyi, które mu się podały do umartwienia Innocentego Papieża. Duchowieństwo Francuzkie i wszystkie Akademie Królewskie przystały na te Protestacye, i na to odwołanie się do przyszłego Soboru, oświadczaiąc się: iż iednego z Królem są rozumienia.

Król ten w nowe ieszcze wszedł zatargi z Cesarzem, do którego posłał z dopomnieniem się, ażeby Traktat, czyli Armistycium zawarte roku przeszłego odmienione było w pokoy, żeby mu ustąpiono Państwa te, które spadły na iego Siostrę w sukcessyi Woiewody, i żeby liga, czyli umowy zawarte w Auszpurgu były zupełnie zniesione. Te żądania, ponieważ do samego nie ściągały się Cesarza, ale całey Rzeszy tykały się Niemieckiey, przeto Cesarz odpowiedzieć mu kazał, i sam pisał do niego. Przekładał mu, że żadnego nie ma podobieństwa, żeby on chciał z nim woynę prowadzić, będąc zatrudniony dalszym przeciągniem

woy-

woyny na przeciw niewiernym, z któ- 1687.
rych korzyści odebrane za pomocą Nay-
wyższego niepłonną czynią mu nadzie-
ię, iż łatwo możnaby ich z całey wy-
pędzić Europy, gdyby on sam chciał
także nieprzyiaznym im się okazać. Co
się zaś tycze ostatniey ugody, którey
poniewolnie dano imię Traktatu, po-
nieważ była zawarta bez wiadomości
wielu Państw Rzeszy Niemieckiey, któ-
re interessowane były do tych włości,
które on w swych trzymał rządach,
przeto nie można mu było nic stałego
względem nich ustanowić, mimo atoli
tego w bezczynności pokoiu się utrzy-
muią, nie attakuiąc go w czasie umo-
wionego Traktatu, a który dosyć był
długi do znalezienia sposobów ułożenia
pokoiu, byle Król z swoiey strony był
do niego nakłoniony. Król Francuzki
z tey odpowiedzi nie bardzo zdawał się
bydź kontent, i wydawszy skrypt pu-
bliczny w tey materyi, kazał go po-
dać na Seym Ratyzboński, którego i-
mieniem nowe odebrał prożby, ażeby
nie odwracał Państwa Niemieckiego od
woyny Tureckiey, a którey Bóg ia-
wnie błogosławił. Król przeciwnie w
swym Piśmie się protestował, iż Miasta
te, które on posiadał w mocy zawarte-
go Traktatu, miał zawsze za włości
sobie zupełnie ustąpione, i w których
wol-

1687 wolno mu było to czynić wszystko, co mu się podoba, a osobliwie, co się tycze fortyfikacyi, tym bardziey, że do nich miał prawo niezawodne gruntuiące się na Dekretach Trybunałów ustanowionych. Że zabieraiąc te włości, nie miał był woli prowadzić woyny, i że ostatnie ugody nie powinny bydź miane za Traktat, gdyż nie było woyny wypowiedzianey, ale tylko za wzaiemne ustąpienia sobie, czyli cessye tego, co było w cudzych ręku.

Spórki te ponieważ zupełnie pokoiu nie rozerwały, woysko Cesarskie nie przestawało tryumfów nowych odnosić w Węgrzech, gdzie mocą głodu wzięło Kanizę Miasto; Turcy ufortyfikowali się byli w Dardzie Fortecy położoney blisko Mostu sławnego Esseck, lecz co tylko powzięli byli wiadomość o zbliżaiącym się woysku Cesarskim, natychmiast ią opuścili, i cofnęli się za Most, który za sobą zrzucili, lubo go byli od dwóch lat naprawili, po spaleniu onegoż przez Generała Leslé. Cesarscy atoli przeprawili się przez Drawę, i zaszli Turkom, chcąc się z niemi spotkać, którzy iuż się byli oszańcowali w Mursie. Turcy nie maiąc woli bić się z Cesarskiemi, a Cesarscy Generałowie widząc, że ich wyparowaćby nie mogli z okopów, tylko z stratą

znaczną swoich, zatym cofnęli się za 1687.
rzekę, udaiąc: iż iuż nie maią woli bić się z niemi, nadto ogłosić kazali, że byli w pogotowiu rozesłać swoie woysko na zimowe Kwatery. Wezyr tym omamiony, i to ich cofnienie się przypisuiąc słabości, i małości serca, co było iedynym podstępstwem woiennym, sam z swym woyskiem przez Drawę się przeprawił, i aż do Mohats się pomknął, gdzie Xiążę Lotaryński udał się był, czyniąc pozor, iakoby od bitwy unikał. Lecz Cesarscy nagle i niespodzianie uderzywszy na Wezyra, tak go dobrze przywitali, że iego woysko w rozsypkę poszło, za którym gdy w pogoń się udali, aż ku rzece Drawa, znaczną iego część w rzekę wpędzili. Liczba zabitych i utopionych w tey sprawie, wynosiła do 12,000. z strony Tureckiey, gdy Cesarscy zaledwie 600. swoich utracili. Cała Artylllerya woienna, i wszystkie bagaże nieprzyiacielskie łupem stały się woyska zwycięzkiego. Na tym to samym mieyscu Król Ludwik zniesiony iest przez Solimana, i życie utracił wraz z 22,000. Chrześcian roku 1526.

Z drugiey strony Miasto Agrya, czyli Erta, które samo tylko w ręku ieszcze zostawało Niewiernych, po oblężeniu przez czas nieiaki, bez naruszenia mu-

1687. rów swoich poddało się, z przyczyny niedostaku żywności, gdyż co do ammunicyi woienney, w tę dość dobrze było opatrzone, gdy w nim znaleziono 150. armat. A że w roku 1596. Mahomet III. mimo danego słowa wolności i beśpieczeństwa życia, cały garnizon w pień wyrznąć kazał, przeto też będący pod tę chwilę Garnizon Turecki nie śmiał wyniść z Miasta dopóty, póki własną ręką Cesarza nie miał podpisanego sobie ubeśpieczenia życia i wolności.

Gdy Wezyr Wielki umyślił posłać odsiecz temu Miastu, i gdy chce wybierać odważnieyszych na tę wyprawę, woysko na przeciw niemu zrebelizowało, i nietylko nie chciało mu bydź posłusznym, ale do tego obrało sobie Hetmana, z którym ku Konstantynopolu ruszyło. Sułtan od Wielkiego Wezyra o tym buncie przestrzeżony, wysłał na przeciw niemu, z oświadczeniem, iż wszystko, czego tylko żądać będzie, gotów iest uczynić, byle do pierwszego powróciło posłuszeństwa. Woysko natychmiast domagało się od Sułtana Głów W. Wezyra, i innych pierwszych Ministrów Porty, które Mahomet mu posłał. Lecz nie przestaiąc na tym, domagało się, ażeby Sułtan sam ustąpił z Tronu, iako ten, który był nie-

nieszczęśliwy, i niezdolny do rządów 1687.
sprawowania. Mahomet musiał nakoniec na iego przystać wolą, mimo wszelkich zażytych sposobów do zgubienia dwóch Braci swoich Solimana, i Achmeta, w nadziei, iżby łatwiey przy Tronie się utrzymał, gdyby widziano, iż on sam ieden pozostał z Pokolenia Ottomana. Soliman III. na iego mieysce nastąpił, który równie był nieszczęśliwy, iako i niezdatny do rządów sprawowania.

Cesarz mocą oręża widząc się bydź przywróconym do dziedzictwa całego Królestwa Węgierskiego, Syna swego Józefa Królem Węgierskim ogłosić i koronować rozkazał w Preżburgu zwykłemi obrządkami. A że Cesarz swe prawo do Królestwa Węgierskiego zasadzał na prawie woiennym; przeto przymusił Węgrzynów do uznania w Osobie tego nowego Króla Prawa następstwa dziedzicznego zlewaiącego się na wszystkich iego Następców, nawet i tych, którzyby z Karola II. Króla Hiszpańskiego pochodzili. W prawdzie sprzeciwiali się temu w początkach Węgrzyni, a to: iż tym samym utracili Prawo obierania sobie Królów, którym aż dotąd cieszyli się; lecz nakoniec zezwolili na to, zważaiąc: że większa część Królestwa mocą oręża wydobyta

1687. była z niewoli Tureckiey, i że cały Stan Rycerski podnióślszy rebellią naprzeciw swoiemu Monarsze wypadł z Prawa, które miał obierania Królów.

Wenetowie równie, iako i Cesarz roku tego mieli chwałę tryumfować z Turczynów. Opanowali bowiem Miasto Patras, Lepante, Korynt, Ateny, w Grecyi, i Castelanowo w Albanii, które przez dni 30. w oblężeniu trzymali. Z równą pomyślnością znieśli Wodzów Tureckich, którzy na odsiecz tymże przybywali Miastom, co się działo przez zbytnią pierzchliwość żołnierzy, w których taka była boiaźń, że ieżeli w tym wszystkim władaiącey uważać nie będziemy Opatrzności, tedy trudno będzie poiąć, iako Naród tak woienny, i w swych zadufany siłach, w iednym prawie momencie tak się stał boiaźliwym.

Piotr Król Portugalski po śmierci żony swoiey nie maiąc tylko iednę Córkę, do powtórnych poszedł związków Małżeńskich z Xiężniczką Neyburską Maryą Zofią Siostrą Cesarzowy panuiącey. Morzem do Lizbony iest odprowadzoną, gdzie w dalszym czasie przez Potomstwo swoie uczyniła Króla Męża swego nader szczęśliwym.

1688. Początek roku następuiącego wsławiony iest przez wzięcie Fortecy Mongats,

gats, gdzie Tekieli żonę i skarby swoie utrzymywał. Lubo zaś wielki tam zawsze dla bezpieczeństwa żony i skarbów utrzymywał Garnizon; z tym wszystkim Generałowie Cersarscy w ścisłym statecznie trzymaiąc tę Fortecę obleżeniu, do tego obleżeńców przywiedli kresu, że nie maiąc iuż żywności, dla wielkiego głodu, poddać się musieli. Zaciętość Garnizonu sprawiedliwie zasłużyła była na przyzwoite rebellizantom kary; ztymwszystkim życiem go darowano, tak wszystkie skarby, które były w Fortecy na rabunek poszły; Cesarzowi dostała się Chorągiew, Berło, i inne znaki godności Królewskiey, któremi Wezyr Budzki w roku 1682. blisko Filek dał był Tekielemu z rozkazu Sułtana Inwestyturę na Królestwo Węgierskie. Wkrótce potym Szul Weissembourg, czyli Albe - Royale wzięte iest, gdzie dawni Królowie Węgierscy zwykli się koronować, także Belgrade tegoż roku Forteca naymocnieysza całego Królestwa dobytą została. Pierwsza przymuszona była do poddania się przez głod wielki, i długie oblężenie, druga zaś nie iest wzięta, tylko przez oblężenie krwawe, które Cesarscy forsowali z wielką walecznością. Dobyta zaś iest przez szturm gwałtowny w Miesiącu Sierpniu, i obecność 1688.

1688. Elektora Bawarskiego wielką stała się pomocą do iey dobycia; żołnierze bowiem, którzy wielką w murze wybili dziurę, znalazłszy drugi mur, stracili byli iuż serce, lecz przykładem i namową Elektora zagrzani zostali, do opanowania go. Nim zaś do tego Cesarscy przystąpili obiężenia, wprzód wszystkie pomnieysze opanowali Zamki, które są między Sawą, Drawą, Lippą, Marozą, na pograniczu Siedmiogrodzkiey Ziemi, które Generał Karaffa swym osadził woyskiem. Korlanowitz zaś i Gradyskę, oraz i inne Miasta Sklawonii aż do Balgradu Xiążę Badeński odebrał.

W Polszcze Seym w Grodnie zwołany pierwszy raz przed obraniem Marszałka przez Dąbrowskiego Chorążego i Posła Wileńskiego iest zerwany. Podeyźrzenie padło na Królową, że ona o zerwanie Seymu postarała się, mszcząc się, że Królewicowi Jakóbowi Krzesła w Senacie przy Boku Królewskim nie pozwolono. Inni zaś twierdzą: iż Dwór zerwanie tego Seymu przypisował podarunkom Cesarza, i skrytym fortelom możnieyszych Panów. Tatarowie tym czasem Wołyń plądruią, i lubo wysłane było naprzeciw nim woysko, ale dla swoiey szczupłości odporu dać im nie mogło. Fryderyk Wilhelm Kurfistrz

fistrz

fistrz Brandeburski umiera, Syn iego 1688.
Fryderyk III posyła do Króla Hrabię de Dohan, który razem z Wichertem Rezydentem Kurfistrza potwierdza Traktat Welawski, i Bydgoski, na co z strony Królewskiey wysadzeni byli: Felkersamb Woiewoda Czerniechowski, i Krasiński Referendarz Koronny. Dom Sapiehów wyniesiony od Króla przeciw Pacom mniey Królowi sprzyiaiącym, niewdzięcznym tegoż roku okazwie się Królowi, we wszystkim będąc mu przeciwnym.

Wenetowie roku tegoż znacznie swoię powiększyli Potęgę, przez poddanie im się dobrowolne różnych Narodów Albanii, które w niewoli zostawały Tureckiey, i skutecznie na przeciw Turczynom bronieni od tey Rzeczypospolitey byli, których do pierwszego przywieść chcieli poddaństwa. Nadto wzięli Miasto Kryn, w Dalmacyi Fortecę, ale pod Negropontem im się nie udało, lubo szczęśliwie znieśli byli posiłki morzem ciągnące obleżeńcom. Utracili także tegoż roku Dożę swego Marka Antoniusza Justyniani, który z wielką gorliwością radził Senatowi, ażeby wszedł w ligę z Cesarzem, Polską, na przeciw Turkom. Xiążę zdatnieyszym był do Klasztoru, iak do rządów, od których się chciał był iuż uwol-

1688. uwolnić, i do Zakonu wstąpić. Ale że godność Doży u Wenetów nie wielkie ma zatrudnienia, przeto łatwo się dał namówić do nieporzucania tey godności, i modlenia się za pomyślne powodzenia Woysk Rzeczypospolitey, które bez wątpienia było szczęśliwe aż do iego śmierci, a którą przegraną pod Negrepontem uprzedziła.

KONIEC TOMU II.

